

**До 140-річчя
від дня народження Івана Франка**

Богдан Якимович

Книга, просвіта, нація
Видавнича діяльність Івана Франка
у 70 — 80 роках ХІХ ст.

Bohdan Yakymovych

Book, Enlightenment, Nation
Editing and Publishing Activities
of Ivan Franko in the 1870s and in the 1880s

Bohdan Yakymovych

BOOK, ENLIGHTENMENT, NATION

EDITING AND PUBLISHING ACTIVITIES OF
IVAN FRANKO
IN THE 1870s AND IN THE 1880s

Богдан Якимович

КНИГА, ПРОСВІТА, НАЦІЯ

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ
ІВАНА ФРАНКА
У 70 — 80 РОКАХ ХІХ ст.

L'viv 1996

Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine

Львів 1996

Інститут українознавства ім. І Крип'якевича
Національної академії наук України

Іван Франко (1856 — 1916) належить до найвизначніших діячів української культури другої половини XIX — початку XX ст., поруч з Т. Шевченком, — один з духових провідників України, письменник, перекладач, філософ, економіст, громадсько-політичний діяч, видавець, людина виняткових здібностей і широкої європейської освіти, науковець у найширшому розумінні цього слова, який мав вплив на всі сфери розвитку українського суспільства. У монографії зроблено спробу розглянути його видавничу діяльність (друга половина 70-х — 80-ті роки XIX ст.) у контексті державницького руху української нації.

Ivan Franko (1856-1916) belongs to the most outstanding men in the Ukrainian culture of the second half of the 19th – early 20th century. Alongside of Taras Shevchenko, he was a spiritual leader of Ukraine, writer, translator, philosopher, economist, public and political figure, editor and publisher, man of exceptional abilities and broad European level education, scholar in the broadest sense of the word who has influenced all the spheres of social development in Ukraine. The monograph attempts at examining his editing and publishing activities (second half of the seventies and the eighties) within the context of the Ukrainian nation's state-building process.

Книжка виходить в авторській редакції
Художньо-технічне редагування *Зіновія Матчака*
Обкладинка *Оксани Панчишин*
Фотоілюстрації *Любомира Криси*
Переклад англійською мовою *Івана Теплового*

© Богдан Якимович, 1996

ISBN 5-7702-0998-4

Передмова

Видавнича діяльність посідала особливе місце в житті Івана Франка і є невід'ємною частиною розвитку державницького руху українського народу, біографії генія української культури, дає можливість дослідити його світоглядні засади, пізнати творчі підходи та методи.

Пропонована книжка — перша частина монографії про І. Франка як видавця, ким він був практично усе своє життя: і коли видавав власні твори та цілі книжкові серії, і коли працював у різних періодичних виданнях, і коли став засновником «Українсько-руської видавничої спілки», і коли трудився у першій національній Академії наук — Науковому товаристві ім. Шевченка у Львові. Але оскільки це завершена наукова праця, яка має певні хронологічні рамки, автор вирішив випустити її у світ окремим виданням. Дасть Бог, стане снаги і часу, щоб до наступного ювілею письменника та громадсько-політичного діяча була змога подати читачеві працю в задуманому обсязі, тобто здійснити монографічне дослідження про Франка-видавця впродовж усього його життя.

Так уже склалося, що XX ст. увійде в історію України як відтинок часу, протягом якого здійснювався безпрецедентний геноцид супроти народу, його культури. Перша і друга світова війни прокотилися жорстоким вогненным валом по всіх наших теренах. Після невдачі Визвольних змагань частини українських територій опинилися у складі сусідніх держав. А дії кожного окупанта аж ніяк не сприяли ні розвиткові культури українського народу, ані збереженню його культурно-історичних пам'яток, зокрема й книжок. Українські книжки горіли на вогнищах, їх шматували для переробки на картон. Книжка перед її знищенням часто слугувала головним аргументом і доказом, щоб її хазяїна запакувати в тележечі вагони й вивезти на Сибір чи Колиму.

Іван Франко (1856 — 1916) належить до найвизначніших діячів української культури другої половини XIX — початку XX ст., поруч з Т. Шевченком, — один з духових провідників України, письменник, перекладач, філософ, економіст, громадсько-політичний діяч, видавець, людина виняткових здібностей і широкої європейської освіти, науковець у найширшому розумінні цього слова, який мав вплив на всі сфери розвитку українського суспільства. У монографії зроблено спробу розглянути його видавничу діяльність (друга половина 70-х — 80-ті роки XIX ст.) у контексті державницького руху української нації.

Ivan Franko (1856-1916) belongs to the most outstanding men in the Ukrainian culture of the second half of the 19th – early 20th century. Alongside of Taras Shevchenko, he was a spiritual leader of Ukraine, writer, translator, philosopher, economist, public and political figure, editor and publisher, man of exceptional abilities and broad European level education, scholar in the broadest sense of the word who has influenced all the spheres of social development in Ukraine. The monograph attempts at examining his editing and publishing activities (second half of the seventies and the eighties) within the context of the Ukrainian nation's state-building process.

Книжка виходить в авторській редакції
Художньо-технічне редагування *Зіновія Матчака*
Обкладинка *Оксани Панчишин*
Фотоілюстрації *Любомира Криси*
Переклад англійською мовою *Івана Теплового*

© Богдан Якимович, 1996

ISBN 5-7702-0998-4

Передмова

Видавнича діяльність посідала особливе місце в житті Івана Франка і є невід'ємною частиною розвитку державницького руху українського народу, біографії генія української культури, дає можливість дослідити його світоглядні засади, пізнати творчі підходи та методи.

Пропонована книжка — перша частина монографії про І. Франка як видавця, ким він був практично усе своє життя: і коли видавав власні твори та цілі книжкові серії, і коли працював у різних періодичних виданнях, і коли став засновником «Українсько-руської видавничої спілки», і коли трудився у першій національній Академії наук — Науковому товаристві ім. Шевченка у Львові. Але оскільки це завершена наукова праця, яка має певні хронологічні рамки, автор вирішив випустити її у світ окремим виданням. Дасть Бог, стане снаги і часу, щоб до наступного ювілею письменника та громадсько-політичного діяча була змога подати читачеві працю в задуманому обсязі, тобто здійснити монографічне дослідження про Франка-видавця впродовж усього його життя.

Так уже склалося, що XX ст. увійде в історію України як відтинок часу, протягом якого здійснювався безпрецедентний геноцид супроти народу, його культури. Перша і друга світова війни прокотилися жорстоким вогненным валом по всіх наших теренах. Після невдачі Визвольних змагань частини українських територій опинилися у складі сусідніх держав. А дії кожного окупанта аж ніяк не сприяли ні розвиткові культури українського народу, ані збереженню його культурно-історичних пам'яток, зокрема й книжок. Українські книжки горіли на вогнищах, їх шматували для переробки на картон. Книжка перед її знищенням часто слугувала головним аргументом і доказом, щоб її хазяїна запакувати в тележечі вагони й вивезти на Сибір чи Колиму.

Ми чи не єдина сьогодні європейська нація, яка не має досі бібліографічного репертуару власної книжки ХІХ-ХХ ст. Тому дослідження видавничого процесу в Україні має для нас особливе значення. Ми зобов'язані навіть робити те, що не потрібно багатьом народам, а саме — перевидавати книжкові раритети, які є в лічених примірниках, щоо чудом урятувалися в «спецхранах» чи збереглися в приватних колекціях у краю за і кордоном.

Живемо сьогодні у складний час. Україна — незалежна. Покінчено з цензурою, яка стискала національну гуманітарну науку в таких лещатах, що говорити про науковість частини праць, зокрема з галузі франкознавства, які побачили світ у підрядянський період, часом не доводиться. Так, українська наука вільна. Здавалося б — тільки пращой у поті чола і радій, що пощастило дожити до світлич днів. Та ба! Економічні умови, часто-густо антиукраїнське шкідництво окремих структур чи посадових осіб загнали українську видавничу справу в глухий кут, а країну наповнило низькопробне читиво мовою північного сусіда... І навряд чи хоч на щось спроможуться державні видавництва всенької України, щоб якось відзначити 140-річчя від дня народження І. Франка — маю на увазі нові видання творів письменника, дослідження про його життя та діяльність. Тому ініціатива президента концерну «Сі-мекс» Володимира Марківського виділити кошти на видання наукової монографії до ювілею І. Франка заслуговує найвищої похвали, за що автор особисто складає йому та всьому колективові концерну ширю подяку.

Велику подяку складаю також керівникові Львівського відділення фонду державного майна Степанові Давимущі за вельми вчасну фінансову підтримку цього видання.

Принагідно, найщиріша подяка й тим, хто добрим словом, порадой допоміг ще тоді, коли готувалася ця книжка. Насамперед, моєму Вчителеві, академікові НАН України Ярославові Ісаєвичу, який спонукав мене до цієї праці. Вдячний також за добре слово М. Морозові, М. Кравцеві, Й. Лосеві, Ф. Стебліві, Ю. Сливці, Р. Кирчіву, Л. Крушельницькій, Є. Наконечному, О. Колосовській. Книжка не побачила б світ за такий короткий час, якби не допомога моїх колег з Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України М. Литвина, З. Матчака, О. Рак, сприяння директора видавництва ОО Василян «Місіонер» М. Лозинського, керівни-

ка фірми «Гердан» О. Шейки, директора комп'ютерного центру фірми «Гердан» М. Решетила, дизайнера О. Панчишин, фотохудожника Л. Криси, програміста О. Чекайло. Думаю, до цих слів долучаться й мої майбутні читачі.

А книжка має стати в пригоді студентам гуманітарних спеціальностей вищої школи, науковцям-франкознавцям, книгознавцям. Хай моя праця буде дарунком усім шанувальникам української культури з нагоди 140-річчя від дня народження Івана Франка та в рік 110-літнього ювілею патрона нашого інституту, видатного історика Івана Крип'якевича.

Богдан Якимович
Львів, 23 червня 1996 р.

Вступ

Комплексний аналіз становлення державницького руху української нації та його форм вимагає дослідження всіх складових життя суспільства. Серед них важливе місце займала видавнича справа, покликана впливати на рівень освіти і національної свідомості українців. Внаслідок вкрай несприятливих політичних обставин, зокрема поділу етнічних територій між двома імперіями — Російською й Австрійською, чергування періодів сповільнення, а то й повної стагнації національного руху українського народу то в одній, то в іншій частині України, українці, будучи за кількісними показниками одним з найчисленніших народів, у політиці, економіці та культурі у XIX ст., а згодом й у XX ст., відігравали маргінальну роль¹.

Перехід до масовості національного руху, перетворення його на могутній чинник консолідації нації відбулися в Галичині у

¹ *Kanпелер А.* Національний рух українців у Росії та Галичині: Спроба порівняння // Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність. — К., 1992. — Вип. 1. — С. 104. Це твердження слухне щодо ролі українського народу в Європі в політиці і економіці — досягнення були мізерні, бо за умов бездержавності нації інакше й не могло бути. Водночас і в XIX, і в XX ст. українська культура має значні здобутки (в літературі — Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський, В. Стефаник та ін.; у розвитку філософської думки — М. Драгоманов, І. Франко, В. Липинський; в образотворчому мистецтві — О. Новаківський, О. Архипенко; в театральному мистецтві — Л. Курбас; кіномистецтві — О. Довженко; в мовознавстві — О. Потебня; в історіографії — М. Грушевський, І. Крип'якевич, С. Томашівський, О. Пріцак). Інша річ, що з цими здобутками цивілізований світ навіть до цього часу мало ознайомлений.

90-х рр. XIX ст. (в Наддніпрянській Україні цей процес був загальмований репресивною політикою царизму). У цей час спостерігалася подальша структуралізація суспільства, утворювалися політичні партії, які на порядок денний за ідеал висунули гасло державної самостійності України. У процесі політичної боротьби і розгортання національного руху зростало значення видавничої діяльності кожної із суспільно-політичних груп. Ключовою фігурою в політичному і культурному житті, а також у видавничій діяльності став І. Франко; книговидавництво посіло одне з пріоритетних місць у його діяльності взагалі. Вивченню процесів історії книговидавництва в контексті переломового етапу історії національного руху в другій половині 70-х — 80-х рр. і присвячена ця робота. Вона має з'ясувати період виникнення і становлення новочасної української журналістики і книговидавничої справи, роль і місце у цьому процесі видавничої діяльності І. Франка та її вплив на суспільно-політичні явища.

Серед наукових праць, присвячених періодові другої половини 70-х — поч. 80-х рр., можна виділити такі тематичні групи:

1. Узагальнені дослідження з історії України М. Грушевського, Д. Дорошенка, І. Крип'якевича, Н. Полонської-Василенко, М. Яворського, О. Субтельного² тощо, які дають основну схему суспільно-політичної ситуації, а також монографії з історії Польщі³ та Австрії⁴.

² *Грушевський М.* Історія українського народу // Украинский народ в его прошлом и настоящем. — СПб., 1914. — Т. 1; *Дорошенко Д.* Нарис історії України / За ред. проф. Р.Смаль-Стоцького. — Варшава, 1933. — Т.2. Передрук цього видання: Мюнхен, 1966; *Крип'якевич І.* Історія України / Наук ред. Ф. Шевченко і Б. Якимович. — Львів, 1990; *Полонська-Василенко Н.* Історія України. — Мюнхен, 1976. — Т.2. Передрук цього видання див.: Київ, 1992; *Яворський М.* Нарис історії України. — К., 1924. — Част. 2. Передрук цього видання див.: Аделаїда, 1987; *Субтельний О.* Україна: історія. — Київ, 1992.

³ *Historia Polski / Pod red. S.Arnolda i T.Manteuffla.* — Warszawa, 1960. — Т.3. — Cz.1 (1850 /1864-1900).

⁴ *Die Habsburgermonarchie: In 5 Bd.* — Wien, 1980. — Bd.3. — Тl. 1-2: Die Völker des Reiches.

Цінні праці з часів становлення національного руху в Галичині, написані на підставі споминів учасників подій, опублікували відомі політичні діячі К. Левицький, О. Барвінський, О. Терлецький⁵.

Через засилля тоталітарної системи з її обов'язковою вимогою висвітлювати історичний процес у суворо встановленому руслі з дотриманням ленінської періодизації на дворянський, різночинний і пролетарський етапи, а також висвітлення подій з позицій класової боротьби, праці, які би мали бути фундаментальними для кожного дослідника, цих питань практично не торкаються⁶. Серед статей і монографій, що були опубліковані в УРСР і не втратили свого значення до сьогодні, містять багато фактологічного матеріалу, є дослідження М. Кравця, Г. Ковальчака монографія, підготована колективом працівників Інституту суспільних наук⁷.

2. Часткові дослідження репрезентують праці закордонних дослідників про національні рухи другої половини XIX ст. Особливе місце з методологічного погляду займає монографія чеського історика М. Гроха⁸, де автор, на відміну від ленінської періоди-

⁵ *Левицький К.* Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914: На підставі споминів. — Львів, 1926; *Барвінський О.* З останніх десятиліть XIX віку. — Львів, 1906; *Його ж:* Спомини з мого життя: У 2-х част. — Львів, 1912-1913; *Терлецький О.* Москвофіли й народовці в 1870-х рр. — Львів, 1902.

⁶ *История Украинской ССР: В 10-ти т.* — К., 1983. — Т.4: Украина в период разложения и кризиса феодально-крепостнической систем. Отмена крепостного права и развитие капитализма (XIX в.). Радянська енциклопедія історії України: В 4 т. — К., 1969-1972; *Рибалка І.К.* Історія України: Дорадянський період. — К., 1991. — С.410-460 та ін.

⁷ *Кравець М. М.* Селянство Східної Галичини, Північної Буковини в другій половині XIX ст. — Львів, 1964; *Його ж:* Селянський рух у Східній Галичині в 50-х -80-х рр. XIX ст. // З історії Української РСР. — К., 1962. — С. 57-81; *Ковальчак Г. І.* Розвиток капіталістичної промисловості в Східній Галичині в 70-80-х роках XIX ст. // З історії західноукраїнських земель. — К., 1958. — С. 3-22; Торжество історичної справедливості. — Львів, 1968. — С.310-363.

⁸ *Hroch M.* Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas: Eine vergleichende Analyse zur gesellschaftlichen Schichtung der patriotischen Gruppen // Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica Monographia. — Praga, 1968. — Bd.24.

зації, дає логічну трифазову схему становлення національних рухів, дослідження Р. Роздольського⁹ та ін. Великий внесок у висвітлення суспільно-політичного та національного руху в Україні в низці монографій та статей зробили канадський дослідник І.-П. Химка¹⁰, а також німецький учений А. Каппелер¹¹, науковці українського походження І. Лисяк-Рудницький, відома дослідниця жіночого руху М. Богачевська-Хом'як¹² та ін.

Багато фактичного матеріалу знаходимо у працях дослідників польського соціалістичного руху Е. Горнової та В. Найдус, фахівця з народотворчих процесів Східної Європи Й. Хлебовчика¹³. Усі ці публікації стосуються досліджуваного нами періоду і з різних аспектів подають суспільно-політичне життя України, репрезентуючи методологічний підхід до з'ясування національного ру-

⁹ *Rosdolsky R.* Zur nationalen Frage: Friedrich Engels und das Problem der "geschichtslosen" Völker. — Berlin, 1979.

¹⁰ *Himka J.-P.* The Greek Catholic Church and Nation-Building in Galicia 1772-1918 // Harvard Ukrainian Studies. — 1984. — N 3-4. — P. 426-452; *Його ж:* Socialism in Galicia: The Emergence of Polish Social Democracy and Ukrainian Radicalism (1860-1890). — Cambridge, Mass. 1983; *Його ж:* Український соціалізм у Галичині (до розколу в Радикальній партії 1899) // Journal of Ukrainian Studies. — 1979. — V. 4. — N 2; *Його ж:* Galician Villagers and the Ukrainian National Movement in the Nineteenth Century. Edmonton, 1988.

¹¹ Окрім згаданої вище праці *Його ж:* Ein "kleines Volk" von 25 Millionen: Die Ukrainer um 1900 // Kleine Völker in der Geschichte Osteuropas // Festschrift Gunther Stokl zum 75. Geburtstag Hg. von Manfred Alexander, Frank Kampfner und Andreas Kappeler. — Stuttgart, 1991. — S. 33-42.

¹² *Rudnytsky I. L.* The Ukrainians in Galicia under Austrian Rule // Nationbuilding and the Politics of Nationalism: Essays on Austrian Galicia / Ed. Markovits Andrei S. and Frank E. Sysyn. — Cambridge, Mass., 1982. — P. 23-67; *Bohachevsky-Chomiak M.* Feminism in Ukrainian History // Journal of Ukrainian Studies. — Vol.12. — 1982. — P. 16-30; *Її ж:* Українки і Україна (інтерв'ю) // Літ. Україна. — 1992. — 5 березня.

¹³ *Hornowa E.* Ukraiński obóz postępowy i jego współpraca z polską lewicą społeczną w Galicji 1876-1895. — Wrocław; Warszawa; Kraków, 1968; *Najdus W.* Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląska. 1890-1919. — Warszawa, 1983; *Chlebowczyk J.* Procesy narodotwórcze we wschodniej Europie Śródkowej w dobie kapitalizmu (od schyłku XVIII do początków XX w.). — Warszawa, 1975.

ху. У цих працях дослідники торкаються і видавничої справи, однак це питання там висвітлюється лише побіжно.

Окремої уваги заслуговують франкознавчі дослідження, які стосуються життя і діяльності І. Франка, визначного представника національного руху останньої чверті XIX — поч. XX ст. Володіючи енциклопедичними знаннями, він виявив себе як письменник, літературознавець, фольклорист, етнограф, економіст, історик, мовознавець, філософ, дослідник світової думки, журналіст, книговидавець, громадський діяч, синтезував досягнення духовного розвитку попередніх епох відповідно до вимог часу і потреб рідної культури. Громадська діяльність І. Франка спричинила справжній переворот, який отримав зримі обриси вже на зламі століть. За словами А. Крушельницького, І. Франко «потряс основами нашого давнього життя і поклав основи нові та став промощувати новому життю шлях, а також був настільки щасливий, що міг бачити, як тим новим життям зажила наша суспільність!»¹⁴.

Ще за життя І. Франка про нього багато писали в пресі, тоді ж з'явилися окремі книги¹⁵, статті О. Колесси, М. Возняка та М. Євшана в різних періодичних виданнях та перша бібліографія його творів¹⁶. Ці дослідження й започаткували окрему галузь українознавчих студій — франкознавство, яке сьогодні має численні здобутки. Не маючи змоги і можливості подати тут повну історіографію франкознавчих досліджень, окреслимо лише загальні її тенденції і торкнемося найголовніших праць цього напрямку науковців різних поколінь з України і з-поза її меж.

Після смерті І. Франка продовжувалася публікація його творів, збиралися спогади сучасників, розвивалися різного роду дослідження, пов'язані з цим іменем. Серед перших франкознавців були галичани і наддніпрянці М. Лозинський, В. Верниволя (В. Сі-

¹⁴ Крушельницький А. Іван Франко: Поезія. — Коломия, б. р. — С. 4.

¹⁵ Кримський А. Іван Франко. — Львів, 1900; Возняк М. Житє і значінє Івана Франка. — Львів, 1913; Єфремов С. Співець боротьби і контрастів. К., 1913; Смаль-Стоцький С. Характеристика літературної діяльності Івана Франка. — Львів, 1913.

¹⁶ Павлик М. Спис творів І. Франка. — Львів, 1898.

мович), С. Єфремов, Я. Гординський¹⁷ та ін. Протягом 20-х рр. в УРСР вийшло найповніше на той час видання творів І. Франка з мінімальним втручанням більшовицької цензури¹⁸. Але вже починаючи з 30-х рр. всебічне об'єктивне наукове дослідження творчості І. Франка в підрадянській Україні стало практично неможливе.

Загалом найбільше франкознавчої літератури побачило світ після другої світової війни. Тоді розпочалися дослідження окремих напрямків життя і діяльності письменника. У цьому розрізі слід згадати праці І. Гуржія, Ф. Шевченка, Д. Вірника та Є. Голубовської, С. Злупка, М. Ломової, М. Кравця, Г. Вєрвеса, М. Загайкевич¹⁹. Тоді ж з'явилася низка досліджень, які, узагальнюючи доробок митця, так чи інакше зображали творчу натуру і громадську постать І. Франка. Їх авторами були М. Возняк, Є. Кирилюк,

¹⁷ Лозинський М. Іван Франко. — Відень, 1917; Сімович В. Іван Франко: Біографічний нарис // Іван Франко. З вершин і низин. Збірник поетичних творів: 1873-1893. В додатку "Зів'яле листє" й "Великі роковини". — К.; Ляйпціг, 1920. — С. 15-90. Йому ж належить і впорядкування цього збірника, який має 720 стор. друку; Єфремов С. Іван Франко: Критично-біографічний нарис. — Вид. 2. — К., 1926; Гординський Я. Сучасне франкознавство // Записки НТШ у Львові. — Львів, 1935. — Т. 153. — С. 83-97.

¹⁸ Франко І. Твори: В 30-т. / За ред. С. Пилипенка. — К.; Харків, 1924–1929.

¹⁹ Гуржій І. О. Іван Франко як історик селянства України // І. Я. Франко як історик. — К., 1956. — С. 34-50; Шевченко Ф. П. Іван Франко про польсько-українські відносини та історію Польщі // Там само. — С. 51-79; Вірник Д. Ф., Голубовська Є. А. Економічні погляди І. Я. Франка. — К., 1956; Злупко С. Проблеми розвитку товарно-грошових відносин і лихварства в працях Івана Франка // Іван Франко: Статті і матеріали. — Львів, 1960. — Зб. 7; Його ж сучасна монографія: Іван Франко — економіст. — Львів, 1992; Ломова М. Т. Етнографічна діяльність І. Франка. — К., 1959; Кравець М. М. Іван Франко — історик України. — Львів, 1971; Вєрвєс Г. Д. Іван Франко і питання українсько-польських літературно-громадських взаємин 70-90-х рр. XIX ст. — К., 1959; Загайкевич М. Музичний світ великого Каменяра. — К., 1986.

О. Дей, П. Колесник, І. Басс та А. Каспрук²⁰ й інші. Кожна із цих монографій, особливо це стосується розвідок М. Возняка, містить багатий фактичний матеріал і висвітлює також фрагменти видавничої діяльності І. Франка. Однак, з огляду на відомі обставини, ці праці мусили бути підігнані до певних ідеологічних вимог, без чого їх поява на світ була б неможлива. Тому їх висновки та методологія, очевидно, застаріли.

Найгірше в підрадянському франкознавстві стояла справа з дослідженням світогляду І. Франка. У період після другої світової війни з'явилася низка праць на цю тему (А. Брагінець, М. Климаць, О. Лисенко, О. Білоус, М. Третяк²¹ та ін.). Як справедливо відзначає Б. Кравців, незважаючи на велику кількість літератури у цій ділянці франкознавства, вивчення суспільно-політичних поглядів І. Франка залишалося фрагментарним і довільним, а якщо деякі дослідники згадують, цитують чи коментують думки письменника у зрілому віці, то роблять це тенденційно й односторонньо²².

Цим хибують навіть праці одного з фундаторів франкознавства М. Возняка²³, згадані вище монографії Є. Кирилюка, О. Дея, З. Франко, Л. Хінкулова²⁴.

²⁰ *Возняк М.* Велетень думки і праці: Шлях життя і боротьби Івана Франка. — К., 1958; *Кирилюк Є.* Вічний революціонер: Життя і творчість Івана Франка. — К., 1966; *Дей О.* Іван Франко: Життя і діяльність. — К., 1981; *Колесник П.* Син народу: Життя і творчість Івана Франка. — К., 1957; *Басс І. І., Каспрук А. А.* Іван Франко: Життєвий і творчий шлях. — К., 1983.

²¹ *Брагінець А.* Філософські і суспільно-політичні погляди І. Франка. — Львів, 1956; *Климаць М. А.* Світогляд Івана Франка. — К., 1959; *Лисенко О. Я.* Соціологічні погляди Івана Франка. — К., 1958; *Білоус О. Г.* Світогляд Івана Франка. — К., 1956; *Третяк М. І.* Філософські погляди І. Я. Франка // *Наук. записки Київ. держ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка.* — К., 1956. — Т. 15. — Вип. 8. — С. 5-36.

²² *Кравців Б.* Суспільно-політичні погляди Івана Франка і радянське франкознавство // *Іван Франко по соціалізм і марксизм: Рецензії і статті 1897-1906.* — Нью-Йорк, 1966. — С. 3-4.

²³ *Возняк М. С.* Нариси про світогляд Івана Франка. — Львів, 1955. Такий підхід простежується і в його згадуваній вище монографії "Велетень думки і праці".

²⁴ *Франко З. І.* Франко — непримиренний борець проти українського буржуазного націоналізму. — К., 1952; *Хінкулов Л.* Франко. — М., 1961.

До наукових розвідок повоєнного часу, які певною мірою торкаються питань біографії І. Франка і побачили світ за кордоном, зараховуємо дослідження науковців українського походження І. Панькевича, Б. Романенчука, Л. Рудницького та чужинців Е. Вінтера, П. Канді, К. Менінга²⁵. Але якоїсь узагальненої праці, що стосується біографії, світоглядних позицій І. Франка, за межами України не виходило. Відносно незначна кількість праць з цієї проблеми пояснюється не лише кількісно невеликим числом осіб, які досліджували розвиток національного руху кінця ХІХ — початку ХХ ст., але й значною мірою недостатньою популярністю українського питання в світі, незацікавленістю ним чужоземної наукової громадськості, і, частково, недоступністю архівних джерел, що зберігалися на терені УРСР, насамперед архіву І. Франка, тощо.

За переломову подію у франкознавчих студіях можна вважати міжнародний симпозіум ЮНЕСКО, присвячений 130-й річниці від дня народження І. Франка та завершенню видання його Зібрання творів, у 50-ти томах, що проходив у Львові 11-15 вересня 1986 р., де взяли участь понад 300 вчених із 12 країн. Публікація матеріалів симпозіуму²⁶, особливо проблемних статей чужоземних науковців Г. Витженса, З. Константиновича, Р. Гебне-

²⁵ *Панькевич І.* До переміни естетичних поглядів Івана Франка в 1876-1888 рр. // *Праці Українського історично-філологічного товариства в Празі.* — Прага, 1944. — Т. 5. — С. 143-150; *Романенчук Б.* До проблеми естетичних поглядів Івана Франка // *Київ (Філадельфія).* — 1956. — № 7. — С. 164-173; *Його ж:* До проблеми світогляду Івана Франка // *Записки НТШ.* — Нью-Йорк; Париж; Торонто, 1968. — Т. 184. — С. 31-51; *Рудницький Л.* Іван Франко і німецька література. — Мюнхен, 1971; *Його ж:* Революційні постаті в драмах Івана Франка // *Наук. записки УГТІ.* — Мюнхен, 1967. — Т. 14. — С. 33-42; *Franko I.* Beiträge zur Geschichte und Kultur der Ukraine. Ausgewählte deutsche Schriften des Revolutionären Demokraten 1882-1915 / Herausgeben und eingeleitet von E. Winter und P. Kirchner. — Berlin, 1963; *Cundy P.* Ivan Franko, the Poet of Western Ukraine: Selected Poems. — New York, 1948; *Manning C. A.* Ukrainian Literature: Studies of the Leading Authors. — New York, 1971.

²⁶ *Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11-15 вересня 1986 р.): У 3-х кн. / Упоряд. Б. З. Якимович; Ред. кол. І. І. Лукінов... Я. Д. Ісаєвич та ін.: К., 1990.*

ра, Г. Грабовича, Е. Вісьневської, синтетичні доповіді українських учених Я. Ісаєвича, Р. Гром'яка, О. Мишанича²⁷ та ін. сприяли виходу франкознавства із кризи і спонукали до об'єктивних досліджень громадської та творчої діяльності І. Франка на новій основі. Такими є книжки О. Забужко, Я. Грицака²⁸, опубліковані не давно. Відповідно до вимог сучасної науки підготовані доповіді і повідомлення, що були виголошені на Другому конгресі українців, який проводила Міжнародна асоціація українців у Львові у серпні 1993 р., секція якого «Франкознавство»²⁹ синтезувала доробок у цій галузі досліджень. Нові думки прозвучали на засіданнях історичної секції³⁰. Новочасний підхід до висвітлення життя і діяльності І. Франка продемонстрували також останні дисертаційні дослідження Я. Мельник та П. Шкраб'юка³¹. Ряд невідомих

²⁷ *Wytrzens G.* Zum literarischen Schaffen Frankos in deutscher Sprache. — Там само. — Кн. 1. — С. 51-59; *Konstantinović Z.* Ivan Franko und das österreichische kulturelle und literarische Leben am Ausgang des 19. Jahrhunderts. — Там само. — С. 160-163; *Гребнер Р.* Іван Франко в дзеркалі української радянської літературної критики 20-х років. — Там само. — С. 87-91; *Грабович Г.* Іван Франко і Адам Міцкевич. — Там само. — С. 135-141; *Вісьневська Е.* Співробітництво Івана Франка з «Правдою» Олександра Свєнтоховського. — Там само. — С. 458-462; *Ісаєвич Я. Д.* Проблеми спадкоємності і синтезу культур в спадщині Івана Франка. — Там само. — С. 92-96; *Гром'як Р. Т.* Внесок Івана Франка в розвиток естетики художньої творчості. — Там само. — С. 188-191; *Мишанич О. В.* Кирило-мефодіївська проблематика в наукових дослідженнях Івана Франка. — Там само. — Кн. 2. — С. 42-46.

²⁸ *Забужко О. С.* Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період. — К., 1993. *Грицак Я.* «Дух, що тіло рве до бою...»: Спроба політичного портрета Івана Франка. — Львів, 1990., Його ж: «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини // *Записки НТШ.* — Львів, 1990. — Т. 222. — С. 71-110.

²⁹ Другий міжнародний конгрес українців (Львів, 22-28 серпня 1993 р.): Доповіді і повідомлення: Літературознавство. — Львів, 1993. — С. 273-328.

³⁰ Другий міжнародний конгрес українців (Львів, 22-28 серпня 1993 р.): Доповіді і повідомлення: Історія. — Ч. 1. — Львів, 1993.

³¹ *Мельник Я. І.* Іван Франко в 1908-1916 рр. (Проблема наукової біографії). — Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Львів, 1993. *Шкраб'юк П. В.* Михайло Павлик і радикальна партія. — Автореф. дис. ... канд. істор. наук. — Львів, 1994.

раніше архівних матеріалів до біографії письменника ввів у науковий обіг Р. Горак³².

Однією з малодосліджених галузей українознавства є історія української видавничої справи. Якщо початки друкарства в Україні ґрунтовно досліджені³³, то історія видавничої справи ХІХ ст. відбита у літературі тільки фрагментарно³⁴. Першим синтетичним дослідженням є праця «Книга і друкарство на Україні»³⁵, але й там цей період висвітлено досить схематично. Досі нема бібліографічного репертуару українського друку ХІХ ст. Лише останнім часом над першим етапом цієї великомасштабної роботи — публікації архівної картотеки, створеної у 1946-1948 рр. під керівництвом Ю. Меженка в ЦНБ у Києві та в тодішньому її філіалі у Львові, відновлена праця у Львівському відділенні Інституту української археографії НАН України та Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника НАН України (Я. Дашкевич, Л. Ільницька). Координує укладання бібліографічного репертуару ХІХ-ХХ ст. ЦНБ ім. В. Вернадського НАН України.

³² *Горак Р.* Родовід Івана Франка в офіційних документах // Іван Франко і світова культура: Матеріали... Кн. 1. — С. 493-496; *Його ж:* Я є мужик, пролог не епілог (повість-документ) // Київ. — 1985. — № 9. — С. 49-75; *Переполох у Коломиї: Про другий арешт Івана Франка* // Вітчизна. — 1986. — № 8. — С. 190-195 та ін.

³³ Крім низки ґрунтовних наукових студій І. Огієнка, І. Свенціцького, І. Крип'якевича, Г. Коляди, Я. Ісаєвича ми маємо фундаментальний реєстр репертуару українського друку 1574-1800 рр.: *Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д.* Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні: У 2 кн. — 3 ч. — Львів, 1981. — Кн. 1 (1574-1700); Львів, 1984. — Кн. 2. — Ч. 1 (1701-1781). — Кн. 2. — Ч. 2. (1785-1800).

³⁴ *Див.: Дорошенко В., Зленко П.* Видавничий рух до 1917 р. // *Енциклопедія українознавства* (статейна частина. — Т. 1 (3). — 1949. — С. 972-975; *Doroshenko V., Krawciw B., Zlenko P.* Nineteenth and early twentieth centuries // *Ukraine. A Concise Encyclopaedia.* — Toronto, 1975. — P. 450-458.

³⁵ *Книга і друкарство на Україні.* — К., 1968. — С.108-205.

Значно краще досліджена діяльність І. Франка як журналіста та публіциста. Відоме серйозне монографічне дослідження про редакторську працю І. Франка Л. Маляренко³⁶.

Перші бібліографічні описи творів і окремих видань І. Франка вміщено у фундаментальній праці І. Ом. Левицького³⁷, заслуговує уваги згадуваний вже бібліографічний показник М. Павлика (1898 р.). Регулярно друкувалися бібліографічні списки літератури з царини франкознавчих досліджень у послідовних серіях «Іван Франко: Статті і матеріали» та «Українське літературознавство»³⁸, авторами яких були О. Мороз, М. Мороз, М. Бутрин, М. Гуменюк. Окремі збірки і альманахи, які видавав І. Франко з розкриттям їх

³⁶ *Вєрвєс Г. Д.* Іван Франко в робітничій газеті "Praca" (в 1878-1880 рр.) // Іван Франко як історик. — К., 1956. — С. 114-138; *Дей О.* Українська революційно-демократична журналістика: Проблеми виникнення і становлення. — К., 1959; *Денисюк І. О.* До цензурної історії "Громадського друга", "Дзвона", "Молота" // Іван Франко: Статті і матеріали. — Львів, 1958. — Зб. 6. — С. 49-73; *Дмитрук В. П.* Нарис історії української журналістики XIX ст. — Львів, 1969; *Історія української літератури: В 8-ми т.* — К., 1968. — Т. 3. — С. 52-81; *Те ж.* — Т. 4. — Кн. 1. — С. 60-133; *Дорошенко І. І.* До історії виникнення журналу "Світ" (1881-1882) // Питання журналістики. — Львів, 1958. — Вип. 1. — С. 332-471; *Нечиталюк М. Ф.* Оружием публіциста: Вопрос истории, проблематики идеологической функции мастерства публицистики Ивана Франко. — Львов, 1981; *Пашук А.* Робітничє питання в публіцистиці І. Франка 70-80-х рр. XIX ст. // Іван Франко: Статті і матеріали. — Львів, 1958. — Вип. 6. — С. 110-123; *Романченко І. С.* Михайло Драгоманов — літературний критик і публіцист // М.П. Драгоманов. Літературно-публіцистичні праці: В 2 т. — К., 1970. — Т. 1. — С. 5-36; *Ящук П. Й.* Михайло Павлик. — Львів, 1959; *Історія української дожовтневої журналістики.* — Львів, 1983. — С. 199-255; *Маляренко Л.* Іван Франко — редактор. — Львів, 1970.

³⁷ *Левицькій Ів. Ем.* Галицко-русская бібліографія XIX ст. (1801-1886). — Львів, 1895. — Т. 2: Хронологічний список публікацій (1861-1886); *Його ж:* Українська бібліографія Австро-Угорщини. — Львів, 1909. — Т. 1. (1887-1889).

³⁸ *Іван Франко: Статті і матеріали.* — Львів, 1948-1965. — Вип. 1-12; *Укр. літературознавство. Іван Франко: Статті і матеріали.* — 1966-1986.

змісту, описав І. Бойко³⁹. Та найповнішу бібліографію І. Франка опрацював відомий львівський бібліограф М. Мороз⁴⁰, який, до речі, завершив також «Літопис життя і діяльності Івана Франка». Не маючи відповідної інформації, автор не зміг долучити до виданої бібліографії праць закордонних учених, однак цей недолік уже виправлений і черговий випуск показника ліквідує пляму в бібліографії франкознавства. Корисним для дослідників української історії є бібліографічний огляд П. Р. Магочі⁴¹, який дає можливість зорієнтуватися у великій кількості літератури з історії Галичини.

Відаючи належне зробленому і оцінивши рівень певного опрацювання теми, водночас треба відзначити, що сучасний стан дослідження видавничої діяльності І. Франка у другій половині 70-80-х рр. XIX ст., як і подальше комплексне вивчення під цим оглядом даної теми упродовж усього його життя, ролі І. Франка як видавця і одного з чільних представників видавничого процесу в Україні, впливу його на політичний і національний рух є недостатній. Залишається нерозв'язаною низка питань, пов'язаних з еволюцією світоглядних позицій І. Франка, яка відбулася протягом 80-х років, відсутня характеристика нових напрямків радикального книговидавництва і журналістики, які започаткував І. Франко. Мало зроблено для з'ясування нереалізованих його видавничих задумів. Поза увагою залишилося мистецьке оформлення випусків видавничих серій і окремих книжок, мало досліджувалася участь І. Франка в розповсюдженні своїх видань, шляхи кольпортажу друкованої продукції з Галичини до Наддніпрянської Украї-

³⁹ *Українські літературні альманахи і збірники XIX-початку XX ст.: Бібліографічний показник / Укладач І. З. Бойко.* — К., 1967 (охоплює 206 позицій).

⁴⁰ *Іван Франко. Бібліографія творів (1874-1964) / Склад М. О. Мороз.* — К., 1966 (охоплює 4919 позицій); *Його ж: Іван Франко. Бібліографічний показник (1956-1984).* — К., 1987 (охоплює 4830 позицій); *Його ж: Іван Франко. Бібліографічний показник творів і критичної літератури (1986-1988) // Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозиуму ЮНЕСКО (Львів, 11-15 вересня 1986 р.).* К., 1990. — Кн. 3 — С. 55-89 (охоплює 531 позицію, зокрема і 1985 р.).

⁴¹ *Magocsi P. R.* Galicia: A Historical Survey and Bibliographic Guide. — Toronto; Buffalo; London, 1983.

ни. Ніхто з дослідників-франкознавців не використовував архівних фондів, які висвітлюють саме книговидавничу діяльність І. Франка, містять відомості про фінансові аспекти, тиражі видань тощо. Звідси і мета роботи — дослідити видавничу діяльність І. Франка в контексті розвитку національного руху в Україні, зокрема в Галичині в окреслений період.

Досліджуючи видавничу діяльність І. Франка у другій половині 70-80-х рр. XIX ст. як складову частину політичного і громадського руху та її роль у культурному і політичному процесі в Україні, автор спирається на широку джерельну базу. Насамперед це найповніше на сьогодні багатотомне зібрання творів⁴², праці, які мають особливе значення щодо розуміння його світоглядних позицій і які через ідеологічні заборони не потрапили до цього видання⁴³, усі окремі видання та видавничі серії І. Франка⁴⁴, які побачили світ у досліджуваній період. Важливим джерелом і до біографії, і до всього, що стосується видавничої діяльності І. Франка є тогочасні періодичні видання: «Зоря», «Правда», «Діло», «Prasa», «Батьківщина», «Kurjer Lwowski», «Kraj», «Prawda», «Ruch». Незаперечне значення мають збірники документів і матеріалів⁴⁵, листування Івана Франка і М. Драгоманова⁴⁶, листування М. Павлика з М. Драгомановим⁴⁷, М. Драгоманова з І. Франком

⁴² Франко І. Зібрання творів: 50 т.; Київ, 1976-1986. Далі поклики у тексті на це видання є у квадратних дужках: перша цифра означає том, друга — сторінку.

⁴³ Франко І. Молода Україна. Ч. 1: Провідні ідеї й епізоди. — Львів, 1910; До історії соціалістичного руху // Літ.-наук. вісник. — 1904. — Кн. 3. — С. 134-135; «Ukraina irredenta» // Житє і слово. — 1895. — Т. 4. — С. 471-483 та ін.

⁴⁴ Див. додатки № 1, 2 даної праці.

⁴⁵ Іван Франко. Документи і матеріали 1856-1965. — К., 1966; За сто літ: Матеріали з громадського й літературного життя України XIX і поч. XX ст. — К., 1928. — Кн. 3; Історія Львова в документах і матеріалах: Збірник документів і матеріалів. — К., 1986.

⁴⁶ Матеріали для культурної й громадської історії Західної України. — Листування І.Франка і М.Драгоманова. — К., 1928. — Т. 1.

⁴⁷ Переписка М.Драгоманова з М.Павликом. — Львів, 1901. — Т. 1.; Переписка М.Драгоманова з М.Павликом (1876-1894). — Чернівці, 1910 — 1912. — ТТ. 2-8.

та іншими особами⁴⁸, архівні матеріали, передовсім з фонду І. Франка⁴⁹, фондів М. Возняка та М. Павлика⁵⁰, колекції документів Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, президії Галицького намісництва, фонду Павлика⁵¹, фонди документів державних установ Російської імперії⁵², фонди департаменту поліції Російської імперії⁵³, матеріали до історії діяльності студентських товариств у Львові⁵⁴, спомини А. Дольницького, Василя Лукича, Є. Олесницького, Б. Лімановського та інших⁵⁵, документальний та дослідницький матеріал, зібраний у започаткованій заходами М. Возняка й згадуваній вище серії «Іван Франко: Статті і матеріали» тощо.

Дана праця — перша в українській історіографії, зокрема, у франкознавстві, спроба монографічного дослідження про Франка-видавця у переломові для національної видавничої справи 70-80-ті роки., опрацьована у тісному зв'язку з його громадсько-політичною і творчою письменницькою діяльністю. На основі зв'язку з видавничими програмами І. Франка простежується еволюція його поглядів від радикалізму і захоплення соціалістичними ідеями з притаманним максималізмом і непослідовністю до переходу на позиції націонал-демократизму. Вперше детально проаналізовано роль І. Франка як організатора законспірованих видань (контрафакцій), одного з перших видавців національної наукової спадщини, засновника видавничих серій нового типу і, нарешті, творця і публікатора другої за значенням для української культури

⁴⁸ Драгоманов М. Листи до І.Франка і інших 1881-1886. — Львів, 1906.

⁴⁹ Інститут літератури ім. Шевченка НАН України. Відділ рукописів. — Ф.3.

⁵⁰ Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника НАН України. Відділ рукописів. — Фонди Возняка, Павлика.

⁵¹ Центральний державний історичний архів у Львові. — Ф. 309, ф.146, ф. 663.

⁵² Центральний державний історичний архів у Києві. — Ф. 419, ф. 442.

⁵³ Державний архів Російської федерації (колишній ЦДАЖР СРСР), Москва, Росія. — Ф.102-3 д.

⁵⁴ Державний архів Львівської області. — Ф. 297.

⁵⁵ Іван Франко у спогадах сучасників: У 2 кн. — Львів, 1956-1972.

ри після «Кобзаря» Т.Шевченка — збірки поезій «З вершин і низин». У деяких випадках уточнено кількість випусків видавничих серій, визначено тиражі книжок.

Положення і висновки дослідження можна використати в узагальнювальних працях з історії України, історії національного руху, історії національної видавничої справи та журналістики, франкознавства, для укладання бібліографічного репертуару української книжки ХІХ ст.

РОЗДІЛ І

ПОЧАТОК ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І. ФРАНКА (1875-1880 рр.)

ри після «Кобзаря» Т.Шевченка — збірки поезій «З вершин і низин». У деяких випадках уточнено кількість випусків видавничих серій, визначено тиражі книжок.

Положення і висновки дослідження можна використати в узагальнювальних працях з історії України, історії національного руху, історії національної видавничої справи та журналістики, франкознавства, для укладання бібліографічного репертуару української книжки ХІХ ст.

РОЗДІЛ I

ПОЧАТОК ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І. ФРАНКА (1875-1880 рр.)

Іван Франко. Фото. 1875

1.1. Суспільно-політична ситуація в Україні в другій половині XIX ст. Роль І. Франка як фундатора радикальної української журналістики. Журнал «Друг», альманах «Дністрянка».

Друга половина 40-х років XIX ст. слушно розглядається як переломовий момент у розвитку української політичної думки і політичного руху. Першою серйозною програмою політичної діяльності стали документи Кирило-Мефодіївського товариства. Попри те, що воно складалося з кількох чоловік, постулати товариства засвідчують визрівання в тогочасному українському суспільстві поглядів про необхідність саме політичної емансипації українського народу. Програма товариства не була самостійницькою — цей час не прийшов — але вона вже була державницькою. Передбачалося, що Україна буде модерною державою у складі демократичної федерації слов'янських держав. В умовах самодержавного режиму політична діяльність не була можлива, що й засвідчив поліцейний розгром товариства й арешт його діячів. Але ув'язнення, а потім заслання Т.Шевченка не змогло загальмувати зростаючого впливу його творчості, яка у своїй глибинній сутності була самостійницька. Україна, і тільки Україна, була для Т.Шевченка і його однодумців батьківщиною. Те, що українське суспільство дозріло до такого погляду, засвідчило про його зрисле самоусвідомлення⁵⁶.

У Габсбурзькій монархії, куди в той час входили Галичина, Буковина і Закарпаття, умови для національно-культурного і політичного руху теж не були сприятливі, що яскраво показало ставлення світської і церковної влади до чисто культурницької ді-

⁵⁶ Стеблій Ф. І. Т. Шевченко і зародження національного руху на Україні //Т.Шевченко і українська національна культура: Матеріали наукового симпозиуму (Львів, 8-9 червня 1989 р.). — Львів, 1990. — С. 5.

яльності «Руської Трійці»⁵⁷. Новий національний рух у Галичині, який започаткували М. Шашкевич, І. Вагилевич та Я. Головацький, був притлумлений саме в той час, коли на Наддніпрянщині він увійшов у найвищу фазу розвитку.

Вихід українського національного руху на арену політичної боротьби в Австрійській державі став можливий під час революційних подій 1848 р. в Галичині і, меншою мірою, в Буковині. Хоч програма Головної Руської Ради була дуже обмежена, але сам факт, що вона поставила політичні вимоги і з'явилася політична репрезентація українського населення, означав якісно новий етап в історії національно-політичного самоусвідомлення українського народу. По суті національно-політичний характер мала і боротьба української людності Буковини, щоб зберегти її адміністративне об'єднання з Галичиною. Не випадково саме революційним 1848 роком датована брошура В. Подолинського «Слово перестороги», де обґрунтовано окремішність українського народу, а, отже, ідеал українського національного руху, орієнтованого на власні сили проти пропольських і проросійських орієнтацій⁵⁸. Також не випадково, що 1848 р., коли українці Галичини виходять на арену політичної боротьби як її самостійний чинник, з'являються політичні видання (прокламації, брошури) і перша українська газета «Зоря Галицька». Видавнича справа з цього часу стає складовою частиною діяльності політичних угруповань, перетворюється на фактор національно-політичного життя.

У 50-ті роки український національний рух на всіх етнографічних землях розвивався переважно в рамках реалізації культурно-просвітніх програм. На Наддніпрянщині тодішнє українофільство звелось до видання етнографічних матеріалів і публікації аполітичних літературних творів на зразок поезій М. Петренка, О. Афанасьєва-Чужбинського та інших.

Нагінку з боку царизму на кирило-мефодіївців привітав лідер т.зв. «прогресивної» Росії В. Белінський. Це означало: український

⁵⁷ Про це див.: «Русалка Дністрова»: Документи і матеріали.— К., 1989; Павлик М. Народний рух австро-угорських русинів. — Шамокін, ПА, 1986. — С. 12-20.

⁵⁸ Стеблій Ф. І. «Слово перестороги» В. Подолинського // Укр. іст. журнал. — 1966. — № 12. — С. 44-51.

національний рух не підтримають ніякі сили російського суспільства, що невдовзі підтвердилося після Валуєвського циркуляру 1863 р. та Емського указу 1876 р.

Як відомо, після поразки революції 1848-1849 рр. в Європі встановлюються консервативні режими. Вкрай обережний щодо владних структур і глибоко ієрархічний провід галицьких українців не зумів закріпити успіхів, досягнутих під час революції. Навпаки, ряд позицій було втрачено. Натомість післяреволюційну ситуацію добре використала польська шляхетська еліта, яка покинула політику конфронтації з австрійською владою, швидко здобула прихильність двору і почала захоплювати все керівництво в свої руки⁵⁹. Негнучка позиція українського проводу Галичини, його нездатність орієнтуватися і вдало використати момент призвели до того, що невдовзі вся адміністрація краю перейшла до рук консервативних елементів з числа польської шляхти, а намісника Галичини призначали за погодженням з польською аристократією. Співвідношення політичних сил не змінили конституція 1860 року та австро-угорська угода 1867 р. — польський наступ у краю продовжувався, польська мова замінила німецьку в діловодстві, польські впливи поширюються на всі сфери суспільного життя, причому це йшло за рахунок зменшення прав українців⁶⁰. Натомість втрачали й те, що отримали у зв'язку з подіями 1848-1849 рр., разом зі здобутками на терені церковних взаємин⁶¹. В українському середовищі запанувала індиферентність до громадського життя і лише спроба намісника Галичини графа А. Голуховського запровадити замість абетки латинський алфавіт сколихнула застигле українське суспільство, дала можливість об'єднатися на цій основі і домогтися, щоб уряд відмовився від запланованої реформи письма.

⁵⁹ Грушевский М. История украинского народа // Украинский народ в его прошлом и настоящем. — СПб, 1914. — Т. 1. — С. 332.

⁶⁰ Historia Polski / Pod red. S. Arnolda i T. Manteuffla. — Warszawa, 1960. — Т. 3. — Cz. 1. — S. 285. Це добре ілюструють документи Галицького сейму, зокрема «Ustawa Językowa z 22.06.1867» — див: Galicia w dolie autonomicznej (1850-1914) — Wrocław, 1952. — S. 104-106.

⁶¹ Винтер Е. Візантія та Рим в боротьбі за Україну. — Прага, 1944. — С. 163-164.

Розчарувавшись у надіях щодо австрійського уряду, будучи малочисельною (духовенство і невелика кількість урядовців), не вірячи у власні сили і сили народу, значна частина галицької еліти звертає свій погляд на Росію і повертається до народженої ще у 20-30-х рр. ідеї про одність українців і росіян. Спілкування з російськими панславістами привело до того, що прихильники москвофільського напрямку у своєму друкованому органі — газеті «Слово» (1866) виступили з чітко визначеною програмою: галичани і великороси — один народ з однією культурою, українська мова — діалект російської мови, а галичанам залишається тільки «приєднати» себе до готової російської літератури і культури⁶². Москвофіли розпочали друкувати свої газети і журнали по західноукраїнських культурних центрах: «Слово» (Львів, 1861-1887), «Наука» (Львів, 1876-1886), «Буковинская зоря» (Чернівці, 1870), «Свѣтъ» (Ужгород, 1867-1871), а також у Будапешті «Газета для народних учителів» (1863-1870). Деякі москвофільські видання спиралися на фінансову підтримку урядових і офіційних кіл Росії⁶³.

Та поруч з цією москвофільською більшістю була менша, але енергійніша частина молоді інтелігенції, яка вважала себе належною до українофільського руху в Наддніпрянщині. Ця течія, яка згодом отримала назву народовців, уже в першій половині 60-х рр. заявила про себе виданням журналів «Вечерниці» (1862), «Мета» (1863-1865), «Нива» (1865), «Русалка» (1866), букварів, книг для шкільного читання, окремих брошур господарського змісту, поодиноких творів українських письменників⁶⁴.

Діячі українського національно-культурного руху в Наддніпрянщині зрозуміли, що українська культура в Галичині за громадської підтримки отримує можливість поступового розвитку, а Галичина може стати опорною культурно-політичною базою для всієї України. Тому контакти наддніпрянських діячів з галицькою інтелігенцією налагоджуються і розвиваються. Хоча москвофіли

⁶² Слово. — 1866. — 27 липня.

⁶³ Савченко Ф. Справа про щорічну таємну субсидію львівському «Слову» (1875-1881) // Записки НТШ у Львові. — 1930. — Т. 99; К. Победоносцев и его корреспондент. Сборник. — М.; П., 1923. — Т. 1. — Ч. 1. — С. 309, 331.

⁶⁴ Книга і друкарство на Україні. — К., 1965. — С. 136.

захопили у свої руки Галицько-Руську Матицю, Народний Дім, Руську Раду, народовці вже в 1868 році створюють товариство «Просвіта», яке розгорнуло видавничу програму для народу, розпочалася активна праця комісії з підготовки шкільних підручників, врешті, з фінансовою допомогою меценатів з Наддніпрянщини зав'язується Товариство ім. Шевченка з власною друкарнею, яке ставить за мету розвій української літератури.

Остання чверть XIX ст. стає добою дальшого утвердження ідеї «соборности» України. Переслідування української культури в Росії сприяло передачі матеріальних коштів і великій моральній підтримці з боку Наддніпрянської України українцям Галичини. Українські інтелектуальні сили беруть участь у галицьких товариствах і численних виданнях, сприяють національному та політичному розвитку галичан, провадять до широкого національного та громадського життя українського народу⁶⁵.

Ослабленню позицій консервативного москвофільського табору сприяло те, що народовці поширили свою діяльність на політичне поле, розпочавши видавати політичні часописи «Батьківщина» (з 1879, орієнтований на селян) та «Діло» (з 1880, орієнтований на інтелігенцію). Провідні діячі народовців В. Барвінський, В. Навроцький, О. Огоновський, Ю. Романчук, Д. Гладилович ставлять собі за завдання вивести народовецький рух з літературних зацікавлень до позитивної праці на економічному і політичному полі. 1880 р. скликано у Львові у всенародне віче, в якому взяло участь понад 2 тис. селян. Заслухано доповіді про політичне становище, економічні справи, шкільництво, організаційні питання. Це була одна з перших спроб народовців нав'язати контакти з широкими народними масами⁶⁶. Політична демократія промочувала шляхи культурній і господарській свободі та щораз виразніше зумовлювала потребу суто політичної діяльності⁶⁷. Однак контакти з галицькими народовцями підтримувала в цей час переважно консервативна і обережна частина наддніпрянських куль-

⁶⁵ Полонська-Василенко Н. Історія України. — Мюнхен, 1976. — Т. 2. — С. 393.

⁶⁶ Крип'якевич І. Історія України. — Львів, 1990. — С. 288-289.

⁶⁷ Шлемкевич М. Українська синтеза або українська громадянська війна. — б.м., 1946. — С. 22. (Зшитки «Життя і мислі»).

турно-освітніх діячів на чолі з П. Кулішем, О. Кониським, В. Антоновичем. М. Драгоманов, тісніше пов'язаний з новими напрямками в західноєвропейській політичній думці, вже в 1876 р. змушений був емігрувати з Росії до Швейцарії. Значна частина народовців не могла позбутися ідей обмеженого українофільства. Його традиційний романтизм поступово ставав гальмом для активізації суспільних сил і засвоєння модерних політичних концепцій.

У другій половині 70-х рр. на арені громадського життя Галичини активізується молодша генерація інтелігенції, яку очолюють молоді студенти Львівського університету І. Франко та М. Павлик. Притаманний молоді радикалізм, вплив контактів з М. Драгомановим, зумовили критичне ставлення до традиційного народовства і зацікавлення тодішнім західноєвропейським соціалізмом і російським народництвом.

Як відомо, народницький рух відбивав ідеалізовані змагання російської інтелігенції, спрямовані на покращення становища найчисленнішого соціального прошарку — селянства. Ідеї народництва зводилися до селянської демократії — склалася ідеологія, в основі якої лежала майже містична віра в російське селянство як носія «вищої життєвої мудрості, можливість переходу Росії до соціалізму»⁶⁸. Зважаючи на вагу селянського питання в тодішній Галичині, відгомін народницьких ідей знаходить у 70-х роках особливо сприятливий ґрунт серед радикально настроєної частини молоді.

У справі революційної пропаганди великого значення набуває народницька преса — підпільні журнали, газети, брошури, популярна література. Частина цих видань із закордонних центрів транспортувалася через західноукраїнські землі. Певні кола молоді, головно студентської, захоплюється ідеями О. Герцена, М. Чернишевського, К. Маркса і Ф. Енгельса⁶⁹. Стали відомі і соціалістичні ідеї з західноєвропейських і з російських видань. Як вказував пізніше І. Франко, молоді з його кола соціалізм «імпуנוвав знанням будучини, простотою в ставленні і розв'язуванні най-

⁶⁸ Охримович Ю. Розвиток української національно-політичної думки. — Львів; К., 1922. — С. 81-87.

⁶⁹ Торжество історичної справедливості. — Львів, 1968. — С. 278-279.

складніших питань, догматичністю тез, ніби науковою фразеологією і тим, що пок. Драгоманов у німецьких соціал-демократів називав «жидівською самохвальбою»⁷⁰. Однак наведену тут критичну оцінку Франко зробив пізніше, а стаття «До історії соціалістичного руху», де він розвінчує плагіат ідей Маркса і Енгельса у «Маніфесті комуністичної партії» з «Маніфесту ХІХ ст.» Віктора Консідерана з'являється щойно у 1904 р.⁷¹

Як уже зазначено вище, в другій половині 70-х років активізують свою діяльність і два наявні на той час політичні напрями серед українців Галичини — москвофіли та народовці, світоглядні позиції яких мусили зумовити виникнення нових суспільно-політичних течій⁷².

Становлення радикальної течії, що протиставила себе і москвофільству, і обмеженому народовству, засвідчила поява радикального напрямку в суспільно-політичному русі Галичини, про що заявив журнал «Друг» на початку 1877 р. Встановивши тісні зв'язки з М. Драгомановим і беручи участь у кольпортажі його женецьких видань, члени редакції вдалися до широкої полеміки з редакціями народовських та москвофільських видань, пропагували «новітні ідеї», зокрема й соціалістичні⁷³. Перехід журналу «Друг» на радикальні позиції насторожував і владу, і провідників народовського та москвофільського таборів. Якщо народовцям не подобалася занадто радикальна позиція молоді, то москвофіли побачили в особі О. Терлецького, М. Павлика, І. Франка, І. Белея та їх оточення своїх найповажніших супротивників. Владу непокоїло, що на території Габсбурзької монархії починають поширюватися соціалістичні ідеї, а брошури-метелики «Парова машина», «Про бідність», «Правда», які видали українською мовою у Відні у 1875-1976 рр. О. Терлецький та С. Подолинський, розповсюджуються в Галичині. Ця частина України виявилася більше підгото-

⁷⁰ Франко І. Літ.-наук. вісник. — Львів, 1899. — Кн. 6. — С. 186.

⁷¹ Франко І. До історії соціалістичного руху /Літ.-наук. вісник. — Львів, 1904. — Кн. 3 — С. 134-152.

⁷² Himka J.-P. Socialism in Galicia. The Emergence of Polish Social Democracy and Ukrainian Radicalism (1860-1890). — Cambridge, Mass., 1983. — P. 41-42.

⁷³ Іван Франко у спогадах сучасників. — Львів, 1956. — С. 112-113

Журнал «Друг» (Львів, 1877)

вана до сприйняття соціалістичних ідей, аніж Наддніпрянщина. На думку М. Павлика, в Галичині було кому понести соціалістичні ідеї в народ: до цього спричинилося навчання українською мовою в народних школах, розвиток національного руху в 60-х роках, ліквідація в 1848 р. панщини (кріпацтво в Росії скасовано 1861 р.), виборча австрійська система, позитивна діяльність громадських просвітніх організацій, зокрема й роль І. Наумовича, його часопису «Наука», який привчив селян любити книжки і газети⁷⁴. Очевидно, було відомо і те, що близький товариш О. Терлецького С. Подолинський підтримував зв'язки з К. Марксом, М. Драгомановим, російськими народниками. 27 вересня 1876 р. журнал «Друг» опублікував рекламне повідомлення, що брошури С. Подолинського та О. Терлецького продаються в його редакції⁷⁵. А ці брошури, за словами В. Барвінського, як він висловився у «Правді», несуть «небезпечний вплив комуністичного-соціалістичної пропаганди», є шкідливими для народу, оскільки характер українського народу «оказується противним комуністичній і соціалістичній нівеляції»⁷⁶. Однак слушно критикуючи захоплення модними на той час гаслами, В. Барвінський не побачив здорового ядра в діяльності молоді, яка прагнула активізувати політичне життя. Москвофіли вдалися до тактики прямих доносів і цькування. Широку кампанію проти соціалістичних ідей розгорнули і польські консерватори, яких лякала також національна спрямованість української радикальної молоді.

Перший «соціалістичний» процес проти О. Терлецького в 1876 р., арешт у січні 1877 р. М. Павлика, судова розправа над ним та товаришами виливається у другий «соціалістичний» процес в Галичині. 11 червня 1877 р. арештовано Івана Франка⁷⁷.

Уважно слідкувала за ростом суспільно-політичного руху в Галичині царська охрнка, маючи, очевидно, інформацію і від та-

⁷⁴ Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка. ВР. — Ф. Павл. 180/8, а. 1 зв.

⁷⁵ Трусевич С. М. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50-70-х роках XIX ст. — К., 1978. — С. 138-139.

⁷⁶ Барвінський В. Слівце до опізнання // Правда. — 1877. — № 1-2. — С. 166.

⁷⁷ Про це див.: Калинович В. І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. — С. 33-91.

Михайло Драгоманов
(1841-1895). Фото

мерії провести негайні обшуки й арешти всіх осіб, про яких згадано в доповідній записці⁷⁸, що й зробили з усією ретельністю. Тут вперше в документах царської жандармерії згадується ім'я І. Франка, яке пізніше, у зв'язку з його громадсько-політичною, літературною і видавничою діяльністю, буде згадуватися ще дуже часто. Арешт І. Франка, тюремне ув'язнення перервало вихід у світ журналу «Друг», який влада заборонила у червні 1877 р⁷⁹. Таким було суспільне тло, коли І. Франко розпочинав свою видавничу діяльність.

⁷⁸ ЦДДА у Києві. — Ф. 442, оп. 827. од.зб. 54, а 1.

⁷⁹ Останнє число часопису «Друг» вийшло 23 травня 1877 р., до арештів усієї редакції, які поліція провела 9-12 червня того ж року. У «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.» стверджуючи, що останнє число «Друга» вийшло 13 липня 1877 р. [41, 377], І. Франко, очевидно, помилився.

* * *

Активізація суспільно-політичного життя в другій половині 70-х років. стала основним чинником якісних змін у видавничій справі. Невипадково саме на цей час припадає виникнення і становлення української журналістики радикального напрямку. Її первістком став журнал «Друг», що його видавало студентське об'єднання «Академічний кружок». Це товариство існувало у Львові з 1871 р. і складалося переважно зі студентів університету та політехніки. Почавши виходити у 1874 р. як «письмо літературне», цей журнал мав спочатку москвофільське скерування. У 1875 р. до Львова приїхав Іван Франко, вступив до університету та долучився до громадського і культурного життя. Він став членом «Академічного кружка» і співробітником журналу «Друг». Молода генерація, що прийшла у товариство разом з Франком, вплинула на консолідацію сил української молоді. 9 і 12 липня 1876 р. ухвалено об'єднати студентські товариства «Академічний кружок» та «Дружній лихвар», розділивши функції між ними: перше працює над розвитком культури, а друге — забезпечує матеріальну допомогу студентській молоді. Це сприяло видавничій діяльності товариств⁸⁰. Розширення редакційного комітету 18 листопада 1876 р., куди ввійшли І. Франко, М. Павлик, І. Белей та інші⁸¹, зміцнило демократичні тенденції, чому великою мірою сприяла дискусія з приводу трьох листів М. Драгоманова до редакції журналу. Це призвело до переходу «Друга» в 1877 р. на радикальні позиції. Журнал набуває реалістичного змісту, замість «язичія» друкується українською мовою⁸².

Вміщені у тому році тут три оповідання бориславського циклу І. Франка — «Ріпник», «На роботі» і «Навернений грішник» вперше виводять на сторінки галицької періодики робітничу верству. М. Драгоманов зорієнтував молодь на антицаристську течію

⁸⁰ Правда. — 1876. № 13-14. — 3 (19 липня).

⁸¹ Інститут літератури ім. Т. Шевченка. ВР. — Ф. 3, спр. 215, с. 685.

⁸² Денисюк І. О. Іван Франко і Михайло Павлик // Слово про Великого Каменяра: Збірник статей до 100-ліття з дня народження Івана Франка: У 2 т. — К., 1956. — Т. 2. — С. 453.

російської літератури — редакція друкує першу частину українського перекладу роману М. Чернишевського «Що робити?» (переклад І. Франка та М. Павлика), уривки з «Історії одного міста» та один твір з серії «Невинні оповідання» М. Салтикова-Щедріна (переклад І. Франка). В журналі з'являється низка соціально-загострених поезій Г. Гайне в перекладах І. Франка. Журнал рішуче виступив на захист поезії Т. Шевченка, проти паплюження її на сторінках «Руського Сіону» або старань пригладити її під свій світогляд, як це робили тодішні редактори «Правди», «Газети шкільної» та ін.

У 1876 — на початку 1877 р. в Галичині спалахнула полеміка з приводу статті М. Драгоманова «Антракт в історії українофільства (1863-1873)», надрукованої у «Правді» з численними примітками та відмовою В. Барвінського надрукувати листа розгніваного автора. Лист під назвою «Опізнаймося» з'являється в «Друзі» у 1877 р., що ще раз підтверджує його орієнтування на радикалізацію українського суспільно-політичного руху. Слід відзначити, що «Друг», будучи одним з нечисленних тоді українських часописів, завдяки Франкові та його товаришам виходив досить великим, як на ті часи, накладом — до березня 1877 р. — 555 примірників, пізніше — 400 [48, 57].

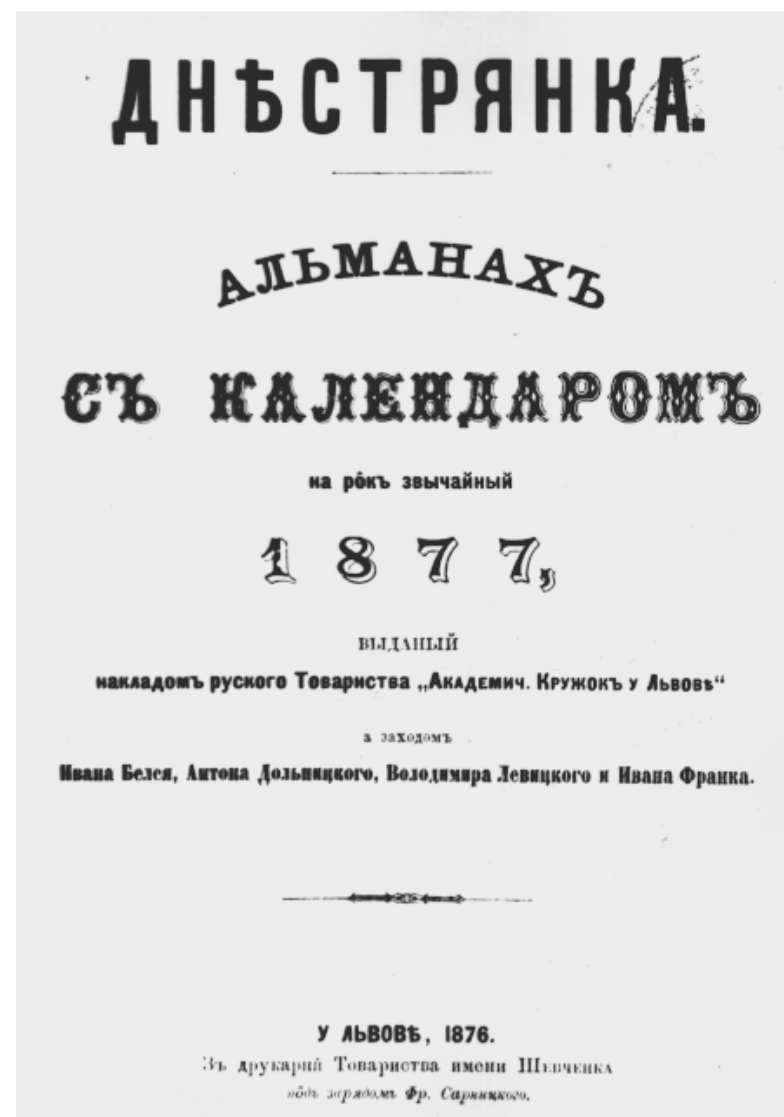
Хоча на редагування часопису «Друг» доводилося витратити багато зусиль, І. Франко разом з І. Белеєм, А. Дольницьким, В. Левицьким ще восени 1876 р. видали альманах «Дністрянка»⁸³, що став художнім відображенням поглядів галицької молоді⁸⁴. Про вихід у світ «Дністрянки» «Правда» повідомила 15 вересня того року, даючи їй таку оцінку: «...радо вітаємо видання «Академічного кружка», котра своїм змістом перевищує всі дотеперішні проби наших календарних видань»⁸⁵.

Альманах складався з двох частин — календаря (с. I-XXII) та літературної (с. 1-128), куди ввійшли оповідання та поезії молодих

⁸³ Дністрянка. Альманах з календарем на рік звичайно 1877, виданий накладом руського товариства «Академический кружок». — Львів, 1876.

⁸⁴ Українські літературні альманахи і збірники XIX-поч. XX ст. /Склад І.З.Бойко — К., 1967. — С. 13.

⁸⁵ Правда. — 1876. — № 17. — С. 673.

Альманах «Дністрянка». (Львів, 1876)

авторів, що гуртувалися навколо редакції журналу «Друг». Як згадує А. Дольницький, пропозицію про те, щоб календар вийшов у двох частинах, з літературним додатком, уніс Володимир Левицький⁸⁶. Але основну редакційну роботу літературної частини провадив І. Франко. В листі до М. Рошкевич від 9 червня 1876 р. він повідомив: «Календаря» два аркуші вже готові, третій (переклад Надєжди)⁸⁷ власне коригую» [48, 50]. Дата листа свідчить про інтенсивність праці молоді над своїми виданнями — у червні були готові лише три з 12-ти аркушів видання, а у вересні книга виходить у світ.

У календарній частині альманаху вміщені народні прислів'я про календар в цілому та пори року, наведено астрономічні дані про планети, їх рух навколо сонця, затемнення місяця і сонця. Крім юліанського та григоріанського, опубліковано також єврейський календар.

Назви місяців даються синонімічно: січень, прозимець; лютий, лютець, казидорога, казибдар; марець, марот, палютий, березоль; цвітень, березень, сочень; май, травень; червень, червець; липень, липець, косень; серпень, кивень, кивотинь; вересень, сівень, майк, бабське літо; жовтень, паздерник; листопад, падолист листопадень; грудень, студень. Отже, крім загальноприйнятих на той час читач міг ознайомитися з найменуванням місяців, що побутували серед народу. Народні прикмети подаються після назви місяця.

У «Дністрянци» надруковано повість Марка Вовчка «Інститутка», переклади з чужоземної прози, зокрема «Нездара» Брет-Гарта та «Повінь» Еміля Золя. І. Франко помістив тут свої оповідання «Два приятелі» та «Лешишина челядь», які підписано псевдонімом «Джеджалик». Він — перекладач прози Е. Золя, а під псевдонімом «Надежда» (Ольга Рошкевич) надруковано переклад оповідання М. С. Шварца «Сімнадцять і двадцять перші уродини»

В альманасі вперше в галицькій літературі з'являються натуралістичні твори — оповідання Е. Золя «Повінь», де описано трагічний випадок з життя трударів. Таке ж спрямування мали й оповідання І. Франка.

⁸⁶ Іван Франко у спогадах сучасників. — Львів, 1956, — С. 108.

⁸⁷ Псевдонім О. Рошкевич.

Видання альманаху стало новим словом у видавничій справі в Галичині. І хоча альманахова література мала на Україні давні традиції — перший з них, «Український альманах», який підготували І. Срезневський та І. Розковшенко, побачив світ ще у 1831 р. в Харкові, а провісником відродження галицьких українців стала «Русалка Дністрова» М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького (1837), це була несподіванка для галицької інтелігенції, яка застрягла у чварах стосовно мови. «Дністрянка», на противагу «Літературнм сборникам», які видавало у 70-х роках москвофільське товариство «Галицько-руська матиця», що гуртувалося навколо Ставропільського інституту, вийшла, хоч і етимологічним написом, але чистою народною мовою, а не «язичієм», яке культивували москвофіли.

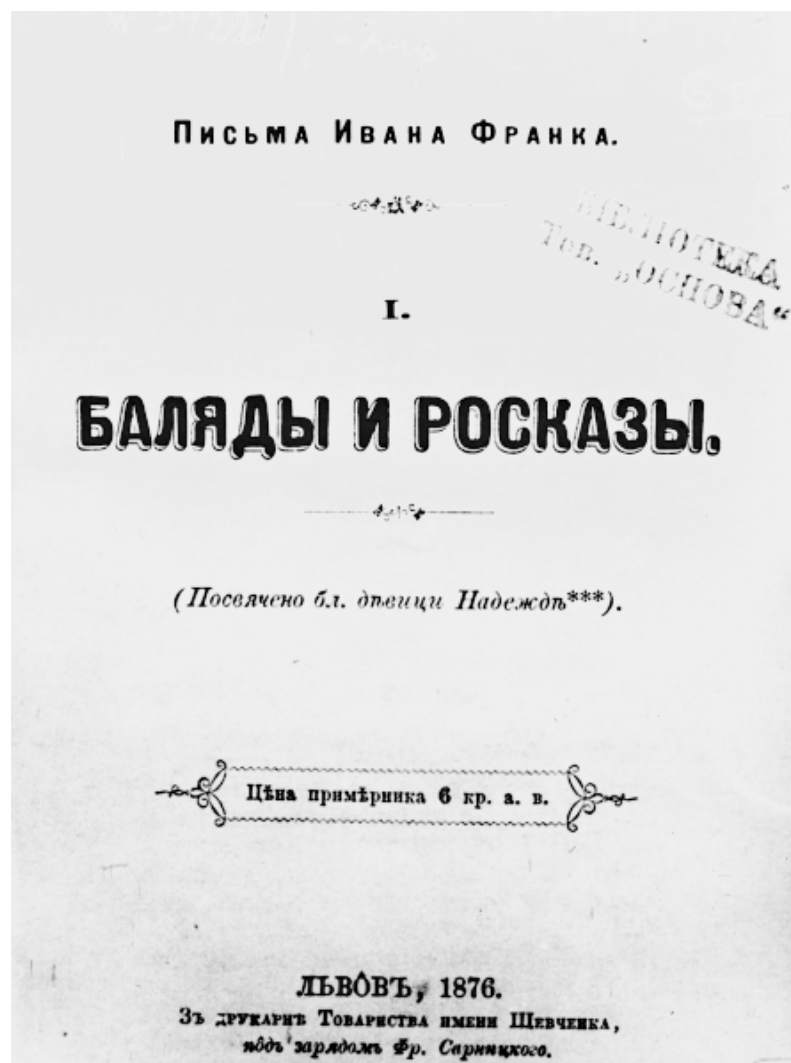
Вихід альманаху «Дністрянка» відразу ж привернув до себе увагу народовців і, зокрема, Володимира Барвінського, спонукав його підготувати спільно з Сидором Воробкевичем (Данило Млака) подібний альманах «Руська хата» (Львів-Чернівці, 1876), куди ввійшли твори старших народовських письменників Панька Куліша, Ю. Федьковича, Ганни Барвінок, Данила Млаки та ін.

Редколегія «Дністрянки» добре використала своє видання для реклами української літератури. На звороті обкладинки альманаху надруковано список періодичних видань і окремих книжок, які розповсюджує адміністрація «Друга» — річники журналу за 1874 і 1875 рр., твори Ю. Федьковича, М. Устияновича, Марка Вовчка, шкільні підручники, зокрема і з природничих дисциплін (всього 45 позицій). І хоча альманах вийшов без ілюстрацій, деякі елементи художнього оформлення він має — орнаментована рамка та художні ініціали рослинного характеру.

У 1876 р. двадцятирічний письменник видав окремою книжкою перший випуск збірки «Письма Івана Франка», що містив «Балади і розкази», за його словами всі 11 поезій, які не ввійшли пізніше до збірки «З вершин і низин» [41, 374]. Книжку присвячено «блаженній дівиці Надєжді***», — Ользі Рошкевич. Це було перше окреме видання творів І. Франка⁸⁸.

Наступного, 1877 р., Франко видав другий випуск цієї збірки, куди вмістив три оповідання з циклу «Борислав», які друкува-

⁸⁸ Разом з перекладами в збірці надруковано 14 поезій.

Перше окреме видання творів І. Франка "Баяди і розкази"
["Письма Івана Франка"] (Львів, 1876)

лися перед тим у часописі «Друг». Уже 13 лютого 1877 р. І. Франко повідомляє М. Драгоманова, що книжка розійшлася у кількості 400 примірників [48, 60]. Це був великий успіх для початківця. Третьою частиною «Письм» стало оповідання «Навернений грішник», яке вийшло 1877 р. як передрук з «Друга» без титульної сторінки⁸⁹.

До своїх ранніх поетичних спроб І. Франко ставився критично, не вносив їх до подальших збірок, і, лише поправивши мову, видав на схилі літ у 1914 р. у збірці «Із днів моєї молодості». Хоч мова поета була ще недостатньо сформована, твердження А. Каспрука та Й. Куп'янського, нібито перші Франкові вірші написані «язичієм» [3, 419], не відповідають дійсності.

Початковий етап видавничої діяльності І. Франка тривав коротко — від осені 1875 р. до його першого арешту, що збігся в часі з припиненням виходу в світ журналу «Друг». Однак за цей час І. Франко з товаришами зуміли перетворити студентський часопис на первістка новочасної української журналістики радикального напрямку, видати нового типу альманах «Дністрянка», а також опублікувати три випуски збірок «Письма Івана Франка». Тоді ж зародилася ідея створення і малоформатної книговидавничої серії, що за своїм змістом і формою стане новим словом у книговидавничій справі всієї України.

⁸⁹ Оповідання надруковано: Друг. — 1887. — № 3-4. — С. 38-45; № 5. — С. 68-74; № 6. — С. 93-105 і було продовженням циклу «Борислав. Картини з життя підгірського народу».

1.2. «Дрібна бібліотека» — перша книговидавнича серія радикального спрямування в Україні

Ще в 1875 році, коли І. Франко лише увійшов до складу редакції журналу «Друг», він дійшов висновку: трибуна періодичних видань є недостатня для широкої пропаганди новітніх ідей революційного просвітництва. Видання окремих книжок, які призначалися для висвітлення передових тенденцій у суспільно-політичній та просвітницькій діяльності, мали місце в українській історії і раніше. Саме через пресу, книги діячі української культури намагалися внести в народні маси свої ідеї, знання. Яскравий приклад таких видань — «Живописна Україна» та «Букварь южнорусский» Т. Шевченка, які готувалися в Петербурзі, віденські брошури С. Подолинського та О. Терлецького 1875-1876 рр. Ці традиції продовжили засновники й організатори радикального книговидання на українських землях І. Франко та М. Павлик. Для реалізації цих завдань серед інтелігенції і особливо серед молоді, студентів, старших гімназистів за ініціативою І. Франка створено гурток, який став фактично комітетом для підготовки серії «Дрібна бібліотека». До його складу разом з І. Франком увійшли М. Павлик, І. Белей, Є. Олесницький, Є. Озаркевич та інші. Велику роль у втіленні в життя цієї справи відіграв Іван Белей, випускник станіславівської гімназії, студент Львівського університету, якому І. Франко пізніше навіть приписує ініціативу створення серії [41, 379]. Белей запропонував назвати серію «Дрібна бібліотека», що було прийнято⁹⁰. Таке видавництво на громадських засадах відрізнялося від видавництва, що тоді існували і носили в основному комерційний характер. Вони, як правило, були організовані при друкарнях та книжкових магазинах і належали приватним особам або

⁹⁰ Дей О. І. Революційне видання Ів. Франка 1879-1880 рр. («Дрібна бібліотека») // Дослідження творчості Івана Франка. — К., 1956. — С. 37.

існували на кошти меценатів, церков, монастирів. Заслуга І. Франка в тому, що плануючи видавати твори реалістичної літератури, він визначив завдання — забезпечити українського читача книжками, яких не могли дати тогочасні видавництва⁹¹. І. Франко взяв на себе одну з найважчих організаційних справ — пошук коштів, на які б змогла існувати задумана серія. У листі до М. Драгоманова від 6 лютого 1877 року І. Франко ділиться своїм задумом про видання серії, висловлює думки з приводу джерел фінансування, пропонує найпершу програму.

«Я задумав іменно видавати бібліотеку найзнаменитіших романів і повістей заграничних, переведених на наше. Думка сея повстала у мене ще торік, я переписувався з деякими людьми — ну, і всі заохочували мя до того. Тепер лучає ми ся нагода добутти певус регум, а іменно грошей, золотих до 500, до чого дочисливши стипендіум 110, котре побираю, вийде 600 з окладом золотих. Спосіб видавання, гадаю, найвідповідніший випусками в 2 або й більше листів печатних місячно» [48, 56]. І. Франко веде широку пропаганду «Дрібної бібліотеки», залучає до цієї справи багатьох людей, громадські організації, налагоджує зв'язки з Києвом через Дорошевича [48, 58], з віденським товариством «Січ» через Щ. Сельського [48, 65], з Одесою через О. Терлецького [48, 133], провадить агітацію за свої видання серед студентів університету та учнів гімназій у Львові, гімназистів Станіслава, Коломиї, Бережан.

Попри величезні труднощі, організаційні зусилля І. Франка та його товаришів мали успіх. Як згадував Євген Олесницький «молодь університетська інтересувалася живо тим виданням і ширила його по краю; деякі з нас підпомагали його і працею, і матеріально. Я переклав за порадою Франка Добролюбова «Авторитет у вихованні» і достачив фондів на наклад сього випуску «Дрібної бібліотеки»⁹². Однак грошей на видання не вистачало, потрібно було позичати, друкувати наборг. В листі до О. Рошкевич 1 квітня 1879 року І. Франко скаржився: «Ось нині першого, а у нас кругом біда — центів нема, ні за вікт, ні за станцію нема

⁹¹ Возняк М. Житє і значінє Івана Франка. — Львів, 1913. — С. 15.

⁹² Іван Франко у спогадах сучасників. — Львів, 1956. — С. 122.

чим заплатити, — притім у друкарню за Геккеля ще ся винно, «Каїн» також готовий, лиш друкувати. Лихо та й годі» [48, 171].

На його думку серія повинна знайомити читачів з романами і повістями М. Горького, І. Тургенева, І. Гончарова, А. Доде, Е. Золя та інших [48, 56].

Та труднощі не могли зламати Франка. В листі до Павлика 16 квітня 1879 р. він писав: «Працюю над переводами, поправляю рукописи, бігаю сюди й туди, щоб як-небудь видерти від людей трохи грошей на друк. І здається, що-небудь буде. Лихварі⁹³ складають на друк одної книжки, січовики⁹⁴ також. Белей дав сам наклад на одну, тільки конче на стихи, котрі друкуються; кияни прислали на кілька зошитів, так що друк тепер піде скоріше» [48, 180].

Хоч І. Франко використовував різноманітні способи добувати грошей для продовження видавництва, все-таки фінансові справи були дуже важкі. Коли М. Павлик запропонував надрукувати переклад драми Островського «Гроза», І. Франко відповідав, що «Др[ібна] бібліотека» безгрішна, значить і не спроможна на швидке вибігання — а тут вперед би треба поперти більше наукових штук, ніж поезій» [48, 202]. Залучаючи Ольгу Рошкевич до праці над перекладами творів Е. Золя, він пропонує їй навіть такий спосіб фінансової підтримки видання: «Я тут стараюся виправити якнайбільше своїх людей на твоє весілля. Знаєш, може б, зробити таку штуку — на весіллі зладити складку на «Дрібну бібліотеку» та «Нову осн[ову]», здерти гостей, наскільки ся дасть. Наші християни попруть такий внесок, тільки ваша вже там буде річ випхати когось першого, а вдерти добре старих попів та ляхів, як які будуть, — най хоть стільки з них буде хісна для блага людського» [48, 205]. Проте, видно, з цього задуму нічого не вийшло. Все, що отримувал І. Франко — чи то з власної роботи, чи з пожертв, тратилося на «Дрібну бібліотеку». «Недавно мав я лист з Києва від Цвітковського з посилкою 25 р., — пише він Ф. Вовкові 14 січня 1880 р., — з котрих половину дав на довг у друкарню, а на половину купив деяких книжок» [48, 228]. Доводилося економити на всьому. В листі до Ф. Вовка від 23 лютого 1880 р.

⁹³ Члени студентського товариства «Дружній лихвар» у Львові.

⁹⁴ Члени студентського товариства «Січ» у Відні.

Франко писав: «Живу ж я досі чорт-зна на які гроші, і «Дрібну бібліотеку» в довг ввігнав, і заробити що-небудь годі» [48, 236]. Про те, наскільки було складно з коштами на друкування «Дрібної бібліотеки», свідчить промовисто такий факт: через вісім років після виходу у світ останньої книжки серії І. Франко мав борг за її друкування на велику суму — 90 гульденів [49, 135].

Поруч з відсутністю коштів для ведення видавничої серії І. Франко стикався з багатьма організаційними труднощами. Не було постійних співробітників, які мали би час, відповідну кваліфікацію та відповідальність за справу. Адаже всі ті, хто мав стосуюнок до виходу в світ «Дрібної бібліотеки», були головно студенти, завантажені навчальним процесом. Окрім того, після соціалістичного процесу у Львові І. Франко та його товариші стали «проскрибованими», від них відвернулися, як від небезпечних людей навіть ті, хто спочатку був до них прихильний. Великою проблемою була відсутність у Львові на той час бібліотек, які б отримували сучасну літературу, що підходила би під програму «Дрібної бібліотеки».

У процесі видання низка книжок підпала під загрозу конфіскації через свій надто радикальний зміст. Допомога товаришів була теж непевною. Отже, доводилося І. Франкові бути «побігайчиком» [48, 202]. Тут же, в листі до М. Павлика, він писав: «Навіть коректу рукописів і друку не було б кому вести. Ось і тепер з 10 н-ром «Дрібної бібліотеки». Поїхав я на село, а Олесницький мав кінчити перевід статті. Скрипт залишився непоправлений, і я просив Полянського, щоб послав ми на село або заждав, аж приїду. Де там, — не переглянувши сам, попер у друкарню, — тепер зложили — чорт знає що вийшло, поправляй, хоч лабатенника з'їж! Цілий вечір нині трохим ся не стік!» [48, 202-203]. Мало того, сам Полянський поїхав собі в гори на відпочинок, кинувши всі покладені на нього обов'язки [48, 202].

Організаційна і творча робота над підготовою книг серії, в центрі якої був І. Франко, не переривалася навіть під час його служби у війську. 10 жовтня 1879 року І. Франко сповістив М. Павлика: «Я — також з недостачі утримання — вступив до війська і «зицирую» тепер... Цюпка (кімната — Б. Я.) з бібліотекою і речами осталась при нас — в ній ночує один з наших християн і платить половину (вся плата 5 ринських 25 крейцерів). Днями я

приходжу і роботаю, дещо веду коректу «Др[ібно] біб[ліотеки]», переводжу і т. д. Олеськ[ів] також у війську, Коцовський ditto. Білецький вийшов і забирається переводити з Бокля уступ о іспанській культурі та попівським господарюванні. Кос ще не приїхав, — сидить дома і кінчить перевід Леббока про початок релігії [48, 212-213].

Попри власні фінансові та організаційні труднощі, І. Франко зумів поставити справу так, щоб задумана серія видавалася. Одноразом він був головною творчою силою, що зуміла тримати хисткий корабель видання на плаву.

Прийнято вважати⁹⁵, що в серії «Дрібна бібліотека» упродовж 1878—80 рр. вийшло 14 книжок. Але, на наш погляд, сюди слід зарахувати книжку Г. Іванова «Війна за волю» — Франковий переклад оповідання Г. Успенського (в оригіналі — «Не воскрес»), що побачила світ у травні-червні 1878 року і стала, по суті, першою книжкою цієї серії. Переклад оповідання здійснено з часопису «Отечественне записки» (лютий, 1877). У передмові І. Франко висловив думку, що проходить потім червоною ниткою через все видання бібліотеки: «печатаючи їх повістки (спочатку думалося надрукувати в одному виданні ще також повість Еркмана-Шатріана «Виховання феодала») ми мали на оці заохотити нашу молодіж і всіх людей щирої думки до пильної уваги на наше суспільне життя»⁹⁶. Тут, у передмові, автор висловив надію «щоб наша щира гідна гадка відкликнулася живо і голосно в серцях усеї нашої молодіжи, котрій ми і присвячуємо сесю книжечку»⁹⁷. Про те, що саме «Війна за волю» стала першою нумерованою книжкою «Дрібної бібліотеки», свідчить І. Франко і в праці «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. [41, 379]. У коротенькій післямові видавець сповіщає, що «Виховання феодала» Еркмана-Шатріана вийде найближчим часом. Очевидно, передмова готувалася так, що оповідання Успенського й Еркмана-Шатріана мали вийти однією книжкою. Однак І. Белей, автор перекладу повістей фран-

⁹⁵ Див.: УРЕ: В 12 т. — К., 1979. — Т.3. — С. 470; 400 лет русского книгопечатания: 1564-1964. — Т. 1. — М., 1964. — С.436.

⁹⁶ Іванов Г. Війна за волю: Оповідання (Коштом і заходом львівських академіків-русинів). — Львів, 1878. — С.3

⁹⁷ Там само. — С.4.

цузьких письменників, певно затримав подачу рукопису до друкарні, тому Франків переклад Г. Успенського побачив світ окремою книжкою. Повість Еркмана-Шатріана «Виховання феодала» разом з двома іншими оповіданнями авторів «Бесідники нашого села» та «Добрі давні часи» у перекладі і коштом Романа Розмари-на (І. Белей) вийшли як перша нумерована книжка серії від липня 1878р. Отже, всього книжок було 15, причому 1878 року вийшло 3, 1879 — 11, 1880 — 1.

Програма цілої серії, накреслена загально в передмові до книжки «Війна за волю», в передньому слові першої нумерованої книжки стає конкретнішою. Ця передмова складається з двох частин: перша роз'яснює читачам завдання і цілі нового видавництва і, на наш погляд, її написав І. Франко, другу, що є коротеньким нарисом про життя і творчість французьких письменників, написав І. Белей, «Віддавна вже віримо ми в гадку, — пишуть видавці, — що вчинимо прислугу ч. ч. землякам, а дальше і вбогій літературі нашій, взявшись видавати дрібними книжечками, vulgo «метеликами», бібліотеку цікавих і добірних творів літературних. Дві прикмети нашого видання: дешевість книжечок і добірність речей, які ми брати гадаємо в наше видане, дають нам яку-таку поруку, що добра воля і заходи наші зроблять своє: книжечки стануть розходитися бистро і в кожній з них читач віднайде якусь думку, котра го конче розцікавить, порушить, здвигне...»⁹⁸

Видавці повідомляють, що «Дрібна бібліотека» не обмежить-ся белетристичними творами, але буде друкувати також твори з різних галузей знань, власне все, що тільки буде підходити серії з огляду на зміст і програму. Далі йдеться про те, що більше уваги буде приділено перекладам, хоча в серії будуть виходити також оригінальні твори⁹⁹.

Остання сторінка видання радше рекламна, ніж програмна. Видавці дають зрозуміти читачам, що справа дальшого виходу книжечок серії значною мірою залежить від того, як швидко розійдуться перші книжечки і будуть зібрані кошти на друкування наступних. Повідомляється теж, що придбати книжку, як також

⁹⁸ Повісті Еркмана-Шатріана. — Львів, 1878. — С.3

⁹⁹ Там само. — С.4.

і попередню — «Війна за волю» — можна у книгарнях Ріхтера у Львові, а також у книгарнях більших галицьких міст¹⁰⁰.

Книжки «Війна за волю» і «Повісті Еркмана-Шатріана» видані правописом М. Максимовича, або етимологічним, який був тоді поширений в Галичині, а фонетичний сприймався серед консервативної галицької публіки як щось революційне. І. Франко добре знав, що М. Драгоманову це далеко не імонує — останній був гарячим прихильником фонетичного правопису, творцем так званої «драгоманівки». Тому ще в листі М. Драгоманову від 13 лютого 1877 р. пише: «Друге питання, котре для Вас буде видаватися, певно, ще смішніше та пустіше, а у нас може стати каменем предкновенія, се язик і правопись. Щодо язика, то, думаю, згодитесь і самі, що будем передовсім старатися переводити галицьким народним язиком, котрий, конечно, і в Україні нікому не зробить великих трудностей при читанні. Но головне діло — правопись! Писати какографією «Слова» й самим не хочеться, а напиши фонетикою, ніхто не читатиме» [48, 59].

Як передбачив І. Франко, М. Драгоманов не схвалив ні першої, ні другої книжки «Дрібної бібліотеки» і за змістом, і за правописом. На жаль, лист М. Драгоманова, де про це йдеться, не зберігся. Але вже в листі М. Драгоманову від 21 серпня 1878 р. І. Франко на своє виправдання каже, що справа з виданням оповідання Іванова (Г. Успенського), в зв'язку з тим, що воно було готове торік, обійшлося дуже дешево — 2 ринських 40 крейцерів, а окрім того, на це видання дали гроші студенти і треба було рахуватися з їхніми побажаннями. Це ж стосується і правопису: «Що видавці не зовсім помилилися, доказує те, що Іванова за три тижні розійшлося примірників 300» [48, 104].

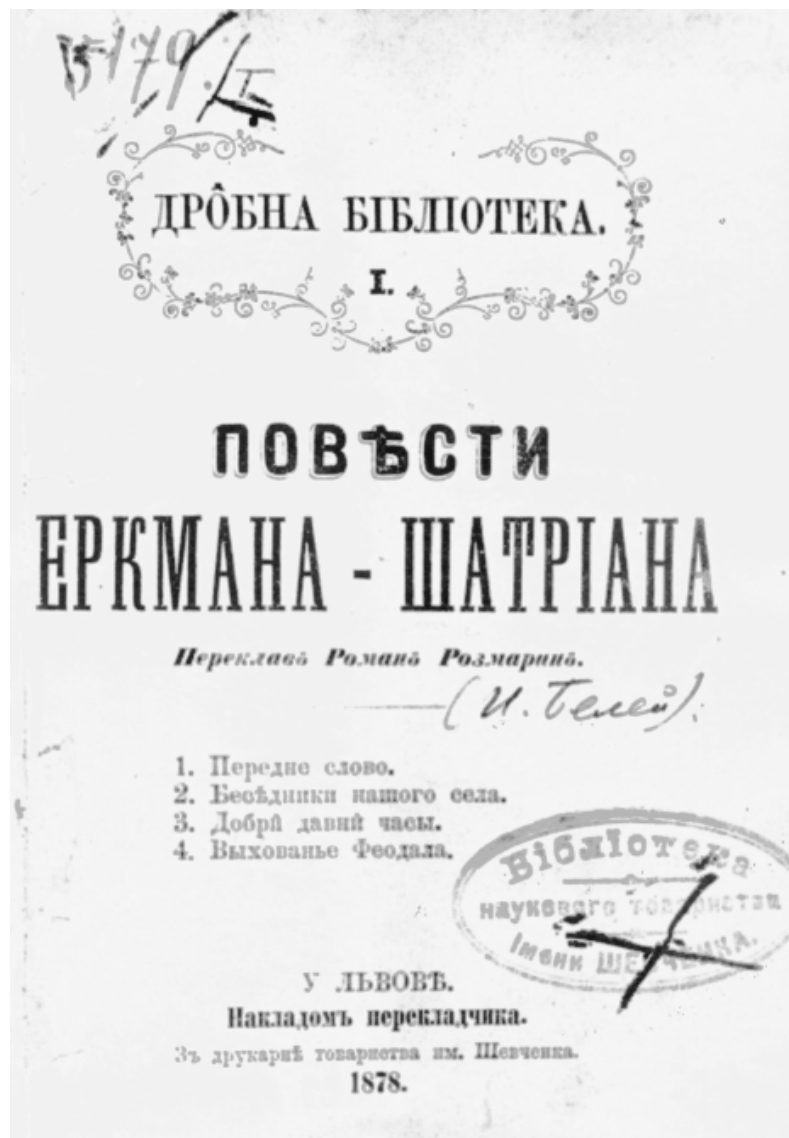
Усі п'ятнадцять книжок серії «Дрібна бібліотека» (чотирнадцять нумерованих і одна ненумерована) можна розділити за змістом на дві групи: художні і наукові твори. Натомість першу з них на дві підгрупи — переклади творів світової літератури й оригінальні твори.

Отож, першої групи серії «Дрібна бібліотека» вийшло всього 7 назв: ненумерована — оповідання Г. Успенського «Війна за во-

¹⁰⁰ Повісті Еркмана-Шатріана. — Львів, 1878. — С.63.

Титульна сторінка книжки Іванова (Успенського Г.)
«Війна за волю» (Львів, 1878)

Титульна сторінка книжки Еркмана-Шатріана «Повісті»
(Львів, 1878)

лю» (переклад І. Франка), № 1 — Еркман-Шатріан «Повісті» (переклад І. Белея), № 4 — Дж. Г. Байрон «Каїн» (переклад І. Франка), № 5 — «Думи і пісні найзнатніших європейських поетів» (переклад І. Франка), № 8 Золя Е. «Довбня. Повість з життя паризьких робітників, ч. I і II» (переклад О. Рошкевич), № 12 — Золя Е. «Довбня, ч. III» (переклад О. Рошкевич), № 14 — Франко І. «На дні». І хоч на перший погляд вони різні за змістом, проте підпадають під головну мету, яку поставили перед собою видавці «Дрібної бібліотеки».

Слід відзначити, що програма перших випусків «Дрібної бібліотеки» була зумовлена тим напрямом, якого дотримувалася тоді редакція журналу «Друг». Оповідання Г. Успенського «Отравлений дьякон»¹⁰¹, Еркмана-Шатріана¹⁰² у перекладі І. Белея побачили світ у часописі ще 1876 р. Трохи пізніше там помістив свої перші переклади з Г. Гайне Іван Франко¹⁰³. Отже, «Дрібна бібліотека» була своєрідним перенесенням головних напрямків програми часопису на видання кишенькової серії. Ця програма більше усамостійнилася лише в 1879 р., коли І. Франко і його товариші після конфіскації «Громадського друга» приділяли виданню «Дрібної бібліотеки» особливу увагу.

Першу підгрупу першої групи книг серії «Дрібна бібліотека» склали художні переклади творів світової літератури. Першою книжкою серії стає оповідання Г. Успенського «Війна за волю», сюжетом якого є боротьба сербів проти турецького поневолення. Тут вбачаємо безпосередній вплив М. Драгоманова, який орієнтував своїх молодих колег на сучасну російську літературу, а також власне, продовження програми редакції «Друга». Для підсилення громадського звучання твору І. Франко, готуючи переклад, змінює назву (в оригіналі «Не воскрес») ¹⁰⁴. У передньому слові, автором якого є сам перекладач, відзначається, що «Кожда з тих по-

¹⁰¹ Друг. — 1876. — № 8. — С. 116-124; № 9. — С. 136-139; № 19. — С. 154-157; № 11. — С. 165-170; № 12. С. 177-182.

¹⁰² Друг. — 1876. — № 17. — С. 257-260; № 18. — С. 273-275; № 19. — С. 289-291.

¹⁰³ Друг. — 1877. — № 5. — С. 57.

¹⁰⁴ Переклад здійснено за виданням: Иванов Г. Не воскрес // Отечественные записки. — 1877. — № 2. — С. 283-309.

вісток представляє собою взірєць в своїм роді, як опрацьовувати питання в коротеньких картинках у душі нової школи літературної»¹⁰⁵. Це саме він прикладає до планованих у книжці оповідань Еркмана–Шатріана, які вийшли пізніше як перша нумерована книжка серії.

Враховуючи притаманний значній частині молоді радикалізм, болісну реакцію на соціальну несправедливість, не остаточно сформований світогляд та недостатню зорієнтованість на національне питання, основну увагу І. Франко спрямовує на висвітлення соціальних питань. Саме ці риси він хотів би бачити у творчості своїх молодих сучасників. Головна ідея оповідання «Війна за волю», висловлена словами «Воюй за свою думку, за пориви свого серця, котре уміє розуміти братню долю!», захоплювала молодь Галичини своїми революційними гаслами.

Зображені картини зубожіння французьких лісорубів в оповіданні Еркмана–Шатріана «Добрі давні часи» дуже нагадували ситуацію в Галичині, злидні селян і заробітчан. Висловлена наприкінці оповідання провідна думка про те, що для виходу із злиднів інтелігенцію слід залучати до просвіти народу, писати для селян зрозумілою мовою, перегукувалася з галицькими реаліями. Коли врахувати, що крім соціального, в Галичині зберігався і національний гніт — панівна верства формувалася з польських, єврейських та німецьких багатіїв, то праця на піднесення знання та вирозумлення ситуації, до чого закликалося у творах французьких письменників, була саме на часі.

Логічним продовженням робітничої теми у власних творах («Бориславські оповідання» І. Франка опубліковані в журналі «Друг» 1877 р.) було видання в «Дрібній бібліотеці» твору Е. Золя «Довбня» («L'Assomoir»). Вперше цей твір зацікавив І. Франка ще на початку 1877 р. В листі до Драгоманова від 13 лютого 1877 р. він пише: «Саме нині прочитав у «Gaz[ecie] Lwows[kiej] про «L'Assomoir» Е. Золя. Дуже ганьблять за вибір предмета і об'єктивність, котру якийсь критик Bohdan назвав недостатчею «wspariałego stylu i mistrzowskiego renzla». Цікава се річ, що за чудо той новий роман?» [48, 60]. Є підстави думати (лист-відповідь М. Драгоманова до І. Франка не зберігся), що той висловив позитивну думку про

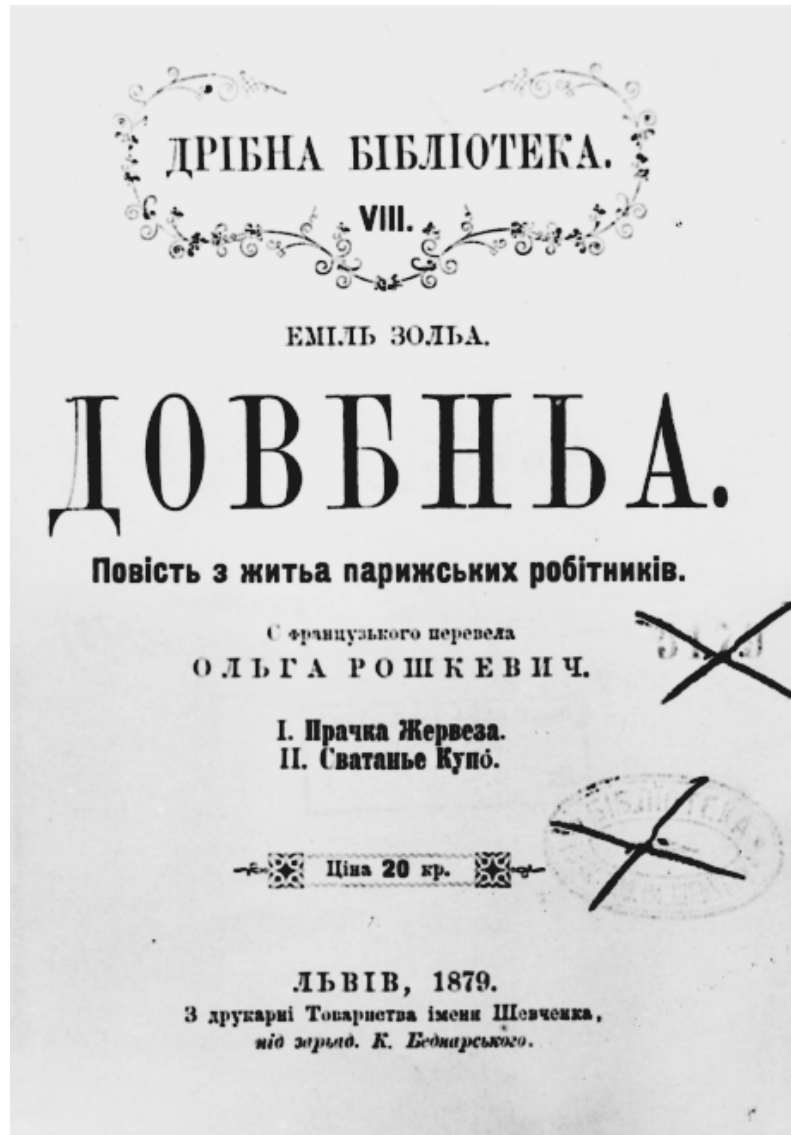
¹⁰⁵ Іванов Г. Війна за волю. Переднє слово. — С. 3.

цей твір французького письменника. Планувалося, що «L'Assomoir» влітку 1877 р. буде перекладати І. Белей [48, 70] — Ольга Рошкевич весною цього року перекладала з французького «La Curée». Саме тоді, коли І. Франко пропонував О. Рошкевич взятися за переклад «L'Assomoir», поліція skonфіскувала наклад ч.3 серії — книжку Е. Геккеля. Розуміючи, що така доля могла б загрожувати і творові Золя, він, однак, мав бажання «на весну зачати друкувати наперекір нашим українцям і поліції» [48, 166]. У квітні 1878 р. І. Франко вже збирався надіслати цей твір для перекладу О. Рошкевич [48, 81]. Робота над перекладом частини повісті закінчилася у липні того ж року [48, 91]. І. Франко пропонував О. Рошкевич дати дві частини по Великодніх святах 1879 р., щоб друкувати у «Дрібній бібліотеці» [48, 164, 166]. Дві частини перекладу були готові на початку червня 1879 р. [48, 187]. Книжка з'явилася друком десь на початку липня 1879 р. — в листі до О. Рошкевич, що датується приблизно 6 липня 1879 р., він пише: «Довбню» розхапують — за два дні розібрали 50 прим., що в нас майже нечувана річ у Рутенії, окрім хіба брошур політичних. Їм'я жінчини — переводчиці всіх вабить» [48, 195]. Тут же він повідомив, що переклад високо оцінив мовознавець І. Верхратський. Станом на 30 липня «Довбні» розійшлося понад 150 примірників [48, 201]. Це свідчило, що твір зацікавив молодь. Друга частина «Довбні» (кн. 12 серії) була передана до друкарні у грудні 1879 р. [48, 227] і побачила світ у перших числах 1880 р. [48, 228]. Видаючи частину роману «L'Assomoir» у «Дрібній бібліотеці», І. Франко мріє про видання всього твору окремою книжкою з портретом Золя [48, 205].

І. Франко приділяв значну увагу творчості Е. Золя. До першої частини «Довбні» він написав вступне слово, де високо оцінив «студії про життя робочого люду», яких «досі не було зовсім у французькій літературі»¹⁰⁶. Тут же він подає і вступне слово автора до цього твору¹⁰⁷. Виступаючи як поважний літературознавець, І. Франко на противагу Золя, головну причину популярності твору вбачає в тому, що тут вперше робітничий люд з'явився «перед очі просвічених, інтелігентних та ситих буржуа в правди-

¹⁰⁶ Золя Е. Довбня. Львів, 1879. — С.3.

¹⁰⁷ Там само. — С. 5-6.

Титульна сторінка книжки Е. Золя «Довбня» (Львів, 1879)

вій, не ідилічній і не романтичній одежі». Критик погодився з автором, що сідаючи писати повість, той не ставив собі ніякої мети щось комусь довести, а покладався на свій могутній талант дати зразок правдивої оповіді про тяжке життя простих трудівників. І. Франко звинувачує Золя лише в одному: в авторській передмові той каже, що змальована у творі сім'я пропадає через пияцтво і лінивість. «Ах, добродію Золя, — ваша повість свідчить проти такого короткозорого виводу! Зрахуйте лиш, кілька різних і дуже важких причин на ній складається на загибель тої родини! Погляньте лиш, кілька міцних, хоть тонких сітей облутує її — поміж котрими п'янство і лінивість — тільки поєдинчі очка! А й вони — чи ж не вироджуються в вашій повісті з других, далеко глибших і важчих причин, з глибоких і болючих недостатків, у цілім суспільнім організмі. Ось в чім, думаємо, помилився Золя в своїй передмові»¹⁰⁸. Віддаючи належне великому аналітичному талантові Золя-романіста, І. Франко вважає, що у критичних статтях французький письменник не здатний на синтез і глибокі висновки. Ця невелика за обсягом розвідка молодого І. Франка свідчить про те, як він розумів літературний процес і соціальні умови, в яких цей твір народжувався.

У «Дрібній бібліотеці» «Довбня» побачила світ у двох випусках. Опубліковано три розділи роману: «Прачка Жервеза», «Сватання Купо» та «Робітницьке весіле». Для ознайомлення українського читача з перлинами мініатюрної прози Е. Золя, у кн. 8 серії друкується новела «Хутірчик», яку І. Франко назвав «дрібонькою музичною композицією», що, на його думку, значно доповнить творчість французького письменника¹⁰⁹. Гіпотеза О. Дея, що друкувати подальші розділи «L'Assomoir» І. Франко припинив, бо надав перевагу науковим виданням¹¹⁰, безпідставна — видавши практично одночасно з другим випуском «Довбні» книжки Г. Шеля «Суспільно-політичні сторонництва в Німеччині» та власне опові-

¹⁰⁸ Золя Е. Довбня. Львів, 1879. — С. 5.

¹⁰⁹ Там само — С. 78.

¹¹⁰ Дей О. І. Революційне видання Ів. Франка 1879-1880 рр. «Дрібна бібліотека» // Дослідження творчості Івана Франка. — К., 1956. — С. 45

дання «На дні» — через відсутність коштів видавець змушений був просто припинити видавати серію.

І. Франко, як бачимо з його листування, приділяв перекладу «Довбні» дуже багато уваги. На наш погляд, це зумовлено кількома причинами:

1) Франко в цей час дуже зацікавився творчістю Золя за його реалізм, за зображення життя таким, яким воно є насправді. Вже в 1877 р. він друкує у «Друзі»¹¹¹ невелику розвідку про роман «L'Assomoir», де визнає «Рюгон-Маккари» «за одну з найграндіозніших праць літературних нашого віку» [26, 49]. З нагоди публікації польського перекладу роману Золя «Сторінка кохання» в журналі «Tydzień literacki...» у 1878 р.¹¹² він публікує дослідження «Еміль Золя і його твори». І. Франко вважає, що не мають рації ті критики, котрі галасують про неморальність, цинічну навіть правду картин Золя. На його думку: «моральнішою справою є досліджувати причини занепаду, шукати іскри божественного вогню, людського почуття, навіть в істотах, котрі впали найнижче, ніж фарисейським переконанням про свою цнотливість відвертатися з погордою від усього, що задалегідь визнане осудженим і нікчемним» [26, 101]. З повним правом можна вважати, що І. Франко був один з перших українських літературознавців, які досліджували творчість великого французького письменника.

2) від часу написання «Бориславських оповідань», його особисто дуже захопила робітнича тема, а твір Золя був дуже співзвучний його власній позиції щодо відтворення художнім словом життя простого люду.

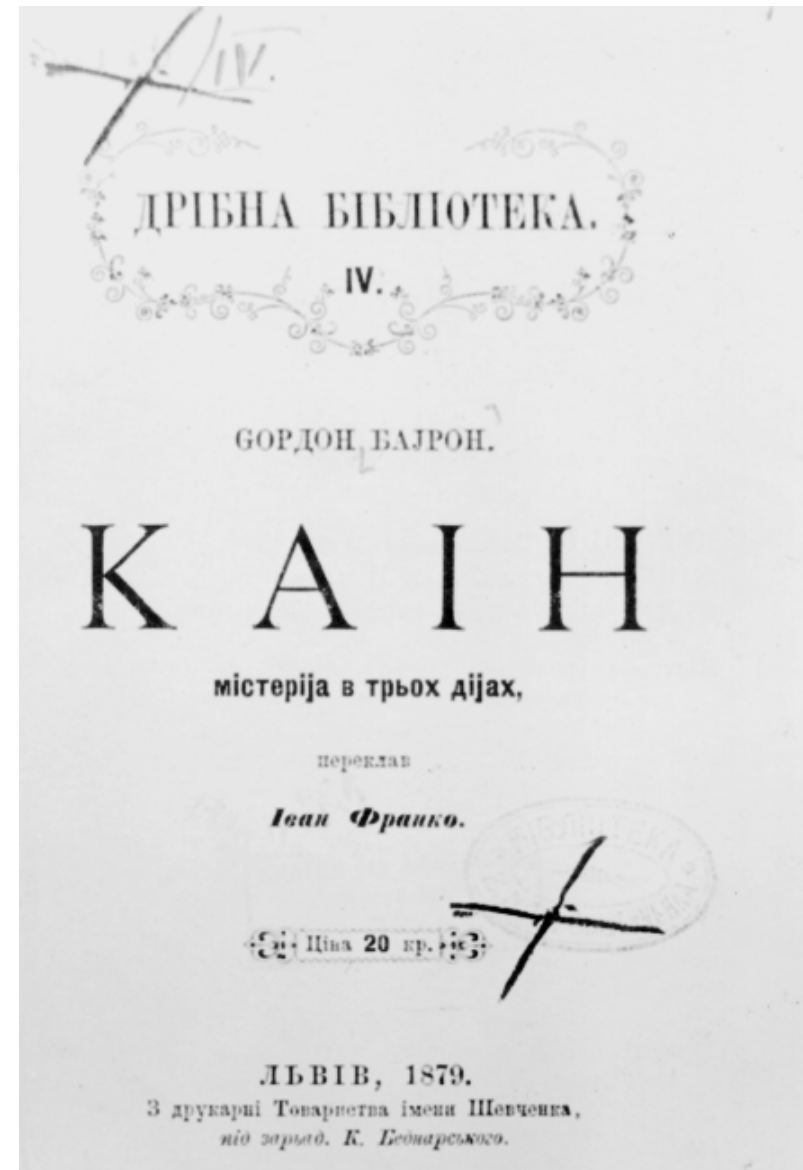
3) Франко доручив перекладати твір Е. Золя Ользі Рошкевич, залучаючи до культурної праці тоді ще інертне жіноцтво.

4) Франко був закоханий в О. Рошкевич, потребував з нею постійного листовного спілкування, хотів зробити її працю відомою широкому загалові, хоча після арешту ставлення до його особи з боку родини Рошкевичів значно охоллоло.

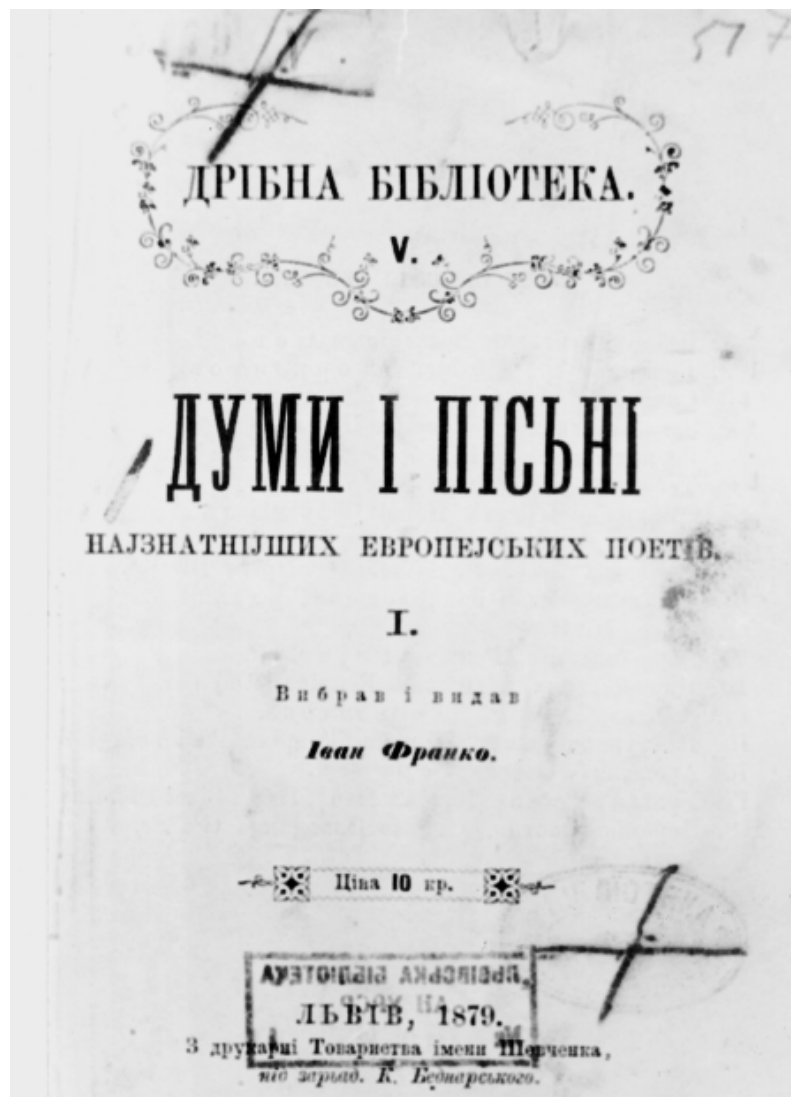
Четвертою і п'ятою нумерованими книжками «Дрібної бібліотеки» були власні переклади І. Франка містерії Дж. Байрона

¹¹¹ Друг. — 1877. — № 3-4. — С.54-55.

¹¹² Tydzień literacki, artystyczny, naukowy i społeczny. — Lwów. — 1878. — № 44. — С.123-124.

Титульна сторінка книжки Дж. Г. Байрона «Каїн» (Львів, 1879)

Титульна сторінка книжки
«Думи і пісні найзатніших європейських поетів» (Львів, 1879)

«Каїн» та збірка «Думи і пісні найзатніших європейських поетів». Образ Каїна, виведений в поемі Байрона, І. Франко бачить не лише у біблійній легенді, а розглядає його як прояву історичну. «Велика політична реакція того часу, страшний суспільний і умисловий гніт — се ґрунт, на яким він виріс» — так формулює своє бачення трагедії героя Франко у «Замітці перекладача», яку він подає наприкінці книжки [26, 643]. Саме «Каїн» Байрона дасть йому насагу створити свою інтерпретацію цієї людської драми під однойменною назвою у 1888 р. Про це він написав Драгоманову 20 березня 1889 р. «Цікавий я дуже, що Ви скажете про «Каїна»? Він сидів мені в мозку ще від часу, коли я перекладав Байроново «Каїна» і тільки торік я осилив якось сю жидівську легенду, домішавши до неї шматок з легенди про Фауста, котрий з вершин Кавказу оглядав рай» [49, 203-204]. У Байроновому «Каїні» Франка «побіч сього болючого, вічно бажаного і вічно невдоволеного духу» захоплює «звізда нової надії, ідеал жінчини, ідеал нової людськості — Ада» [12, 644]. А цей твір, як і кінцева строфа у вірші Гете «Переміна рослин» (увійшов до наступної книжки серії), де йдеться, що кохання є цвіт, із котрого виросте найкращий плід — рівність і згода думок [13, 111], свідчить про певну суб'єктивність підбору творів: він дуже любив літературні твори, які були співзвучні його ідеалові стосунків між чоловіком і жінкою.

До п'ятої книжки серії «Думи і пісні найзатніших європейських поетів» увійшли 17 поезій видатних класиків європейської літератури: Гете, Лермонтова, Фрейліграта, Гайне, Т. Мура, П. Б. Шеллі, Т. Гуда, Д. Ф. Штра, Г. Гервега. Підбір віршів до збірника здійснювався цілеспрямовано. Прозорі сатири Г. Гайне («Поступовий рак в Парижі», «Заказані книжки») хоча й поцілюють в Німеччину і її порядки, але дуже добре відображають подібний стан речей і в Австро-Угорщині. «Поступовий рак в Парижі» спрямований проти всякого угодовства, відходу від національних інтересів. Заспівом до цілої збірки є поезія Й.-В. Гете «Прометей» — нескореність Прометея закликає до нескореності гнобителям і є лейтмотивом усієї збірки. Сюди долучено також вірш «Дума», підписаний криптонімом М. Н. Його написав народоволець М. О. Морозов, автор книги «Из-за решетки. Сборник стихотворений русских заключенников по политическим причинам в период 1873-

1877 г., осужденных и ожидающих «суда». Ця книжка була видана в Женеві, ходила по руках серед львівських студентів, її І. Франко надсилав О. Рошкевич до Лолина¹¹³.

До першої групи другої підгрупи серії «Дрібна бібліотека» — оригінальні художні твори — увійшла книжка № 14 цієї серії — оповідання І. Франка «На дні», що побачила світ у другій половині 1880 р. Вона мала підзаголовок «Суспільно-психологічна студія» та на перший погляд досить загадкову іронічну посвяту «Громадському урядови богоспасаємого міста Дрогобича». Оповідання написано в Коломиї 17-20 червня 1880 р. після безпідставного арешту Франка в Яблунові 4 березня 1880 р. разом з його товаришем Кирилом Геником та тримісячного перебування в коломийській в'язниці, з якої звільнений 3 червня 1880 р. Твір цікавий біографічним елементом — вустами головного героя твору Андрія Темери промовляє сам автор. Тут описано дійсні факти біографії Франка, його нещасливе кохання до Ольги Рошкевич (в оповіданні — Ганни), тяжка особиста драма — у 1879 р. Ольга вийшла заміж за священника Володимира Озаркевича, деталі їх останньої зустрічі. Цей арешт¹¹⁴ та цікаві обставини виходу в світ останньої книжки серії «Дрібна бібліотека» І. Франко описав в автобіографії 1890 р. Отже, після тримісячного утримування під вартою його випустили з коломийської в'язниці, і як такого, що не належав до цього повіту, відтранспортували до місця народження через арешти у Коломиї, Станіславові, Стрию і Дрогобичі. «Вже до Дрогобича, — згадує І. Франко, — я приїхав з сильною гарячкою. Тут впаковано мене в яму, описану в моїй новелі «На дні», а звідти, ще того самого дня (через протекцію) послано з поліціантами до Нагуєвич. По дорозі нас заскочив дощ і промочив до нитки. Я дістав сильну лихорадку, прожив тиждень дома в дуже прикрих обставинах, вернув до Коломиї, щоб удатися до Геника, прожив там страшний тиждень, в готелі, написав повістку «На дні» і на останні гроші вислав її до Львова... У Львові під час моєї неприсутності надруковано мою новелу «На дні» на складковій гро-

¹¹³ Іван Франко: Статті і матеріали. — Львів, 1958. — Зб. 6. — С. 10.

¹¹⁴ Про це див. також: Калинович В. І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. — Львів, 1967. — С. 107-116.

Титульна сторінка книжки І. Франко
«На дні» (Львів, 1880)

ші деяких молодих русинів, поляків і жидів. Новела та зробила сильне враження; польський її переклад зачав (та не скінчив) друкувати робітничий часопис «Prasa»¹¹⁵, котрої співробітником я був ще від 1878 р.» [49, 248].

Цей уривок, який навів І. Франко у листі до М. Драгоманова від 26 квітня 1890 р. і який той умістив до свого «Переднього слова» у збірці: І. Франко «В поті чола. Образки з життя робучого люду», що вийшла у Львові 1890 р., дає нам дуже багато цікавих деталей. В оповіданні «На дні» описано в'язницю в Дрогобичі, куди І. Франка, безневинного, впхали після арешту в Коломиї. Саме тому твір має таку іронічну посвяту. Звідси нам стає відомо, що оповідання переслано з Коломиї до Львова і його до друку сам автор та видавець «Дрібної бібліотеки» не готував. І останнє — книжка побачила світ, очевидно, у липні-серпні 1880 р. — бо саме тоді І. Франко був відсутній у Львові.

Уже в жовтні 1880 р. в журналі «Зоря»¹¹⁶ надруковано без підпису повідомлення, а точніше невелику рецензію на вихід у світ оповідання «На дні». Її автор говорив, зокрема, про І. Франка як особу, «знану руській публічності з численних розправ судових». Громадська діяльність І. Франка, на думку рецензента, через соціалістичну пропаганду, приводила його до в'язниці. Саме це дуже образило І. Франка і змусило його написати великого polemічного листа О. Партицькому (Франко був переконаний у його авторстві цієї рецензії) зі звинуваченням у вкрай несправедливому ставленні щодо власної особи, зазначаючи при цьому, що його твори слід розглядати як літературу, а не пов'язувати з біографією автора [48, 245-251].

Оповідання «На дні» стало популярне також і за межами України. Двічі, у 1886 р. та 1888 р., його друкували польською мовою: спочатку в автоперекладі в журналі «Przegląd Społeczny» чч. 3-6, вдруге у перекладі М. Семашко з ініціативи і під доглядом

¹¹⁵ Це мало бути окреме видання під назвою: Na dnie. Studium społeczny Jana Franki. Przełożył z ruskiego Z. I. Lwów. Nakładem redakcji «Prasy» z drukarni «Gazety Narodowej» У бібліотеці І. Франка за № 3388 зберігається початок цієї книжки — 16 стор., але вона так і не побачила світу.

¹¹⁶ Зоря. — 1880. — №20. — С. 272.

Елізи Ожешко в газеті «Dziennik Łódzki», чч. 24-27; 29-33; 35-37; 39. У 1892 р. побачив світ чеський переклад оповідання¹¹⁷, у 1902 — російський¹¹⁸, 1903 — німецький¹¹⁹.

* * *

Друга група видань серії «Дрібна бібліотека», куди ввійшли науково-популярні і публіцистичні переклади, складає 8 книжок: № 2 — Драгоманов М. «Література українська, проскрибована рядом російським» (1878); № 6 — Писарев Д. «Пчоли» (1879); № 7 — Лавле Е. «Власність ґрунтова і її історія» (1879); № 9 — Гекслі Т. Г. «Білковина» (1879); № 10 — Добролюбов М. І. «Значення авторитету в вихованні» (1879); № 11 — Лавле Е. «Сільська община в Росії» (1879); № 13 — Шель Г. «Суспільно-політичні стороництва в Німеччині» (1879). Єдина оригінальна праця в цій групі випусків серії «Дрібної бібліотеки», хоч й вона первісно написана французькою мовою, була доповідь М. Драгоманова на літературному конгресі в Парижі 1878 р. Це один з перших публічних протестів на поважному міжнародному форумі проти дикої політики царського уряду, спрямованої на заборону українського слова Емським указом 1876 р. На основі неспростовних фактів історії, які доводили окремішність української культури, М. Драгоманов різко виступив проти її жорстоких утисків на споконвічних українських теренах Наддніпрянщини. Праця того ж року побачила світ у «Дрібній бібліотеці» і мала виняткове значення — окрім ознайомлення людності Галичини з культурним етноцидом супроти своїх братів на Великій Україні, вона була спрямована і проти доморощених москвофілів, які набирали сили в краю і розколювали єдиний фронт боротьби за національні права українців на терені Австро-Угорської монархії.

¹¹⁷ Franko I. Na dně. Z malorůltiny s dovolením autorovým přeložila Bohuslava Sokolova. — V Praze, 1891. — 96 s.

¹¹⁸ Франко И. В поте лица: Очерки из жизни рабочего люда / Пер. О. Рувимовой и Р. Ольгина. Предисл. и ред. М. Славинского. — Спб., 1902. — С.81-146.

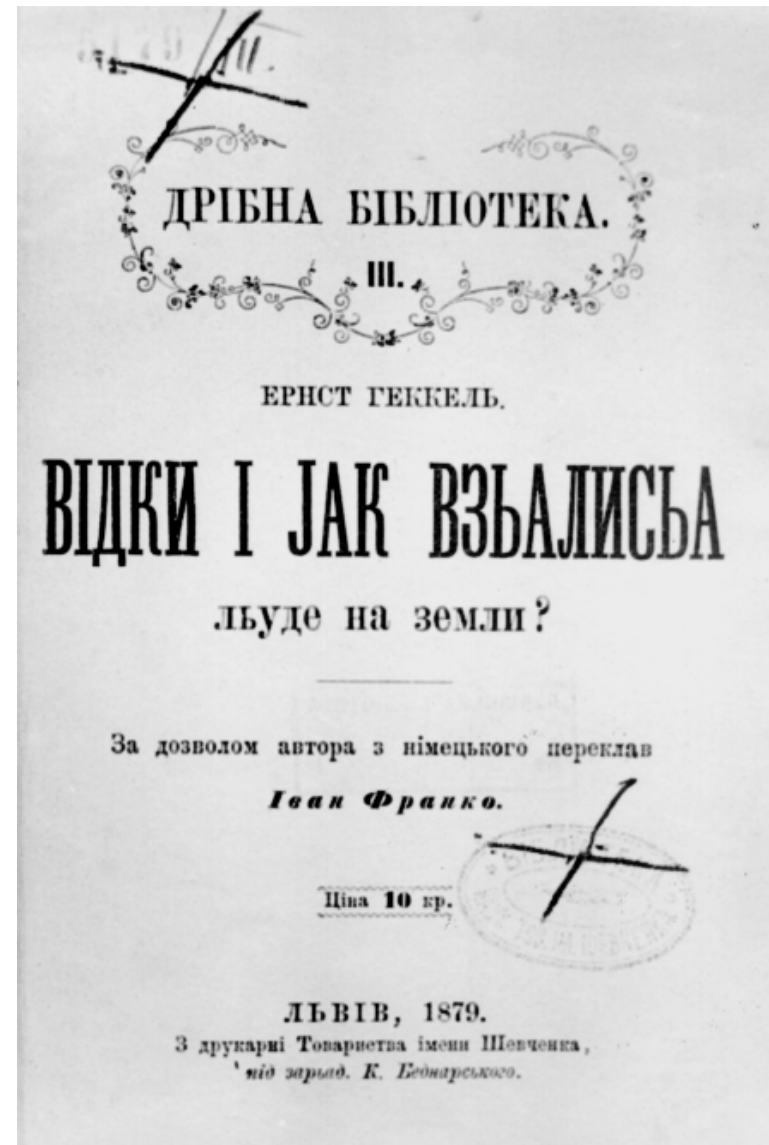
¹¹⁹ Franko I. Der Bodensatz // Die Zeit. — 1903. — № 164 (14.02); № 185 (4.04).

На жаль, усі листи М. Драгоманова від 1877 до кінця 1881 р., написані І. Франкові, за його ж свідченням, «пропали в тривожних роках мого кочового життя»¹²⁰. Тому конкретних свідчень, як готувалося це видання до друку, віднайти не вдалося. Оскільки праця М. Драгоманова була надрукована в Женеві 1 червня 1878 р., можна припустити, що львівське видання побачило світ влітку 1878 р.

Прагнучи дати українській людині Галичини сучасну науково-популярну літературу, поставити питання про походження та існування життя на землі, видавці «Дрібної бібліотеки» друкують два твори природничого напрямку в перекладі І. Франка: «Відки і як взялися люди на землі» Е. Геккеля та «Білковина» Т. Г. Гекслі. Е. Геккель (1834-1919) належав до популяризаторів вчення Ч. Дарвіна, був прихильником соціального дарвінізму, у своїх працях за узагальненою методою Ч. Дарвіна вивчення живої природи пробував дати відповідь на питання, як це пізніше сформулював І. Франко у 1903 р. у своєму трактаті «Що таке поступ?», «відки взялася та страшна нерівність між людьми, чи вона потрібна, чи мусить бути вічно або чи з неї можливий який вихід?» [45, 328]. Далі І. Франко критикує хибність прикладання методи дарвінізму до людського суспільства, бо прихильники цього напрямку «замало продумали історію людського роду і власне те, що в ній відмінне від історії рстинного і звірячого розвою» [45, 330]. Та за чверть століття до таких висновків І. Франко захоплювався дослідженнями Е.Геккеля, тому особисто сприяв появі у світ цієї праці у власному перекладі «за дозволом автора»¹²¹ в серії «Дрібна бібліотека» українською мовою. Ясна річ, що відкрита пропаганда ідей дарвінізму, які суперечили тодішньому тлумаченню походження життя, стривожили владу, тим паче, що цю літературу видавали люди, відомі з голосного соціалістичного процесу 1878 р. У листі до О. Рошкевич від 13 березня 1978 р. І. Франко повідомляє: «Нині для мене був день не зовсім хороший, бо саме кілька минут перед одержанням твого листа я довідався, що

¹²⁰ Драгоманов М. Листи до Ів.Франка і інших 1881-1886. — Львів: Видав Іван Франко. 1906. — С.4.

¹²¹ Геккель Е. Відки і як взялися люди на землі. — Львів, 1879. — С. 1 (титульна сторінка).

Титульна сторінка книжки Е.Геккеля
“Звідки і як взялися люди на землі?” (Львів, 1879)

Титульна сторінка книжки Т. Г. Гекслі «Білковина» (Львів, 1879)

поліція skonфіскувала мій перевід Геккеля. Се скандал, і я маю надію, що мені віддадуть увесь наклад, — а ні, то будем писати і кричати по газетах» [48, 166]. Чому ж так сталося? Без сумніву, зачіпкою був зміст книжки. Але І. Франко, добре знаючи цензурні правила, подав беззаперечні докази — книжка без всяких застережень поширювалася німецькою мовою. Тоді почали чіплятися до друкарні, мовляв її директор, Кароль Беднарський¹²², ще не має дозволу на випуск книг, оскільки не дотримано бюрократичних формальностей щодо його права на підпис. Через два тижні, приблизно 26 березня 1879 р., про цю подію, вже з частково в'ясненими обставинами skonфіскувати, І. Франко написав М. Павликові: «Геккеля (III кн. «Дрібної бібліотеки») skonфіковано зразу за сам зміст, а відтак, коли викрився скандал, за підпис зарядці друкарні Беднарського, котрий ді не має ще уповноваження. Між тим він подав о уповноваження ще в грудні — досі, правда, нема відповіді, але від січня підписується на всіх книжечках, виходячих з друкарні Шевченка. За жадну не чіпали, але за Геккеля — summarisch! Завтра має термін — значиться, і Геккель буде звернений. Тепер не можу Вам прислати його, бо всі забрали, але скоро віддадуть, вишлю на разі 5 примірників» [48, 168]. Отже, завдяки старанням І. Франка наприкінці березня 1879 р. весь наклад повернули видавцям. Слід відзначити, що ця книжка мала рекордний для всієї бібліотеки наклад — 1000 примірників, причому на 10 жовтня того року їх вже було розпродано 615 прим. [48, 217].

Переклад другої праці природничого змісту, твору Гекслі «Білковина» про основу всього живого на землі — білок, І. Франко закінчив ще весною 1879 р. [48, 184]. Якщо 8 кн. (Е. Золя «Довбня») вийшла на початку липня 1879 р. [48, 195], то 14 вересня 1879 р. І. Франко надсилає М. Павликові вже кн. 10. Отже, кн. 9 побачила світ приблизно в липні-серпні 1879 р.

¹²² Про діяльність К. Беднарського див. наші статті: Беднарський Кароль // Укр. літерат. енциклопедія — К., 1988. — С. 140; Видавнича діяльність Наукового товариства ім. Шевченка // Т. Шевченко і українська національна культура: Матеріали наук. симпозиуму. — Львів, 1990. — С. 138-139.

Дві книжки «Дрібної бібліотеки» складають твори російських критиків: «Пчоли» Д. Писарева (переклад В. Полянського, кн. 6) та «Значення авторитету у вихованні» М. Добролюбова (переклад Є. Олесницького, кн. 10). Як згадує Є. Олесницький, він «переклав за порадою Франка Добролюбова «Авторитет у вихованні» і достачив фондів на наклад свого випуску «Дрібної бібліотеки»¹²³. У передмові І. Франка до «Пчол» відзначено, що реалістичні погляди, які проглядаються побіч застарілих естетичних засад у Белінського, дуже ясно і глибоко розробили його наступники Добролюбов, Чернишевський і Писарев [26, 105]. Свою думку щодо доцільності друкування цього твору. І. Франко обґрунтовує так: «Хотючи в «Дрібній бібліотеці» познакомити нашу громаду з деякими важнішими працями російських критиків, ми вибрали на перший раз зоологічну розвідку «Пчоли», котру можна уважати взірцем подібної праці і в котрій автор зумів найзвичайніші факти представити так цікаво і так наглядно, що нам здається, немов самі не тільки видимо, але й переживаємо все те, що діється в дивній пчолячій «державі» [26, 105]. І. Франко націлює читачів, що сюжет цієї «зоологічної», на перший погляд, розвідки має алегоричний зміст: на прикладі бджолячої сім'ї зображено людське суспільство зі своїми бідами і проблемами, поділ на трудівників і тих, хто паразитує. В листі до М. Павлика у червні 1879 р. з приводу відгуків на друкування «Пчол» І. Франко пише так: «Пчоли» нароби́ли тут розруху — люди, про котрих сього годі було подумати, почувають симпатію, другим починає відкидати; може зберу деякі матеріали, то вам зашлю яко факти патологічні» [48, 188]. На жаль, обіцяного зроблено не було.

Публікуючи «Значення авторитету у вихованні» М. Добролюбова видавці «Дрібної бібліотеки» хотіли показати своє бачення авторитетів. Тут М. Добролюбов, до речі, ставить питання про авторитет досить однозначно: виховання має «один недостаток: теперішній лад вважається нормальним порядком». У передмові до цього видання І. Франко нагадує позиції, на яких стоять видавці «Дрібної бібліотеки»: «ми задумали видати «Д. Б.», т.є. її наукову часть так, щоб з часом статті в них могли зложити більше або

¹²³ Олесницький Є. Картка з історії української університетської молоді // Іван Франко у спогадах сучасників. — Львів, 1956. — С. 123.

менше певну енциклопедію позитивного знання, розказану словом самих же його найважніших двигателів»¹²⁴. Далі він відзначив, що на майбутнє найбільше уваги приділятиметься працям з економії і цю науку треба почати від азбуки, думає видати підручник з політичної економії, котрий мав би на меті хоча в головних нарисах познайомити молодь з цілістю цієї науки¹²⁵. Звертає увагу цікавий факт, який засвідчує І. Франко у передмові — кн. 10 вийшла в першу річницю початку випуску серії «Дрібна бібліотека».

До друку творів Писарева і Добролюбова у «Дрібній бібліотеці» М. Драгоманов поставився досить холодно. На його думку «писаревщина» мало привчала людей до праці і самостійності¹²⁶, а твір Добролюбова, написаний під московською цензурою є, по суті, дуже завуальований¹²⁷. Він рекомендував більше уваги приділяти західній філософській думці, зокрема творам Лянге. І. Франко вважає, що Драгоманов і Павлик стосовно Писарева «не зовсім з правого боку» вдарили його [48, 199], оскільки «...погляди його (Писарева — Б. Я.) в великій часті розумні і чесні, а з письм його, оскільки я їх знаю, не впливає зовсім погорда життя і штук, а, противно, кожда стрічка його писем дише любов'ю до життя, до розумного, людського життя. В такій цілі я хтів познакомити нашу громаду з Писаревим, бо здається мені, що то, що прояснює мої поняття, зміцнює мої переконання і заохочує мене до праці, прояснить і заохотить також других. Я бачив того приміри з Писаревим. А коли не так, то вкажіть, де і чому не так» [48, 200]. Можна зрозуміти обидві сторони: М. Драгоманов, перебуваючи в Женеві, де не існувало поняття ніяких обмежень друкованого слова, хотів бачити у виданнях «Дрібної бібліотеки» цілком відкриті твори, І. Франко ж, зважаючи на умови життя в Австро-Угорщині та хвилю безпідставних переслідувань своєї особи, мусив до певної міри зважати і на ці обставини. Тим паче, що у творах Писарева і Добролюбова, на його думку, були дуже вдало порушені актуальні проблеми виховання молоді, розуміння, проти чого, за для поступу, треба боротися у суспільстві.

¹²⁴ Добролюбов М.А. Значення авторитету в вихованню. — Львів, 1879. — С. 3.

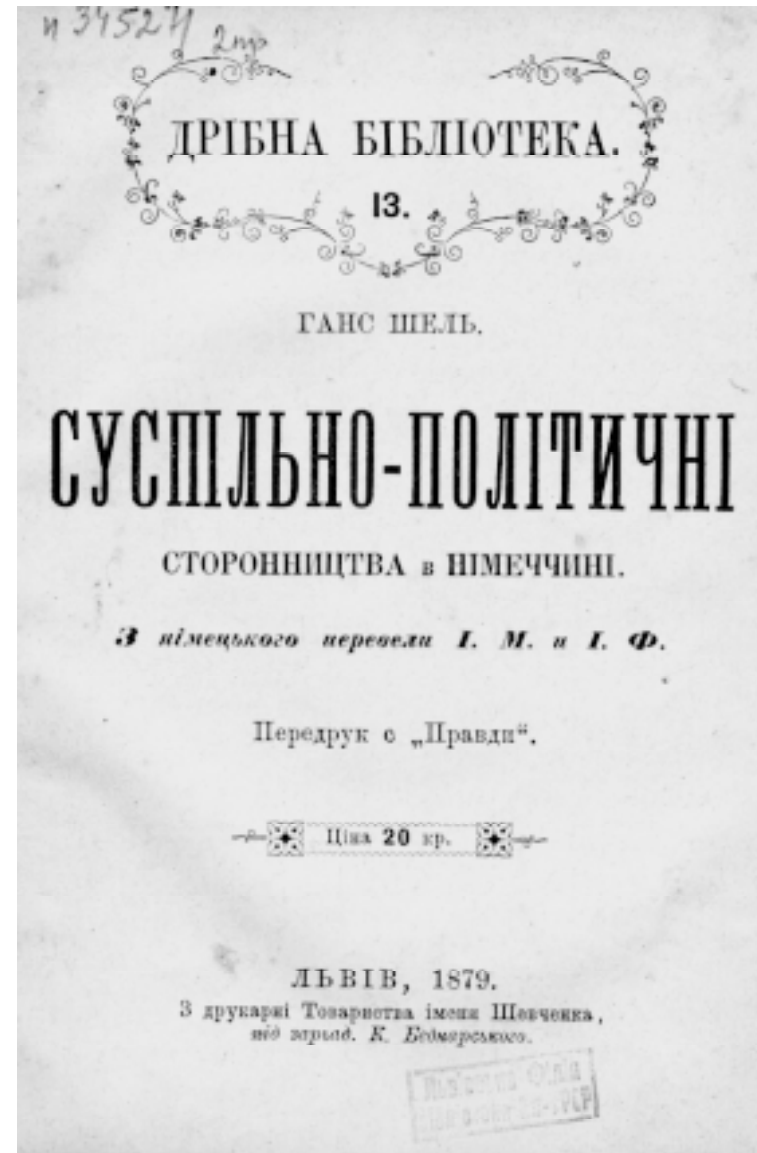
¹²⁵ Там само. — С. 5-6.

¹²⁶ Переписка М. Драгоманова з М. Павликом... — Т. 3. — С. 76

¹²⁷ Там само. — С. 132.

З економічних праць у «Дрібній бібліотеці» з'явилося два твори бельгійського економіста Еміля Лавле (Лавеле) «Власність ґрунтова і її історія» (кн. VII) та «Сільська община в Росії» (кн. II) — обидві у перекладі І. Франка. Останньою в цьому ряді була праця німецького науковця Ганса Шеля «Суспільно-політичні стороництва в Німеччині» (кн. 13), яку з німецької мови переклали Іван Мандичевський та Іван Франко. За друк праць Лавле І. Франка критикував М. Драгоманов, вважаючи, що цей автор є далеко «не знаменитий», на що Франко погоджується і виправдовується, що це слова перекладача Лавле німецькою мовою Біхера, а не його власні. А крім того, «Дрібна бібліотека» видається для Галичини, «де Лавеле ні в російським, ні в яким іншим переводі не звисний. В німецьким переводі його купить один-два, бо дорогий, а в нашім переводі його за півтора місяця пішло примірників 200» [48, 200]. Далі говорячи про рекомендацію М. Драгоманова друкувати праці Лянге, І. Франко, не заперечуючи цього в принципі, каже, що на жаль, ми ще сьогодні потребуємо «або свистунства Писаревих та Чернишевських, або бесіди такої вже по хлопськи зрозумілої, як Гекслі або Лавеле» [48, 201]. У передмові до «Власності ґрунтової і її історії» І. Франко відзначає, «що говорячи про власність ґрунтову, Лавле не говорить проти неї, а за нею, що він не жаден соціаліст ані комуніст, а простий чесний учений, котрий не боїться ясно і одверто висказати виводу, до якого конечно привели його факти»¹²⁸. В листі до М. Павлика в листопаді 1879 р. про вихід у світ праці Лавле про сільську общину він дає їй таку оцінку: «Стаття Лавеле про общину, хоть зовсім не блискуча, все ж таки коротко і зрозуміло резюмує то, що досі написано позитивного про общину, а в виводах Лавеле хилиться до колективізму, — значить не було причини нею помітуватись, особливо зваживши, що се перша звістка в Галичині про общину, і книгарі тутешні її так перепудились, що ні за які гроші не хотять дати на виставу з другими книжками «Др. біб.». Коли Михайло Петрович напише про общину окрему статтю, то ми приймем і надрукуем її з великою подякою. Впрочім, у нас були під руками рівночасно з перекладенням Лавеле праці про общину: Постникова перший випуск

¹²⁸ Лавле Е. Власність ґрунтова і її історія. — Львів, 1879. — С.4.

Титульна сторінка книжки Шеля Г.
«Суспільно-політичні стороництва в Німеччині» (Львів, 1879)

(теорія общинного посідання і разом оборона його, — значить не фактичні дані про рос[ійську] о[бщину] і Соколовського («Знание», 77), а притім обі статті (друга дуже хороша) задовгі» [48, 222]. Отже, друкування цих книг Лавле було продумане, обгрунтоване, а тому закиди окремих франкознавців, начебто це було зроблено з огляду на цензуру, не оправдані¹²⁹. Спроба ж О. Дея пояснити видання творів Лавле у «Дрібній бібліотеці» наявністю утопічних елементів у світогляді І. Франка та нечітким розумінням його шляхів визволення селянства¹³⁰, є надумана.

Праця німецького катедер-соціаліста Г. Шеля вперше була надрукована у «Правді»¹³¹. Одначе, подаючи у редактованому ним часописі цей переклад І. Мандичевського та І. Франка, В. Барвінський подав свої примітки¹³², ґрунтуючись на аргументах А. Шеффле, одного із представників катедер-соціалізму, якого навіть одноподумці і колеги вважали «одним із тих мудреців, що після Колумба їздять відкривати Америку» [45, 58]. У післяслові до видання цієї праці в кн. 13 «Дрібної бібліотеки» під назвою «Редакція «Правди» в боротьбі з вітряками», І. Франко викладає свої погляди на соціалізм, позитивно оцінюючи сформульовану Марксом теорію додаткової вартості та в основному поділяючи його економічні погляди, планує пізніше «розібрати Марксову теорію вартості» [45, 68]. Виданням книжки Шеля завершено другу групу видань серії «Дрібна бібліотека».

* * *

Книги серії «Дрібна бібліотека» видавалися однотипно, мали однаковий формат так зв. 16° — 17,4 × 12,3 см, задля економії коштів на поліграфічні витрати вони друкувалися на дешевому папері. Єдиним художнім оформленням обкладинки, причому однаковим упродовж усього видання (окрім книжки «Війна за волю»

¹²⁹ Історія української дожовтневої журналістики. — Львів, 1983. — С. 226.

¹³⁰ Див.: Дей О. Українська революційна демократична журналістика. — К., 1959. — С. 317-320.

¹³¹ Правда. — 1879. — № 6-7, 10-12.

¹³² Правда. — 1879. — № 11.

була орнаментальна рамка рослинного типу. З 15 книг «Дрібної бібліотеки», дві з них («Війна за волю» Успенського та повісті Еркмана-Шатріана) були надруковані етимологічним правописом, дві (М. Драгоманов «Література українська проскрибована рядом російським» та Шель «Суспільно-політичні стороництва в Німеччині») — близькою до сучасного правопису кулішівкою, якою друкувалася «Правда», а решта, 11 випусків, друкувалися правописом, що його розробив М. Драгоманов і має назву «драгоманівка».

Видавці дбали про рекламу і розповсюдження. Виклади програми були зроблені вже в перших книжках, що й продовжувалося до виходу в світ останньої книжки. З листування між І. Франком та М. Драгомановим відомо про наклад та стан розповсюдження «Дрібної бібліотеки». Особливо цінна є таблиця тиражів і залишків на складі, яку І. Франко приводить М. Павликові у листі бл. 10 жовтня 1879 р., відзначаючи, що «гроші не за все стягнені, особливо не за всі книжки, дані в коміс книгарням».

«Війна за волю»	друк.	в 500 прим.,	осталось на складі	40
Еркман-Шатріан	«-»	500	«-»	44
Література укр.				
(Драгоманова. — Б.Я.)	«-»	500	«-»	93
Геккель	«-»	1000	«-»	615
«Каїн»	«-»	500	«-»	190
«Думи»	«-»	500	«-»	213
«Пчоли»	«-»	500	«-»	199
Лавеле, І	«-»	300	«-»	31
«Довбня» І	«-»	200	«-»	18
«Білковина»	«-»	500	«-»	242
«Авторитет»	«-»	500	«-»	281
				[48, 217]

Тут він зазначив також, що «Довбня» І q «Авторитет у вихованні» видані в липні 1879 р.

Франкові нотатки в записних книжках 1882 р. фіксують рахунки «Дрібної бібліотеки», свідчать, що деякі випуски і комплекти книг надсилалися не тільки окремим адресатам і книгарням

(Ріхтера, книгарні Польській), в міста Галичини — Стрий, Тернопіль, Коломия, а й до Відня¹³³.

«Дрібна бібліотека» користувалася популярністю, особливо серед молоді, позаяк давала читачеві твори, які не могли дати інші видання Галичини. Вона відіграла певну роль, пропагуючи реалістичну літературу, сприяючи поширенню в Україні модерної наукової думки, пробуджуючи інтерес до досягнень науки і культури. Як зазначив І. Франко, у своїй статті «З останніх десятиліть XIX віку», через цензурну заборону часопису «Громадський друг» «Дрібна бібліотека» була іншою формою друку перекладів європейських учених і поетів, де порушувалися незвичні для галичан питання: дарвінізм, свобідна критика, авторитет у вихованні і т. ін. У листуванні І. Франка 1878-1880 рр. знаходимо багато підтверджень того, що «Дрібна бібліотека» була виданням цікавим і популярним.

Думки, викладені на сторінках книжок «Дрібної бібліотеки», згадки про її вплив на уми молоді, потрапили навіть на сторінки художньої літератури. У повісті Ольги Кобилянської «Людина» героїня твору, Олена Ляуфер, згадує про книжку Писарева «Пчолы»¹³⁴. Що «Дрібна бібліотека» не була метеликом-одноденкою, свідчать і такі рядки Василя Щурата: «... я вже 1885 р. зимою від учня третього класу Петра Бойка, значно старшого від мене віком, що стояв на станції в моїх батьків, дістав Франкового «Захара Беркута» і прочитав цілого в один день з великим захопленням. Бойко запалився до Франкових писань, мабуть, вже роком раніше, в Тернопільській гімназії, бо приїхавши відтак осінню 1885 р. до Львова повторяти третій клас, привіз із собою комплект «Дрібної бібліотеки», а у Львові знайшлися в нього дуже скоро: «Громадський друг», «Дзвін», «Молот», «Світ»¹³⁵.

Царська охранка, яка пильно слідкувала за тим, щоб українське друковане слово з Галичини не попадало на терени Наддніп-

¹³³ Інститут літератури ім.Шевченка. ВР. — Ф. 3, спр.192, с. 3 з кінця (а. 4536 фотокопії).

¹³⁴ Кобилянська О. Твори: В 5-ти томах. — К., 1962. — Т.1. — С.83.

¹³⁵ Щурат В. Іван Франко у моїх споминах (1886-1900) // Іван Франко у спогадах сучасників. — Львів, 1956. — С. 197.

рянської України, конфіскувала, забороняла, знищувала все, що потрапляло до рук. У великій партії книг, конфіскованій Волочиською митницею 22 листопада 1887 р., серед інших були часописи «Друг» (1876), «Світ» (1882)¹³⁶, три примірники «Дрібної бібліотеки» (жандармерія на зазначає, які саме)¹³⁷, «Довбня» (з обірваною обкладинкою)¹³⁸.

Однозначний був висновок і цензора Петербурзького цензурного комітету Алфьорова про необхідність заборонити книгу І. Франка «На дні» (кн. 14 «Дрібної бібліотеки»): *«Хотя содержание этого рассказа не может быть признано преступным, оно все же представляется весьма тенденциозным по своему крайнему реализму и по тому угрожающему впечатлению, которое автор имеет в виду произвести на читателя описанием бесчеловечности, зверства и безапелляционного своеволия полиции, жертвой которой является ни в чем не повинный образованный молодой человек, проникнутый любовью к страждущим и вообще, как то видно из рассказа, приверженец социалистических теорий.*

Такое произведение по своему содержанию к обращению в России не могло бы быть ни в каком случае дозволено, хотя в списках запрещенных книг эта книга не значится. Висновок складено 22 січня 1890 р.¹³⁹ Отже, навіть після десяти літ по виході у світ «Дрібна бібліотека» не могла бути легальна для українців Російської імперії.

¹³⁶ Державний архів Російської Федерації (колишній ЦДАЖР), — Ф. 102 - Зд., оп. 1887, од. зб. 42, а. 37.

¹³⁷ Там само, а. 37 зв.

¹³⁸ Там само, а 38.

¹³⁹ Іван Франко. Документи і матеріали 1856-1965. — К., 1966. — С.143.

1.3. Нереалізовані плани серії «Дрібна бібліотека». Спроба відновити періодичне видання: «Громадський друг», «Дзвін», «Молот». Окремі видання І. Франка, які не ввійшли до серії «Дрібна бібліотека»

Вперше про плани видання серії книг «Дрібна бібліотека», як ми вже згадували вище, І. Франко ділився з М. Драгомановим в листі від лютого 1877 р. [48, 56]. Першою книжкою, яку хотів би бачити видавець у серії, мали бути «Мертві душі» М. Гоголя, далі — «Фромон син і старший Ріслер» А. Доде. З готового матеріалу редакція «Друга» мала окремі частини з деяких творів західних письменників (два «Паризькі письма» Е. Золя, «Свершок в закутці» Ч. Діккенса, новела Ф. Кабальєро, дещо з Брет-Гарта та ін.). На провінції перекладався перший том «Ругон Маккарів» Е. Золя і «Фромон» А. Доде. І. Франко сподівався виробити у провінційних читачів літературні смаки, тоді вдалося б набрати реального напрямку і погляду на життя. Водночас він скаржився на брак перекладацьких сил, питав у М. Драгоманова, чи не міг би той підняти когось для перекладання Діккенса, Теккереєвої «Торговиці пустоти», Жака Альфонса Доде чи творів Тургєнєва [48, 56]. Тут же І. Франко сповіщає про свої організаційні заходи, залучення до перекладів гімназистів, труднощі в тому, що їх переклади потребують виправлень. Друга велика проблема — це відсутність книжок Галичині, наприклад, «Мертвих душ» нема жодного примірника [48, 57].

Характерно, що вже в цьому листі І. Франко бачить задуману серію книжок як бібліотеку, де спочатку буде надруковано трохи белетристики, а пізніше гурток зможе видавати науково-популярні видання.

На відсутність книг та нестачу грошей для їх купівлі він скаржився М. Драгоманову і в наступних листах. Ідею видання серії

галицьких «метеликів» підтримав киянин Дорошевич, який обіцяв надіслати книжки Гоголя, Достоевського, Гончарова, Писарева, Тургєнєва, російську періодику [48, 59-60].

Не вдалося реалізувати задуми друку в «Дрібній бібліотеці» повісті Е. Золя «La Curée» [48, 171], ескізів М. Помяловського, які перекладав Олесків, «Отравленого дьякона» Успенського (переклад Олесницького), праці Енгеля, яку готував до друку О. Терлецький [48, 180], кілька праць Гекслі (були готові 4 розправи), Фохта «Фізіологічні письма» (переклад Полянського), Гекслі «Наше знання про природу» (Переклад Олеськова) [48, 184]. На думку О. Рошкевич, у «Дрібній бібліотеці» слід було би друкувати збірники пісень та інші етнографічні матеріали [48, 193]. Мав бажання надрукувати у «Дрібній бібліотеці» свій переклад з Джонстона Іван Верхратський [48, 194]. Не побачив світ планований до друку в серії переклад М. Павлика праць Лянге [48, 211], що пропонував робити М. Драгоманов [48, 201]. У програмі «Дрібної бібліотеки», про яку І. Франко сповістив М. Павлика у жовтні 1879 р., як число 14 планувалося надрукувати «Бурю» Островського [48, 213].

Не були реалізовані плани, про які І. Франко повідомляє Ф. Вовка наприкінці 1879 р.:

- Бокль «Попи і поступ в Іспанії»;
- Леббок «Початок релігії»;
- Маркс «Початок і зріст капіталістичної продукції» (передостанній розділ першого тому «Капіталу». — Б. Я.);
- Енгельс «Початок і теорія соціалізму» (витяги з «Анти-Дюрінга»);
- Нарис теорії Маркса про капіталістичну продукцію без полемічних зауважень;
- «Основи суспільної економіки» (компіляція з Чернишевського, Мілля і Маркса);
- Дрепер «Боротьба релігій з наукою»;
- переклади першого і другого томів «Ругон-Маккарів» Е. Золя.

Ці плани стримувалися передусім відсутністю коштів на видання [48, 225-226]. Після виходу кн. 13 борг друкарні становив понад 50 зол. ринських [48, 228].

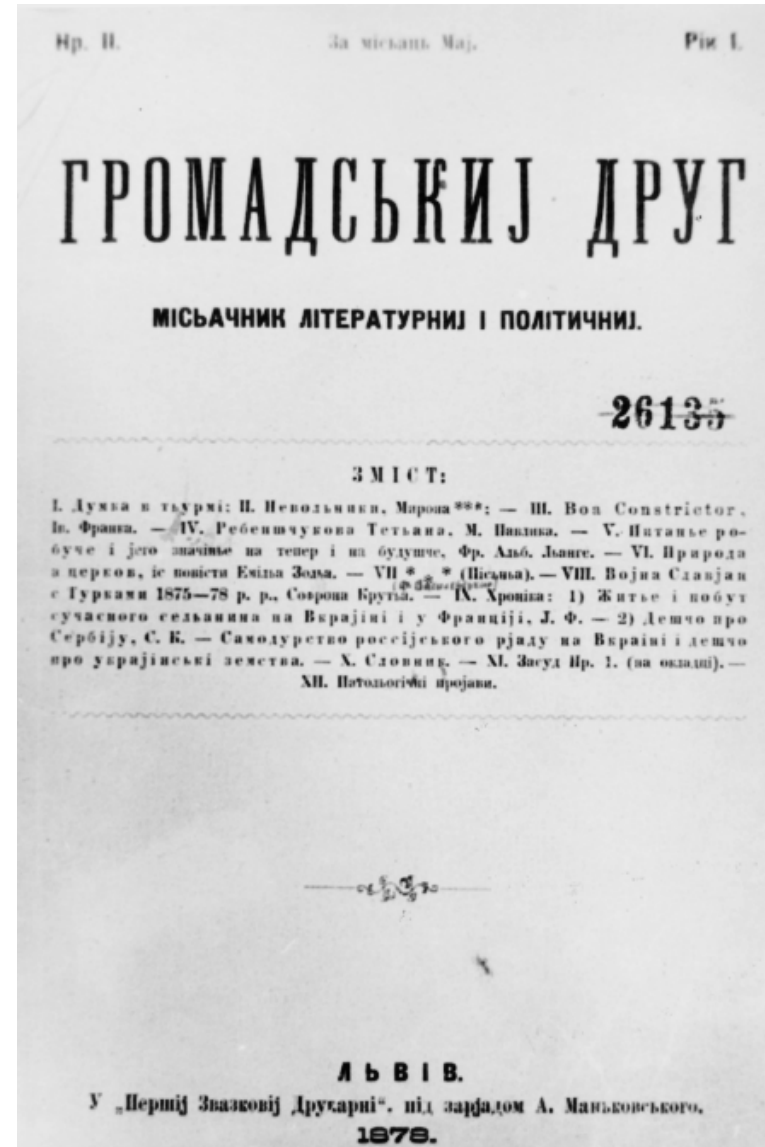
Слід відзначити, що намір друкувати розділ з «Капіталу» Маркса «Початок і зріст капіталістичної продукції» в додатку до підручника І. Франка «Основи суспільної економії» він сам висловив у передмові до кн. 10 серії. Пізніше І. Франко вирішив надрукувати переклад у серії «Дрібна бібліотека», про що свідчить напис на рукописі перекладу: «Дрібна бібліотека». Карл Маркс «Початки і історичний розвиток капіталістичної продукції в Англії. З німецького переклав І. Франко». А конспективний переклад «Анти-Дюрінга» Ф.Енгельса здійснювався наступного року після виходу німецького видання цього твору. Це були перші українські переклади творів Маркса й Енгельса¹⁴⁰. Як бачимо, І. Франко дуже уважно стежив за виходом у світ суспільно-політичної літератури, цікавився усіма новими напрямками розвитку філософсько-економічної думки у Європі.

На весну 1880 р. окрім перелічених праць, І. Франко хотів би друкувати в серії також Е. Ф. Шульце «Як виробилося поняття душі». Окрім того він перекладав ще низку статей Шульце з історії філософії: «Грецька філософія природи і її відносини до новішого природознавства», «Християнство, його початок і відносини до природознавства», «Природознавство в середніх віках», «Бекон Веруламський, творець новішого реалізму», «Кант і Дарвін». Він вважав, що цілість Шульце буде далеко кращою і потрібнішою, аніж «Історія матеріалізму» Лянге, котра до того ж учетверо довша [48, 230].

Спроба відновити видання «Дрібної бібліотеки» була у 1882 р. В листі до І. Белея, датованому початком травня 1882 р., І. Франко пропонував організувати збір коштів і зробити передрук своєї статті «Війни і військо в наших часах», частина якої була надрукована у часописі «Світ»¹⁴¹, і видати її як кн. 15 серії «Дрібна бібліотека» [48, 309]. Та цим планам не судилося здійснитися. До речі, І. Франко не зміг навіть закінчити цього твору.

¹⁴⁰ Ці рукописи розшукав і видав М.Возняк у часописі «Культура». — Львів, 1926. — № 4-9; Те, що сам І.Франко не видав їх пізніше в одній із своїх видавничих серій, свідчить про зміну його ставлення до марксизму (див. Розділ II, § 2.1 даної праці). Перероблені частини підручника «Основи суспільної економії» побачили світ у 1883 р. у виданні товариства «Просвіта» під назвою «Про працю і скарби».

¹⁴¹ Світ. — 1882. — № 16-17 (4-5). — С. 290-296.

Літературно-політичний місячник
«Громадський друг» (Львів, 1878)

Уривок ненадрукованої частини статті зберігся серед матеріалів І. Белея в архіві І. Франка¹⁴² і вперше був надрукований тільки у 45-у томі Зібрання творів [45, 165-186].

Якщо зробити коротке порівняння, що планувалося видати в «Дрібній бібліотеці» і що надруковано, можна констатувати: вдалося видати заледве третину задуманого. І лише дещо з цього пізніше реалізував І. Франко в інших своїх видавничих серіях та серіях, які видавали його друзі — «Бібліотеці найзнаменитіших повістей» при редакції часопису «Діло» (видавець І. Белей) та «Русько-українській бібліотеці» (видавець Є.Олесницький).¹⁴³

* * *

Заборона виходу у світ журналу «Друг» у червні 1877 р. змусила І. Франка, М. Павлика, О. Терлецького заснувати нове періодичне видання. До його організації взявся М. Павлик. Часопис вирішено назвати «Громадський друг» — навіть у назві відбито спадкоємність «Друга» та спільність з ідеями наддніпрянських «Громад». Однак це видання стало чи не найнещаливіше у видавничій діяльності І. Франка, оскільки піддавалося постійному переслідуванню з боку поліції і конфіскаціям¹⁴⁴. Перше число часопису вийшло 7 квітня 1878 р. (І. Франко лише 5 березня 1878 р. вийшов з тюрми¹⁴⁵), однак вже 15 квітня конфісковано прокураторією, а 18 квітня конфіскацію потвердив крайовий суд.

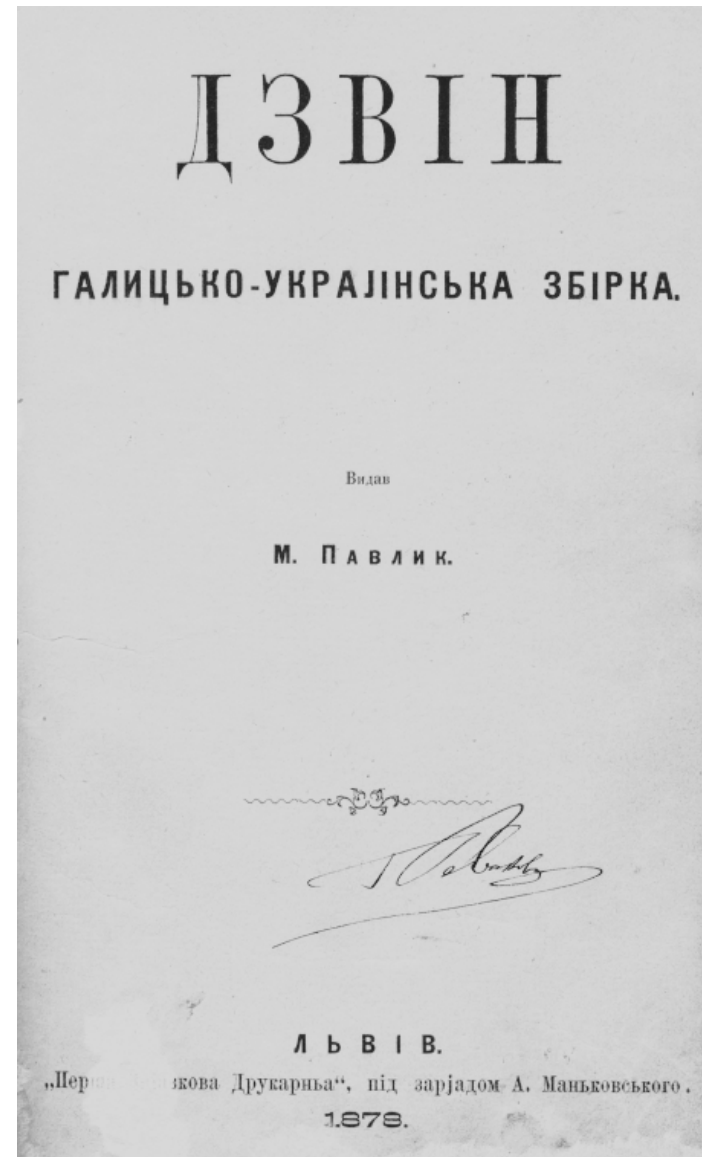
Друге число вийшло 11 травня, конфісковане 17 травня, конфіскація потверджена 20 травня. Це змусило видавців І. Франка, М. Павлика та О. Терлецького спробувати замість часопису видавати неперіодичні збірки, бо вони не підлягали цензурі. Отже, продовженням «Громадського друга» став альманах-двомісячник

¹⁴² Інститут літератури ім. Т. Шевченка АН України. ВР. — Ф. 3, спр. 548.

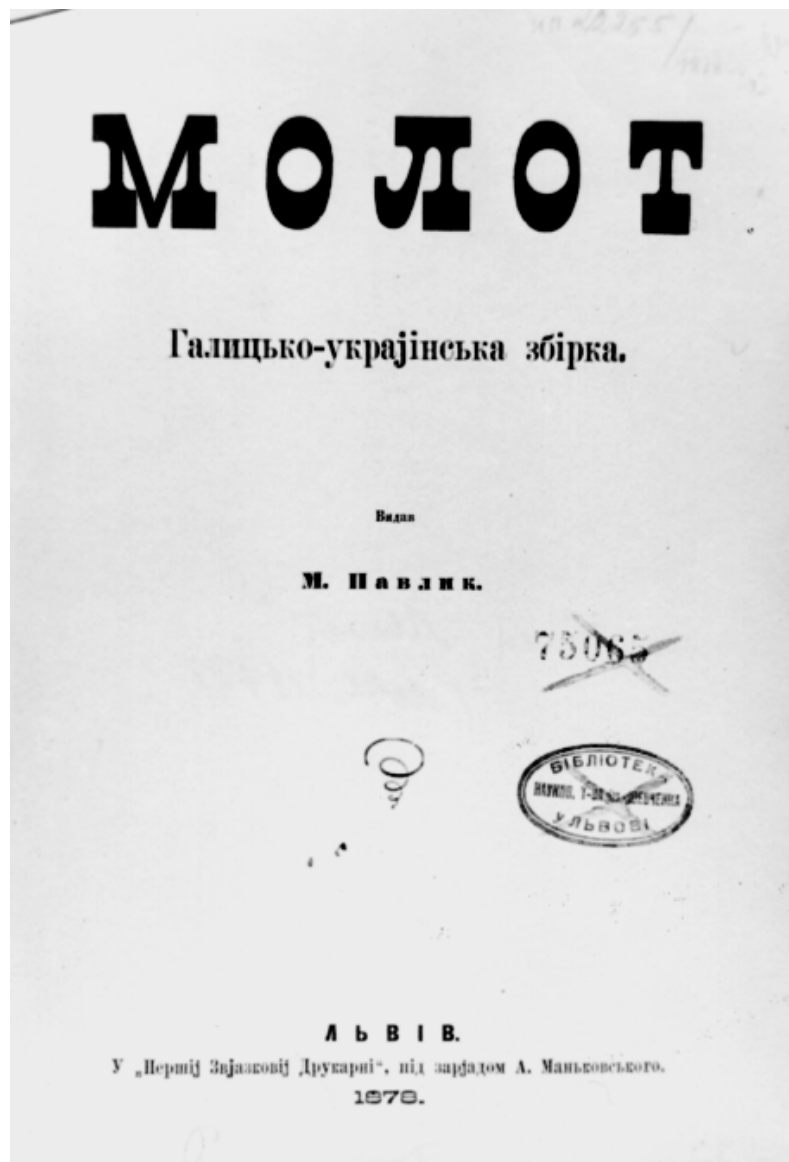
¹⁴³ Видавалися відповідно в 1881-1906 та 1884-1886 рр.

¹⁴⁴ Детально про це видання та його зміст див.: Іванов П. І. Франко в часописі «Громадський друг» (1878) // Слово про Великого Камениря: Збірник статей до 100-ліття з дня народження Івана Франка: У 2-х т. — К., 1956. — Т. 2 — С. 215-272.

¹⁴⁵ Калинович В. І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. — Львів, 1967. — С. 88.

Збірка «Дзвін» (Львів, 1878)

Збірка «Молот» (Львів, 1879)

«Дзвін». У підзаголовку це видання значилося як «Галицько-українська збірка». Зразу ж розпочато активне її поширення, однак 29 серпня книгу skonфіскувала прокуратурія. Згідно з розпорядженням намісника Галичини гр. А. Потоцького від 18 вересня 1878 р. доручено пильно стежити за появою цієї збірки, а у випадку її нелегального розповсюдження вживати належних заходів та інформувати намісництво¹⁴⁶. Така ж доля судилася і збірці «Молот», яку підготував уже сам І. Франко (Павлик на той час сидів у в'язниці). Книжка мала обсяг 220 сторінок і була надрукована в січні 1879 р. [48, 142], як і її попередники, двічі «драгоманивкою» в Першій зв'язковій (спільковій) друкарні під зарядом А. Маньковського тиражем 600 примірників. У лютому 1879 р. збірка «Молот» була skonфіскована¹⁴⁷.

У вступних заувагах до збірника «З життя і творчості Івана Франка» — стаття залишилася досі ненадрукованою¹⁴⁸ — М. Возняк звертає увагу на такі міркування І. Франка з приводу цих skonфіскацій¹⁴⁹:

1. М. Павлик (на цей час І. Франко сидів у в'язниці) взявся до справи видання «Громадського друга» дуже некваліфіковано і «що більше, своєю легковажністю зразив найбільше тямущого у цих справах О. Терлецького».

2. В тодішніх умовах можна було видобути книжки навіть після skonфіскації, правда з вирізаними прокуратурією сторінками. Після цього дозволялося віддрукувати ці сторінки з вилученими місцями, вклеїти їх на місце і тим самим, хоч із запізненням, розповсюджувати законно серед читачів.

3. Це не давало б приводу переслідувати тих, хто мав примірники «Громадського друга», «Дзвона», «Молота» — а таких випадків було відомо кілька в Галичині, разом з тим було б збережено основну частину видання.

Обсяг усіх чисел «Громадського друга», «Дзвона», «Молота» складав 40 друкованих аркушів і хоч числа мали різну назву, все видання мало суцільну пагінацію, спільний титул і показники змісту.

¹⁴⁶ Історія Львова в документах і матеріалах: Збірник документів і матеріалів. — К., 1986. — С. 136-137.

¹⁴⁷ Іван Франко. Статті і матеріали. — Львів, 1958. — С. 72-73.

¹⁴⁸ Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. ВР. — Фонд Воз. 82/20. — С. 16.

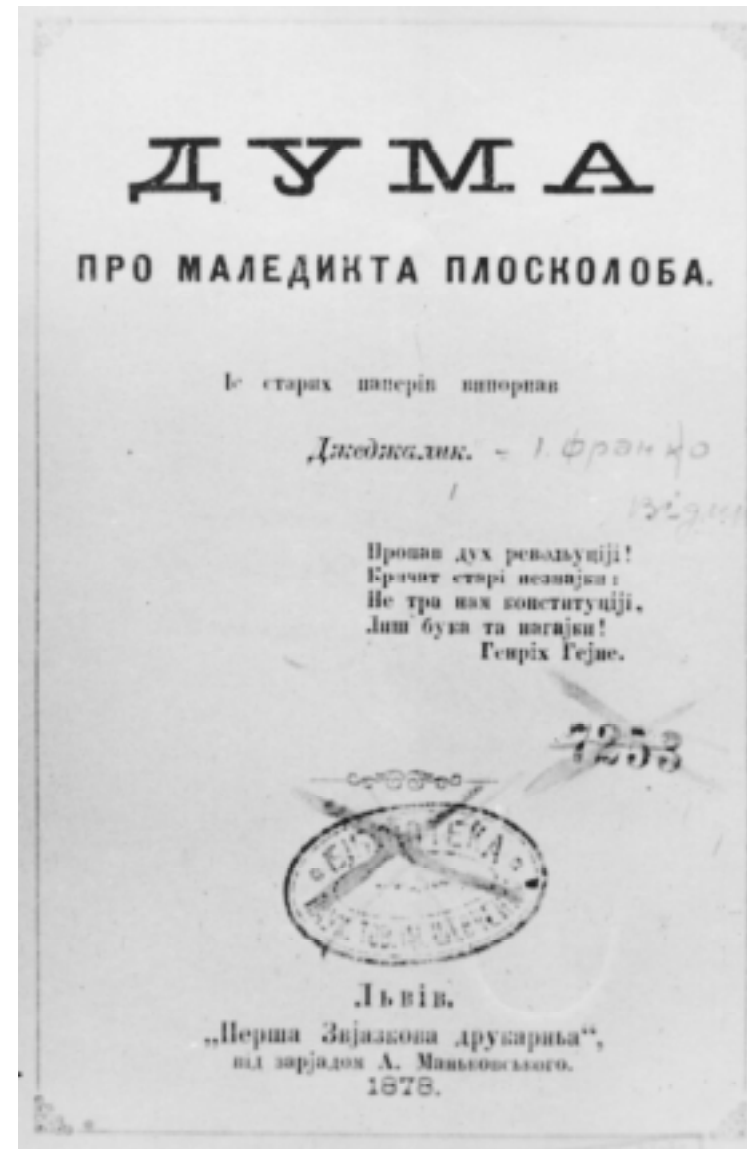
ту [41, 378]. Варто зауважити, що видання цих збірок було досить таки коштовне. Так, лише за тираж «Молота» друкарня допомоглася 180 зол. ринських [48, 237]. Через матеріальну скруту та неможливість І. Франкові бути у Львові, потерпіла невдачу спроба створити нове періодичне видання — часопис «Нова основа», який мав «не віддалятися від напряду, зазначеного збіркою «Молот» та женецькими виданнями Драгоманова»¹⁵⁰. Окрім виданої відозви «До читаючої громади» далі справа не посунулася [41, 458]. Отже, фактично єдиним легальним виданням кінця 70-х років XIX ст., яке не зачіпала поліція, для І. Франка і його однодумців була серія «Дрібна бібліотека».

З «Громадським другом», «Дзвоном» і «Молотом» тісно пов'язані два окремі книжкові видання І. Франка — його віршовані сатири «Дума про Маледикта Плосколоба: із старих номерів випорпав Джеджалик» та «Дума про Наума Безумовича: оден листок з історії райхсрату Джеджалика», яка була вперше надрукована у збірці «Молот»¹⁵¹, а окремим виданням побачила світ у 1879 р. Обидві книжечки надруковано «драгоманівкою» в Першій спілковій друкарні під управою А. Маньковського. «Дума про Маледикта Плосколоба» — гостра сатира на громадське життя Галичини кінця 70-х років XIX ст., де в сатиричних образах відтворено реальні події, факти і особи. В образах Маледикта Плосколоба змальовано редактора газети «Слово» Венедикта Площанського; Міха Ковальського — посла віденського парламенту і галицького сейму Василя Ковальського; Тиховича Мовчальського — учителя Львівської академічної гімназії Гната Тиховича; Наума Безумовича — редактора журналу «Наука» священника Івана Наумовича, москвофіла, ініціатора переходу села Гнилички на Тернопільщині на православ'я; Митра Полити — галицького митрополита Йосифа Сембратовича¹⁵²; отця Халяви — прелата собору св. Юра у

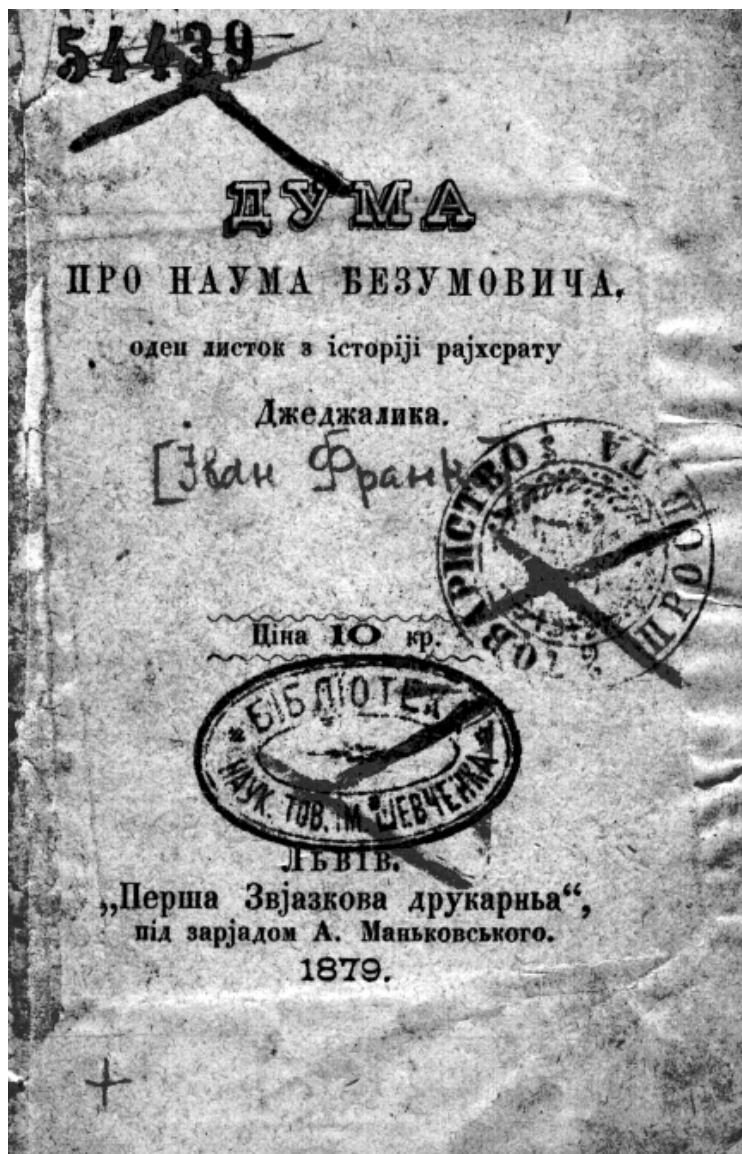
¹⁴⁹ Йдеться про: Франко І. Михайло Павлик. Замість ювілейної сільветки // Літ.-наук. вісник. — 1905. — Кн. 3. — С. 160-186.

¹⁵⁰ Про це детальніше див.: Возняк М. Велетень думки і праці. — Львів, 1958. — С. 220-223; Історія української дожовтневої журналістики. — Львів, 1983. — С. 201-216.

¹⁵¹ Молот: Галицько-українська збірка / Видав М.Павлик. — Львів, 1878. — С. 110-113.

Титульна сторінка книжки І. Франка
«Дума про Маледикта Плосколоба» (Львів, 1879)

Титульна сторінка книжки І. Франка
«Дума про Наума Безумовича» (Львів, 1879)

Львові Михайла Малиновського та ін. Не «Други» — це Франко і його товариші, видавці «Громадського друга»; «Народний двір» — інституція у Львові «Народний Дім», де провід у свої руки захопили москвофіли.

Хоч у персонажах «Думи» легко вгадувалися конкретні галицькі політики, образи обмежених москвофільських провідників були публіцистично узагальнені, а вістря Франкової сатири скеровувалося проти адміністративно-політичних методів боротьби з новими ідеями, на захист, за сьогоднішніми поняттями, прав особи у суспільстві. Про це свідчить motto з Г. Гайне, винесене на титульну сторінку книжки:

*Пропав дух революції!
Кричать старі незнайки:
«Не тра нам конституції
Лиш бука і нагайки».*

Абсолютно несприйнятними, на переконання І. Франка, є доноси, які використовували москвофіли в боротьбі зі своїми супротивниками й що автор виклав як головну «пораду» у уста головного героя твору:

*Не треба ні хрестів, ні походів,
Ні жадних інших хороводів,
Не треба їх вганяти в амбіцію,
А попросту донести на них у поліцію [3, 238]*

Отже, «Дума про Маледикта Плосколоба» — один з перших гострих політичних творів молодого І. Франка, де засобами віршованої сатири розвінчується заскорузлість, антинаціональна суть діяльності москвофільського проводу в Галичині.

¹⁵² Як згадує Василь Лукич, вони з Франком у 1876 р. мали гарячі дискусії з небожем Йосифа Сембратовича, майбутнім митрополитом і кардиналом, а тоді професором догматики Львівського університету і редактором «Руського Сіону» д-ром Сильвестром Сембратовичем на тему: що для нації має бути на першому місці — віра чи народність? // Іван Франко у спогадах сучасників. — Львів, 1956. — С.113.

З листування І. Франка з О. Рошкевич можна дуже точно визначити час виходу у світ книжки. В листі, датованому кінцем вересня 1878 р., І. Франко інформував: «Я видав сими днями сатиру на «Слово» — «Дума про Маледикта Просколоба», котру чудом не сконфіковано. Посилаю ти її» [48, 120]. Звідси висновок: якщо в листі від 20 вересня того року про цей твір І. Франко не згадує, значить книжка побачила світ в останній декаді вересня 1878 р.

Фактичним продовженням цієї теми стала «Дума про Наума Безумовича». Головна лінія твору — тема зради народних інтересів, коли українські посли голосують за величезний військовий бюджет, хоч край є в розрусі і страшній бідності, виставляючи на позір своє нічим не виправдане австрофільство.

Зрада національних інтересів оплачувалася і з боку Австрії, і з боку Москви. Пишучи цю сатиру, І. Франко передбачив, що прототип головного героя Іван Наумович, навіть не усвідомлюючи до кінця, що чинить¹⁵³, фактично зрадить свій народ і в 1885 р. виємігрує до Росії.

М. Возняк твердить, що «Дума про Наума Безумовича» підпала конфіскації в «Молоті» і в окремому відбитку¹⁵⁴. Це не зовсім так, оскільки в документах про підстави конфіскації збірки «Молот», згідно з висновками цісарсько-королівської Державної прокуратури ця книжка підпала під заборону за статті: «Мореллі, Руссо, Маблі», «До молодіжі», «До Шевченка», «Лихва на Буковині», «Пропаший чоловік»¹⁵⁵. Очевидно, конфіскація окремої книжки «Думи...» сталася тому, що в цілому була конфіскована збірка «Молот», а спроб врятувати решту матеріалу, як це ми показали вище, не було.

«Дума про Наума Безумовича» побачила світ десь у січні-лютому 1879 р. Про друкування «Думи» І. Франко повідомляє О. Рошкевич в листі від 15 січня 1879 р. [48, 142], а висновки прокуратури датуються 21 лютого 1879 р.¹⁵⁶

¹⁵³ Андрусак М. Нариси з історії галицького москвофільства. — Львів, 1935. — С. 48-50.

¹⁵⁴ Возняк М. Велетень думки і праці. — Львів, 1958. — С. 119.

¹⁵⁵ Іван Франко: Статті і матеріали. — Львів, 1958. — Зб. 6. — С. 72.

¹⁵⁶ Там само. — С. 73.

Обидві ці книжки невеликого формату, у м'якій обкладинці мають по 16 сторінок, у м'якій обкладинці. «Дума про Маледикта Плосколоба» оздоблена на обкладинці рамочкою з розетками по кутах. Рамками прикрашена також кожна сторінка. Розмір книжки 16,4 × 12 см. «Дума про Наума Безумовича» трохи меншого формату — 11,5 × 7,5 см. Обидві надруковані «драгоманівкою». Відомі два автографи «Думи про Маледикта Плосколоба», які зберігаються в архіві Франка¹⁵⁷ і мають незначні розходження з текстом. Натомість «Дума про Наума Безумовича» в чистовому автографі, має два додаткові розділи, інший початок вірша, різночитання з чорновим автографом. Ці матеріали вперше надруковано у примітках до публікації сатири в 50-ти томному зібранні І. Франка [3, 412-416].

¹⁵⁷ Інститут літератури ім. Т. Шевченка АН України. ВР. — Ф. 3, спр. 216.

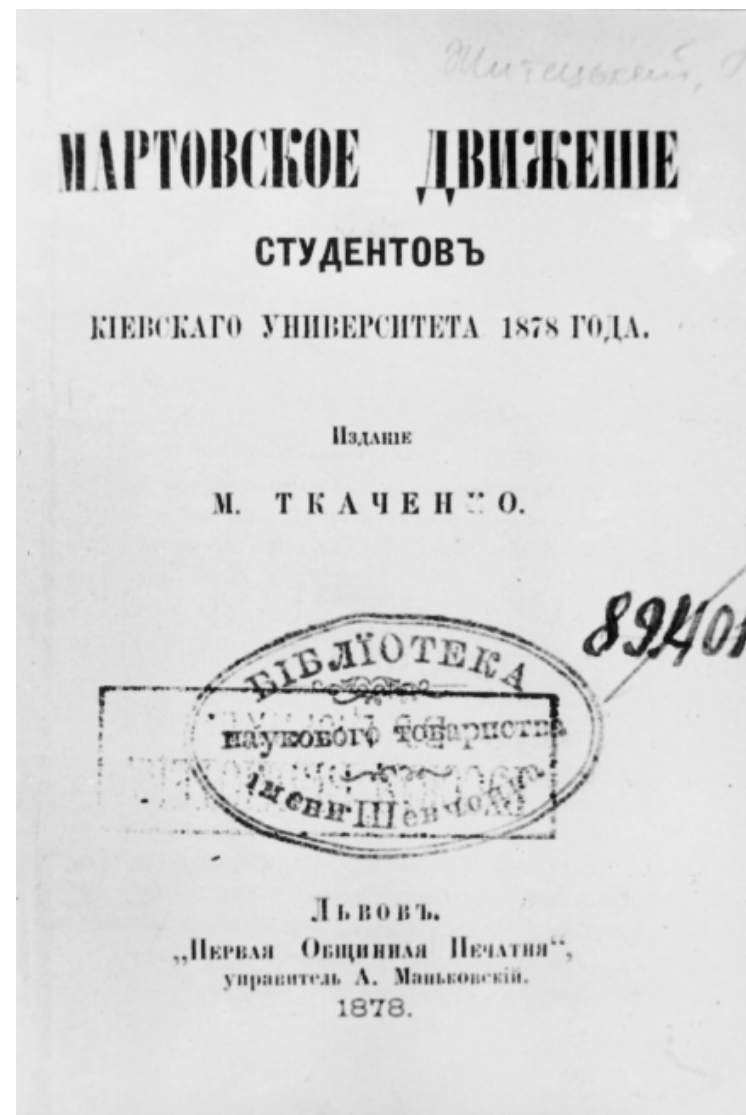
1.4. Законспіровані видання І. Франка. Співпраця в редакційному комітеті газети «Ргаса». Участь у поширенні нелегальної літератури

Не задовільняючись легальними виданнями періодики та серії «Дрібна бібліотека», І. Франко та М. Павлик у 1878 р. розпочали публікацію законспірованих видань — «контрафакцій»¹⁵⁸. Цьому сприяло зближення з редакційним комітетом робітничої газети «Ргаса» і, зокрема, з відомим організатором робітничого руху в Галичині Антонієм Маньковським (1837-1899), ініціатором і першим головою з 1869 р. «Товариства взаємної допомоги львівських ремісників», керівником першого в Галичині страйку львівських друкарів (1870), який з 1875 р. був директором Першої спілкової друкарні у Львові¹⁵⁹. Влітку 1878 р. без зазначення прізвища автора в цій друкарні вийшла російською мовою книжка «Мартовское движение студентов Киевского университета 1878 года» — один із найгостріших публіцистичних творів того часу, що на конкретних прикладах розвінчує свавілля царського уряду на терені вищої школи і розповідає про студентські заворушення, коли з навчального закладу відрахували майже чверть студентів. За словами автора книжки, ці події «якщо не по формі, то по духу були виразом загального прагнення справжньої російської інтелігенції визволитися з-під чиновницького, поліцейсько-жандармського ярма»¹⁶⁰. В книжці яскраво описано студентський побут, стеження і доноси за будь-який прояв вільнодумства. Різні надужит-

¹⁵⁸ Якимович Б. З. Контрафакція // Укр. літ. енциклопедія. — Т. 2. — К., 1990. — Т. 2. — С. 558.

¹⁵⁹ Mańkowski Antoni Wincenty // Słownik Pracowników Książki Polskiej. — Warszawa; Łódź, 1972. — S. 563-564; Encyklopedia Wiedzy o Książce. — Wrocław; Warszawa; Kraków, 1971. — S. 1462.

¹⁶⁰ Мартовское движение студентов Киевского университета / Издание М. Ткаченко. — Львов, 1878. — С. 160.

Титульна сторінка книжки «Мартовское движение студентов Киевского университета» (Львів, 1878)

5628.

НОВА ВІРА

НА УКРАЇНІ.

Видав

М. ТКАЧЕНКО.

Коштує 8 гр.

„Перша Зиждкова Друкарня“ від зар. А. Маньковського.
1878.

Титульна сторінка книжки
“Нова віра на Україні” (Львів, 1878)

тя, корупція ректора і професорського складу університету й стали причиною студентського бунту, який царська охранка старалася приховати від широкого розголосу.

На титульному аркуші книжки зазначено, що вона є виданням М. Ткаченка. Майже одночасно з аналогічними вихідними даними на титульній сторінці надрукована також книжка «Нова віра на Україні».

Протягом тривалого часу авторство цих книжок помилково приписувалося М. Павликові, а «М. Ткаченко» розглядався як його літературний псевдонім¹⁶¹. Дослідників вів на хибну стежку, очевидно, законспірований лист М. Павлика до М. Драгоманова від 5 червня 1879 р., який був підписаний «М. Ткаченко»¹⁶². А йшлося у ньому, як це 19 грудня 1896 р. дописав М. Павлик, про друкарські шрифти, зашифровані словом «товар», там згадується якийсь Антон, «до якого немає доступу і який сприяв закупці товару». На наш погляд, тут йдеться про А. Маньковського, директора Першої спілкової друкарні, товариша і соратника І. Франка і М. Павлика, заарештованого тоді за підозрою в друкуванні нелегальних соціалістичних видань [48, 176] і пізніше судженого у справі Л. Варинського¹⁶³.

Фактично автором першої книги, рукопис якої нелегально передано з Києва, був Іродіон Житецький, родом з Полтавщини, активний діяч «Громади», колишній студент Київського університету, відрахований за участь у березневих подіях 1878 р. та виселений спочатку у В'ятську, пізніше переведений в Астраханську губернію, майбутній дослідник життя калмицького народу¹⁶⁴. Ця книжка, як видно з листування І. Франка, друкувалася в максимально короткі терміни. До її виходу в світ І. Франко доклав багато зусиль. Уже з листом М. Драгоманову від 21 серпня 1878 р.

¹⁶¹ Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів XVI–XX ст. — К., 1969. — С. 367.

¹⁶² ЦДІА України у Львові. — Ф. 663. т. I, спр. 249, а 108-108 зв.

¹⁶³ Najdus W. Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląska. 1890-1919. — Warszawa, 1983. — S. 51-54.

¹⁶⁴ Травушкин Н. Иродіон Житецький // Волга. — 1984. — № 8. — С7-170; Якимович Б. З. Житецький Іродіон. // Укр. літ. енциклопедія. — К., 1990. — Т.2. — С. 202.

він надіслав початок надрукованої книги [48, 103]. У вересні того ж року готовий примірник отримала О. Рошкевич [48, 118]. І. Франко також провадив усі розрахунки за друк цієї книги.

Друга книга — це Павликів переклад статті уродженця Вінниччини, революціонера-народника та публіциста Івана Ковальського «Рационализм на Юге России», яка була надрукована в п'ятому номері журналу «Отечественне записки» 1878 року¹⁶⁵. Своє бачення штунди, співзвучність ідей штундистів із соціалізмом М. Павлик виклав у «Передньому слові», яке надруковано у книжці анонімно. Про видання цієї книжки І. Франко повідомляв О. Рошкевич в листі від 14 серпня 1878 р. і сподівався, що вона «чень, зробить трохи руху і між галицьким людом і галицькою інтелігенцією. Скоро вийде (десь позавтра), то пришло й вам» [48, 102]. До речі, І. Ковальський, який від 1878 р. керував підпільним народницьким гуртком в Одесі, 11 лютого того ж року вже був заарештований на квартирі, де містилася підпільна друкарня. За те, що при арешті він і товариші вчинили збройний опір царській жандармерії, Одеський військовий окружний суд засудив його до смертної кари. І. Ковальський був розстріляний в Одесі в липні того ж року у віці 28-ми років. Це було в той час, коли у Львові друкувалася його книжка. Статтю для «Отечественнх записок» І. Ковальський написав на підставі свіжих вражень під час «ходіння в народ».

У результаті дослідження видавничої діяльності І. Франка та М. Павлика доходимо висновку, що, по-перше, псевдонім «М. Ткаченко» є тільки видавничий, а не авторський; по-друге, за ним ходили однаковою мірою два видавці — М. Павлик та І. Франко. Формат обидвох книжок — 16° (13,7 × 10 см), обидві вони надруковані на тонкому папері: перша російською мовою, друга — українською, але «революційним» драгоманівським правописом. І формат, і якість паперу свідчать, що обидві книжки призначалися для нелегальної передачі в межі Російської імперії.

Крім «Мартовського движениа...» в 1878 р. в Галичину із Наддніпрянщини передано для друку рукописи ще двох нелегальних

¹⁶⁵ Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом... — Т.2. — С. 316-317; Мельниченко О. Г. Невідомі автографи Івана Франка. — К., 1966. — С. 6-7.

брошур «Русская молодежь, правительство и общество» та «Доклад Совета Петербургского университета», про що писав М. Драгоманов у статті «Либерализм и земство в России», надрукованій у першому номері газети «Свободная Россия» за 1889 р. Однак у зв'язку з тим, що галицька адміністрація розпочала боротьбу з українським і польським соціалістичним рухом, арештовано осіб, котрим доручалося їх друкування, і захоплено самі ці брошури¹⁶⁶.

Того ж 1878 р. без зазначення прізвища автора вийшла польською мовою брошура І. Франка, яку він у листуванні з Ольгою Рошкевич називав «Katechizm socjalistyczny» [48, 130, 133]. Брошура друкується за допомогою польських соціалістів Антона Маньковського, Августа Скерля за безпосередньою участю редактора і видавця газети «Prasa» Йосипа Данилюка в тій же друкарні, де вийшли попередні законспіровані видання. На її останній сторінці з конспіративною метою вказано: «Липськ (Ляйпціг), 8 серпня 1878 року». Дана брошура (в сучасних бібліографічних показниках її прийнято називати «Co to jest socjalizm») — один із найкращих на той час викладів економічного вчення К. Маркса¹⁶⁷, користувалася великою популярністю, була зрозуміла для робітників [48, 133]. Після виходу в світ цієї брошури І. Франко стає редактором (непідписним) газети «Prasa»¹⁶⁸. З 1 січня 1879 р. газета виходить як «Двотижневик, присвячений справам працюючих кляс». Отже, орган львівських друкарів з часу приходу туди І. Франка робить спробу перетворитися на загальноробітничу газету, де українці працювали дружно з поляками і де друкувалися статті й українською мовою [26, 176]. На думку автора, ця реорганізація часопису відбулася з ініціативи саме І. Франка. Підтвердження цього є в працях Івана-Павла Химки¹⁶⁹, хоч Валентина Найдус

¹⁶⁶ Назаревський О. Березневий рух студентів р.1878 // За століт: Матеріали з громадського й літературного життя України ХІХ ст. і поч. ХХ ст. — К., 1928. — Кн. 3. — С. 120.

¹⁶⁷ 400 лет русского книгопечатания: Русское книгопечатание до 1917 года. — М., 1964. — Т. 1. — С. 438.

¹⁶⁸ Про це детально: Вервес Г. Д. Іван Франко в робітничій газеті «Праца» // І. Я. Франко як історик. — К., 1956. — С. 114-138.

¹⁶⁹ Himka J. P. Socialism in Galicia: The Emergence of Polish Social Democracy and Ukrainian Radicalism (1860-1890). — Cambridge, Mass., 1983. — P. 72-73.

PROGRAM SOCJALISTÓW GALICYJSKICH

Międzynarodowy ruch socjalistyczny prądem swoim ogarnął z kolei i ziemie w skład dawnej Polski wchodzące. Dziś już niepodobna zaprzeczyć, że ruch ten u nas istnieje, że znalazł grunt odpowiedni i coraz więcej zyskuje zwolenników.

Jeżeli postęp w tej mierze nie był tu tak znaczny, jak w innych krajach, to winny temu głównie skomplikowane stosunki polityczne tych ziem. Galicja npd., chociaż politycznie przedstawia całość zaokrągloną, pod względem etnograficznym bynajmniej nie jest jednolitą. Wypadało więc socjalistom tej ziemi podzielić się na odrębne grupy, z których każda ma inny program działania, stosownie do warunków miejscowych. Dopiero gdy ta organizacja zupełnie będzie przeprowadzoną, i skuteczność akcji w całej pełni się okaże.

Gdy w tej właśnie chwili ruch organizacyjny w łonie partii socjalistycznej wszędzie objawia się tak silnie, i nasza grupa uważa za potrzebne, przedstawić publicznie poglądy swe na sprawę socjalizmu w ogóle i na warunki tegoż w naszej prowincji w szczególności.

Mamy nadzieję, że przyczynimy się tem do upragnionego porozumienia z innymi grupami socjalistów, a w pierwszym rzędzie z temi, które działają na tym samym co i my obszarze, a więc polskimi i ruskimi.

Z uwagi zaś, że tak zwana „inteligencja” nasza—burżuazja szlachecka i nieszlachecka — ma jeszcze jak najdalsze pojęcia o socjalizmie i socjalistach, odezwa niniejsza może zarazem posłużyć do rozjaśnienia tych pojęć. Wzгляд ten był powodem,

„Програма галицьких соціалістів”.
(Львів, 1881)

пробує переконати, що ініціатором перетворення «Pracy» в загально-робітничу газету був польський емігрант Людвик Варинський, який зустрічався із львівськими соціалістами в жовтні 1878 р.¹⁷⁰

Можна зробити висновок, що в поширенні соціалістичних ідей серед польського населення Галичини і корінних польських земель брали участь українці Іван Франко та Михайло Павлик. Важливо підкреслити: складені та видані заходами І. Франка або за його участю пропагандистські матеріали «Katechyzm» (1878), «Program socjalistów galicyjskich» (1881)¹⁷¹, «O pracy: Książeczka dla robotników» (1881) знайшли поширення не тільки на західно-українських землях, а також у Кракові і Варшаві. До переходу польських соціалістів на шовіністичні рейки в українському питанні (кінець 80-х років XIX ст.) українсько-польські революційні зв'язки наприкінці 70-х — поч. 80-х років були досить тісними¹⁷².

У цей час І. Франко та його товариші, перебуваючи у зв'язках з М. Драгомановим, активно кольпортували женецькі видання, проводили «пропаганду новітньої ідеї»¹⁷³. Водночас вони налагоджували шляхи нелегальної пересилки за кордон женецьких видань М. Драгоманова та літератури, яку видавали у Львові. Транспортування книг, призначених для поширення в Росії, провадилося головно через Румунію. Туди ж І. Франко надіслав партію «Мартовського движенья...», котрого, за його словами, «з Києва допоминаються»¹⁷⁴. Тоді в Румунії, недалеко від румунсько-російського кордону, деякий час жив член київської «Громади» Федір Вовк¹⁷⁵, до котрого надходили пакунки з книгами від М. Драгоманова з Женеви, І. Франка та М. Павлика зі Львова. Своєрід-

¹⁷⁰ Najdus W. Polska Partia... S.54.

¹⁷¹ Ця книжка вийшла накладом «Pracy» у Львові на початку вересня 1881 р. і мала таку рекламу: «Wyszła z druku broszura «O pracy...» cena 8 centów» //Praca. — 1881. — N 12. — 10 вересня.

¹⁷² Hornowa E. Українські об'єднання і його співпраця з Польською лівіцькою партією в Галиції 1876-1895. — Wrocław; Warszawa, Kraków, 1968. — S. 20-52; Najdus W. Op. cit. — S. 54-57.

¹⁷³ Лукич Василь. Спомини про Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників. — Львів, 1956. — С. 112.

¹⁷⁴ Переписка... — Т. 2. — С. 316-317.

¹⁷⁵ Лазаревський Г. Київська старовина // Укр. література. — 1943. — № 8-9. — С. 116.

ний «міст» передачі нелегальної літератури в межі Російської імперії існував біля станції Солтанешти Кишинівського повіту. Траплялося, література не доходила за призначенням. У фондах Центрального державного історичного архіву України в Києві є матеріали, які свідчать про масштаби нелегального транспортування літератури в Росію¹⁷⁶.

Так, 14 вересня 1878 р. за доносом селянина с. Ніспоряни Макарія Кіндратія царські прикордонники знайшли закопані в землі в чагарнику біля села Солтанешти три паки з книгами, які 15 вересня були доставлені на Унгенську митницю. За цю службу виказник отримав 10 крб. Кожну паку зважили і детально описали у протоколі. Виявлено такі книги:

— 195 примірників журналу «Громадський друг» за квітень 1878 р. (ч. I)¹⁷⁷;

— 168 примірників книги М. Драгоманова «По вопросу о малороссийской литературе», виданої у Відні 1876 р.;

— 93 примірники книги без заголовку і зазначення місця друку, що починалася з 82 сторінки з назвою «Навернений грішник»¹⁷⁸;

— 283 примірники книги М. Драгоманова «Турки внутренние и внешние», виданої в Женеві в 1878 р.;

— 46 примірників книг «Письма Івана Франка. II. Борислав. Картинки з життя підгірського народу. Передрук з «Друга», Львів, 1877 р.;

— один примірник газети російською мовою «Общее дело», № 1; виданої в Женеві 9 травня 1878 р.;

— два номери газети «Czas» 1878 р., №№ 89, 90 і «Dodatek «Gazety Narodowej», № 98.

¹⁷⁶ ЦДІА України в Києві. — Ф. 419, оп. 1, спр. 228.

¹⁷⁷ За тиждень, доки Львівська поліція конфіскувала ч. 1 «Громадського друга» приховано 426 прим. з відомого поліції загального накладу в 600 прим. — див.: Баб'як П. Попри утиски цензури // Друг читача. — 1988. — 12 травня.

¹⁷⁸ Йдеться про третю частину «Письм Івана Франка», видану у Львові 1877 р. без титульної сторінки. Це був передрук з «Друга» 1877, № 3-4, с. 38-45; № 5, с. 66-74; № 6, с. 93-105.

Різних друкованих видань конфіковано в кількості 790 примірників¹⁷⁹.

Перевозили паки з книгами через кордон селяни с. Грозешти Василь Булгак, Георгій Варфоломій і Василь Ганчан. Слідство, яке провадила прокуратура Одеської судової палати, встановило: яке транспортування літератури проводилося під керівництвом Василя Булгака, котрого найняв для цієї роботи якийсь Іон Кукон. Як виявилось пізніше, це був учитель Вовчинецького народного училища Пилип Кодрян. Розуміючи, що головними особами в справі транспортування через кордон нелегальної літератури були не заарештовані селяни, поліція докладала багато зусиль для арешту Пилипа Кодряна. Від суворого покарання його врятувала втеча в румунське місто Галац, звідки він надіслав в Одеську жандармерію записку такого змісту: *«Господин жандармский полковник. Считаю долгом известить вас, что я благополучно выбрался от вас и ускользнул от ваших рук, обогранных кровью мученных русских людей, составляющих народы России. Передайте то жандармам, Филип Кодрян»*¹⁸⁰.

Проте й отримавши цього листа, розслідування не припинили. Одеський генерал-губернатор пропонував вислати арештованих селян у північні губернії.

Кольпортаж української літератури революційного змісту в межі Російської імперії каральні органи російського самодержавства вважали настільки небезпечним, що про цей факт міністр юстиції особисто доповідав цареві Олександрові II 9 квітня 1880 р. Слідство закінчено аж у липні 1880 р. Винні селяни були вислані для поселення в одній із внутрішніх губерній імперії.

До речі, квітневого номеру журналу І. Франка та М. Павлика «Громадський друг», номери якого конфіскувала Львівська прокуратура, в даній партії було аж 195 примірників¹⁸¹. Серед захопленої царською охранкою літератури був і примірник краківської газети «Czas» від 17 квітня 1878 р., де у розділі «Kronika miejscowa i zagraniczna» сповіщається про конфіскацію Львівською судовою прокуратурою періодичних видань, серед яких перший

¹⁷⁹ ЦДІА України у Києві, ф. 419, оп. 1, од. зб. 228, а. 29.

¹⁸⁰ ЦДІА України у Києві, ф. 419, оп. 1, спр. 228, а. 108.

¹⁸¹ Там само. — А. 28 зв.

Робітнича газета "Праца"
(Львів, 1879)

(квітневий) номер часопису «Громадський друг». Можна зробити такий висновок: або видавці вміло приховували зразу ж частину накладу, або у Першій спілковій друкарні під управою А. Маньковського низка видань І. Франка та М. Павлика насправді друкувалися значно більшим накладом, ніж про це знала влада. Аналогічні методи застосовувалися при друці подальших неперіодичних збірок «Дзвін», «Молот», виданні робітничої газети «Праца».

Попри провали під час транспортування, частина літератури проникала на Наддніпрянщину, знаходила там своїх читачів. Особи, в яких таку літературу виявляли, піддавалися жорстоким репресіям. За доносом у Київську жандармську управу 5 вересня 1879 р. за розпорядженням горезвісного жандармського полковника Новицького зроблено обшук у квартирі студента Київського університету св. Володимира Вікентія Янушкевича родом з м. Рогачева (Білорусь). Знайдено львівські альманахи «Дзвін» і «Молот», які видавали І. Франко та М. Павлик¹⁸². На запит жандармерії Комітет іноземної цензури повідомив, що ці книжки визнані «*принадлежащими к числу сочинений, отличающихся социальнo-революционнoм направлением и потому признан нeдозволенными к обращению в России и внесен в списки запрещенных книг*»¹⁸³. В. Янушкевича випущено з-під арешту під нагляд поліції, однак 23 жовтня 1879 р. він був заарештований повторно. І хоч ніякого компромату на цей раз не знайшли, його відраховували з університету і за розпорядженням Київського генерал-губернатора вислали в Олонецьку губернію¹⁸⁴.

* * *

Отже, сформулюємо висновки про видавничу діяльність І. Франка цього періоду. Друга половина 70-років була насичена цікавими і складними подіями в суспільно-політичному житті Західної України. Вважаючи книговидавничу справу одним з основних напрямків поширення новітніх поглядів на суспільні відносини й активізації політичного руху, І. Франко з товаришами стали

¹⁸² ЦДІА України у Києві. — Ф. 442, оп. 830, од. зб. 165, а. 5.

¹⁸³ Там само. — А. 11

¹⁸⁴ ЦДІА України у Києві. — Ф. 442, оп. 830, од. зб. 165, а. 20.

засновниками першого радикального видання в Україні. Через видавничу діяльність І. Франко, М. Павлик, О. Терлецький та їх друзі і спільники стали за пропагандистів ідей, які нуртували в Європі, вміло поєднували легальні і нелегальні форми книговидавання, докладали зусиль, щоб їх книги знаходили читача в Галичині та Наддніпрянській Україні. Розгортаючи видавничу справу, І. Франко враховував досвід видавців Центральної та Західної Європи, Росії. Великий вплив на програму видавничої діяльності І. Франка мали його тогочасні світоглядні позиції, еволюцію яких ми розглянемо нижче. Запозичивши ідеї з різних наукових теорій, прихильно ставлячись до економічного вчення Маркса, він, однак, в багатьох питаннях поділяв думки Лассаля, котрого Маркс вважав провідником буржуазного соціалізму. І. Франко був противником насильства: «Я розумію під революцією іменно цілий ряд таких культурних, наукових і політичних фактів, будь вони криваві або й зовсім ні, котрі змінюють всі дотогочасні поняття і основу і цілий розвиток якогось народу повертають на зовсім іншу дорогу» [48, 111]. І. Франко, як до речі і С. Подолинський, засуджував деякі політичні погляди і тактику Маркса, і, головне, його організаційний централізм¹⁸⁵. Поділяючи назагал погляди М. Драгоманова, він вважав теорію марксизму придатнішою для Західної Європи, аніж для аграрної Галичини, ставив наперед усього піднесення освіти і науки народу, що дасть можливість уникнути жертв при зміні суспільного устрою [48, 112]. Виходячи з цих засад І. Франко і формував свою видавничу політику.

Нагадаємо, що бібліотека дешевих малоформатних видань Реклама — «Universal Bibliothek» почала виходити в Ляйпцігу лише наприкінці 60-х років і систематизоване видання «Дрібної бібліотеки», розрахованої на масових, зокрема незаможних читачів, було на той час новим словом у видавничій справі. І. Франко як видавець у 70-х роках зробив великий внесок у демократизацію видавничої справи в Україні.

¹⁸⁵ Сербин Р. Сергій Андрійович Подолинський (1850-91) Бібліографія // Укр. історик (Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен). — 1986. — № 3-4. — С. 138.

РОЗДІЛ II

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ

ІВАНА ФРАНКА

у 80-х роках ХІХ ст.

засновниками першого радикального видання в Україні. Через видавничу діяльність І. Франко, М. Павлик, О. Терлецький та їх друзі і спільники стали за пропагандистів ідей, які нуртували в Європі, вміло поєднували легальні і нелегальні форми книговидавання, докладали зусиль, щоб їх книги знаходили читача в Галичині та Наддніпрянській Україні. Розгортаючи видавничу справу, І. Франко враховував досвід видавців Центральної та Західної Європи, Росії. Великий вплив на програму видавничої діяльності І. Франка мали його тогочасні світоглядні позиції, еволюцію яких ми розглянемо нижче. Запозичивши ідеї з різних наукових теорій, прихильно ставлячись до економічного вчення Маркса, він, однак, в багатьох питаннях поділяв думки Лассаля, котрого Маркс вважав провідником буржуазного соціалізму. І. Франко був противником насильства: «Я розумію під революцією іменно цілий ряд таких культурних, наукових і політичних фактів, будь вони криваві або й зовсім ні, котрі змінюють всі дотогочасні поняття і основу і цілий розвиток якогось народу повертають на зовсім іншу дорогу» [48, 111]. І. Франко, як до речі і С. Подолинський, засуджував деякі політичні погляди і тактику Маркса, і, головне, його організаційний централізм¹⁸⁵. Поділяючи назагал погляди М. Драгоманова, він вважав теорію марксизму придатнішою для Західної Європи, аніж для аграрної Галичини, ставив наперед усього піднесення освіти і науки народу, що дасть можливість уникнути жертв при зміні суспільного устрою [48, 112]. Виходячи з цих засад І. Франко і формував свою видавничу політику.

Нагадаємо, що бібліотека дешевих малоформатних видань Реклама — «Universal Bibliothek» почала виходити в Ляйпцігу лише наприкінці 60-х років і систематизоване видання «Дрібної бібліотеки», розрахованої на масових, зокрема незаможних читачів, було на той час новим словом у видавничій справі. І. Франко як видавець у 70-х роках зробив великий внесок у демократизацію видавничої справи в Україні.

¹⁸⁵ Сербин Р. Сергій Андрійович Подолинський (1850-91) Бібліографія // Укр. історик (Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен). — 1986. — № 3-4. — С. 138.

РОЗДІЛ II

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ

ІВАНА ФРАНКА

у 80-х роках ХІХ ст.

Іван Франко. Фото. 1886

2.1. Еволюція світоглядних позицій І. Франка протягом 80-х років та його громадсько-політична діяльність

80-ті роки в житті І. Франка — це час, коли талановитий юнак, вік якого частково пояснює певний максималізм і непослідовність, стає зрілою людиною. Вважаємо, що саме у 80-х роках пройшла еволюція світоглядних засад І. Франка, перехід його від чисто радикальних позицій на позицію радикального націонал-демократизму.

Перший арешт І. Франка в червні 1877 р., коли його звинувачено в пропаганді соціалістичних ідей, набув розголосу в краї. І. Франко став проскрибований, від нього почали сахатися ті, в помешканнях яких ще недавно він був за бажаного гостя. Мимоволі він став знаменитим соціалістом в Галичині, хоча про соціалізм як про теорію мав тоді досить неясні уявлення¹⁸⁶, «був соціалістом по симпатії, як мужик, але далекий був від розуміння, що таке соціалізм науковий» [49, 245]. Зрозуміла річ, що після виходу з тюрми І. Франко таки вирішив глибше ознайомитися з тим, у чому його звинувачували, оскільки соціалістичні ідеї йому імпонували ще під час навчання у Дрогобицькій гімназії. Як згадує його шкільний товариш М. Коріневич, «Франко кілька разів, навіть часто у ліжку, висловлював свої гадки, як би то було добре, якби людське майно розділити між усіма порівну, щоб народ вибирав собі сам пануючого і т. д.»¹⁸⁷, — то ці ідеї впали на благодатний ґрунт: молодий Франко став прибічником соціалізму, але

¹⁸⁶ Після звільнення з тюрми, коли Б. Лімановський організував прощальну вечерю у Львові у зв'язку з від'їздом за межі Австро-Угорщини, виникла ідея написати короткий соціалістичний «Катехизм» на зразок «Соціалістичної віри» Л. Бланка. Це доручили І. Франкові. «Що-правда, — говорив він, — сам я добре соціалізму не розумію, але вивчу його, пишучи». Про це див.: *Лімановський Б. З часів першого арешту // Іван Франко у спогадах сучасників.* — Львів, 1972. — С. 42.

¹⁸⁷ Іван Франко у спогадах сучасників. — Львів, 1956. — С. 95.

не без певної домішки ліберальних поглядів. Наприкінці 70-х — на початку 80-х років XIX ст. можна характеризувати І. Франка як такого, кого захоплювали соціалістичні ідеї. Ув'язнення й процес сприяли радикалізації І. Франка¹⁸⁸. Спостерігається навіть негація національного питання, про що він пише у листі до М. Павлика наприкінці червня 1879 р. з приводу планів друку «Дрібної бібліотеки» [48, 190-191].

Та вже дуже швидко І. Франко стає на чітку національну позицію і змінює свої погляди. Невдовзі після «Каменярів» (написаних до свого першого арешту) він пише вірш «Не пора», що стає фактично другим національним гімном українського народу після «Ще не вмерла Україна» П. Чубинського. Як його датує В.Сімович¹⁸⁹, цей вірш І. Франко написав у 1880 р. Отже, буквально через два роки І. Франко, стоячи на шляху мислення загальнолюдськими категоріями, водночас кидає засадничий патріотичний клич:

*Не пора, не пора, не пора
Москалеві й ляхові служить!
Довершилась України кривда стара, —
Нам пора для України жити.*

Національна українська ідея відбита в цілому циклі «Україна» з 4-х віршів «Моя любов», «Національний гімн» («Не пора...»), «Ляхам» та «Розвивайся ти, високий дубе», який І. Франко написав у 1880-1883 рр. і який вперше побачив світ у збірці «З вершин і низин» (1887).

Залишаючись під певним впливом ідей М. Драгоманова, працюючи в редакції робітничої газети «Праца» і посилено студіюючи новітні соціалістичні теорії, І. Франко ще в 1877 р. пише свої оповідання бориславського циклу «Ріпник», «На роботі», «Навернений грішник», опубліковані в «Друзі». Але це не значить, що він ідейно підпорядкувався своєму старшому другові і вчителю М. Драго-

¹⁸⁸ Химка І.-П. Український соціалізм у Галичині (до розколу в Радикальній партії 1899 р.) // Journal of Ukrainian Graduate Studies — 1979 — V.4. — N 2. — P. 37.

¹⁸⁹ Франко І. З вершин і низин / Упорядник і редактор В.Сімович. — Київ; Ляйпціг, 1920. — С. 175.

манову, як це сталося з М. Павликом. За словами Є. Маланюка, це був час всевладного, майже релігійного панування доктрини позитивізму, раціоналізму, соціалізму й анархізму, а Прудон, Маркс, Бакунін були визначні апостоли й незахитані божища. Соціологічний дарвінізм з його мирною еволюцією, фанатичне обожнення т. зв. поступу, природний патріотизм перероджувалися у неприродну «класову свідомість». Тому «символ віри» зводився до майже абсурдних тез 1) космополітизм у політиці, 2) натуралізм у штудії, 3) атеїзм у релігії¹⁹⁰. Світогляд І. Франка кінця 70-х — початку 80-х років увібрав у себе засади різних соціалістичних і ліберальних теорій, окремі ідеї Дарвіна, філософські концепції Бокля, Канта, Мілля, Спенсера й інших. За влучним висловом Я. Грицака, цей світогляд можна представити як будівлю, цеглини якої запозичені з різних наукових теорій¹⁹¹. Та ніколи Франко не йшов сліпо за Драгомановим, завжди відстоював свою власну думку [48, 276-277; 48, 295; 48, 347; 48, 434-436; 48, 480, 485] та інші, що можна простежити і в листах І. Франка до Драгоманова, і в листах М. Драгоманова до І. Франка¹⁹². Ці розбіжності І. Франко дуже чітко розмежував у статті «Соціально-політичні погляди М. Драгоманова», яку написав після смерті цього діяча у 1906 р. Мабуть, чи не найголовніше, що І. Франко характеризував свого вчителя як gente Ukrainus, natione Russus, а це значить, що українським патріотом-самостійником Драгоманов так і не став, не піднявся до розуміння незалежницького майбутнього української нації [45, 430].

Та це не значить, що М. Драгоманов не створив власної цілісної теорії, не накреслив шляху, яким, на його думку, мав би йти в майбутнє український народ. Як мислитель, філософ і політолог (напевно, саме за це його так не любив В. Ленін) М. Драгоманов сформулював струнку систему українського анархізму, громадянства «вільних спілок», за наріжний камінь яких служило розуміння пріоритету загальнолюдських цінностей (свободи і прав людини).

¹⁹⁰ Маланюк Є. Книга спостережень: Проза — Торонто, 1962. — С. 120.

¹⁹¹ Грицак Я. Дух, що тіло рве до бою... — Львів, 1990. — С. 95.

¹⁹² Матеріяли для культурної й громадської історії Західної України. — Т. 1. — Листування І.Франка і М.Драгоманова. — К., 1928. Далі — Матеріяли... Листування...

Об'єднуючись на конфедеративних засадах «знизу догори», вони мали децентралізувати державну систему, гарантувати гармонійний розвиток окремим особистостям, народам, націям. Але громадянство М. Драгоманова, як джерело новосформованого месіанізму, виявилось цілковитою утопією, хоч безсумнівні є його високі етичні вартості¹⁹³.

І. Франко розумів, можливо, навіть підсвідомо, хибність основних засад теорії свого вчителя і з тяжкою мукою пробував шукати іншого шляху. До переходу на суто національні позиції і ревізію соціалістичних теорій упродовж 80-х років І. Франка спонукало:

— глибоке вивчення здобутків духової культури, перетворення юнака в одного з найосвіченіших людей свого часу, енциклопедиста, знавця політики усіх епох і народів;

— розуміння, що під народницькими і пролетарськими гаслами в Росії, соціалістичними та радикальними в Галичині часто ховалися експансіоністські інтереси Росії і Польщі. Особливо це стало зрозуміло Франкові під час співпраці з польськими соціалістами, на чому детальніше зупинимось нижче. Потерпіла «банкрутство» теорія «общерусизму на українському ґрунті», і Драгоманов, що, на думку І. Франка, почував себе в першій лінії росіянином (у політичному сенсі слова), а тільки в другій українцем, перший упав його жертвою¹⁹⁴;

— неможливість у марксистів та їх послідовників поєднати соціальні і національні поняття. Якщо національне питання для державних націй фактично не стояло, то чи міг І. Франко, великий патріот свого народу, кинути цей народ, пустившись у сумнівні і часто нелогічні соціалістичні теорії чи утопічне драгоманівство? Показовою є його думка, висловлена у вступному слові «Від редакції», надрукована в першому (і єдиному) числі задуманого часопису «Товариш» (1888 р.): «Всі ми чуємо, особливо чує це молодь, що тільки на ґрунті науковім, з одного боку, і на ґрунті проясненої наукою практичної роботи для громадського й духов-

¹⁹³ *Дашкевич Я.* Учений, політик, публіцист // Слово і час. — 1991. — № 10. — С. 4-5. Про це див. також: Кондратюк К.К. Нариси історії українського національно-визвольного руху ХІХ ст. — Тернопіль, 1993. — С. 59-67.

¹⁹⁴ *Франко І.* Молода Україна. Провідні ідеї й епізоди. — Львів, 1910. — Ч. 1. — С. 30.

ного *двигнення народу*, з другого боку, можливе поєднання всіх щиріших людей нашої інтелігенції...» І далі: «*не сходячи ані на хвилю з ґрунту народного русько-українського*», ми бажаємо по змозі прикладати до пізнання того ґрунту сучасні методи науки і літературні...» (виділення в тексті наше. — Б. Я) [27, 217]. Через десять років, позитивно оцінюючи Маркса як економіста, І. Франко вважав його доволі слабеньким філософом, бо історія людства залежить не тільки від «самої продукції і репродукції безпосереднього життя»¹⁹⁵. Пізніше він це означить так: «...в інтернаціональних справах, як соціалізм, здорові органічні парості можуть у кожному краї виростати тільки з виразного національного ґрунту і тільки тоді вони перестануть бути теорією і зробляться цвітучою дійсністю»¹⁹⁶.

Очевидно, ці думки стали життєвим кредо зрілого І. Франка, що сформували світогляд, привели в число організаторів Українсько-руської радикальної партії (1890), а пізніше — Української націонал-демократичної (1899), дали низку ґрунтовних наукових статей з критикою марксизму та свого бачення української державності в майбутньому, були виправленням хиб, як їх називає М. Стахів, у вченні М. Драгоманова¹⁹⁷.

Підтвердження втрати симпатій до соціалістичного світогляду марксістсько-лассалівського зразка у 80-х років маємо і в художніх творах І. Франка. Якщо у молодості в його ліриці переважає суспільницький тон, а його поезії діляться на такі, що стають за вислів загальносвітових думок, і такі, що їм за тло служить Україна, то у зрілому віці агітатор і запальний проповідник ідей поступу перетворюється на спокійного обсерватора життя свого народу, причому в його поезії пробивається велике почуття сили народу, і віри в його кращу будучину¹⁹⁸. У збірці «З вершин і низин»

¹⁹⁵ *Франко І.* Соціалізм і соціал-демократизм // Житє і слово. — 1897. — Т. 6. — С. 284-285.

¹⁹⁶ *Франко І.* Огляд української літератури за 1906 р. // Рада. — 1907. — 17 січня.

¹⁹⁷ *Стахів М.* Проти хвилі: Історичний розвиток українського соціалістичного руху на західних українських землях. — Львів, 1934. — С. 54-56.

¹⁹⁸ *Крушельницький А.* Іван Франко: Поезії. — Коломия, 1909. — С. 275.

(1887 р.) суспільні мотиви є навіть у циклі «Веснянки»: щоб українська нива плекала добре сім'я, а народ мав добру службу з її плоду [1, 28]; щастя, волю добуватиметься через вирощене бажання волі і братерську згоду. За те, щоб щасливі люди працювали на прадідівській землі, де нема пана, нема рабів, поет радий би терпіти весь вік у ярмі [1, 44-45]. Ця ж думка присутня в поезії «В XXIII-ті роковини смерті Тараса Шевченка» (1884) і чітко формулюється пізніше в циклі «З книги пророка Єремії» (1906) [3, 362]. Ще в ранньому вірші «Наймит» (1876), яким розпочинається цикл «Exelsior», І. Франко впевнено викладає своє кредо:

*Ти сам оратимеш — властитель свого труду
І в власнім краї сам свій пан [1, 62].*

Віра в те, що нація стане вільною, сконденсована у циклі «Гадки на межі» [1, 186]. А вірш «Розвивайся ти, високий дубе» (1883) взагалі «самостійницький»:

*— Чи ще ж то ви мало наслужились
Москві і Ляхові?
Чи ще ж то ви мало наточились
Братерської крові?
— Пора діти, добра поглядіти
Для власної хати,
Щоб газдою, не слугою
Перед світом стати!*

Збірка «З вершин і низин» засвідчила, що Україна має тепер діяча зі сформованим світоглядом, якому притаманне власне бачення майбутнього українського народу і який посилено шукає шляхів для реалізації майбутньої державності.

Вельми яскравим відображенням політичних дискусій серед молоді другої половини 70-х — 80-х років є значною мірою автобіографічне оповідання-спогад І. Франка «Хома з серцем і Хома без серця». Цей твір він написав спочатку німецькою мовою і надрукував у белетристичному додатку до газети «Die Zeit» 19 червня 1904 р. і того ж року, в досконалішій формі, — у «Літератур-

но-науковому віснику»¹⁹⁹. У характерах героїв оповідання дуже прозоро виступають два приятелі: Михайло Павлик (Хома з серцем) та сам автор (Хома без серця). Захоплення М. Павлика спершу народницькими, а потім соціалістичними теоріями доходило до фанатизму, чого ніколи не було в І. Франка. Якщо Хома з серцем називає Маркса й Енгельса найбільшими геніями людства, а їх вчення «євангелієм новочасної людськості» [22, 13], то Хома без серця, заперечуючи йому, аргументує, що навіть генії не забезпечені від дурниць. Далі автор відкидає як шкідливий марксівський догмат про пролетарську революцію, висловлює думку, що ніяка революція не увільнить від тиранів і визискувачів без морального вдосконалення людей.

Ось діалог, що дає ключ до Франкового розуміння марксизму:
— ...Читай Маркса! Читай Енгельса (Хома з серцем).

— Читав, братику, Маркса, але там не знайшов того, чого шукав, та й не знайшов того, що ти говорив. А Енгельсове про рокування, по-моєму, не може сповнитися.

— Не може? Чому?

— А тому, бо збудоване на фальшивих премісах.

— А то які, по-твоєму, фальшиві преміси?

— Такі, що колись буде така революція, яка одним замахом доконає побіди визискуваних над визискувачами, утиснених над тиранами [22, 14].

Можна заперечити — це І. Франко написав аж 1904 р.! Так, але дискусії між молоддю на цю тему відбувалися у 80-х роках, отже, висновки в основному припадають саме на це десятиліття життя і діяльності письменника.

Щоб з'ясувана засадничі світоглядні позиції І. Франка наведемо тезами ще декілька суттєвих моментів, які детально аналізує О. Забужко.

1. Попри переконання, «що всесвітня історія — не історія героїв, а історія масових рухів», Франкова ненастанна екзистенційна самота є нічим іншим, як тугою за Карлейлівською «квінтесенцією нації» — пасіонарними індивідами як необхідним ферментом справді масового націотворчого руху²⁰⁰;

¹⁹⁹ Див.: Літ.-наук. вісник. — 1904. — Кн. 8. — С. 123-145.

²⁰⁰ Забужко О. С. Філософія української ідеї та європейський контекст. — К., 1993. — С. 75.

2. Український націоналізм з походження — хоч би з яких боків розглядати його тяглість і дальшу еволюцію — є беззастережно і однозначно демократичний²⁰¹;

3. «Патріотична зрада» становить для нації більшу загрозу, ніж «національна» (відступництво), оскільки друга (відпадання індивідів від спільноти) несе з собою небезпеку «обміління», чисельного прорідження, але не якісного переродження, що «отрує» спільноту і розкладає її зсередини²⁰².

До таких засад не могло привести вчення ні Маркса, ні його апологетів. Отже, наукові статті на суспільно-політичні теми, які І. Франко написав у час свого найвищого творчого злету в 1896-1907 рр. з критикою шкідливості для поступу теорій марксо-енгельсово-лассалівського конструювання держави при соціалізмі, — результат глибоких змін у світогляді письменника і вченого, який стався саме у 80-х роках.

Розуміючи штучність усяких схем щодо формування світогляду такого велета людського духу, яким був І. Франко, дозволимо собі запропонувати таку періодизацію еволюції світоглядних позицій І. Франка:

I період — до першого арешту у 1877 р. Світогляд молодого І. Франка формувався на народних побутових засадах, вихідним принципом яких є соціальна справедливість, яку він собі міг уявляти як поділ майна (передусім землі), але власність на це майно мала бути приватна, щоб кожен користав зі своєї праці.

II період — 1878 — поч. 1880-х рр. Пошуки розв'язання соціальних проблем на основі соціалістичних ідей, сформульованих під впливом марксизму і лассалівства, але не тотожних марксизмові.

III період — друга пол. 1880-х рр. — перша пол. 1890 рр. Дуалізм світогляду — боротьба соціального і національного, спроба розв'язати ці проблеми на основі критичного підходу до марксизму. Соціальне стає базою для вирішення національних проблем (І. Франко — засновник Русько-української радикальної партії 1890 рр.).

²⁰¹ Забужко О. С. Філософія української ідеї та європейський контекст. — К., 1993. — С. 85.

²⁰² Там само. — С. 95-96.

IV період — з другої пол. 1890 рр. Чітка позиція щодо розв'язання соціальних питань через створення національної держави (І. Франко — один із засновників Української націонал-демократичної партії, 1899 р.). Ревізія марксизму і показ його неспроможності і в теоретичній, і в практичній площинах.

* * *

Злам 70-х і 80-х років став за своєю віхою й у видавничій діяльності І. Франка. Невдачі з виданням «Громадського друга», далі «Дзвона» і «Молота» (до цього спричинилися передовсім нерозважні дії М. Павлика, які детально висвітлено в § 1.3 даної праці), нереалізований задум з виданням восени 1879 р. газети «Нова основа», що мала перейняти традиції «Друга»²⁰³, другий арешт у червні 1880 р. та вихід у світ останньої книжки серії «Дрібна бібліотека» — все це, очевидно, змусило його критичніше оцінити свої дії та переглянути насамперед тактичні підходи до свого життя і, зокрема, до видавничої діяльності.

Восени 1880 р. І. Франко повернувся до Львова і розпочав свою подальшу літературну і громадську діяльність. Ще в серпні 1880 р., перебуваючи в Нагуєвичах, він мав думку побратися з Анною Павлик і заснувати спільно з поляками друкарню [48, 240-241], але з цього нічого не вийшло, про що він повідомив Ф. Вовка д жовтні того ж року [48, 244]. Оскільки передплатники вже зневірилися в можливості появи газети «Нова основа», яку розрекламували видавці «Дрібної бібліотеки» у листопаді 1880 р. на зборах академічної молоді вирішено видавати періодичне видання журнального типу під назвою «Світ», що мав би стати трибуною для всіх передових письменників Галичини і Наддніпрянщини. З огляду на австрійську цензуру, програма «Світу» — це відредагована в спокійному тоні програма «Нової основи» та зумовлена участю у ньому як підписного редактора значно поміркованішого обачнішого від М. Павлика Івана Белея.

У листі до М. Драгоманова, написаному після ухвали видавти «Світ», І. Франко детально описував підхід до цього нового пе-

²⁰³ Маляренко Л. Іван Франко — редактор. — Львів, 1970. — С. 10-11.

ріодичного видання: часопис має виходити один раз на місяць обсягом три друковані аркуші, бути белетристично-наукового змісту. Причому науковій частині має приділятися більше уваги, а предмет дослідження трактуватися щозмога популярно. У кожному номері планується подавати портрети вчених та заслужених людей з коротким описом їх життя та праці, і першим має бути портрет М. Костомарова, про діяльність якого просить М. Драгоманова зробити нарис. Для того, щоб уникнути цензурних зачіпок, видавці будуть на разі опрацьовувати питання менше дразливі, як наприклад біологічні, психологічні та культурно-історичні. Жалкуючи, що у львівському університеті бракує нових підходів до розвитку та оцінки історичних подій, просить М. Драгоманова написати спеціальну статтю для «Світу» — могла б бути і перероблена стаття останнього «Об изучении старинной истории».

Багато уваги приділив І. Франко організаційним питанням — у редакції створено робочі групи, які мали опрацьовувати теми за окремими галузями: біології, економії і наук суспільних, антропології, белетристики. Велика надія покладається на участь академічної молоді з Відня, І. Франко сподівається на співпрацю з Сергієм Подолинським. Далі він описував складний стан з коштами на видання, але має надію, що молодь організує складки, переплату, що уможливить вихід часопису [48, 256-258].

Відповідь І. Франкові від М. Драгоманова не збереглася, вже в першому числі часопису, що вийшов у січні 1881 р., поміщено портрет М. Костомарова та нарис «Микола Іванович Костомаров. Очерк життєписний», підписаний криптонімом «М. Д.», який опубліковано повністю у двох числах»²⁰⁴.

У час видання «Світу» (виходив з січня 1881 р. вересня 1882 р. накладом 300 примірників) [48, 275], життєві умови І. Франка були дуже складні. Вже у квітні 1881 р. він змушений був від'їхати надовго до Нагуєвич — до того понад чотири місяці мешкав у редактора «Расу» Й. Данилюка на його кошт [48, 274]. У другій половині травня в Нагуєвичах І. Франко захворів на тиф [48, 284]. Вплив його на редакційну політику через такі обставини зменшився. Випадково І. Франко приїжджав коротко до Львова аж на

²⁰⁴ Див.: Світ. — 1881. — № 1. — 10 січня. — С. 15-17; № 2. — 10 лютого. — С. 31.

початку листопада 1881 р. [48, 293], а далі знову поїхав у рідне село, де перебував до жовтня 1883 р.

Видавничі засади І. Франка початку 80-х років добре відображає його стаття «Кілька слів о тім, як упорядкувати і провадити наші людові видавництва», що була надрукована в журналі «Світ»²⁰⁵. У вступній частині автор критикує необдуманість тодішньої видавничої політики, дидактичний тон книжок для народу, обстоює монізм, який розуміє як єдність у природі. Якщо галицька інтелігенція вважає себе за народовців, то має стати за невідлучну часть народу, і то не якусь верству в народі, «але так-таки часть серед других частей, зерно між зернами» [15, 190], усвідомлюючи це, «ми не будемо нашу просвітню працю вважати добродійством та ласкою для народу, а тільки нашим обов'язком» [45, 190]. Підводячи підсумки вступних зауваг, І. Франко вважає:

1. Видавництво повинно вестися систематично, згідно з опрацьованим планом, відповідно до вимог педагогіки.

2. Книжки мають бути правдиві в зображенні природи і життя, тобто не треба вважати свого читача чимсь нижчим від автора.

І. Франко пропонує популярні видавництва поділити на три групи: 1) наукові; 2) політичні; 3) популярно-практичні, де мають друкуватися книжки про сільське господарство, ремесла і т. ін.

На його думку, видавати наукові книжки для народу має товариство «Просвіта», причому план таких видань він викладає тут же. Товариство імені Качковського мало б видавати книжки про справи господарські, ремісничі і взагалі все, що стосується практичного життя, а ці видання повинні стати основою створення господарської, ремісничої, промислової асоціації, яка врятує наш народ від економічної руїни [45, 200]. За політичне видавництво служила б газета, яка вже видається, — автор має на увазі часопис «Батьківщина» з додатком «Правотар народний», що буде ознайомлювати народ з обов'язковими законами. І. Франко пропонує реорганізувати теперішнє політичне товариство «Руська Рада», яке має порозумітися з редакцією «Батьківщини» і «Правотаря» та подбати про матеріальне становище цих видавництв. По-

²⁰⁵ Світ. — 1882. — № 16-17 (4-5). — С. 303-308. Резюме цієї статті польською мовою опубліковано у журналі: Ziarno — 1883. — № 5. — С. 49-50; № 6 — С. 61-62. Підпис І. Ф.

літичне видавництво за потреби видавало б також й окремі брошури-метелики. Насамкінець автор пропонує розпочати з піднятих питань дискусію, скликати у Львові спільну нараду просвітніх товариств і здійснити поділ видавничої праці, який він пропонує.

Цю працю І. Франка можна вважати однією з перших теоретичних статей з видавничої справи, де зроблено спробу не тільки чітко розділити зусилля громадських товариств Галичини, а й накреслено загальну програму необхідного книжкового репертуару для народу. Засадничі питання про роль інтелігенції, дидактичність викладу матеріалу та його правдивість актуальні до нашого часу. Це особливо стосується останнього заклику І. Франка до кожного українця: якщо бажаєш добра своєму народові, то зобов'язаний сам зголоситися до праці з окликом «Ось і мої руки» [45, 203].

Перебіг подій з виданням «Світу», його зміст і напрямки проаналізовано в літературі²⁰⁶. Та це й не входить у наше завдання. Однак спробуємо сформулювати головні засади, які частково викладені у згаданих наукових працях, але їх висновки обставини були заідеологізовані.

1. «Світ» став єдиним соборним часописом у Галичині і Наддніпрянщині, біля керма якого стояла нова генерація української інтелігенції. Це І. Франко підкреслив у 1910 р. «...в ньому перший раз на ґрунті прогресивних ідей зустрічалися галичани, російські українці й українські емігранти: Драгоманов, Вовк із одного, Кониський, Нечуй-Левицький, Лиманський, Грінченко — з другого боку. Се була перша спроба компромісу поступових і радикальних елементів усієї України-Руси»²⁰⁷.

2. «Світ» жодного разу не конфіскувала прокуратурія, хоч, на думку І. Франка, він був більше соціалістичний, аніж «Громадський друг»²⁰⁸.

²⁰⁶ Маємо на увазі передусім: *Возняк М.* Велетень думки і праці. — Львів, 1958. — С. 145-157; *Маляренко Л.* Іван Франко редактор. — Львів, 1970. — С. 11-13; *Кирилюк Є.* Вічний революціонер: Життя й творчість Івана Франка. — К., 1966. — С. 72-80; *Історія української дожовтневої журналістики.* — Львів, 1983 та ін.

²⁰⁷ Франко І. Молода Україна... — С. 26.

²⁰⁸ Там само.

Часопис «Світ»
(Львів, 1881)

Що мав на увазі І. Франко, коли через 20 років після видання «Світу» називав його соціалістичним? До «соціалістів» не можна зарахувати авторів часопису О. Кониського, Ц. Білиловського, Б. Грінченка (до речі, дебютанта на літературній ниві саме в цьому виданні), П. Куліша, В. Мову (Лиманського), І. Нечуя-Левицького, Л. Боровиковського чужоземних авторів — Горація, Гете, Брет Гарта, Некрасова. Не можна вважати за пропаганду соціалізму й твори М. Драгоманова (життєпис «Миколи Івановича Костомарова»²⁰⁹ чи «Війна з пам'яттю про Шевченка»²¹⁰). Очевидно, І. Франко вважав соціалістичними свої власні твори, які займають понад третину всього видання (з 352 сторінок усіх 21 чисел понад 200 сторінок належать йому). Художні твори І. Франка того періоду, зокрема друкована у «Світі» повість «Борислав сміється» — це прояв реалізму в українській літературі, а його літературознавчі дослідження, особливо «Темне царство» про поезію Т. Шевченка — спроба показати еволюцію творчості найбільшого поета України від захоплення минулим у поемі «Гайдамаки» до значно ширшого розуміння патріотизму через загальнолюдські ідеали в поемах «Сон», «Кавказ»²¹¹. Це своє дослідження І. Франко передрукував окремою книжечкою в 1914 р. для вшанування 100-ліття від дня народження Т. Шевченка, зробивши тільки деяку мовну редакцію. Зовсім інакше він ставився до своїх статей про поему «Гайдамаки» Т. Шевченка²¹², які не передруковував, а в листі до М. Драгоманова дає їм таку самооцінку: «Розбір «Гайдам[аків]» мусив бути слабкий, бо мені главно йшло о сокрушення Огоновського...» [48, 296], себто розбиття концепції підходу цього літературознавця до творчості Т. Шевченка взагалі. В запалі полеміки

²⁰⁹ Світ. — 1881. — № 1. — 10 січня; № 2. — 10 лютого.

²¹⁰ Світ. — 1882. — № 20-21. — 25 вересня.

²¹¹ Треба зазначити, що саме через гострі справедливі оцінки шовіністичних тенденцій у творах російських письменників, зокрема і О. Пушкіна, різних висновків щодо утисків українців у Російській імперії, ця стаття у Т. 26. Зібрання творів І. Франка (К., 1980) вийшла з численними купюрами (див. С. 39, 140, 150).

²¹² Франко І. Примітки до оцінення поезій Т. Шевченка. 1. Чи можна «Гайдамаків» назвати поемою історичною? // Світ. — 1881. — № 8-9. — 10 верес.; Чи можна «Гайдамаки» назвати найкращою поемою в естетичнім взгляді? // Там само. — 1881. — № 10. — 10 жовтня.

І. Франко втратив об'єктивність і тому його оцінки цієї поеми Т. Шевченка не могли бути науковими.

Соціалізм І. Франка, а водночас і «Світу» — це боротьба за справедливе суспільство, де не буде не лише соціального гноблення, а й гноблення національного — власне це те, що сьогодні можна окреслити терміном «демократична і правова держава».

3. За словами І. Франка, «упадок («Світу», — Б. Я.) був тяжчий, ніж упадок «Громадського друга». Бо коли той упав під ударами урядових переслідувань, то «Світ» загас серед байдужості публіки, задля розтічи тих, що повинні були бути його співробітниками»²¹³.

Історія зі «Світом» демонструвала ще одну рису ментальності нашого народу — емігранти, зокрема М. Драгоманов, знеохотилися до співпраці, тому що там друкувалися люди з Наддніпрянщини, погляди яких не поділяли. Створити загальноукраїнський белетристичний часопис І. Франко зміг аж у 1898 р., коли розпочато видання «Літературно-наукового вісника». «Світ» став провідником цього майбутнього соборного журналу, а його видавці — І. Франко та І. Белей — істотно збагатили свій досвід.

Еволюція світоглядних позицій І. Франка упродовж 80-х років була пов'язана ще з одним аспектом — спробою на основі соціалістичних теорій об'єднати український і польський суспільно-політичний рух в одне русло. Співпраця І. Франка з польськими соціалістами Б. Червенським, А. Інлендером, робітниками-друкарями Й. Данилюком, А. Маньковським, А. Скерльом, з якими його та М. Павлика познайомив Б. Лімановський²¹⁴, розпочалася ще у 1878 р., що вже висвітлено вище. У 1881 р. в газеті «Праса» І. Франко надрукував п'ять статей, які вийшли окремим відбитком під назвою «О прасу. Książeczka dla robotników». Як результат такої співпраці була написана за участю І. Франка відома програма — «Program socjalistów polskich i ruskich wschodniej Galicji», під час друку якої в Женеві видавці «загубили» слова «i ruskich», а коли зі Львова пролунав протест — заклеїли заголовок, і брошура побачила світ як «Program socjalistów galicyjskich»²¹⁵.

²¹³ Франко І. Молода Україна... — С. 27.

²¹⁴ Лімановський Б. З часів першого арешту // Іван Франко у спогадах сучасників. — Львів, 1972. — Част. 2. — С. 42.

²¹⁵ Возняк М. Велетень думки і праці. — С. 151.

На той час захоплення галицьких соціалістів марксизмом переростало аж у фанатизм²¹⁶. Незважаючи на це, підтримано думку М. Драгоманова, що марксистська теорія придатна для розвинутих держав з промисловим потенціалом, де є численний пролетаріат, і що ця теорія є фактично соціалізмом державних націй²¹⁷.

Під час свого перебування в Нагуєвичах у 1882-1883 рр. І. Франко організував на Дрогобиччині нелегальний гурток, який поширював соціалістичні теорії серед робітників Борислава, Дрогобича²¹⁸. Члени цього гуртка розповсюджували женецьке видання поеми Т. Шевченка «Марія», український переклад брошури Ш. Млота-Дікштейна «Хто з чого жиє», текст робітничої пісні «Червоний прапор»²¹⁹. Поему Т. Шевченка «Марія» видав М. Драгоманов у Женеві в 1882 р. спеціально для Галичини латинським алфавітом у польській транскрипції²²⁰. Це зроблено для того, щоб її могли вільно читати поляки і євреї, які розуміли українську мову, але не знали кириличної абетки, а також частина українців, особливо міських, які закінчували польські початкові школи і були при звичаєні до польського письма.

Відповідно до розпорядження намісника Галичини А. Потоцького директорів поліції у Львові від 17 червня 1880 р. женецькі видання «Marija, maty Isusowa» та «Историческая Польша и великорусская демократия» (Женева, 1882) містять ознаки злочину, а тому вимагалось вживати негайних заходів до всіх, хто їх розповсюджує, та інформувати про це намісництво²²¹. Але навіть це не зупиняло І. Франка та його товаришів.

²¹⁶ Див.: Переднє слово // Драгоманов М. Шевченко, українофіли і соціалізм. — Львів, 1906. — С. VI.

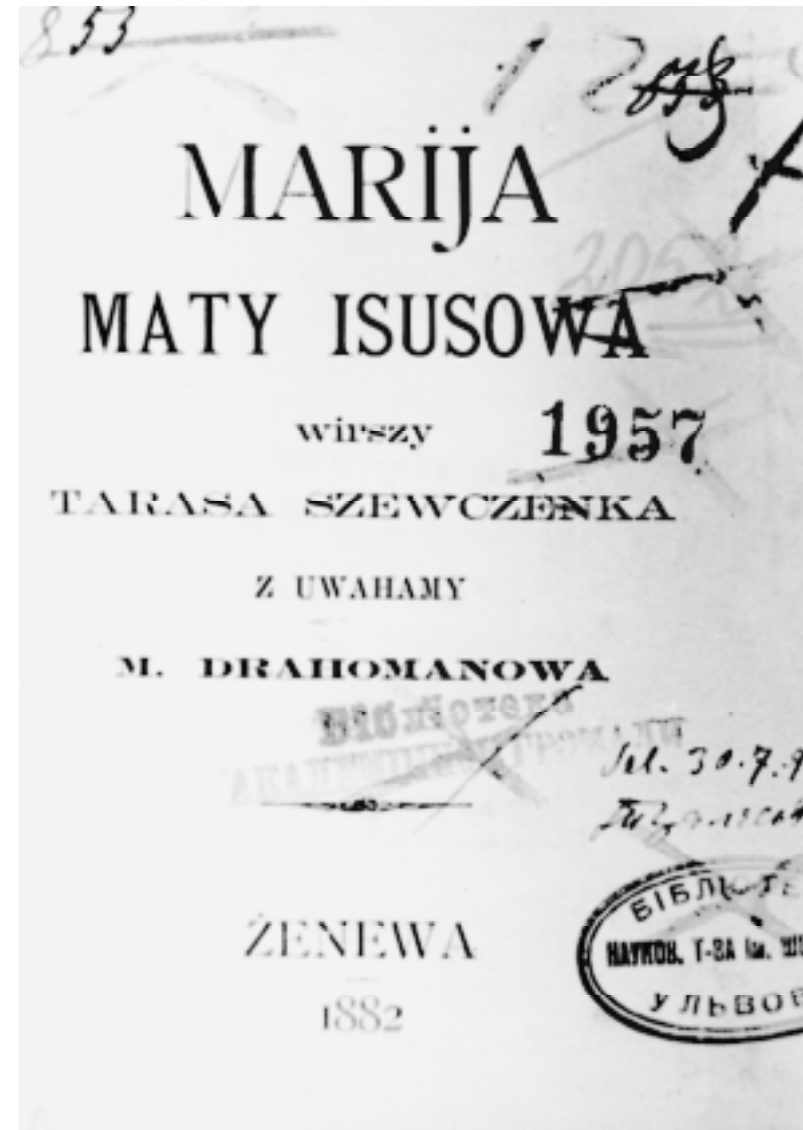
²¹⁷ Himka J.-P. Socialism in Galicia. — Cambridge, Mass., 1983 — P. 11.

²¹⁸ Грицак Я. Рабочие Бориславско-Дрогобичского нефтяного бассейна во второй половине XIX-начале XX вв.: Формирование. Положение. Классовая борьба. — Автореф. дисс. ... канд. ист. наук. — Львов, 1986. — С. 14.

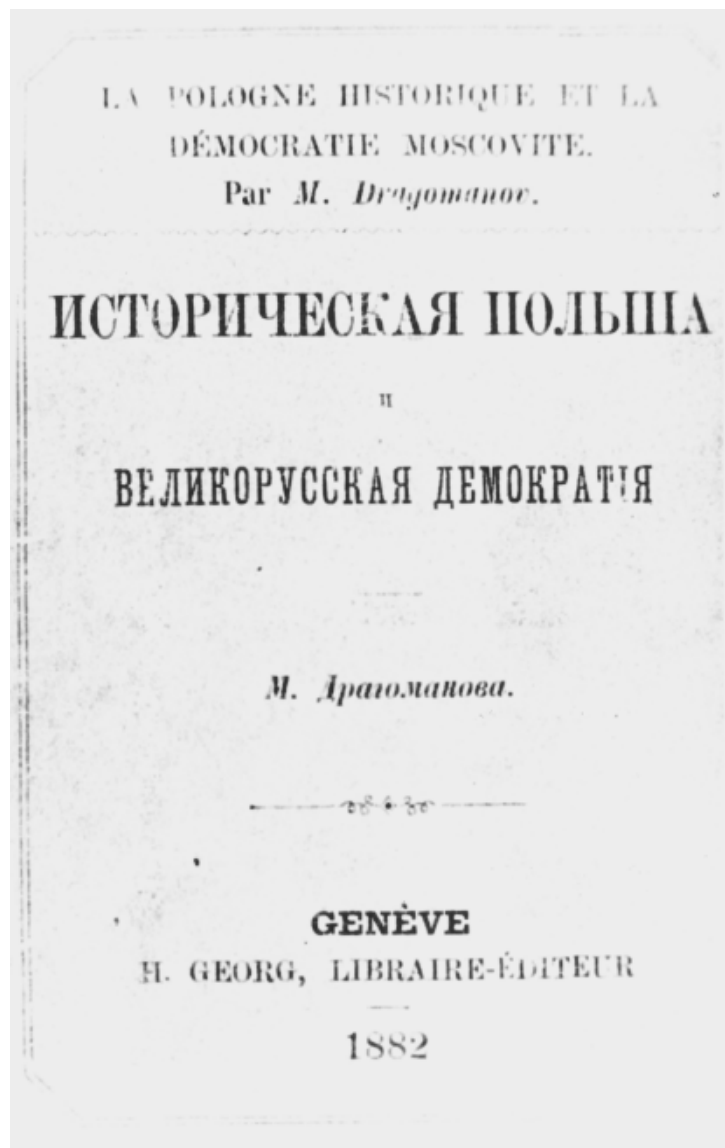
²¹⁹ Франко І. Перший з'їзд галицьких соціал-демократів // Народ. — 1892. — № 5-6. — С. 73.

²²⁰ Marija, maty Isusowa. Wirszy Tarasa Szweczenka z uwahamy M. Drachonamowa. — Żenewa, 1888. — VII, 66 s

²²¹ Історія Львова в документах і матеріалах... — С. 138-139.

Титульна сторінка поеми
Т. Шевченка «Марія» (Женева, 1882)

Обкладинка книжки М. Драгоманова «Историческая Польша и великорусская демократия» (Женева, 1882)

Поширення поеми «Марія», одного з найвизначніших творів Т. Шевченка, трактувалося підрадянським франкознавством виключно як революційна акція, одначе, на наш погляд, ознайомлення чужинців з шедевром української літератури мало на меті передусім її популяризацію. М. Драгоманов у листах до І. Франка цікавився, як поширюється це видання. І. Франко відповів, що книжки популярні у селах Дрогобицького і Перемиського повітів. «Около 30 примірників «Марії» розійшлося у самім Дрогобичі, де її читають з уподобою ремісники, навіть жида. 10 примірників передав я до Стрия, около 10 розійшлося у Львові». І. Франко підкреслив, що велике враження на читачів робить передмова М. Драгоманова. Хоч сама поема багатьом читачам не зовсім зрозуміла, І. Франко назвав її тоді найгеніальнішим з усього, що написав Тарас [48, 387]. Цю оцінку він повторив і в листі до Ульяни Кравченко в лютому 1884 р. [48, 402]. Поширення Шевченкової «Марії» — один з проявів діяльності І. Франка як пропагандиста української книжки, ознайомлювача людності Галичини з женевським видавництвом «Громада», — у книжці подано рекламу на дев'ять видань, надруковану на останній сторінці обкладинки²²².

Перші ідейні розходження між польськими і українськими соціалістами розпочалися тому, що українці, з огляду на точку зору М. Драгоманова, почали обстоювати тезу, що «рух пролетаріату у нас буде, очевидно, аграрним»²²³. Це фактично стало ревізією марксівських теоретичних засад. Уже в 1883-1884 рр. І. Франко, який раніше був зв'язаний з робітничим рухом у Дрогобиччині, розпочав цікавитися майже без винятків рухом селянським. І. Франко все більше відходить від соціалістичних теорій з їх інтернаціоналістським забарвленням, а наприкінці 80-х років стає на чіткі національні позиції. Розходження з польським суспільно-політичним рухом тільки поглиблюється.

Та І. Франко не поривав своїх стосунків з польськими громадсько-політичними діячами лівого ухилу. В 1885 р. на терені

²²² Детальніше про це див.: Грицак Я. Й. Поширення поеми «Марія» в Галичині // Рад. літературознавство. — 1986. — № 3. — С. 51-54; Якимович Б. І зазвучало слово Кобзаря // Вільна Україна. — 1987. — 11 берез.

²²³ Грицак Я. «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. — Т. 222. — Львів, 1991. — С. 74.

«Czytelni Naukowej» у Львові І. Франко познайомився з польським публіцистом і громадсько-політичним діячем Б. Вислоухом. І. Франко був членом «Czytelni Naukowej», а також певний час її головою. Там він також зазізнався з Феліксом та Ігнацієм Дашинськими, Германом Діамантом, Феліцією Носсіг-Прухніковою та ін. У 1885-1886 рр. І. Франко разом з А. Інлендером і Б. Червенським редагували поступовий часопис «Ruch Literacki», редакція якого містилася у тім самім будинку, що й редакція часопису Б. Вислоуха «Przegląd Społeczny»²²⁴.

У 1887 р. І. Франко і Б. Вислоух планували створити польсько-українське демократичне видавництво та польсько-українську демократичну партію. З цією метою І. Франко вів широку агітацію на сторінках «Kurjera Lwowskiego»²²⁵, та ситуація цьому не сприяла²²⁶. Остання спроба І. Франка та Б. Вислоуха заснувати спільну польсько-українську партію під назвою «Związek Ludowy Polsko-Ruski dla Galicji» в 1889 р. не увінчалася успіхом²²⁷.

Переважаюча більшість польських лівих сил у цей період почала сповідувати шовіністичні погляди²²⁸ — українські соціалісти у 1890 р. заснували «Русько-українську радикальну партію». У часі українсько-польського зближення, зокрема в 1882-1883 рр., закрюювалися цікаві видавничі проекти, частина з яких була й реалізована. В цей час І. Франко та М. Павлик обговорювали зі сту-

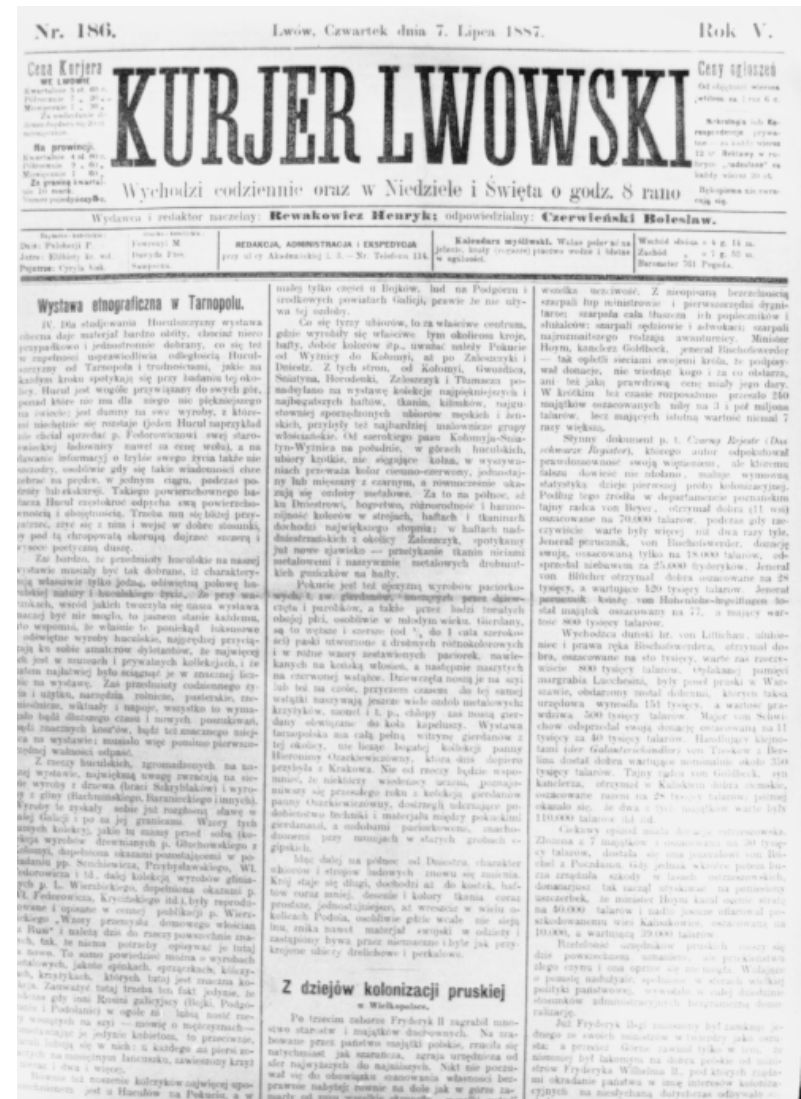
²²⁴ Dunin-Wąsowicz K. Publicystyka Iwana Franki w prasie ruchu ludowego w Galicji // Kwartalnik Instytutu Polsko-Radzieckiego. — 1955. — N 1-2 (10-11). — S. 237-238.

²²⁵ Organizacja Stronnictwa Demokratycznego // Kurjer Lwowski. — 1888. — N 269, 271, 317, 318.

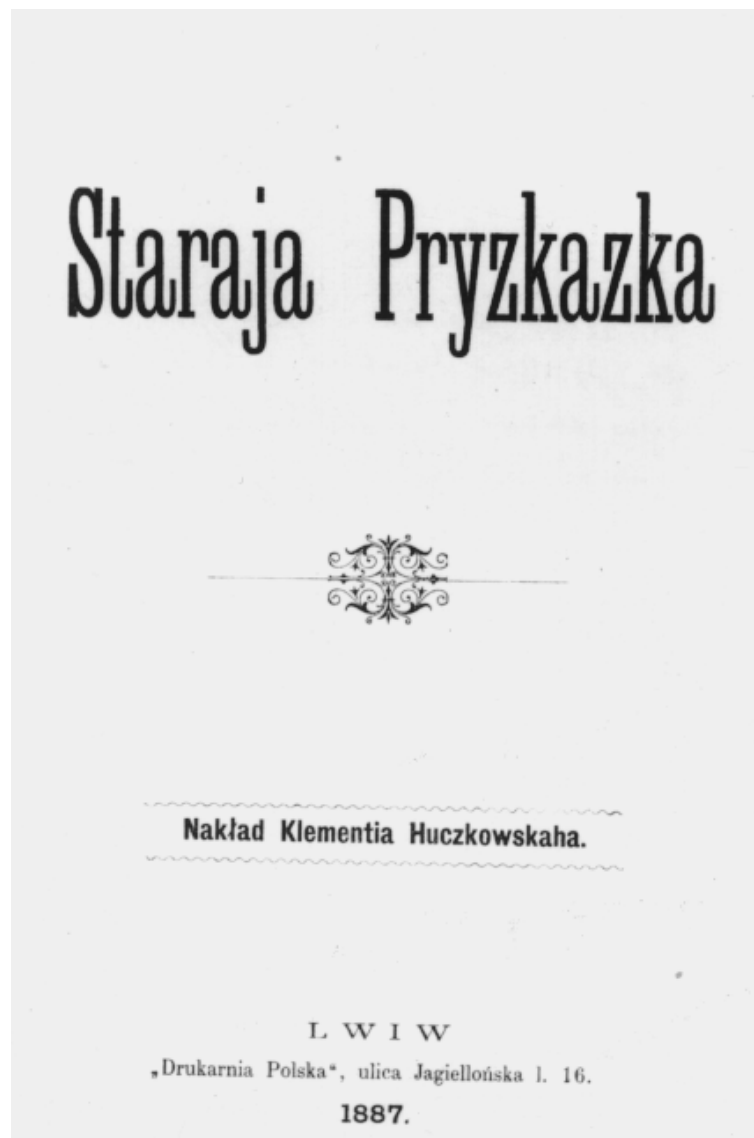
²²⁶ Hornowa E. Українські обóz postąpowy... — S. 81-82.

²²⁷ Химка І.-П. Український соціалізм в Галичині (до розколу в Радикальній партії 1899 р.) // Journal of Ukrainian Graduate Studies. — 1979. — Vol. 4. — N 2. — P.41

²²⁸ Наприкінці 80-х років польські соціалісти стали на позиції, які накреслив Б.Лімановський у брошурі «Соціалізм як кінцевий вияв нішнього розвитку» (Львів, 1879, пол. мовою) і які не могли задовольнити українську еліту (див. Хаясака М. Російські якобинці і М. Драгоманов: дискусії щодо шляхів розв'язання національного питання // Другий міжнародний конгрес українців. Доповіді і повідомлення: Філософія. — Львів, 1994. — С. 249-250).

Щогенник “Kurjer Lwowski” (Львів, 1887)

Титульна сторінка брошури білоруською мовою
«Старая прыказка» (Львів, 1887)

дентами Крайової рільничої школи в Дублянах створення польсько-українсько-білорусько-литовського нелегального видавництва²²⁹. Ймовірно, з цим гуртком пов'язане видання у Львові 1887 р. білоруською мовою брошури «Старая прыказка», яку конфіскувала поліція. Всього два примірники книжки зберігаються в історичному архіві у Львові²³⁰. Властиво це вільне перенесення на білоруський ґрунт віденських видань О. Терлецького: «Про багатства та бідність» С. Подолинського, «Правдиве слово хлібороба до своїх земляків» Ф. Волховського і, передусім, «Правди», яка була аналогічною українізацією брошури В. Варзара «Хитрая механика» і яку той написав на основі відомої праці Ф. Лассалья «Посередні податки і становище робітничих класів». Віденські видання О. Терлецького були в І. Франка та М. Павлика. Слід відзначити, що ці сюжети використовувались і в пізніших польських революційних виданнях («Ојсіес Szymon» Т. Куявчика та інших). «Старая прыказка» була, напевно, першим білоруським варіантом пізніше виданих агітаційних брошур «Дзядзька Антон або гутарка аб у сім чиста, што баліць, а чаму баліць не ведаем» (Гільзіт, 1892) та «Гутарка аб тым, куды мужцкія гроші ідуць» (Лондон, 1903)²³¹. Зміст цих брошур перегукується і з деякими українськими революційними виданнями, наприклад, брошурою «Дядько Дмитро», виданою без зазначення вихідних даних на початку 900-х років, для нелегального поширення, яку конфіскувала царська поліція²³².

Підсумовуючи викладене, можна зробити такий висновок: 80-ті роки ХІХ ст. — період, коли сформувався світогляд І. Франка й від захоплення різноманітними соціалістичними теоріями він перейшов чітко на національно-демократичні позиції. Вияв цього — його громадська та видавнича діяльність окресленого періоду.

²²⁹ Переписка... — Т. 4. — С. 361-362.

²³⁰ ЦДІА України у Львові. — Ф. 146, оп. 7, спр. 4396.

²³¹ Книга Беларусі: Зводны Каталог. — Мінск, 1986. — С. 255-256.

²³² ЦДІА України у Києві. — Ф. 274, оп. 3, спр. 814; ф. 274, оп. 1, спр. 1000 та ін.

2.2. І. Франко й «Етнографічно-статистичний кружок». Видання наукової спадщини Володимира Навроцького

Восени 1883 р. при об'єднанні студентів вищих навчальних закладів народовського напрямку «Академічне братство» розпочав свою діяльність «Етнографічно-статистичний кружок».

Напередодні загальних зборів «Академічного братства»²³³ в листі до М. Драгоманова від 27 жовтня 1883 р. І. Франко повідомив, що група 10-15 осіб «зав'язують кружок етнографічно-статистичний для студіювання життя і світогляду» [48, 366]. І. Франко написав програму, яка мала бути винесена того ж дня на дискусію, а загальні збори «Академічного братства» мають цей гурток утворити.

Ця програма охоплювала такі два напрямки діяльності: збір матеріалів зі статистики й етнографії, причому, як видно з роз'яснень І. Франка М. Драгоманову, питання збору статистичних матеріалів він ставив навіть на перше місце. Чільне завдання, над яким має працювати гурток, — укласти щозмога повнішу бібліографію (з критичними примітками) всіх книжок, статей і заміток, які стосуються етнографії і статистики українського народу. На його думку, до праці можна залучити широке коло людей, які знайомі з цими науками, що піде і їм на користь, бо знатимуть, що і де можна знайти. Щоб праця була повніша, І. Франко задумав увести до наукового обігу рукописи публічних бібліотек, залучити академічну молодь з Відня, бо основна частина статистичних джерел є у столиці монархії.

Друге завдання — це «збирання матеріалу з народу», що він планував здійснювати через учасників мандрівок у різні сторони

²³³ У 1883-1884 рр. це студентське товариство орендувало приміщення в товариства «Руська бесіда» по вул. Краківській, 14, 1 поверх, а з 1885 р. перебалося на вул. Скарбківську (тепер Лесі Українки), 2.

краю. До таких екскурсій можна залучити широке коло осіб, у них можуть брати участь усі, хто забажає. Водночас просить М. Драгоманова порадити літературу з питань етнографії, бо у Львові такої літератури мало, а до того ж вона некомплектна. Дещо з народознавчої літератури І. Франко сподівався роздобути через свої зв'язки з Наддніпряниною, зокрема цікавлять його праці О. Пипіна, В. Стасова, П. Єфименка та ін. [48, 367].

Організаційне засідання «Етнографічно-статистичного кружка» відбулося трохи пізніше, 4 листопада 1883 р. Чільна преса Галичини відгукнулася на цю подію: газета «Діло»²³⁴ подала детальну інформацію про «Завдання етнографічно-статистичного кружка при Академічній братстві», яке відбулося за участю значного числа членів. Головою «Кружка» обрано Ярему, секретарем Кулачковського, скарбником Шухевича, а заступниками Березинського і Струсевича. Мета гуртка, як визначено в його статуті, — «пізнавати життя і світогляд народу, пізнавати його стан економічний і духовний. До цієї цілі ведуть статистика й етнографія. Завдання, про що повідомляв І. Франко М. Драгоманову, зреформовано до таких пунктів:

«1) збирати матеріали (печатні і рукописні), що відносяться до етнографії і статистики руського народу;

2) при помочі відчитів й студій знайомитися з методою і предметом тих наук, щоб нагромаджені матеріали могли бути в працях Кружка науково використані;

3) висилати в певні чи то під взглядом економічним, чи етнографічним цікаві сторони нашого краю спеціальні експедиції, також уряджувати екскурсії з широким планом для живого знайомлення з народом в різних сторонах нашого краю»²³⁵.

Підтримано думку І. Франка про конечну потребу підготовки максимально повної бібліографії зі статистики та етнографії. Визначено два види членства гуртка: дійсним членом може бути кожний русин-академік²³⁶, що належить до «Академічного братства», членом-кореспондентом може бути кожен, хто цікавиться справою нашої етнографії і статистики і схоче чи то скромними вклад-

²³⁴ Діло. — 1883. — № 12. — 25 жовт. (6 листоп.).

²³⁵ Там само.

²³⁶ Студент вищої школи.

ками (10 крейцерів місячно), чи надсиланням етнографічного або статистичного матеріалу допомагати праці і змаганням гуртка.

Вирішивши організаційні питання і ухваливши регулямін (розпорядок роботи), присутні заслухали відчит члена-кореспондента І. Франка. Відчит називався «Статистика яко метода і яко наука». Мета його: ознайомити членів гуртка з методами і предметом статистики, яка на той час мало популярна і занедбана.

Повідомлено, що цей реферат І. Франка буде опубліковано, але праця довго зберігалася в рукописі в архіві письменника і побачила світ лише у 50-томному виданні творів, причому не повністю, оскільки частину тексту загублено і втрачено графічну схему [41-1, 248-254, 631].

Засідання гуртка планували відбувати щонеділі, на них мали заслуховуватися реферати і проводитися наукові дискусії, а також заініційовано видання всіх творів покійного критика й економіста Володимира Навроцького (1847-1882). В.Навроцький був одним з перших, який усвідомив необхідність доповнювати і підсилювати всебічні національні стремління громадською й економічною організацією, вирізнявся «тверезим мисленням» і щирим глибоким патріотизмом²³⁷. Наукові праці В. Навроцького високо цінував М. Драгоманов²³⁸.

Збирати і впорядковувати ці твори, вести листування з особами, хто міг би до справи причинитися, мав віділ гуртка, також члени-кореспонденти Василь Нагірний та Іван Франко. Цей комітет мав би розпочати передплату на видання.

Треба відзначити, що всі ідеї І. Франка щодо мети і завдань нової студентської інституції були схвалені. Не було новинкою і створення комітету для видання творів В. Навроцького — про це писав І. Франко до М. Драгоманова ще напередодні першого засідання гуртка, просив надіслати листи вченого. Вже тоді І. Франко і В. Нагірний²³⁹ вирішили залучити до написання біографії В. Навроцького Остапа Терлецького [48, 366]. Судячи з повноти

²³⁷ Витанович І. Історія українського кооперативного руху. — Нью-Йорк, 1964. — С. 80-81.

²³⁸ Драгоманов М. Література українська, проскрибована рядом російським. — Львів, 1878. — С. 33.

²³⁹ У цей час І. Франко мешкав у В. Нагірного при вул. Лінде (тепер вул. Ф. Ліста), 3.

інформації, яку подано в «Ділі» про організаційне засідання «Етнографічно-статистичного кружка», з великою вірогідністю можна припустити, що її написав сам І. Франко, який тоді співпрацював у цьому щоденнику.

І. Франко виступив також з рефератами на наступних засіданнях гуртка: 11 листопада 1883 р. з доповіддю про переклад індійської повісті з епосу «Магабгарата» під назвою «Сунд і Уна-сунд»; 20 листопада — «Критичний огляд подій 1846 р. особливо в Східній Галичині»; 2 грудня — «Історія скасування панщини в Галичині 1848-1850». Ці дві останні його доповіді — частина праці над архівними матеріалами про І. Федоровича, що була завершена в дослідженні «Панщина та її скасування 1848 року в Галичині» (1-е видання 1898 р., 2-е, виправлене і доповнене, 1913 р.)²⁴⁰.

Зразу ж після третіх зборів гуртка І. Франко написав М. Драгоманову листа, хоча відповіді на попередній не отримав. Його дуже цікавить думка М. Драгоманова про «Етнографічно-статистичний кружок», він тішиться, що завдяки створенню гуртка пожвавішав рух серед академічної молоді, на відчити сходиться по 30-40 осіб. Але особливо хвилює І. Франка справа видання творів В.Навроцького — нагадує про листування М. Драгоманова з В. Навроцьким, просить, щоб той передав часопис «Киевский телеграф», де друкувалися твори дослідника і якого нема у Львові. Просить також надіслати для потреб гуртка хоч би відписи англійських і французьких статей про нашу мову й етнографію, роздобути італійські і французькі етнографічні збірники, які треба закупити для гуртка [48, 374].

Цього листа І. Франка М. Драгоманов ще не отримав, бо вже 23 листопада 1883 р. написав йому дуже ґрунтовну відповідь на лист від 27 жовтня. Затримався тому, що хотів відшукати і надіслати листи Навроцького і свій спомин про нього, але не зумів через хворобу дружини і відкладає це на пізніше²⁴¹. Але далі

²⁴⁰ Возняк М. Листи Івана Франка до Кліментини Попович // Іван Франко: Статті і матеріали. — 36. З. — Харків, 1952. — С. 58.

²⁴¹ Матеріяли для культурної й громадської історії Західної України: Листування І.Франка і М.Драгоманова. — К., 1928. — Т. 1. — С. 50-51.

він дуже детально зупинився на своєму баченні завдань і методів праці гуртка. М. Драгоманов побоюється, щоб праця гуртка через придільність І. Франка як головного організатора не зробилася безсистемною, рекомендує сконцентруватися на дослідках земельної власності в Галичині і кооперації, котрі виходять з неї в пастьбі, сироварстві, хліборобстві і т. ін. Оскільки гурток має мати необхідну літературу, радить написати циркуляр про цілі гуртка в деякі земсько-статистичні уряди і редакції періодичних видань Російської імперії, вказує навіть конкретні прізвища науковців, до яких рекомендує звернутись у Петербурзі, Харкові, Києві, Одесі, Москві, придбати потрібну літературу в книговидавця Стасюлевича, радить підготувати членам цикл рефератів на основі праць Маурера (Maurer) і Мена (Maine)²⁴².

Обмін думками про шляхи діяльності гуртка постійно присутній в листуванні між Франком і Драгомановим у 1883-1884 р. Спеціально для «Етнографічно-статистичного кружка» М. Драгоманов надіслав свій реферат «З італійської і французької літератури про народну словесність (Одповідь д. Ів. Франкови)», з додатком бібліографічного матеріалу. Цей реферат І. Франко виголосив від його імені 8 грудня 1883 р., хоча М. Драгоманов довго не міг заспокоїтися від того, що в інформації «Діла» про цю подію не вказано його імені.

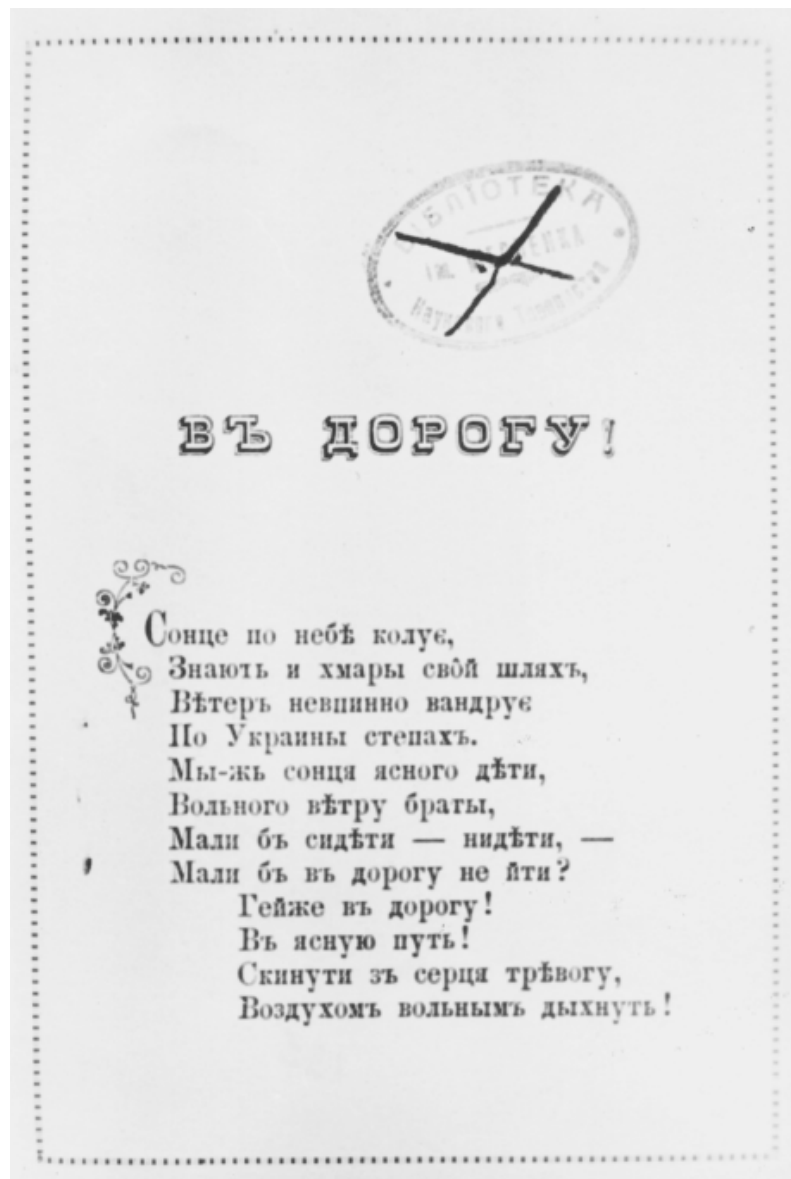
Співробітництво І. Франка в «Етнографічно-статистичному кружку» — цікава і важлива сторінка його біографії, час, коли він працював дуже інтенсивно. В листі до М. Павлика від 22 листопада 1883 р. він пише: «Простіть, що я так опізнився з відповіддю, — але роботи так багато на голові, що не маю часу й дихнути. Етнографічний кружок, і «Діло», і «Зоря», і Федорович, і відчити, і бібліографія, і Навроцький — все то забирає мені час» [48, 372], а описуючи своє життя 30 листопада того року Уляні Крав-

²⁴² Матеріяли... Листування... — С. 51-52.

²⁴³ Про це див.: Возняк М. Листи Івана Франка до Климентії Попович // Іван Франко: Статті і матеріали. — Зб. 3. — Харків, 1952. — С. 54-66; Мороз М. О. Етнографічно-статистичний гурток До 100-річчя від початку його діяльності // Народна творчість і етнографія. — 1983. — № 6. — С. 42-45; Ломова М. Т. Етнографічна діяльність І. Франка. — К., 1957. — С. 19-24.

Обкладинка книжки «В дорогу» (Львів, 1884)

Вірш І. Франка "В дорогу" з однойменної книжки (1887)

Сонце по небѣ колує,
Знають и хмари свій шляхъ,
Вѣтеръ невцинно вандрує
По України степахъ.
Мы-жь сонця ясного дѣти,
Вольного вѣтру браты,
Мали бѣ сидѣти — нидѣти, —
Мали бѣ въ дорогу не йти?
Гейже въ дорогу!
Въ ясную путь!
Скинути зъ серця трѣвогу,
Воздухомъ вольнымъ дихнуть!

ченко, підсумовує: «от я сижу два місяці у Львові, то можу сміло сказати, що як би-м поробив так з 10 літ, то певно з моїх писань вийшло би на яких 50 здорових томів» [48, 381]. Праця в гуртку, співробітництво в «Зорі», «Ділі», маса різних громадських обов'язків займали весь його час, водночас він розробляв теми, за які тоді ніхто не брався. Йшло становлення І. Франка як науковця — він розпочав працю над дослідженням «Громадські шпихлірі в Галичині 1784-1840 рр.», «Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині», опублікував низку полемічних статей на злобу дня. В цей час І. Франко розпочав збирати та систематизувати українські прислів'я, які пізніше опублікував в «Етнографічному збірнику» НТШ як тритомник під назвою «Галицько-руські народні приповідки» (1901-1910) і які до сьогодні є однією з найповніших і найкращих праць такого типу.

Не деталізуючи діяльність І. Франка в «Етнографічно-статистичному кружку»²⁴³, зупинимося на реалізації видавничої програми: на двох виданнях, які побачили світ 1884 р. — «В дорогу» та В. Навроцький «Твори». Хоч бібліографія творів І. Франка під ч. 4²⁴⁴ фіксує книжку «В дорогу» як його окреме видання, однак про неї практично нічого не написано в усьому масиві франкознавчої літератури. А втім її поява — це реалізація одного з завдань «Етнографічно-статистичного кружка», а саме: влаштування мандрівок молоді по краю з метою ознайомлення її з життям українського народу та збору етнографічних матеріалів.

Мандрівка 1884 р. тривала з 27 липня до 20 серпня. Маршрут пролягав через Бойківщину, Покуття, Гуцульщину, передбачав відвідини численних природних та історичних пам'яток, зустрічі з людиною, проведення музично-літературних вечорів, читання науково-популярних лекцій. Про те, як відбулася ця мандрівка, які перешкоди чинили органи влади (в Дрогобичі І. Франкові не дозволено прочитати реферат «Про початок і скасування панщини в нашій краї», нашість жандармів у Корчині і т. ін.), відомо з описів мандрівки, які друкувалися в тогочасній періодиці. Ці інформації узагальнено в книжці «Шляхами Івана Франка на Україні»²⁴⁵.

²⁴⁴ Іван Франко. Бібліографія творів (1878 — 1964) / Упоряд. М. О. Мороз. — К., 1966. — С. 8.

²⁴⁵ Див. розділ Р. Ф. Кирчіва «Слідами однієї Франкової мандрівки» // Шляхами Івана Франка на Україні. — Львів, 1982. — С. 59-67.

Напередодні мандрівки організаційний комітет видав книжку «В дорогу!», яку підготував І. Франко. Оскільки це віршована програма мандрівки, яку отримали всі її учасники, і, можливо, її роздавали під час подорожі місцевій інтелігенції, вона є одним з рідкісних видань, якого до нашого часу збереглися лічені примірники.

Книжка складається з трьох частин: перша, вступна частина, — це вірш «В дорогу!». Друга, найбільша частина, називається «Вандрівничі літописі», хоча це по суті поетичний проект програми мандрівники молоді. У «Вступних заувагах» у гумористичному стилі І. Франко рекомендує взяти зі собою щонайменше 30 зол. ринських, добрі черевики, плащ, накриття від дощу, бо хоч то комітет на акафіст дає, щоб Бог дав «погоду хорошу», на це не варто особливо надіятись.

Далі І. Франко, дотримуючись програми, в поетичній формі описує, що цікавого є по маршруту мандрівки в Дрогобичі, по дорозі з Дрогобича до Східниці, в Уричі, Корчині та околицях, Бубнищі, Болехові, Калуші, Станіславові, Коломійі, де має відбутися 7 серпня віче академіків, Делятині, Дорі, Микуличині, Майдані, що чекає на мандрівників в масиві Чорногора, в селах Гуцульщини Жаб'є та Устеріках, описує Сокільську скелю, відому з поезії Ю. Федьковича, і закінчення мандрівки в містечку Вижниці на Буковинській Гуцульщині. Очевидно, ця віршована програма мандрівки не належить до шедеврів його поетичної спадщини, але її зміст свідчить, що І. Франко добре знав рідний край та міг пояснити мандрівникам про всі визначні міста на маршруті походу.

Третя частина інформаційна. Комітет повідомляв учасників, у яких населених пунктах буде влаштовано музично-декламаторні вечори, поєднані з відчитами, а по змозі з танцями і забавами, додається програма, з якою буде виступати молодіжний хор. Ця програма передбачала виконання творів М. Шашкевича, І. Гушалевича, Т. Шевченка, М. Старицького на музику М. Вербицького, А. Вахнянина, С. Воробкевича, М. Лисенка та ін. Отже, місцева людність могла ознайомитися з перлинами сучасної української музики, що мало істотне значення у просвітницькій праці. Тут виначено також суму грошей, які мав скласти кожен учасник мандрівки: «малої» Дрогобич-Болехів — по 3 зол. р. 50 кр. і «головної» — до Коломійі — по 13 зол. ринських²⁴⁶. Обкладинка книж-

ки має двоколірне тонове тло — синє переходить у жовте. На малюнку — група з трьох молодих мандрівників, у першого в руках прапор, на якому кирилицею виписано такі слова С. Литвиновича:

*Я счасний — руську матір маю,
І ревний русин мій отець,
Я тим наг все ся величаю,
Що щиро-руський молодець.
До руської пісні мої груди —
Аж скаче серденько моє,
Для руської землі мої труди,
Для руської віри серце б'є.*

Автор малюнка не підписаний, як не зазначено також ніяких вихідних даних друкарні. Гіпотетично автором обкладинки міг бути тодішній студент Львівської політехніки, товариш І. Франка, член-кореспондент «Етнографічно-статистичного кружка», майбутній широковідомий львівський архітектор В. Нагірний. Прізвище І. Франка зазначено після закінчення «Вандрівничої літописі» на 14 стор. Розмір книжки 16° (18,4 × 13,7 см, без обрізу), правопис етимологічний.

За повідомленням у газеті «Діло» за 8 липня 1884 р. можемо ствердити, що програма «В дорогу» побачила світ на початку липня. Маємо тут цінну інформацію про те, що книжка побачила світ у друкарні Товариства імені Шевченка²⁴⁷.

За працю над цією віршованою програмою мандрівки студентської молоді М. Драгоманов вилаяв І. Франка у листі від 14 (26) вересня 1884 р. «Дорогий мій — Ви себе не шануєте й не бережете. Перш усього: за все Ви беретесь, тратите сили навіть на програми подорожжя в стихах, котрі нагадують ті, що в Германії консьєржі роздають квартирантам на новий рік, коли поздоровляють їх, щоб дістати на шнапс. Хіба на те Ви маєте талант белетриста і здібність дослідача, щоб писати таке?!»²⁴⁸ Треба визнати

²⁴⁶ В дорогу. — Львів, 1884. — С. 15-16.

²⁴⁷ Діло. — 1884. — № 73. — 26 червня (8 липня). — С. 3.

²⁴⁸ Матеріяли... Листування І. Франка і М. Драгоманова. — С. 86.

певну рацію за М. Драгомановим, але справа організації мандрівки мала істотне значення для І. Франка. Він, очевидно, передбачав майбутні закиди з боку свого вчителя, але свідомо взявся за не зовсім вдячну працю. Ця єдина такого роду віршована програма мандрівок української студентської молоді є цікавим виявом видавничої діяльності «Етнографічно-статистичного кружка» і, зокрема, І. Франка.

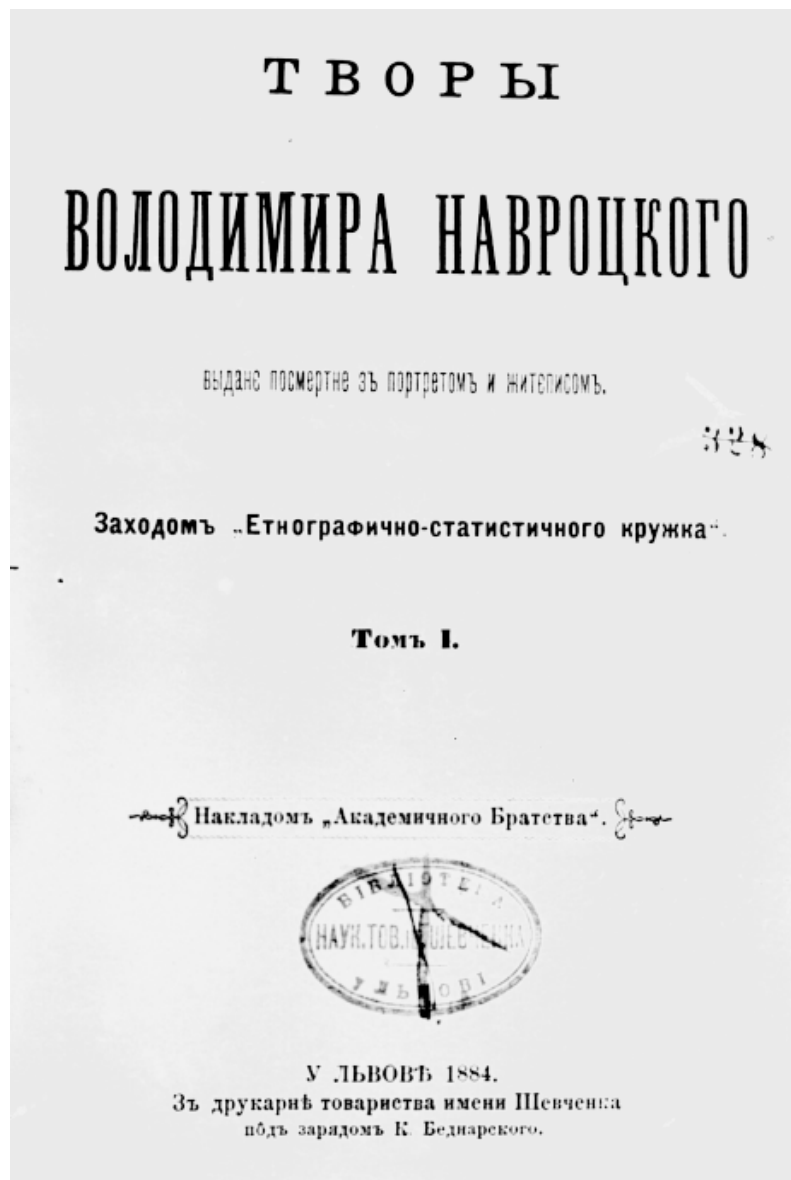
Найвизначніша справа, за яку взявся І. Франко під час співпраці в «Етнографічно-статистичному кружку», — це підготовка до друку зібрання творів В. Навроцького²⁴⁹, на жаль, не реалізоване в задуманому обсязі. Як згадано вище, виконання проекту наукового видання творів В. Навроцького було наріжним каменем діяльності гуртка. Ця справа потребувала ретельного збору друкованих творів, розпорошених по різних виданнях Галичини. Оскільки В. Навроцький жив і працював у західній частині Галичини — в м. Ряшеві, треба було зв'язатися з родиною, отримати від неї рукописні матеріали, залучити до збору матеріалів широке коло осіб, які знали покійного особисто — М. Драгоманова, О. Терлецького, Д. Тянякевича, М. Бучинського та багатьох інших.

Збирати твори В. Навроцького, зокрема його рукописи, розпочав І. Франко вже восени 1883 р. Комітет для видання творів В. Навроцького обрав І. Франка редактором [33, 353]. На його пропозицію комітет звернувся з проханням до О. Терлецького, щоб той написав життєпис свого покійного приятеля (лист готував І. Франко) [33, 353]. Вже 31 жовтня 1883 р. О. Терлецький дає відповідь, в якій високо оцінює ідею видати твори В. Навроцького, згадує, що статті науковця друкувалися в «Київському телеграфі», «Одеському віснику», погоджується на ухвалу комітету написати біографію, однак на це не має зовсім часу, бо заклопотаний своїм навчанням. Вважає, що для написання наукової біографії не має достатньої кількості документальних матеріалів і просить такі матеріали йому надсилати. О. Терлецький застерігає за собою право будь-які скорочення статті обумовлювати з ним і

²⁴⁹ Про діяльність В. Навроцького див.: Злупко С. Економічна думка на Україні. — Львів, 1969. — С. 97-110; Його ж: Аграрно-селянське питання в публіцистиці Володимира Навроцького // Збірник праць аспірантів. — Львів: В-во Львів. ун-ту, 1960.

Обкладинка творів В. Навроцького
(Львів, 1884)

Титульна сторінка творів В. Навроцького (Львів, 1884)

дуже жалкує, що твори дослідника про життя українського народу Галичини будуть виходити етимологічним правописом [33, 354-355].

Водночас І. Франко нав'язує листування з родиною В. Навроцького, зокрема з його братами Іваном і Костем. У грудні 1883 р. І. Навроцький надіслав І. Франкові, як він зазначає, «все що далось зібрати», причому просить повернути листи Володимира до родини, його покійної дружини і книжки (Шуйський), а з рештою листами дозволяє робити все, що тому сподобається²⁵⁰. Тут же І. Навроцький висловлює бажання сестри Олександри Навроцької, щоб на початку або наприкінці книжки помістили вірш І. Франка «На смерть Володимира Навроцького»²⁵¹. Листування комітету, а фактично І. Франка, з родиною В. Навроцького дає можливість отримати багато матеріалу про життя покійного. Цінну інформацію з характеристикою надрукованих праць, манускриптів В. Навроцького подав Кость Навроцький у листі до І. Франка, який датується груднем 1883 р. К. Навроцький рекомендує видавцеві: «До друкування його праць з «Правди» вижичить річники від брата Вахнянина, професора в Стрию, бо на тих зазначував він похибки, двозначники і примітки своєю рукою. Новіші річники його власні суть у нас вдома»²⁵². Далі К. Навроцький характеризує братову бібліотеку, описує, що покійний Володимир мав дуже цінні книжки, зокрема й стародруки, багато рідкісних тепер брошур з 60-х років, друкованих у Галичині і Наддніпрянщині і «крім того цілі фоліянти рукописей Федьковича і інших наших писателів (Гетьманця²⁵³ etc...) з часів редакторських Володимира, котрими тепер (сли Гольцері²⁵⁴ їх не заховали) — обвивають у Решові перець. Я навіть пригадую собі, що читавем якусь довшу поему Федьковича, що не була друкована нігде — листи редакції «Правди» (коли редактор був Вол.) займали цілу паку з сукна»²⁵⁵.

²⁵⁰ Інститут літератури... ВР. — Ф. 3, спр. 1617, а. 181.

²⁵¹ Там само. — А. 282. Цей вірш уперше надруковано в журналі «Світ», № 16-17, с. 301-302.

²⁵² Інститут літератури... ВР. — Ф. 3, спр. 1618, а. 203.

²⁵³ Псевдонім М. Старицького.

²⁵⁴ Ангеля Гольцер — друга дружина В. Навроцького, з якою він одружився в 1879 р.

²⁵⁵ Інститут літератури... ВР. — ф. 3, спр. 1618, а. 205-206.

Листи І. Франка до родини В. Навроцького досі не розшукані або й не збереглися взагалі, однак листування між ними видно велося в цей час інтенсивно. У квітні 1884 р. Кость Навроцький (лист писаний б. 04. з родинного села Голгочі на Підгаєччині) повідомив І. Франка, що між паперами Володимира знайдено рукописи Ю. Федьковича, зокрема поема «Лист», частина «Рекрута», 18 листів, писаних рукою Федьковича, його ж «З округів». Надіслав також поезійку В. Навроцького «Добраніч родині», датовану «Ряшів, 1878»²⁵⁶. Це знадобилося І. Франкові, коли він на початку 90-х років готував повне і критичне видання творів Ю. Федьковича в Науковому товаристві ім. Шевченка.

З сестрою В. Навроцького, Олександрою, листувався Василь Нагірний. Про це свідчить лист Івана Навроцького до І. Франка, де той повідомив, що сестра Олександра послала до В. Нагірного свої спомини і дві фотографії²⁵⁷. В цьому листі І. Навроцький подає точну дату народження Володимира — 18 листопада 1847 р., інформацію про його навчання в Коломиї і Станіславові, про службу після закінчення юридичних студій, про переведення до Ряшева в 1872 р., сімейний стан, дітей, точну дату смерті — 17 березня 1882 р.²⁵⁸ Цих даних не мав у своєму розпорядженні Остап Терлецький, коли писав передмову до «Творів», тому деякі дані з життя науковця І. Франко як редактор і видавець вносив у примітки.

Аналізуючи архів І. Франка, можемо зробити висновок, що він зібрав багато оригінального матеріалу та інформації про життя і діяльність В. Навроцького. Зберігся, приміром, автограф його твору «Був ту дід і баба, мали вони курочку сорокапюрочку»²⁵⁹, який надіслав К. Навроцький, а на візитній картці Володислава Федоровича маємо такий запис рукою Франка:

*Навроцького листів 42
До Навроцького листів 85*²⁶⁰

²⁵⁶ Інститут літератури... ВР. — Ф. 3, спр. 371-373.

²⁵⁷ Там само. — Ф. 3, спр. 1603, а. 263.

²⁵⁸ Там само. А. 264-265.

²⁵⁹ Інститут літератури... ВР. — Ф. 3, спр. 4197.

²⁶⁰ Там само. — Ф. 3, спр. 1635, а. 80.

Де ці листи В. Навроцького сьогодні, можна лише здогадуватися — вони або пропали разом з архівом Федоровичів під час пожежі в маєтку у с. Вікно, або зберігаються десь у нерозшуканих досі матеріалах комітету для видання творів В. Навроцького.

Галицька народовецька періодика, зокрема газета «Діло», в 1883-1884 рр. інформувала своїх читачів про перебіг праці над збиранням спадщини В. Навроцького. У рубриці «Наука, штука і література»²⁶¹ з'явилася стаття без підпису «Рукописи Володимира Навроцького», яка, очевидно, належить перу І. Франка²⁶². Тут ідеться про обширний лист Костя Навроцького, в якому є така інформація: у 1878-1880 рр. В. Навроцький працював над популярною книжкою «Порадник для селян в справах скарбових», яку мала б видавати «Просвіта». Цей порадник складався з трьох частин:

- 1) Як обходитися з цією книжкою.
- 2) Загальний огляд фінансовий і уряджень держави.
- 3) Що таке штемплі і такси і як їх платити.

В. Навроцький приділяв цій книжці пильну увагу, її початок мав кільканадцять аркушів, але де сьогодні рукопис і яка доля цього твору, респондент не знає. Зберігся початок етнографічної студії «Пропащі становища», де автор задумав описати пограничні українсько-польські етнографічні території над Вислоком і долішнім Сяном, нариси його подорожі по тих місцях, шкід «Давній край», початок статті «Смерть а пропінація». Одна з незакінчених статей вже по смерті автора була передана Володимирові Барвінському, а після смерті останнього перейшла в посідання його брата Олександра. У нотатках В. Навроцького є також кілька сотень українських народних пісень, які він записав, зворотів та різних витягів з газет, цікава стаття з порадами, як, на його думку, мали себе вести «русини-народовці» щодо політичної заяви Ю. Лаврівського. Листів В. Навроцького до родини є близько ста, де достатньо матеріалу, що має суспільний інтерес. Збереглися дві поезії В. Навроцького, які той написав на смерть своєї дружини, Марії Навроцької з Дзбанських, що сталася влітку 1878 р.: «Умерла»

²⁶¹ Див.: Діло. — 1883. — № 130. — С. 4. Ця стаття, переписана з автографу рукою Д. Дудка, зберігається в архіві І. Франка (Інститут літератури... ВР. — Ф. 3, спр. 2623.

²⁶² Стаття увійшла до Зібрання творів у 50 томах.

та «До Ластівки». Вони цікаві більше для біографії покійного і ніде досі не друкувалися.

За поданням комітету для видання творів В. Навроцького товариство «Академічне братство» звернулося до Галицького сейму з проханням виділити окремі кошти на видавничу справу і на виконання статутних цілей цього товариства. 19 жовтня 1883 р. Крайовий сейм виділив «Академічному братству» 250 зол. ринських, з них: для видання «Руської бібліотеки» — 150 зол. рин., на інші потреби — 100 зол. ринських²⁶³. Частина коштів здобували з членських внесків, частину — від продажу дублікатів подарованих книжок. Для цього вжито навіть 50 зол. рин., виручених від продажу книжок, які надіслав М. Драгоманов, хоч того це не зовсім задовольнило²⁶⁴. Як видно з листування між І. Франком і М. Драгомановим, перший також сподівався покрити частину витрат продажем першого тому творів В. Навроцького, в чому М. Драгоманов дуже сумнівався і взагалі не вважав видання цієї книжки на часі²⁶⁵. Відповідаючи М. Драгоманову в листі від 10 травня 1884 р., І. Франко інформує, що на видання «Кружок» отримує з «Просвіти» 50 зол. рин., 80 прийшло з передплати, трохи — з розпродажу книжок, причому перші дві суми виділені спеціально для видання творів Навроцького [48, 438].

За написання вступної статті про життя і діяльність В. Навроцького взявся О. Терлецький. І. Франко, запевнивши О. Терлецького, що його праця буде надрукована в цілості, зібрав увесь рукописний матеріал, яким володів, у тому близько 70 листів В. Навроцького і кількості листів різних людей із 60-х років, та надіслав усе це йому. Деяко зібрав сам О. Терлецький, отримавши матеріали від Д. Танячкевича і д-ра М. Бучинського — близьких приятелів В. Навроцького.

О. Терлецький, володіючи досить обширним матеріалом, вирішив представити життя і діяльність Навроцького на тлі духового розвитку Галичини від 1772 р. [33, 355]. Уже на початку 1884 р.

²⁶³ Державний архів Львівської області (далі — ДАЛО). — Ф. 297, оп. 1, од. зб. 4, а. 25.

²⁶⁴ Матеріяли... Листування І. Франка і М. Драгоманова. — С. 63. Правда, М. Драгоманов більш усього ображався, що в інформації «Діла», не названо його прізвища, а вжито псевдонім «Українець».

²⁶⁵ Матеріяли... Листування... — С. 63.

І. Франко отримав від Терлецького бл. 10 авторських аркушів рукопису, де про В. Навроцького той ще нічого не написав — матеріал охоплював період до 60-х років XIX ст. З усього можна було зробити висновок, що О. Терлецький пише монографію на 15-20 друкованих аркушів. Це мало бути більше, аніж усі твори В. Навроцького, які планувалося подати в першому томі. І. Франко змушений був похвалити автора за такий ретельний підхід до справи, але делікатно попросити, щоб написав прийнятну для видання коротку біографію. Стаття О. Терлецького була готова щойно у вересні 1884 р. і її, попри деякі сумніви щодо розкриття делікатних біографічних матеріалів, видруковано без змін [33, 356] у книжці під заголовком «Згадка про життя Володимира Навроцького». Праця обіймала 48 сторінок друку (понад 3 д.а) і мала одну примітку редактора — точну дату народження В. Навроцького, яку повідомив брат Іван у своєму листі до І. Франка від 17 вересня 1884 р., якраз тоді, коли О. Терлецький завершував свою працю над життєписом небіжчика. Через затримку О. Терлецького (планувалося, що його матеріал буде готовий у липні 1883 р.) [48, 459], книжка вийшла аж у грудні того року. Треба відзначити, що хоч І. Франко в цей час не мав якогось постійного й доброго заробітку, однак, враховуючи важке матеріальне становище О. Терлецького у Відні, знаходив можливість фінансово підтримувати свого товариша, платячи йому гонорар, заохочуючи викінчити ширшу працю, яку той розпочав у зв'язку з написанням біографії В. Навроцького [33, 356]²⁶⁶.

Важко зрозуміти, чому все-таки М. Драгоманов так індіферентно, а то й не зовсім дружелюбно ставився до ідеї І. Франка друкувати твори В. Навроцького, з яким листувався і якого по своєму високо цінував²⁶⁷. Не з'ясувавши до кінця задуму О. Терлецького та обсягу первісного матеріалу до вступної статті, він

²⁶⁶ Цю працю під назвою «Літературні стремління галицьких русинів в 1772 до 1872 рр.» за підписом «Іван Заневич» І. Франко опублікував у часописі «Житє і слово» (1894-1895).

²⁶⁷ Листування М. Драгоманова з В. Навроцьким опублікував К. Студинський — Див.: Студинський К. Переписка М. Драгоманова з В. Навроцьким. З початків соціалістичного руху в Галичині // За сто літ. — 1927. — Кн. 1. — С. 83-153.

звинуватив І. Франка, начебто той видав лише частину праці О. Терлецького²⁶⁸. Перед тим, картаючи І. Франка за нібито поступки народовцям, кпить з нього в такий спосіб: «Пора Вам вже бути самим собою й рішати раз назавше, чи хочете Ви залишити по собі ім'я видного чоловіка в нашій історії, чи стати львівським народовцем, 2-м виданням Навроцького, або що»²⁶⁹. Тому-то в листуванні між ними ми не подибуємо жодної оцінки збірника творів В. Навроцького, який зразу по виході в світ І. Франко надіслав до Женеви. Треба зазначити, що І. Франко відчував якусь антипатію М. Драгоманова до цього проекту, бо й сам утримувався питати його будь-якої думки про видання, як це видно з їхнього листування в 1885 р.

Рукопис першого тому творів В. Навроцького І. Франко передав до друкарні 22 березня 1884 р.²⁷⁰ Дня 13 квітня 1884 р. він повідомив В. Лукича, що «Навроцького творів напечатано вже 3 листи», перелічує їх зміст [48, 409] й висловлює думку, що «перша часть, обнімаюча около 10 печ. листів, буде брошурована окремо і пушена в розпродаж для здобуття фондів на дальше видавництво. Вийде вона на світ перед вакаціями» [48, 410]. Уже в травні І. Франко дав інформацію в «Ділі» під заголовком «Творів пок. Володимира Навроцького печатається вже семий аркуш»²⁷¹. Можемо з достатньою впевненістю стверджувати, що біографічний нарис про В. Навроцького був переданий до друкарні аж у другій половині жовтня 1884 р. — в листі до І. Белея, який І. Франко написав тоді з Вікна, є такі слова: «Пересилаю на твої руки скрипту про Навроцького, котрий передай в друкарні Мочаровському» [48, 479]. Отже, друк книжки завершено в грудні 1884 р. На це є підтвердження в листі І. Франка до М. Драгоманова від 6 грудня 1884 р. — він надсилає сигнальний примірник цієї книжки [48, 495].

Повідомлення про вихід у світ «Руської бібліотеки». Нова серія. Том перший. Твори Володимира Навроцького, видання по смертне з портретом і життєписом» газета «Діло» за підписом

²⁶⁸ Матеріали... Листування... — С. 108.

²⁶⁹ Там само. — С. 107.

²⁷⁰ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 602, а 31 зв. — 32.

²⁷¹ Див.: Діло. — 1884. — № 52-53. — 8 (20) трав. — С. 7.

М.²⁷² опублікувала 30 грудня 1884 р.²⁷³ Автограф цієї статті не зберігся, однак в архіві І. Франка є її рукописна копія, переписана невідомою рукою²⁷⁴, причому ця копія, найімовірніше, зроблена пізніше з першодруку, бо різничитань після текстологічного аналізу не виявлено.

І. Франко інформував читачів «Діла», що видана книжка під таким заголовком має 16,5 аркушів друку, містить 13 більших або менших праць Володимира Навроцького, які стосуються до краєзнавства, етнографії і літератури [26, 347]. Але це далеко не значить, що у книжці надруковано саме таку кількість творів — це радше розділи: «Народні приказки» обіймають 26 творів, «Поетичні проби», разом з планом трагедії «Настася», — 6 поезій та коментарі автора до гімну «Огнева сторожа». Як зазначає видавець, 8 сатир, 14 приказок, 5 етнографічних і географічних нарисів й 6 поезій він переписав з автографів небіжчика, які передала родина.

Хоча повідомлялося, що це видання має портрет автора, фактично його нема, а книжку відкриває Франковий вірш «На смерть Володимира Навроцького», отже, видавець виконав волю сестри покійного. Далі йде (з пагінацією римськими цифрами) обширна біографія пера О. Терлецького. Знаючи оперативність тодішньої преси, не маємо сумніву, що замітка І. Франка з'явилася через день-два після виходу книжки у світ. Можна з певністю стверджувати час її народження — друга половина грудня 1884 р. Місце друку — Львів, друкарня Товариства імені Шевченка під зарядом К. Беднарського, накладом «Академічного братства». Весь наклад вийшов з друкарні десь уже в січні, дата на обкладинці сіро-зеленого кольору з орнаментальною стандартною рамкою друкарні — 1885 р. Розмір книжки типовий для тодішніх наукових видань 22,8 × 14,2 см.

У, так би мовити, «видавничій біографії» І. Франка вихід у світ цієї книжки був своєрідним етапом — у 28 років він став фактично упорядником наукового видання. Примітки до текстів В. Навроцького належать кільком авторам:

²⁷² Криптонім І. Франка.

²⁷³ Діло. — 1884. — № 145. — 18 (30) груд. — С. 4.

²⁷⁴ Інститут літератури... ВР. — Ф. 3, спр. 2634.

1) авторські примітки В. Навроцького;
2) примітки І. Франка;
3) в статті «Ukraino. Il movimento letterario Ruteno in Russiae Galizia. 1798-1772» (стаття була передрукована вперше в журналі «Правда», 1873, № 7-11) є також примітки Українця²⁷⁵ і самої редакції часопису²⁷⁶.

Книжка друкувалася майже дев'ять місяців. Це, очевидно, зумовлено відсутністю коштів в «Академічному братстві» — наклад 500 примірників книжки коштував 284 зол. рин. 60 кр.²⁷⁷ Примітки, які уклав І. Франко, підписані двоюко: криптонімом «І. Ф.» або «Вид.», що значить «Видавець». Всі примітки вміщено посторінково внизу, що зручно під час читання книжки. Дуже точно І. Франко вказував, за яким джерелом подано тексти: чи за передруком, чи за автографом. І. Франко виступив у виданні ще й як перекладач — він переклав уривки праці, які В. Навроцький написав польською мовою під назвою «О малоруських думах і піснях»²⁷⁸. Поруч з друком першого тому, готувався т. 2, який мав би містити «найважливіші (економічні і політичні) праці Навроцького, а також його листи (за винятком уступів о справах родинних і приватних), і мав обійняти 30 друк. аркушів [26, 348]. Тепер уже тут планувалося помістити портрет В. Навроцького. Друкуватися другий том мав зразу ж, як тільки з розпродажу першого тому надійдуть кошти на покриття його поліграфічних витрат. Цей том, на жаль, не з'явився, хоч мав побачити світ як т. IV «Руської бібліотеки». Кошти на його друк вишукувалися з різних джерел. Знову подано клопотання до Галицького сейму виділити запомогу в розмірі 150 зол. ринських (запит-клопотання від 23 листопада 1885 р.)²⁷⁹ Цей документ, який підписали тодішні керівники «Академічного братства» Козакевич і Сосенко, цінний тим, що дає інформацію про кошти, необхідні для друку четвертої книжки «Руської біблі-

²⁷⁵ Псевдонім М. Драгоманова.

²⁷⁶ *Навроцький В.* Твори. Видане посмертно з портретом і життєписом. — Т. 1. — Львів: Заходом «Етнографічно-статистичного кружка», 1884. — С. 78-111.

²⁷⁷ ЦДДА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 602, а. 31 зв. — 32.

²⁷⁸ *Навроцький В.* Твори... — С. 181-190.

²⁷⁹ ДАЛО. — Ф. 297, оп. 1, спр. 6, а. 1.

отеки», — 334 зол. ринських. Отже, за обсягом книжка більша: вартість друку мала би перевищити вартість т. 1 на 50 зол. рин. Нескладні арифметичні розрахунки дають нам обсяг т. 2 — 19,5 друкованих аркушів. На той час з розпродажу т. 1 видавці мали 188 зол. рин. 93 кр., а недобір складав 145 зол. рин. 87 кр. Стало зрозуміло, що видання є все-таки наукове, придатне для фахових людей та інституцій, частина накладу мусить бути подарована, тому без підмоги сейму справа з продовженням затримається, що «було б річчею зовсім не пожеланою»²⁸⁰.

Крайовий сейм виділив суму, яку просили, — 150 зол. рин. на видання²⁸¹. Маємо дані, що частину книжок, а саме 25 примірників тому першого, згідно з ухвалою від 31 грудня 1884 р. взяв до комісійного продажу в своїй книгарні «Управляючий Совѣт Ставропільського Института»²⁸².

На те, що не вийшов т. 2 творів В. Навроцького, склався ряд причин. По-перше, готуючи монографію на основі архіву Ю. Федьковича, вже наприкінці 1884 р. І. Франко не зміг приділяти належної уваги «Етнографічно-статистичному кружкові». З його відходом від керівної ролі діяльність гуртка занепала²⁸³.

Далі слід мати на увазі, що після надрукування в газеті «Kurjer Lwowski» 15 січня 1885 р. статті під назвою «Ukrainofilstwo galicyjskie (odpowiedz na uwagi Rusina)»²⁸⁴ між І. Франком та старшими народовцями розгорівся новий конфлікт: його позбавили права співпрацювати в «Зорі» і «Ділі», навіть заборонили відвідувати «Просвіту»²⁸⁵.

Врешті І. Франко усвідомлював, що М. Драгоманов мав деяку рацію, переконуючи його: всі, кого цікавлять твори В. Навроцького, можуть прочитати їх у галицьких періодичних виданнях 70-х років, а Франкові треба робити справи, які співмірні з його талантом. Треба також врахувати, що ні в «Академічному брат-

²⁸⁰ ДАЛО. — Ф. 297, оп. 1, спр. 6, а. 1-2.

²⁸¹ Там само. — А. 52.

²⁸² Там само. — А. 52.

²⁸³ *Мороз М.* Етнографічно-статистичний гурток // Народна творчість і етнографія. — 1983. — № 6. — С. 45.

²⁸⁴ Стаття надрукована українською мовою в [46-1, 442-447].

²⁸⁵ *Вєрвєс Г. Д. І. Я. Франко і питання українсько-польських літературно-громадських взаємин.* — К., 1957. — С. 108.

стві», ні в «Етнографічно-статистичному кружку» ніхто не хотів допомагати І. Франкові закінчити цей видавничий проект, натомість ще й заважали в його реалізації.

І. Франко постійно шкодував, що йому не вдалося завершити праці над виданням творів В. Навроцького. Підтвердження цього — автограф коротенької інформації під назвою «Повістеві уривки Володимира Навроцького». А йдеться про те, що йому вдалося їх «видобути з ц. к. суду карного у Львові, де вони (в канцелярії покійного вже *нерозб.* слідчого Крігсейзена) лежали від р. 1876, коли то з причини звісного процесу соціалістичного й у пок. Навроцького зроблена була судова ревізія і забрано чимало всяких паперів»²⁸⁶. Тут ідеться про новознайдені оповідання, які В. Навроцький написав ще в студентських часах у 60-ті роки. «Вони з іншими річами покійника, друкованими і недрукованими, — пише І. Франко, — повинні були ввійти в другий том збірного видання його творів. Коли то той том появиться?»²⁸⁷

Доля усіх матеріалів до 2-го тому творів В. Навроцького невідома. Гіпотетично їх міг бачити О. Дей — ця думка виникає з того, що в книжці «Спілкування митців з народною поезією» (1981) він подав деякі фольклорні записи, які були зібрані на прохання І. Франка під час діяльності «Етнографічно-статистичного кружка».

Праця І. Франка над підготовкою до друку творів В. Навроцького є його однією з перших спроб бути видавцем і редактором наукової публікації творчої спадщини. І. Франко застосував на практиці власний підхід до формування концепції, опрацював примітки, реалізував власні текстологічні засади. Цей досвід він пізніше використає під час праці над численними видавничими серіями Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, готуючи до друку твори Т. Шевченка, Ю. Федьковича тощо.

²⁸⁶ Інститут літератури... ВР. — Ф. 3, спр.163, А. 111.

²⁸⁷ Там само, А. 113.

2.3. **Видавничі плани І. Франка другої половини 80-х рр. («Поступ», «Товариш») і реалізація їх у «Науковій бібліотеці»**

У вересні 1886 р. І. Франко був змушений залишити редакцію часопису «Зоря». За формальний привід для його вигнання були вірш С. Руданського «Що кому годиться» та рецензія Б. Грінченка на книжки Г. Борковського, поміщені в часописі. Оскільки І. Франка усунули від можливості впливати на політичний та літературний процеси і він втратив хоч невеликий, зате регулярний заробіток, тому з початком наступного року вирішив видавати журнал «Поступ» обсягом 3-4 аркуші. Про це він детально описує в листі до М. Драгоманова від 17 вересня 1886 р. На його погляд, видання мало б мати якнайменше белетристики, зате найбільше буде торкатися політичних справ. І. Франко ставив такі практичні цілі для свого часопису:

1) піднесення хліборобів через поширення і закладання між ними спілок економічних, політичних і просвітніх;

2) реформа крайових відносин через зав'язання русько-польської організації людової для використання теперішньої конституції і автономії в інтересі робочого люду [49, 75].

М. Драгоманов поставився до цієї ідеї прихильно, але не без скептицизму, зауваживши, що в Галичині, крім принципів, мають силу особисті дрібниці. Але з боку професійного підходу до проекту часопису радить не зменшувати белетристичної частини, передбачити там літературну критику, готовий співпрацювати настільки, наскільки захоче цього сама редакція²⁸⁸.

31 жовтня 1886 р. І. Франко надіслав М. Драгоманову нарис проекту «Поступу» і просив його зробити зауваження щодо змісту [49, 80]. М. Драгоманов дуже уважно поставився до прохання

²⁸⁸ Матеріяли... Листування І. Франка і М. Драгоманова. — С. 203.

І. Франка, дещо поправив нарис проекту²⁸⁹. На думку М. Драгоманова, І. Франко написав готову програму для політичної партії. М. Драгоманова дуже хвилює, що І. Франко не обговорив ці питання з відомими діячами з інших міст Галичини, зокрема, зі Станіславова²⁹⁰. Треба віддати належне М. Драгоманову — він добре зрозумів, що плановане видання буде надто радикальним і що його можуть знищити на самому початку шляху. Аналіз тексту проспекту, який називався «Запросини до передплати» і був видрукований у листопаді 1886 р. свідчить, що І. Франко в основному врахував зауваги М. Драгоманова²⁹¹.

До видання журналу не дійшло, бо проти виданого проспекту з боку народовців розпочалася нагінка, ніхто не хотів допомагати, сам І. Франко утримувати видання не міг, а до того ж поліція skonфіскувала проспект [49, 90]. Проте навіть у листі до Н. Кобринської від 11 грудня 1886 р. він ще не втрачав надії і просив її допомогти, але вже 14 грудня 1886 р. повідомив М. Драгоманова, що через поліційні утиски не бачить перспективи видання журналу, а надія на допомогу одного чоловічка²⁹² не виправдалася, бо після конфіскації проспекту той просто відмовився. Натомість І. Франко задумав видати альманах на 25-30 аркушів. Оскільки альманах цензури не підлягає, ризику менше, а випустивши книжку перед Великодніми святами, можна було б до кінця року дати світло денне ще одному числові і цим підготувати ґрунт новому журналові [49, 92-93].

Ця звістка засмутила М. Драгоманова. Він вважав, що за видання слід було б поборотися через суд і лише тоді, коли б суд ствердив конфіскацію, з'явилися би підстави заявляти публіці про упадок видання. М. Драгоманов висловив думку, що й з альманахом може таке статися, але обіцяє дати до нього історичні матеріали²⁹³. Як свідчить аналіз листування І. Франка з М. Драгомановим, останній дуже допитувався, коли ж з'явиться альманах «Поступ». Отримавши ж на руки альманах «Ватра» Василя Лукича (Ле-

²⁸⁹ Матеріяли... Листування... — С. 207.

²⁹⁰ Там само. — С. 215.

²⁹¹ Там само. — С. 209-212.

²⁹² На нашу думку, мова тут може йти про О. Кониського.

²⁹³ Матеріяли... Листування... — С. 217-218.

вицького) та прочитавши «Діло», несподівано для себе дізнався, що з'явилася книжка з серії «Наукова бібліотека». Найбільше здивувало, що збираються видавати і його працю, а він про це нічого не знає²⁹⁴. Оскільки між І. Франком та М. Драгомановим велося тоді регулярне листування, можемо зробити висновок, що від задуму видавати «Наукову бібліотеку» до її появи пройшло дуже мало часу.

Невдача з виданням журналу «Поступ», а потім неможливість через відсутність коштів реалізувати вихід у світ хоч би однойменного альманаху, змусила І. Франка шукати нових шляхів у видавничій діяльності. На той час серед студентської молоді, об'єднаної в «Академічній братстві», виникла думка розпочати видання серійних книжок. Першою такою книжкою стала драма Ф. Шіллера «Вільгельм Телль». Переклад українською мовою здійснив В. Кміцикевич, а передмову написав І. Франко. Ця книжка насправді стала провісником майбутньої видавничої серії²⁹⁵.

На одному з засідань «Академічного братства» ухвалено видавати «Наукову бібліотеку». До складу редакції увійшли І. Петрушевич, І. Франко, М. Павлик [49, 113]. Інформація про вихід у світ серії була надрукована в газеті «Діло» 23 квітня (5 травня н.ст.) 1887 р. Повідомлялося, що під заголовком «Наукова бібліотека» буде виходити у Львові серіями щороку 6 книжечок, обсягом від 3 до 6-ти аркушів друку формату «вісімки». «Бібліотека» міститиме популярно-наукові праці з усіх галузей наук, особливо історичних, суспільних і природничих в оригіналі і перекладах, а також — в окремих книжках — розділи «Вісті з Галичини» і «Вісті з України», куди увійдуть дрібніші розправи та матеріали, які торкаються економічного, освітнього життя, етнографії і літератури українського народу. Далі повідомляється, що перша книжка вийде вже цими днями і містить першу частину знаменито обробленого «Нарису Фріца Шульце» в перекладі Івана Франка. Газета інформувала також, що в серії підготовані такі книжки: М. Драгоманов «Козаки» (з енциклопедії Ерша і Грубера); М. Коломийчук²⁹⁶

²⁹⁴ Матеріяли... Листування... — С. 230.

²⁹⁵ Шіллер Ф. Вільгельм Телль. Переклад В. Кміцикевича. — Львів, 1887.

²⁹⁶ Псевдонім М. Павлика.

«Руські читальні в Галичині, Буковині і Угорщині»; Ад. Вагнер «Історія і теорія статистики»; Ф. Гельвальд «Доісторична доба Європи» — отже, фактично подано назви повної річної програми п'яти книжок²⁹⁷. Передплата з пересилкою на рік становить 2 зол. ринські і її приймають редакції українських газет або друкарня Товариства імені Шевченка²⁹⁸.

Детально своє бачення серії «Наукова бібліотека» І. Франко подав М. Драгоманову в листі, написаному приблизно 24 травня 1887 р. Звідси дізнаємося, що члени «Академічного братства» зробили між собою складку грошей і вибрали як першу книжку філософію Шульце. Докладного плану поки що не укладено, але, на думку І. Франка, він хотів би надрукувати продовження праці Шульце про філософію Платона та отців церкви, висловив свої думки про дослідження Вагнера і Гельвальда. З праць про звичаєве право планується надрукувати статтю Єфименкової «Трудове начало», хоч є клопіт з її полемічним викладом. Щодо, «Козаки» М. Драгоманова, то її переклав М. Павлик, який повідомив, що автор погоджується на її друк, але наколи переклад буде переписаний, його надішлють М. Драгоманову для авторизування. Далі І. Франко просить підготувати до друку книжку Коскена про європейські казки, уступи з історії літератури, яку М. Драгоманов написав у великому обсязі, пропонує йому вести рубрику «Вісті з України» в «Науковій бібліотеці». На думку видавця, у третьому випуску після «Козаків» буде друкуватися стаття М. Павлика «Москвофільство і українофільство серед галицького народу», його власна стаття про громадський суд і економічне життя в Добровілянах та стаття про вельми цікавий процес добростанської громади про конституцію та автономію.

Щодо релігійних питань, то видавець хотів би бачити в серії статтю Шульце «Генеза душі», Тіллі «Історію релігій», Вельгаузена «Історію жидів» та огляд критичної праці про Пентатевх (П'ятикнижжя вступ до перекладу Бліка) або відповідну частину з Рейса. Щодо Нового завіту, то поки що не знає, та й це видання ще не на часі [49, 111-113].

²⁹⁷ Якщо врахувати, що «Руські читальні» мали мати обсяг двох книжок серії, то фактично опубліковано повну річну програму.

²⁹⁸ Діло. — 1887. — № 45. — 23 квітня (5 травня). — С. 3.

М. Драгоманов висловив своє бачення програми «Наукової бібліотеки». Насамперед, він вважає, що «все-таки Вашої бібліотеки ціль — таки биття²⁹⁹, а не енциклопедія наук; та (енциклопедія — Б. Я.) піде своїм чередом, як голови прокинуться»³⁰⁰. Він рекомендує почекати з Гельвальдом, анімізмом Шульце, а наперед подати книжки І. Франка і М. Павлика про Галичину, підтримує видання Вельгаузена і М. Верна. І що головне, двічі підкреслює про необхідність давати біблійну критику, бо «в Росії про це нічого не вільно писати й по-московському. Через те такі речі будуть там читати як новину, котру перше понесе туди слово українське»³⁰¹.

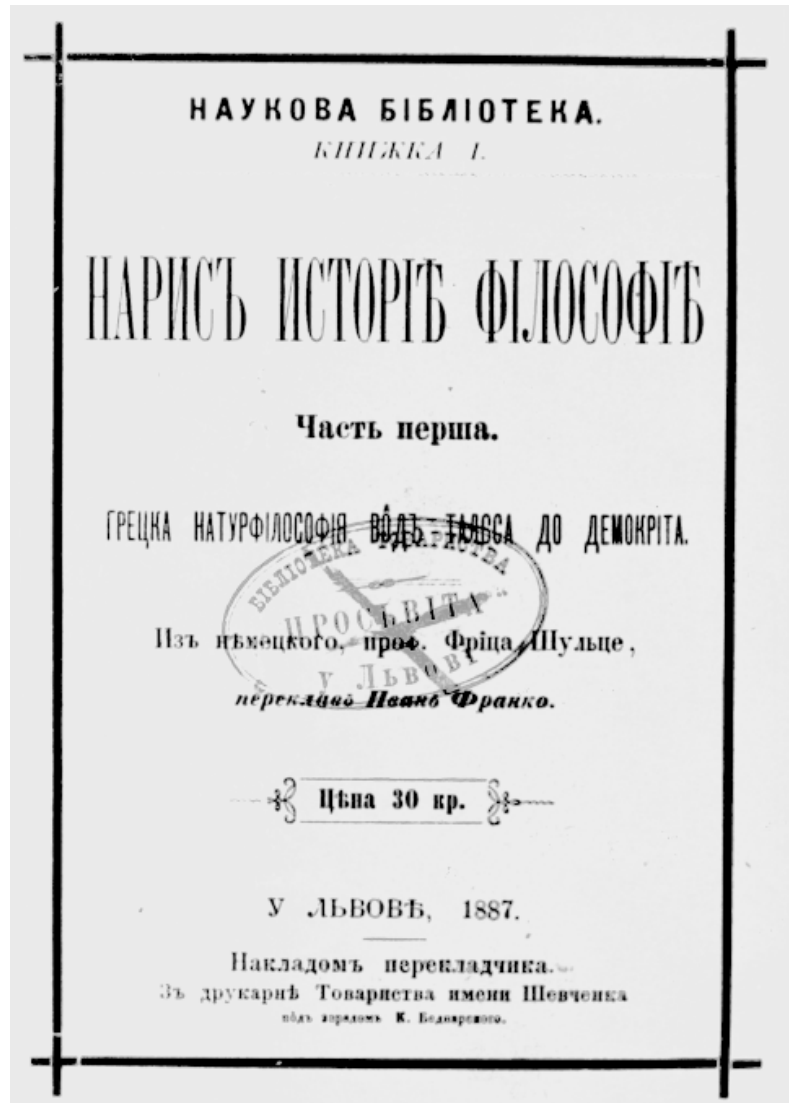
Перша книжка серії «Наукова бібліотека», а саме «Нарис історії філософії» Е. Ф. Шульце, з'явилася приблизно в середині травня 1887 р. — це підтверджується в листі І. Франка до М. Драгоманова, писаному приблизно 24 травня 1887 р., такими словами: «Зорю» надіюсь вислати Вам коли не сьогодні, то завтра, а також перший випуск «Наукової бібліотеки» [49, 114]. Значить, книжка на той час уже побачила світ, що підтверджує опис у цьому листі реакції галицької публіки на появу «Наукової бібліотеки» [49, 113-114].

Книжка вийшла у м'якій обкладинці світло-брунатного кольору, форматом 8° (20 × 13,5 см). Назву серії — «Наукова бібліотека» і нумерацію випуску «Книжка I» — винесено вгору обкладинки. Видання побачило світ «накладом перекладача», тобто І. Франка. На останній сторінці обкладинки надруковано програму серії. Вона містила 6 назв подальших книжок — окрім заявлених у «Ділі», тут оповіщено про планований вихід книги Олександри Єфименко «Праця як основа правних поглядів руського народу» та продовження «Нарису історії філософії» Ф. Шульце.

Книжка надрукована етимологічним правописом — це зумовлено тим, що «Нарис» Шульце почато друкувати в 1886 р. в «Зорі» і з одного друкованого аркуша зроблено окремих відбиток, а наступні книжки мали друкуватися фонетикою [49, 111]. Єдине оформлення книжки — проста (товстою лінією) рамка на її м'якій обкладинці, повторена пізніше у II-III випуску «Наукової бібліотеки».

²⁹⁹ М. Драгоманов має на увазі, що видання має «бити по головах», себто розворушувати суспільство своїми ідеями.

³⁰⁰ Матеріяли... Листування... — С. 235.

Обкладинка Ф. Шульце «Нарис історії філософії»
(Львів, 1887)

Час виходу в світ першого випуску серії збігся з важливими подіями в біографії І. Франка. З 1 травня 1887 р. І. Франко став працювати в редакції газети «Kurjer Lwowski», яку характеризує М. Драгоманову: «газетина чесного напрямку, противна шляхетчини і попівщині, робота невтомлююча і плата, як на мої обставини, добра, так що, друкуючи, крім поденної праці час від часу фейлетони (за котрі платять осібно) і кореспонденції за границею, я буду мати змогу хоч за рік отрястись з довгів (головний довг Київської громаді) і піддержувати «Наукову бібліотеку» [49, 121]. У цей час додалося й сімейних клопотів — в І. Франка народився син. Окрім усього, він продовжував працю над архівом І. Федоровича, з цією метою мусив виїжджати на Тернопільщину.

Рік 1887 взагалі був дуже інтенсивний у видавничій біографії І. Франка — достатньо назвати лише його участь у виданні альманахів «Веселка», «Перший вінок», «Ватра», збірки «З вершин і низин», початок видання серії «Наукова бібліотека». Та ще й, як завжди, бракувало коштів — «бо компанія, котра дала наклад на перший томик (та й то тільки часть) показала дуже нерухливою і тяжкою» [49, 124]. Тому він бере на себе наклад другої книжки (вже вирішено, що це будуть «Читальні» М. Павлика) і просить Н. Кобринську (лист датований приблизно 10 жовтня 1887 р.), щоб вона відступила йому «частину боргу за друк «З вершин і низин», який він хоче повернути книжками [49, 124]. На видання праці М. Павлика І. Франко використав, як це він стверджує у «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.», частину коштів, зібраних членами старшої і молодшої «Київської громади», що спочатку планувалися використати на друк у Львові літературно-наукового часопису «Прапор» [41, 462].

Громадськість досить прихильно зустріла вихід у світ першої книжки «Наукової бібліотеки». В листі від 19 жовтня 1887 р. І. Франко інформував М. Драгоманова, що вона вже значною мі-

³⁰¹ Там само. — С. 235. Проте ці сподівання виявилися марними. Уряд Російської імперії забороняв будь-яку книжку українською мовою, незалежно від її змісту. Вся серія «Наукова бібліотека» вже 30 вересня 1887 р. за розпорядженням Головної управи в справах друку в Петербурзі була заборонена. Книги серії не могли бути допущені до обігу в Росії — див.: Дей О. З історії українських революційно-демократичних видань // Рад. літературознавство. — 1964. — № 6. — С. 38.

рою розпродана, покрито кошт друку, а що «впливатиме дальше, те піде на дальші випуски» [49, 125].

Постає резонне запитання — чому ж замість планованої книжки М. Драгоманова «Козаки»³⁰² виходить дослідження про «Читальні» М. Павлика. Аналіз підготовки до друку цих видань свідчить, що М. Павлик, як завжди з ним бувало, значно переоцінював свої можливості. Засівши нарешті за написання власної книжки, він не міг закінчити переклад українською мовою «Козаків» М. Драгоманова (до того ж, цей переклад він чомусь написав олівцем, а його ще треба було начисто переписати чорнилом). М. Драгоманов був зацікавлений в опублікуванні саме Павликової праці, бо вважав її дуже актуальною. Ще в листопаді 1886 р. М. Драгоманов пропонував Франкові помістити «Читальні» у планованому журналі «Поступ», бо не вірить, що вони вийдуть колись окремою книжкою³⁰³, але І. Франко заперечив єдиним — її обсяг цього робити не дозволяє [49, 87]. До речі, рукопис «Читальні» ще не був готовий навіть у серпні 1887 р. Тоді Павлик сидів у маєтку Ф.Ржегоржа (с.Вовків коло Львова), ще писав свою працю про віча, а після закінчення її мав засісти до «Читальні», котрі, як вирішено вже, мали йти другим випуском «Наукової бібліотеки» [49, 120].

Наступний випуск «Наукової бібліотеки» — книжка М. Павлика «Про русько-українські народні читальні» — побачила світ наприкінці грудня 1887 р. Про це свідчить листування І. Франка — на початку грудня книжка ще не вийшла [49, 132]. Готуючи її до друку, І. Франко змушений був втручатися і в текст — там, де М. Павлик писав про події 75-79-х років XIX ст. (учасником яких був сам), він загубив об'єктивність. Тому І. Франко «в інтересі самої книжки і її об'єктивного тону» зрозумів цей розділ і надіслав його М. Павликові для перегляду — «на всякий спосіб я послаю Вам Ваш оригінал і не думаю настоювати на своїм писанні: поправляйте і змінюйте, що вважатимете потрібним» [49, 129]. Це теж затримувало вихід книжки у світ. М. Павлик хотів також, щоб І. Франко написав вступну статтю, але той не зміг цього зро-

³⁰² Ця книжка побачила світ по смерті автора аж у 1906 р. як видання «Українсько-руської видавничої спілки».

³⁰³ Матеріяли... Листування — С. 213.

бити, бо обсяг книжки з багатьох причин (і фінансових, і технічних) не міг перевищувати 12 друк. аркушів [49, 134]. М. Павлик не був особливо захоплений таким підходом Франка-видавця. В листі з Кракова від 19 грудня 1887 р. до М. Драгоманова він про це пише так: «Франко з «Читальні» багато дечого пропустив, між іншим і (маленьку) передмову. Замість докладнішого оповідання про рух у Львові у 1875-1879 рр., вставив свої уваги — коротші та ширші, котрі ліпше підходять до цілого»³⁰⁴. Отже, текст, що стосується цього періоду, в книжці належить таки І. Франкові. З технічних причин посвята М. Павлика «В 50-ті роковини галицько-руського письменства: незабутній пам'яті перших будителів галицької Руси-України: Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького та Йвана Вагилевича» поміщена на звороті титульного аркуша.

II-III-й випуск «Наукової бібліотеки», а саме так зазначено на обкладинці книжки, був, по суті, лише першою частиною праці М. Павлика, яку він думав продовжувати в майбутньому. Тому книжка має на с. 185-188 вельми цікавий квестіонар (питальник), що називається «Питання про читальні». На цю її особливість чомусь не звертали уваги дослідники, а це — одна з перших ґрунтовних спроб провести в Галичині анкетування з питань стану і перспектив діяльності народних читальні. Анкета-квестіонар мала 23 запитання, крім того автори (без сумніву, до цього долучився й І. Франко³⁰⁵) давали методичні пояснення щодо її оформлення. Вона значно повніша від першої анкети про народні читальні та церковні братства в Галичині, яку М. Павлик поширив у 1884 р. і на її основі готував свою книжку³⁰⁶. Планувалося, що відповіді на анкету будуть використані в другій книжці про чи-

³⁰⁴ Переписка М. Драгоманова з Михайлом Павликом (1876-1895). — Т. 5 (1886-1889). — Чернівці, 1913. — С. 212.

³⁰⁵ Що це саме так, свідчить його підпис наприкінці питальника «Редакція «Наукової бібліотеки». М. Павлик у цей час перебував у Кракові і впорядковував бібліотеку Крашевського. — Див. його «Переписку...» та книжку *Денисюк І. Михайло Павлик*. — К., 1960. — С. 38.

³⁰⁶ У Відділі рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України (ф. Павл. 64/3) зберігається 78 заповнених анкет та 12 архівних справ з описом народних читальні у довільній формі. Ці матеріали з місць надсилалися до редакцій газет «Діло», «Батьківщина» та на адресу «Академічного братства» (Львів, вул. Скарбківська, 2).

тальні, в інших книжках про народне життя, «котрі з часом будуть друкуватися в «Науковій бібліотеці»³⁰⁷. Усі відповіді треба було надсилати на адресу І. Франка, м. Львів, вул. Зиблікевича, 10, де можна також замовляти першу частину книжки.

Результатів анкетування в архіві І. Франка нема, їх також не виявлено в архіві М. Павлика — очевидно цей унікальний документальний матеріал для вивчення культурно-просвітницького руху в Галичині кінця ХІХ ст. втрачено. На жаль, М. Павлик так і не написав другої частини задуманої праці про читальні.

Видання «Читальні» М. Павлика потягло значні витрати. У січні 1888р. І. Франко писав М. Драгоманову, «що книжка коштувала мало що не 200 гульденів» [49, 135]. З розпродажі за цей час ще нічого не надійшло (одна з причин — період Різдвяних свят — Б. Я.). «Хоч сплачено вже 120 гульденів, то все-таки з друкуванням слідуючої книжечки хочу здержатися, поки трохи не очищуся з довгу в друкарні» [Там само]. Ще перед тим, у грудні 1887 р., в листі до М. Павлика І. Франко пояснює, що поки не буде виплачено хоч три чверті боргу друкарні, годі думати про наступну книжку серії [49, 134].

Поліграфічне виконання (детальний бібліографічний опис див. додаток 2 даної праці) випуску II-III «Наукової бібліотеки» ідентичне випускові I: та ж сама рамка широкої лінії на м'якій обкладинці світло-жовтого кольору. На звороті обкладинки книжки поміщено рекламне повідомлення: «В друкарні Товариства ім. Шевченка (Академічна, 8) замовляти можна такі книжки: «Перший вінок» (2 зол. р.), «Веселка» (80 кр.), «З вершин і низин» (50 кр.), «Захар Беркут» (1 зол. рин. 30 кр.), «Жіноча неволя» (35 кр.), «Вільгельм Телль» (вип. Академічного братства, 40 кр.), «Наукова бібліотека, кн. I (30 кр.)» — власне, рекламуються ті книжки, які належать Франкові як авторові, упорядникові або видавцеві.

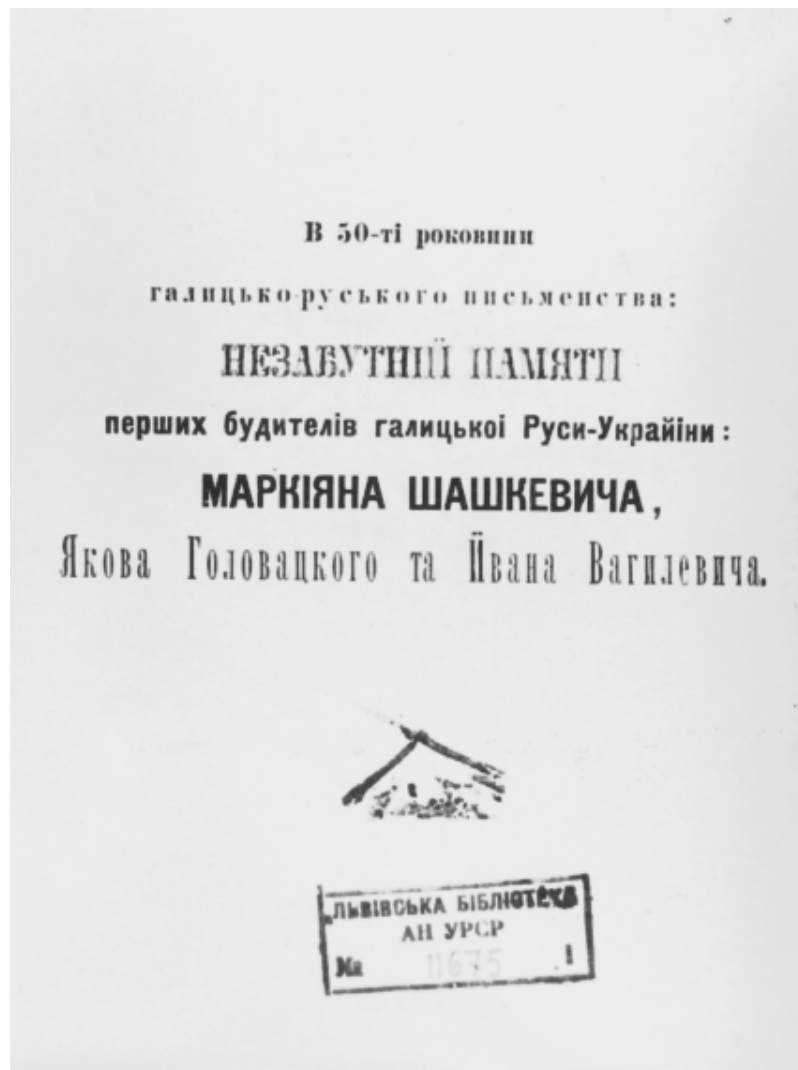
Праця М. Павлика «Про русько-українські народні читальні» належить до його найкращих науково-публіцистичних творів³⁰⁸. Це добре розумів І. Франко. У рецензії на книжку М. Павлика сам І. Франко написав, що вона містить у собі значно більше, ніж

³⁰⁷ Павлик М. Про русько-українські народні читальні. — Львів, 1887. — С. 188.

³⁰⁸ Денисюк І. Михайло Павлик. — К., 1960. — С. 37.

Обкладинка книжки М. Павлика
“Про русько-українські народні читальні”
(Львів, 1887)

Посвята автора діячам "Руської Трійці" (з книжки М.Павлика "Про русько-українські народні читальні")

обіцяє «її назва. На підставі зручно підбраного матеріалу автор дає зв'язну і ясно написану історію відношення інтелігенції до народу»³⁰⁹. Книжка була популярна в Галичині, її закупували читальні по селах і містах³¹⁰. І. Франко брав участь у її поширенні, а замовляли книжку великі книгарні краю. Директор книгарні Ставропігійського інституту А. Хойнацький просить видавця передати для продажу 10 примірників цієї книжки³¹¹. В листі до М. Драгоманова від лютого 1888 р. І. Франко писав, що «Читальні» загалом дуже сподобалися, особливо в Коломийщині» [49, 141], а в листі до М. Павлика від 16 лютого 1888 р. — «книжка Ваша загально сподобалась, можна сказати навіть, що зробила велике враження. Коли-то ми здобудемось на другу таку?» [49, 143]. М. Драгоманов теж високо оцінив цю книжку, бо зразу ж після її отримання в листі до І. Франка від 24 грудня 1887 р. писав: «Багато в них интересного, — хоть можна було б систематичніше обробити матеріал, та тону різкого позбавити»³¹². Книжка щасливо уникнула конфіскації, як це сталося з брошурою М. Павлика і М. Драгоманова «Про віча», видавцем якої була група молоді, куди входив В. Будзиновський та ін. (підписана Д. В. і П. К., видавець — Г. Р. Молодик)³¹³. Отже, вихід у світ перших книжок серії «Наукова бібліотека» став явищем у книговидавничій справі Галичини 80-х років.

Протягом 1888 р. не вийшла жодна книжка з серії «Наукова бібліотека». На це склалася ціла низка причин. По-перше, в І. Франка на її видання бракувало коштів. Не виправдалися його сподівання отримати літературну премію за повість польською мовою «Лель і Полель», яку він писав на конкурс, оголошений редакцією «Kurjera Warszawskiego». Першої премії в сумі 1000 крб. комісія, що засідала 28 квітня 1888 р., взагалі не присудила; другу премію в розмірі 500 крб. отримала Марія Родзевичівна за по-

³⁰⁹ Prawda (Warszawa). — 1888. — № 1. — S. 7-8.

³¹⁰ З міст цієї книжки ми розкриваємо в додатку № 2 даної праці.

³¹¹ Інститут літератури... ВР. — Ф. 3, спр. 1602, с. 627.

³¹² Матеріяли... Листування... С.248.

³¹³ На думку І. Франка, конфіскувати книжку не мали за що [49, 133], але М.Павлик у цей час перебував у Кракові, й нікому було вияснити справу її арешту.

вість «Девайтис»³¹⁴. А самих заробітків І. Франка в «Kurjeri Lwowski» явно не вистачало.

Другою причиною була неймовірна придільність І. Франка і участь його в реалізації плану видання журналу «Товариш». Ідея видавати «Товариша» виникла в середовищі «Академічного братства» наприкінці 1887 — на початку 1888 р. Її ініціатором стали молоді студенти В. Будзиновський, М. Ганкевич, О. Маковей, Є.-Козакевич. Пізніше до них долучився студент Львівської політехніки С. Козловський. Але одних намірів було мало, бракувало досвіду підготовки такого типу видання, — вирішено на «начального редактора» запросити І. Франка. Оскільки І. Франко на той час практично не мав доступу до української періодичної преси, він радо погодився бути редактором журналу «Товариш» навіть не за грошову плату, як про це згадує В. Будзиновський, а за можливість друкувати свої твори³¹⁵.

Наприкінці травня 1888 р. відбулося засідання редколегії журналу «Товариш», до якої увійшли також М. Павлик й О. Терлецький. І. Франко дуже активно взявся готувати часопис, вклав свої кошти на його друк. Перший номер журналу вийшов з друкарні 24 липня 1888 р. (на титулі зазначено — 10 липня, що й послужило приводом для конфіскації номера). І. Франко аж після двомісячної тяганини і двох судових процесів 23 вересня 1888 р. «видер 1 номер «Товариша» з зубів поліції. На днях думаю розпочати друк 2-го номера, куди й дам Вашу статтю про правопис» — пише він 25 вересня 1888 р. М. Драгоманову [49, 178]. Однак другий номер «Товариша» так і не побачив світу — молодь почала звинувачувати І. Франка, що до першого числа потрапили праці самих старших, хоча ніхто не боронив студентам подавати свої твори. І. Франко покинув редакцію. А на наступні числа «Товариша» в молоді (К. Трильовського, В. Будзиновського та ін.) не вистачило ні коштів, ні досвіду³¹⁶. Так народилося видання, яке І. Франко оцінить пізніше в «Нарисі історії українсько-руської лі-

³¹⁴ Возняк М. Велетені думки і праці. — К., 1958. — С. 206.

³¹⁵ Будзиновський В. Історія національної думки на тлі моїх споминів // Новий час. — 1934. — № 120-121.

³¹⁶ Це детально описав О. Маковей у щоденнику. Див: Маковей О. Із щоденника // Іван Франко у спогадах сучасників. — Львів, 1956. — С. 217.

ТОВАРИШ

Письмо літературно-наукове.

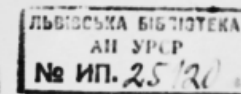
Ч. 1. (Видане 10. п. с. липня 1888). Рік I.

Від 1-го жовтня виходити буде два рази на місяць, кожного 1-го і 15-го п. с. Ціна пренумераційна до кінця 1888 року 1 ар. 50 кр. в Австрії, 3 рублі в Росії.

ВІД РЕДАКЦІЇ.

Від давня вже почувавсь у нас загально брак часописів, котра би, стоячи на широкій національній ґрунті, рівночасно старалась зновнювати рамки національні змістом сучасної європейської освіти і науки, і з того становища зумілаб також критично відносити ся до всього, що появляє ся у нас на полі духового і літературного розвоку. А тимчасом всі ми чуємо, особливо чує се молодіж, що тільки на ґрунті науковім з одного боку і на ґрунті проясневої наукою практичної роботи для громадського й духового піддвиження народу з другого боку можливе повстанє всіх ширійших людей нашої інтелігенції без різниці нинішних партій, ба навіть поладженє спорів між поодинокими народностями живучими поруч на широким просторам нашого краю.

Своїм письмом ми бажали би зробити хоч невеличкий крок на тій, по нашій думці, єдиної можли-

Часопис «Товариш»
(Львів, 1888)

тератури до 1890 р.» як пробу «періодичного видання, держаного в радикальній дусі, яке однак не вийшло поза перше число» [41, 462]. Отже, «Товариш» упав³¹⁷, на цей раз через те, що не старші «консерватори», а молодь «відібрала» в І. Франка видання, натомість утримати його не була спроможна.

І. Франко вирішив продовжити видання «Наукової бібліотеки», зменшивши обсяг і формат, але істотно розширивши тематику. Серія тепер мала називатися «Літературно-наукова бібліотека». До її видання І. Франко приступив у 1889 р. Це тема подальших досліджень. У статті «Журнальні плани Франка в рр. 1884-86» М. Возняк дуже точно охарактеризував обставини, в яких народилася ідея видавничої серії «Наукова бібліотека»: вона «виплила саме з журнальних планів Франка в попередніх роках і перемінилася опісля в «Літературно-наукову бібліотеку». Одна й друга здійснили частину того, що мало увійти в планований журнал Франка, але перша частина появилася на світ шойно в Франковому журналі «Житє і слово»³¹⁸.

³¹⁷ Детальніше про видання «Товариша» див.: Дей О. Журнал «Товариш» / Епізод із журналістичної діяльності І. Франка // Дослідження творчості Івана Франка. — К., 1959. — Вип. 2. — С. 103-132.

³¹⁸ Возняк М. Журнальні плани Франка в рр. 1884-86 // Україна. — 1927. — Кн. 3. — С. 87.

2.4. Окремі видання І. Франка 80-х років

До окремих видань, які готував до друку І. Франко поза видавничими серіями та поза рамками співпраці в «Академічному братстві» (Етнографічно-статистичний гурток і Комітет для видання творів В. Навроцького), належать упорядкування перекладів Осипа Шухевича (1883), два збірники власних творів: «Галицькі образки» (1885), що вийшли накладом Є. Олесницького, та «З вершин і низин» (1887), яку І. Франко видав власним накладом³¹⁹. Безпосередню участь брав І. Франко також, готуючи три українські альманахи, що побачили світ у 1887 р.: «Веселка», «Ватра» та «Перший вінок».

Ініціатива видання творчої спадщини Осипа Шухевича (1816-1870) належала синам покійного Зенонові і Володимирові. Володимир Шухевич, майбутній автор п'ятитомової монументальної праці «Гуцульщина», однак, не почувався на силі підготувати належним чином батькові переклади головно з Вергілія та німецьких романтиків Е. Ф. Шульце та Й. Г. Гердера. В. Шухевич вирішив домовитися з І. Франком, щоб той упорядкував і підготував рукописи до друку. Франкові ця ідея сподобалася, він в цей час працював над життєписом сучасника О. Шухевича — Івана Федоровича. Окрім того, І. Франка вабила класична література, він знав, що наша література дуже потребує перекладів класики рідною мовою, а публікація праць О. Шухевича дасть можливість ввести в нашу літературу особу, яка невідома загалом, але, безперечно, заслуговує на визнання. Згадка про працю над цим виданням є в листі І. Франка, написаному німецькою мовою до економіста і статистика Е. Енгеля, видавця часопису «Magazin für die Literatur des In- und Auslandes», що датується серединою листопа-

³¹⁹ Не будемо зупинятися на повісті І. Франка «Захар Беркут», яка друкувалася в «Зорі» (1883, № 7-15) і вийшла окремим відбитком накладом цього часопису в 1883 р., оскільки це не стосується його власної видавничої діяльності.

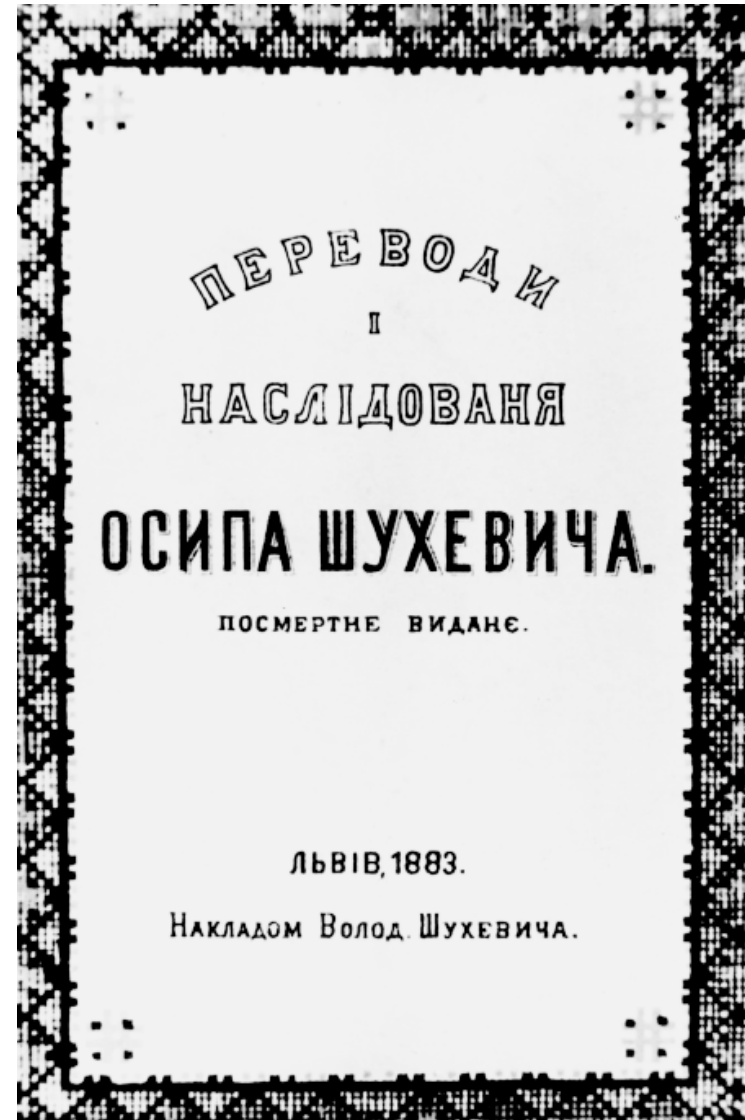
да 1882 р. [48, 333]. Цей лист надрукував М. Возняк у 1955 р.³²⁰, він не потрапив до 20-томового видання «Творів» письменника. Це, певно, одна з причин, що у франкознавчій літературі про працю І. Франка над цією книжкою практично не згадується.

І. Франко дуже серйозно поставився до взятих на себе обов'язків. У «Переднім слові» упорядник дав ґрунтовний життєпис о. Осипа Шухевича. Рід Шухевичів мав чималі заслуги у пробудженні української національної свідомості на Галицькому Покутті, дав багато видатних культурних і громадсько-політичних діячів, зокрема і головнокомандувача УПА генерал-хорунжого Романа Шухевича (Тарас Чупринка). Час навчання у Львівській духовній семінарії О. Шухевича збігся з періодом (1835-1840) найбільшого духового піднесення в цій закладі, де зібрався цвіт галицької молоді, «мужів, котрі опісля мали стати провідниками духовного і літературного відродження руського народу в Галичині»³²¹. В цей час там навчалися М. Шашкевич, Я. Головацький, І. Вагилевич, А. Могильницький, Л. Трещаківський, М. Устиянович, А. Добрянський — товариство, яке пізніше вписало свої імена в історію рідної культури. Володіючи добрим ораторським хистом, здібностями до науки, О. Шухевич став помітним серед семінаристів — його прощальна проповідь у семінарській церкві викликала щире захоплення у всіх, хто її чув. Отримавши ґрунтовні знання з класичних мов, рідної мови, захоплений появою першої в Галичині книжки «Русалки Дністрової», виданої народною мовою, юнак вирішив зробити і свій внесок у рідну культуру. Як припускає І. Франко, саме того часу О. Шухевич розпочав роботу над своїми перекладами.

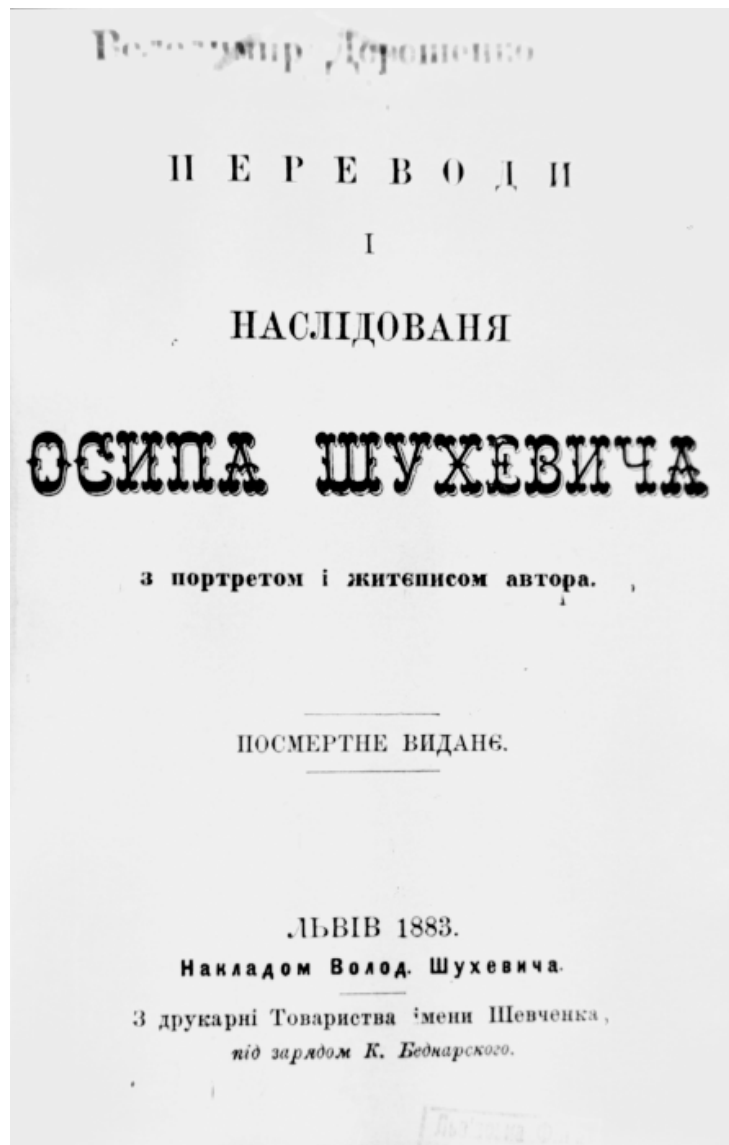
Після закінчення семінарії О. Шухевича протягом двох років не висвячували на священника, підозрюючи його, як усю «молоду Україну», в неблагонадійності. На це були підстави — церковна влада знала, що О. Шухевич брав участь у конспіраціях 30-х років. Але навіть після висвяти переслідування не закінчилися і майже до 1848 р. його перекидали вісім разів з села в село, аж поки в березні 1848 р. він не став парохом с. Тишківців на Городенків-

³²⁰ Див.: Возняк М. З життя і творчості Івана Франка. — К., 1955. — С. 269-270.

³²¹ Переводи і наслідованя Осипа Шухевича. — Львів, 1883. — С. 4.

Обкладинка творів О. Шухевича
«Переводи і наслідованя» (Львів, 1883)

Титульна сторінка творів О.Шухевича
(Львів, 1883)

щині. Після смерті о. Осипа Шухевича його справу продовжив син о. Зенон Шухевич. Своєю діяльністю Шухевичі заслужили повагу парохіян: проводили громадсько-просвітянську роботу, успішно боролися з пияцтвом³²².

До книжки О. Шухевича «Переводи і наслідованя» І. Франко долучив переклади з Вергілія «Пісні про хліборобство» (частини 1-4)³²³, частину з поеми «Буколіки» під назвою «Тітір і Палюмон», повний переклад поеми Е. Ф. Шульце «Заклята рожка», уривок з легенди Й. Г. Гердера «Хоробрий воїн» та вільний переспів поеми Вальтера Скотта під назвою «Подорожний». Окрім того, до збірки додано власний переклад І. Франка поеми Вергілія «Moretum», який отримав назву «Грамотика».

Книжка, крім «Переднього слова», має ще дві статті упорядника: «Про жите і твори Вергілія» (С. 9-15), «Замітка про жите і письма Ернста Ф. Шульце» (с. 131-132), ґрунтовний коментар до «Пісні про хліборобство» (с. 114-128), а також пояснення до поданих у виданні уривків з «Буколік». Свою роботу над спадщиною О. Шухевича І. Франко закінчив наприкінці 1884 р. Про це він повідомив І. Белея в листі, написаному після 23 грудня 1882 р. [48, 345]. Як видно з посвяти-подяки, яку склав І. Франкові В. Шухевич, книжка побачила світ у березні 1883 р. Надрукована вона накладом В. Шухевича в друкарні Товариства ім. Шевченка, формат 16° [17 × 12] см. Книжка має кольорову (у двох тонах, червонім і синім) обкладинку з рамкою геометричного орнаменту — без сумніву, автором цієї ідеї був син письменника, етнограф Володимир Шухевич.

На пропозицію свого доброго друга Є. Олесницького І. Франко підготував у 1885 р. невеличку збілочку своїх оповідань. Книжка під назвою «Галицькі образки» побачила світ 1886 р.³²⁴ у серії «Русько-українська бібліотека». Ця серія (один випуск коштував 10 кр.) була нібито продовженням «Дрібної бібліотеки», але друкувалися там лише літературні твори. Саме в цій видавничій

³²² Купчинський Б. Тишківське «Золоте братство» тверезості // Ямгорів. (Городенка). 1993 — № 5-6. — С. 41-46.

³²³ Властиво це чотири частини Вергілієвої поеми «Георгіки».

³²⁴ Цю видавничу серію Є. Олесницький розпочав видавати 1 грудня 1884 р. Редакція містилася у Львові по вул. Словацького, 6 — Див.: Діло. — 1887. — № 21. — 21 лют. (5 березня).

серії за сприянням І. Франка дебютувала своєю збіркою «Prima vera» Юлія Шнайдер (Уляна Кравченко). А ще раніше тут з'явилися «Запорожці» І. Нечуя-Левицького, оповідання О. Стороженка (до речі, «Голку» сконфіскувала цензура), повість О. Кониського «Юрій Горovenko» та оповідання Д. Мордовця.

До Франкової збірки «Галицькі образки» увійшло 4 оповідання: «Малий Мирон», «Грицева шкільна наука», «Оловець» та «Schönschreiben». Зовнішньо нічим особливим ця книжечка не відзначається, правопис етимологічний, розмір 15 × 10,5 см. На м'якій обкладинці зеленуватого кольору відбито віньєтку серії, а всі написи здійснено набірними літерами. Першодруком було лише оповідання «Малий Мирон», інші до того друкувалися у «Правді», «Зорі» та «Ділі». Але усі ці оповідання належать до таких, які мають автобіографічний характер [34, 457]. Тому «Малий Мирон» і інші оповідання³²⁵ стала поширеним виданням «Галицьких образків».

У травні 1886 р. І. Франко в Києві одружився з О. Хоружинською, а наступного року власним накладом у Львові надрукував збірку поезій «З вершин і низин», яку присвятив дружині. За твердженням літературознавців, І. Франко готував цю збірку, починаючи з 1882 р., але зміг видати її лише у 1887 р. і то в обсязі, далеко меншому, аніж планував³²⁶. Ця гіпотеза маловірогідна, бо не знаходить свого підтвердження в епістолярії І. Франка.

Книжка мала обсяг 8 друкованих аркушів (252 с.), причому майже 70% складала поема «Панські жарти», формат 16° [14 × 10,5] см. М'яка зелена обкладинка оздоблена рамкою, які використовувалися у друкарні Товариства ім. Шевченка для друку книжок такого типу. Книжка видана на якісному папері, фонетичним правописом «кулішівкою». Ціна книжки, зазначена на її обкладинці — 50 крейцерів, отже, своєю дешевизною вона була розрахована на широке коло читачів.

Повідомлення про вихід у світ збірки «З вершин і низин» з'явилось у пресі на початку липня³²⁷. Тут зазначено, що книжка

³²⁵ Франко І. Малий Мирон і інші оповідання. — Львів: Накладом А.Хойнацького, 1903. — VIII, 188 с.

³²⁶ Басс І. І., Каспрук А. А. Іван Франко: Життєвий і творчий шлях. — К., 1983. — С. 212.

³²⁷ Діло. — 1887. — № 68. — 20 червня (2 липня). — С. 3.

вийшла накладом автора, охоплює дрібні поетичні твори, які друкувалися в літературних часописах, і одну більшу поему під заголовком «Панські жарти».

Навряд чи спочатку планував І. Франко подавати поему до збірника поезій, бо в листі від 11 лютого 1887 р. до Товариства «Січ» у Відні він пропонує «Панські жарти» вмістити в альманасі, що його готували українські студенти з нагоди 20-річчя заснування цієї організації [49, 107]. Видно, на той час була готова вже перша редакція поеми. Але автор продовжував працювати над твором,

бо вже в листі до «Січі», датованому за поштовим штампелем 25 квітня 1887 р., відмовляється надсилати «Панські жарти» до альманаху, оскільки поема в переробці дуже розрослася, обнімає близько 5 аркушів друку, є задовга, тому він вирішив «видати її особно в своїм збірничку «З вершин і низин» [49, 110]. Отже, вже в 1887 р. було дві редакції поеми: менша за обсягом і розширений варіант, написаний у лютому-березні 1887 р. Велику за обсягом поему І. Франко написав за дуже короткий час, що й здивувало О. Маковея, який занотував цей факт у своїх записках³²⁸. Праця над поемою тривала і пізніше. У 1893 р. зроблено окрему відбитку під назвою: «Панські жарти. Поема з недавньої минувшини. Накладом автора. Львів, 1893». До цього видання І. Франко додав віршовану посвяту: «Присвята пам'яті мого батька Якова Франка». А в останньому прижиттєвому виданні, що побачило світ у 1911 р.³²⁹, він далі поширив текст, додав «Передмову», зробив де-

³²⁸ Возняк М. Велетен думки і праці. — С. 190.

³²⁹ Франко І. Панські жарти. Поема з останніх часів панщини. Четверте доповнене видання. — Львів, 1911.

Іван Франко
з дружиною Ольгою Хоружинською.
Київ. Фото. 1886

Обкладинка оповідань І. Франка "Галицькі образки" (Львів, 1885)

які поправки, пронумерував рядки, подав перед текстом зміст, складений з заголовків окремих епізодів.

Перша рецензія на Франкову збірку не забарилася з'явитися вже в черговому числі часопису «Зоря»³³⁰. Її автор, Г. Цеглинський, треба відзначити, зреагував на вихід книжки дуже оперативно. Саме ця рецензія зовсім незаслужено стала об'єктом критики і самого Франка, і потім багатьох підрадянських франкознавців³³¹.

Оскільки ніяких повідомлень у галицькій періодиці ні про зміст майбутньої Франкової книжки, ні про терміни її друкування не було, то Г. Цеглинський зауважив, що в нашій літературі повз увагу критики або й суспільства може перейти вартісний літературний твір, як це сталося з повістю (романом. — Б. Я.) «Хіба ревуть воли як ясла повні?» П. Мирного та І. Білика³³². Він вважає, що була б шкода, коли така доля мала би постріти цю книжку, та сподівається: цього не буде. Основні критичні зауваги Г. Цеглинського стосуються надмірної революційності Франкових віршів. На наш погляд, Г. Цеглинський мав рацію, коли писав, що поет грається словом «революція», як дитина стрільбою. Але тут немає нічого дивного — 46 віршів за хронологією діляться так: 1 вірш — з 1878 р., 21 — з 1880, 9 — з 1881 р., 6 — з 1882, 8 — з 1883, 1 — з 1886, поема «Панські жарти» — з 1887 р. (дати встановлено за другим виданням збірки, 1893 р., оскільки у виданні 1887 р. датовано лише поему). Отже, майже усі вірші (42 із 46) написані до 1883 р., тобто їх автор ледь переступив 25-річний вік. До того вже було два незаслужених арешти. Тому вважаємо так часто вживане слово «революція» зумовлене:

1) молодістю, з притаманним радикалізмом і нетерпимістю до несправедливості;

2) не пережитою образою на несправедливе ставлення до його особи.

³³⁰ Г. Ц. Критичні замітки і бібліографія // Зоря. — 1887. — № 13 і 14. — 8 (20) липня. — С. 241-242.

³³¹ Різко негативну оцінку цієї рецензії див. зокрема: Кирилюк Є. Вічний революціонер. — К., 1966. — С. 214-217; Басс І., Каспрук А. А. Іван Франко. — К., 1983. — С. 213-214.

³³² Г. Цеглинський помилився. Про початок друку збірки «З вершин і низин» газета «Діло» повідомила в ч.23 за 23.02. (10.03.) 1887 р.

На нашу думку, має рацію Г. Цеглинський і в тому, що там, де автор забуває «свій натуралізм»³³³, то справді творить перлини поезії. Критик дуже високо оцінив поему «Панські жарти», відзначив, що вона є окрасою не тільки поезії І. Франка, але української поезії взагалі, що такої гарної поеми в нашій літературі не було від часів Шевченка, закінчив рецензію сподіваннями, що поема доживе скоро не одного видання³³⁴. І. Франко дорікав Г. Цеглинському, а пізніше й О. Огоновському, що зображений у поемі священик, на його думку, не є ідеальний тип, яким треба захоплюватися й що підкреслюють обидва критики. І навпаки, захищався від М. Драгоманова, ображаючись, що той у своїй оцінці поеми не піднімається вище галицьких критиків Цеглинського і Огоновського, а вірить Окуневській і Кобринській, «що такого попа ніколи не було» [50, 31]. Отже, поема викликала різноманітні думки щодо зображених там подій і героїв, а це свідчить, що вона справді є непересічний художній твір.

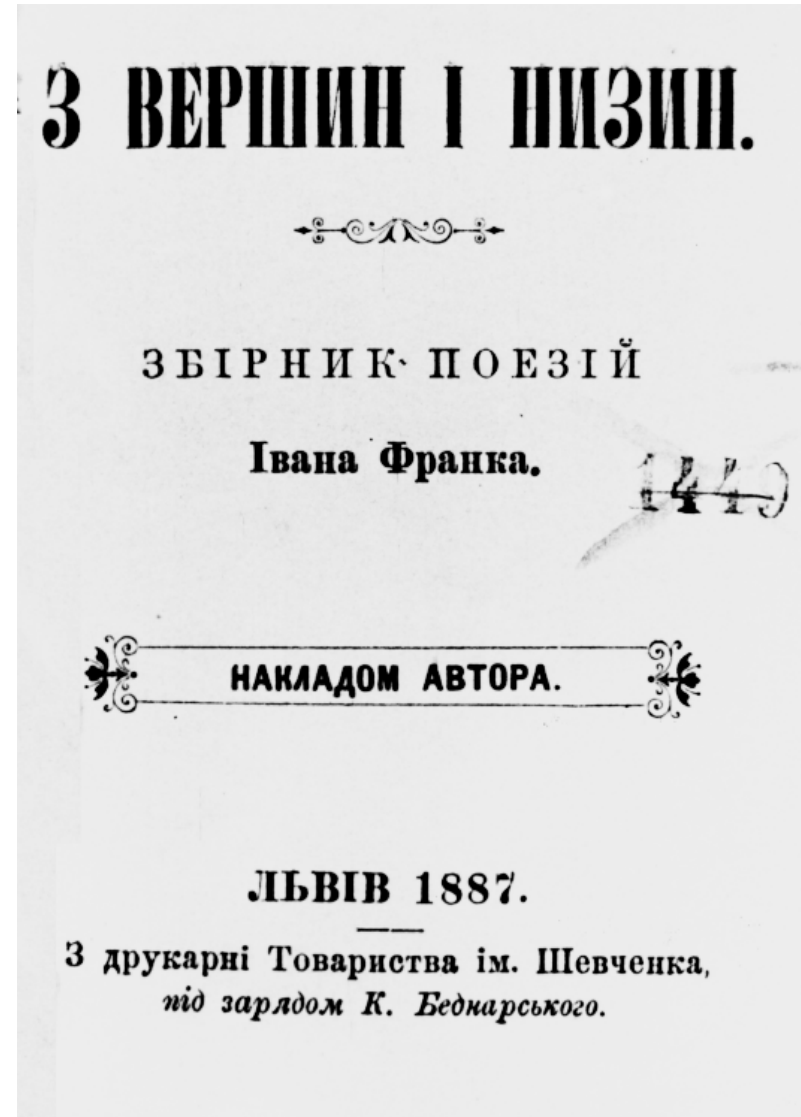
Не ставлячи собі за мету робити детальний аналіз збірки «З вершин і низин», треба, однак, вказати на різний підхід до її змісту, висловлений дослідниками творчості І. Франка в різні часи. А. Крушельницький, аналізуючи Франкові поезії «Вічний революціонер» і «Каменярі» ще в 1909 р. робить дуже точні висновки: поет, що в 1878 р. стає в ряди каменярів, «переймає на себе посольство «духа вічного революціонера», і, як його оруддє, має причинитися до його побіди над тьмою»³³⁵. Дуже вдалу оцінку дає В. Сімович у 1920 р.: вірші з 1880 р., які надають характер усій збірці, «створять провідний мотив тої цілої поетичної діяльності Франка, що її оголосили громадівством. Вірші ці тенденційні, за ними справжнього обличчя поета не видно. Франко від себе ховається, сказати б, відрікається себе чи просто соромиться за свої почування... Так цілого його заняли громадські ідеї, так у його серце й мізок в'їлося громадівство» (виділення в тексті — В. Сімовича)³³⁶.

³³³ Це можна точніше охарактеризувати як «гальмівне ratio розуму».

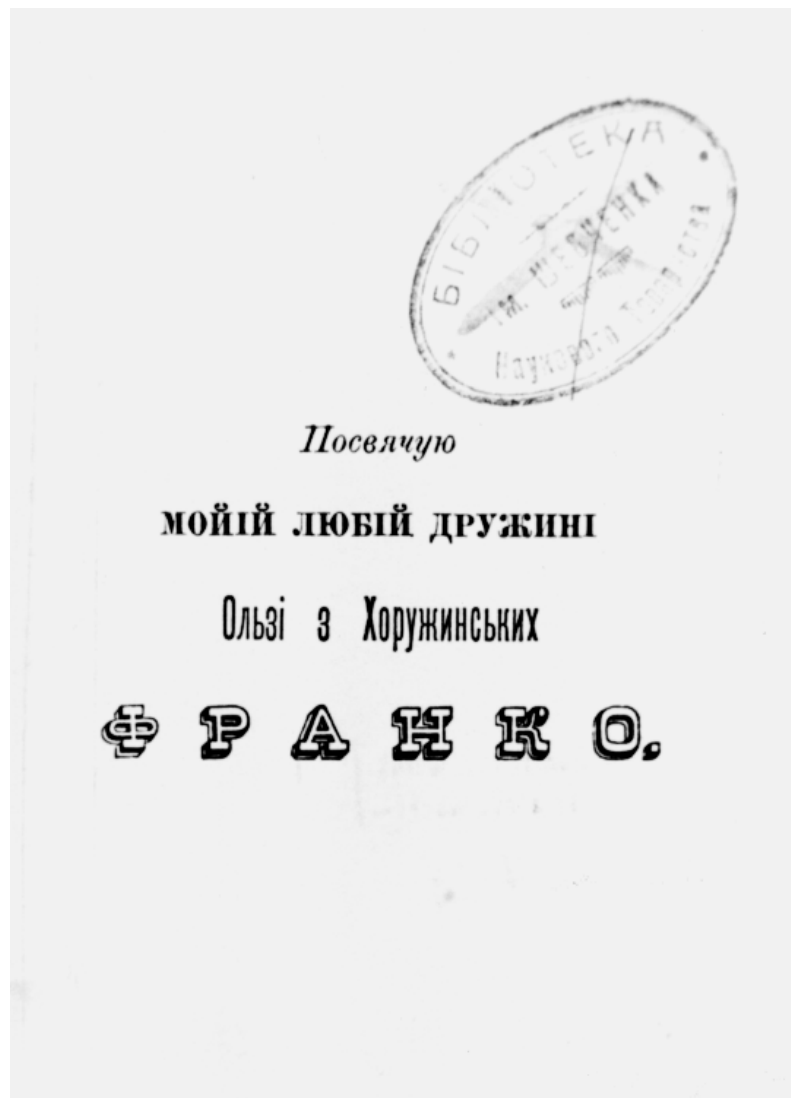
³³⁴ Поема тільки за життя І. Франка виходила 4-ма виданнями.

³³⁵ Крушельницький А. Іван Франко: Поезія. Коломия: Галицька накладня, б.р. — С. 35.

³³⁶ Верниволя В. [Сімович В.] Іван Франко. Біографічний нарис // Франко І. З вершин і низин. — К., Ляйпціг, б. р. — С. 37.

Титульна сторінка першого видання збірки І. Франка
«З вершин і низин» (Львів, 1887)

Посвята автора з першого видання збірки І. Франка
"З вершин і низин" (Львів, 1893)

Отже, і А. Крушельницький, і В. Сімович правильно доходили до суті аж надто «революційності» віршів збірки, відзначили, що вони не були суттю Франка-поета, а скоріше формою вислову власного «я» радикального юнака — тільки така поезія могла захопити молодь, тільки таким поетом могла вона захоплюватися.

Натомість у підрадянському франкознавстві саме ця революційність бралася на шит. У згаданій рецензії Г. Цеглинського не вбачалося нічого іншого, крім «буржуазної суті» автора, а не справедливості її окремих думок. Через відомі обставини, на такі позиції мусили стати навіть М. Возняк, Є. Кирилюк у своїх монографіях³³⁷. Однак, на відміну практично від усіх літературознавців підрадянської України, Є. Кирилюк був єдиний, хто став в обороні вірша «Не пора», а власне й цілого циклу «Україна» (друге видання збірки, 1893). У всіх можливих формах, навіть вдаючись до певних натяжок у трактуванні змісту, він аналізує увесь цикл і дає йому позитивну оцінку³³⁸. Завдяки Є. Кирилюкові читач зміг дізнатися про ці патріотичні поезії І. Франка, які в УРСР не друкувалися, починаючи з 30-х років³³⁹. Треба сказати, що Є. Кирилюк зробив навіть більше, аніж це дозволяла доба «хрущовської відлиги» і чого не зробив ніхто з франкознавців у пізніші часи застою.

Поминаючи прийняту в даному дослідженні схему хронологічного принципу аналізу видавничої діяльності І. Франка, зупинимось тут на другому виданні збірки «З вершин і низин», яка є найвидатнішим явищем в українській літературі після «Кобзаря» Т. Шевченка.

Ця велика за обсягом книжка (майже 30 д. а., 469+VI стор.) форматом 8° (19,5 × 13 см) стала за своєрідну антологію твор-

³³⁷ Возняк М. Велетень думки і праці. — С. 190-192; Кирилюк Є. Вічний революціонер. — С. 214-217.

³³⁸ У зібраннях творів у 20 т. і в 50 т. з усього циклу (4 вірші) надруковано лише один.

³³⁹ Київський цензор Н. Дроздов ще у своєму рапорті Петербурзькому комітетові іноземної цензури з приводу заборони збірки поезій І. Франка «З вершин і низин» (31.10.1888) звертає увагу на вірш «Не пора» — див.: Іван Франко. Документи і матеріали 1856-1965. — К., 1966. — С. 120.

³⁴⁰ Франко І. З вершин і низин. — Львів, 1893. — С. 3. Переднє слово надруковане також 1, 19-21.

Г и м н и

замість пролога.

Вічний революціонер —
Дух, що тіло пре до бою,
Пре за поступ, щастє й волю, —
Він жиє, він ще не вмер.
Ні пошівські тортури,
Ні арештів царських мури,
Ані війська муштровані,
Ні гармати лаштовані,
Ні шпїонів ремесло
В грїб єго ще не звело.

Він не вмер, він ще жиє!
Хоч від тисяч лїт родив ся,
То аж вчора розповив ся
І о власній силі йде —
І простує ся, міцніє
І спїшить туди, де днїє,
Словом сильним, мов трубою
Міліони зве з собою, —

1

Пролог (гїмн) до першого видання збірки І. Франка
“З вершин і низин” (Львів, 1887)

Г и м н и.

Замість пролога.

Вічний революціонер —
Дух, що тіло рве до бою,
Рве за поступ, щастє й волю, —
Він жиє, він ще не вмер.
Ні пошівські тортури,
Ні арештів царських мури,
Ані війська муштровані,
Ні гармати лаштовані,
Ні шпїонів ремесло
В грїб єго ще не звело.

Він не вмер, він ще жиє!
Хоч від тисяч лїт родив ся,
То аж вчора розповив ся
І о власній силі йде! —
І простує ся, міцніє,
І спїшить туди, де днїє...
Словом сильним, мов трубою
Міліони зве з собою, —
Міліони радо йдуть,
Бож се голоє духа чуть.

Голоє духа чути скрізь:
По курних хатах мужицьких,
По варетатах ремієницьких,
По місцях недолі й сліз.
І де тільки він роздаєть ся,
Гинуть сльози й сум нещастя.

Пролог (гїмн) до другого видання збірки І. Франка
“З вершин і низин” (Львів, 1893)

чості І. Франка упродовж 20-ти років. У «Передньому слові» автор пише, що видання збірки 1887 р. було ласкаво прийнято читачами і уже два роки, як вичерпалося у книгарнях. Залишає стару назву «хоч об'єм її, як усякий бачить, трохи не вчетверо більший від першого видання. Може під старим стягом не покине її й старе щастя»³⁴⁰.

Автор поділив твори на цикли, об'єднані в розділи «De Profundis», «Профілі і маски», «Сонети», «Галицькі образки», «Жидівські мелодії», «Легенди», що відображають системність поетичного мислення. Причому з погляду композиції ця збірка є найскладніша з усіх його подальших книжок, де він також використовував такий спосіб укладання³⁴¹. Як окремий розділ книжки надрукована поема «Панські жарти». До збірки увійшли всі твори з першого видання, але групування поезій циклами змусило І. Франка дати їм логічні завершення зі значним розширенням. Якщо в розділі «Жидівські мелодії» (1887) було всього два твори, то в одноіменному циклі (1893) їх було вже вісім, причому «Сурка», «У цадика», «З любови», «По людськи» — це вже невеликі поеми. Цикл «Україна» (1893) складають чотири високопатріотичні поезії, котрі, як ми вже відзначили, відображають світоглядні позиції автора.

З книгознавчого боку «Переднє слово» до збірки (1893) дає нам дуже багато цікавого матеріалу. По-перше, І. Франко відмовився громадити в книжці все, що написав у віршованій формі за 20 років письменницької діяльності, бо багато з того, що було надруковане, на його думку «не варто тепер навіть читання, не то передруку» [1, 19]. По-друге, він відзначив тут людей, які допомагали його становленню як письменника — В. Коцюцький, І. Белей, коли від багатьох інших отримував болючі удари або зустрічав тупий індиферентизм. По-третє, автор відмовився від хронологічного порядку друку своїх творів, а задля артистичної суцільності прийняв поділ на цикли. І четверте, мабуть, найважливіше. І. Франко висловлює своє ставлення до текстології власних творів: він не вважав їх історично-літературними документами, котрі повинні друкуватися, не змінюючи «ніже титли, ніже тїї коми»,

³⁴¹ Чамата Н. П. Ліричний цикл у поезії Івана Франка // Іван Франко і світова культура... Т. 1. — С. 241.

а користувався авторським правом, підправляючи мову до ступеня літературної [1, 20]. Що це так, достатньо зробити текстологічний аналіз хоч би перших рядків поезії «Гімн» («Вічний революціонер»):

Перша редакція:

Вічний революціонер —
Дух що тіло **пре** до бою

Друга редакція:

Вічний революціонер
Дух, що тіло **рве** до бою

Таких прикладів можна навести багато.

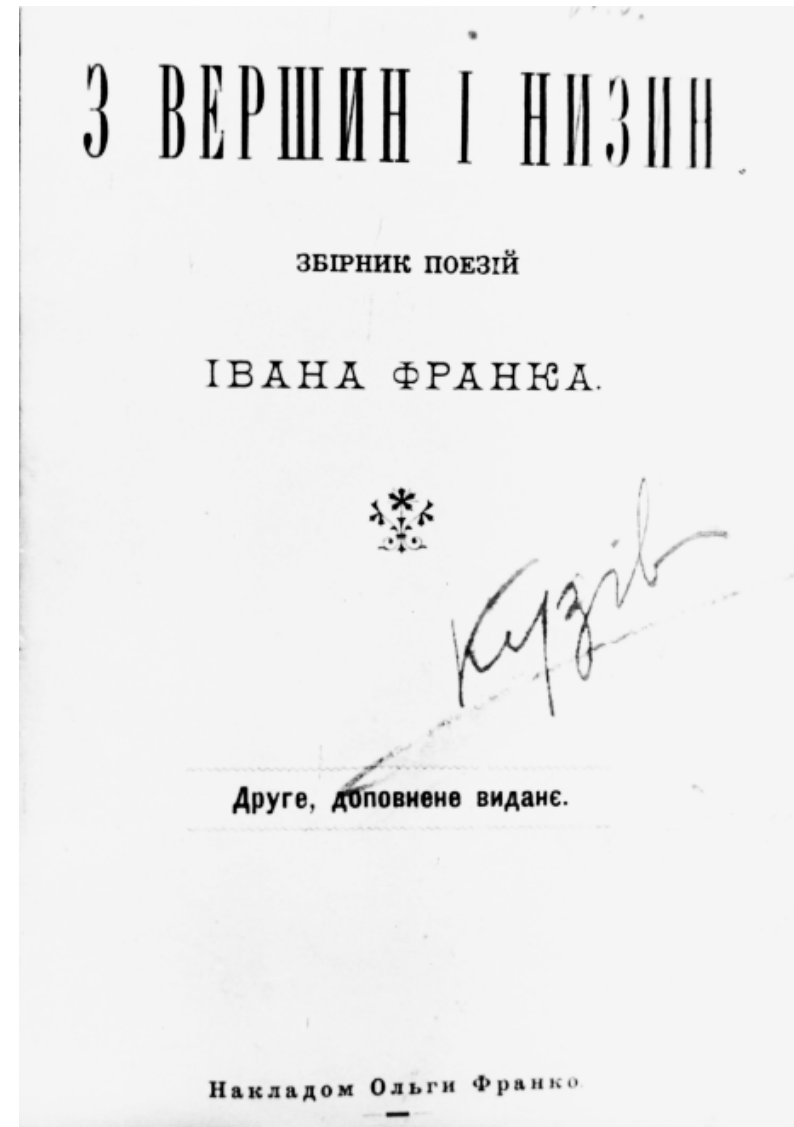
Для дослідження книжкового репертуару української книги, визначення рідкісності окремого видання, особливо після пережитих Україною двох світових війн, дуже бажано знати, яким був наклад книжки. Встановити цей показник для першого видання збірки «З вершин і низин» за документами ми не змогли: у генеральній книзі «Замовлень Друкарні Товариства імені Шевченка», яка велася з 1 січня 1883 р. до 29 грудня 1901 р., є чомусь кількарічний пропуск. Останній запис у книзі зроблено 24 червня 1887 р, потім пропущено чисті сторінки (12 розвертів), далі книгу ведуть з 1 січня 1892 р.³⁴² Можливо, на той час книга десь загубилася (хоч у це досить важко повірити, враховуючи її розміри). Записи велися в якійсь тимчасовій книзі, розшукати яку поки-що не вдалося, а вільні сторінки залишили, щоб переписати замовлення цих років, але так і не здійснили задуманого. Аналізуючи видавничу діяльність І. Франка 1887 р., можна припустити, що наклад першого видання збірки міг становити від 600 до 1000 примірників. За нашими приблизними оцінками, зробленими на основі аналізу наявності цієї книжки в головних бібліотеках України та у приватних осіб, до сьогодні її збереглося не більше ста примірників.

Друге видання збірки «З вершин і низин» є своєрідною контрафакцією. На її титульному аркуші вказано, що книжка вийшла «Накладом Ольги Франко», що й приймали дослідники як абсолютну істину. Насправді цей запис не відповідає дійсності. Справжній фундатор видання на той час з різних причин захотів залишатися невідомий.

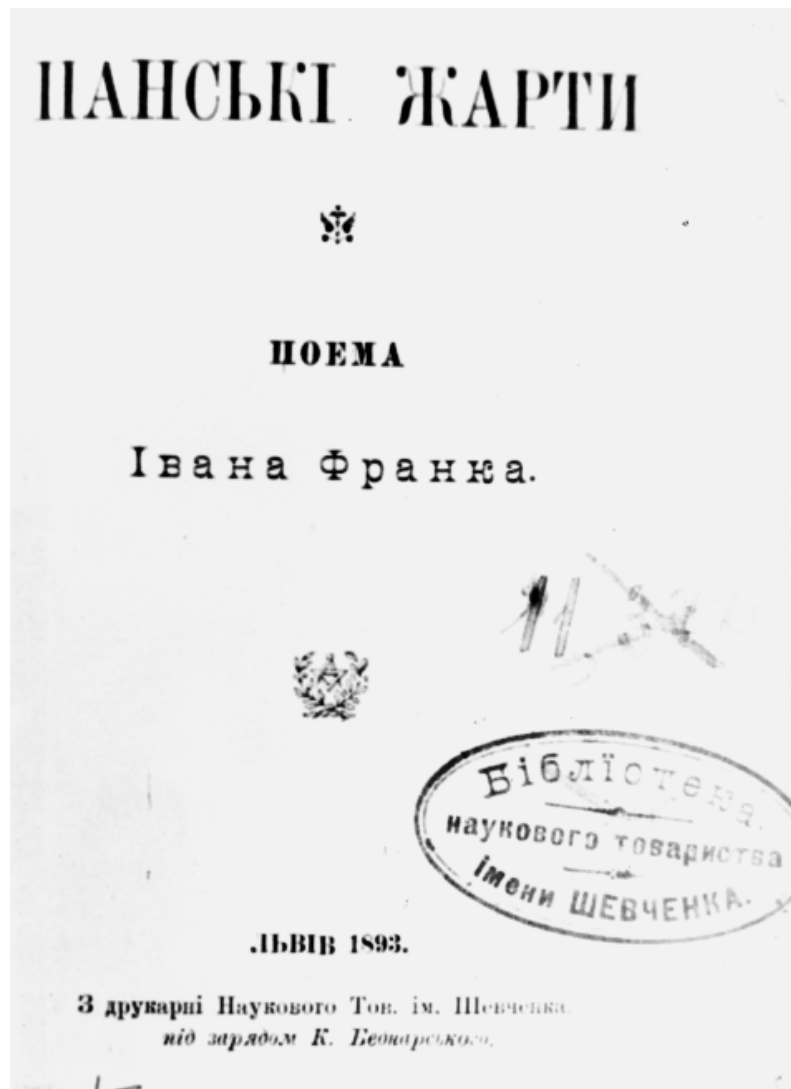
³⁴² ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 602.

Як видно з точно датованого «Переднього слова», І. Франко закінчив готувати книжку 27 березня, а вже 29 березня 1893 р. здав її до друкарні Наукового товариства імені Шевченка³⁴³, причому у книзі замовлень відсутні будь-які записи про кошти, які мав би внести І. Франко на друк цієї книжки. Відомо, що від початку жовтня 1892 р. аж до кінця червня 1893 р. І. Франко перебував у Відні, де у проф. В. Ягича готував докторську дисертацію. За цей час він лише двічі приїжджав до Львова: перший раз на Різдвяні вакації — пробув місяць, майже до Водохрестя, виїхав зі Львова 18 січня 1893 р. [49, 378], але вже в половині березня того ж року він знову опинився у Львові [49, 388]. Як свідчить його листування з дружиною, цих два місяці перебування у Відні він був дуже обтяжений справами, бо навіть не мав часу подивитися, як пливе лід по Дунаю [49, 387]. І. Франко нічого не згадував про планований приїзд до Львова. Отже, висновок перший з цієї історії — до Львова І. Франка покликали його обов'язки скоріш усього в «Kurjer-i Lwowski-m», ще якась справа, в якій був особливо зацікавлений. У листі до М. Драгоманова зі Львова від 21 квітня 1893 р. пише, що йому «трапилася й ще одна річ: найшовся чоловік, котрий згодився дати наклад на збірку моїх віршів, і мені приходится на гвалт збирати та переробляти мої поетичні складання. Збірник уже друкується під старим титулом «З вершин і низин» (перше видання давно вже розпродане), та в об'ємі вчетверо більшим — в 25-28 листів друку» [49, 389]. В листі до М. Павлика від 10 травня 1893 р. з Відня (він виїхав туди зі Львова 4 травня) І. Франко знову майже дослівно повторює: «Поки я сидів у Львові, найшовся добрий чоловік, що згодився дати наклад на більше-менше повну збірку моїх віршів. Вона вже й друкується, досі готових 10 аркушів, а всіх буде 28-30. Ходить о то, щоб якнайшвидше розпродати книжку, і для того я, за згодою накладця, пропоную Вам ось що: оголосити в «Народі», що кожний передплатник «Народу» може одержати книжку за знижену ціну, коли зголоситься і гроші пришле до кінця липня» [49, 394]. Очевидно, що так (у наведених вище цитатах виділення наше. — Б. Я.). І. Франко про свою дружину висловлюватися не міг. Розгадку цього цікавого питання знаходимо в листі І. Фран-

³⁴³ ЦДІА України у Львові. — Ф.309, оп. 1, спр. 602.

Титульна сторінка другого видання збірки І. Франка
«З вершин і низин» (Львів, 1893)

Титульна сторінка окремої відбитки поеми І. Франка
"Панські жарти" (Львів, 1893)

ка до К. Беднарського, датованому серединою травня того року, — він просить прискорити складання дальшого аркуша (мова йде, без сумніву, про збірку «З вершин і низин»), прислати йому друковані аркуші 10 і 11. І. Франко надсилає ще частину рукопису і просить: «За грішми, коли б Вам їх було треба, удайтеся до Хойнацького» [49, 394]. Остаточню цю гіпотезу підтвердила віднайдена нами угода між Ольгою Франко і А. Хойнацьким, укладена 12 квітня 1893 р. Згідно з цією угодою А. Хойнацький надає О. Франко кошти на видання тому поезій І. Франка. Після покриття витрат накладу в 1000 примірників подальші доходи ділять порівну. А. Хойнацький бере на себе продаж книжок, облік яких веде окремо, і хід продажу можна перевірити в будь-який час. Рахунки з розпродажу буде представляти кожного кварталу³⁴⁴. Угода написана рукою Антона Івана Хойнацького польською мовою, а на її звороті українською мовою рукою І. Франка зроблено такі зауваги:

- а) про торгіву знижку при продажі на 25%;
- б) про розрахунки з розпродажу наприкінці кожного року;
- в) про гонорар за ведення коректи.

Умову на звороті договору підписали О. Франко й А. Хойнацький³⁴⁵. Виходить, наклад книжки субсидував Антін Хойнацький, управитель Ставропігійської книгарні³⁴⁶. Пізніше А. Хойнацький заступив ще й керівництво друкарнею Ставропігійського інституту, був довголітнім видавцем творів І. Франка, хоч якихось відчутних доходів від цього ніколи не мав. Мотиви, якими керувався А. Хойнацький, видаючи твори І. Франка, він висловив пізніше в розмовах з друзями стосовно поезії О. Козловського: «без

³⁴⁴ Інститут літератури... ВР. — Ф. 3, спр. 1622, с. 81.

³⁴⁵ Там само. — С. 82.

³⁴⁶ Про тісні контакти І. Франка і А. Хойнацького в 1887 р. свідчать Франкові листи, що зберігаються в ЦДІА України у Львові (ф. 129, оп. 2, спр. 1144), які були невідомі редколегії 50-томового видання творів письменника. Ці листи ми вперше опублікували в 1989 р. (див.: Якимович Б. З. Невідомі автографи Каменяра // Літературне Прикарпаття / м. Івано-Франківськ — № 4. — Червень. — С. 6. Це був фактично спеціальний випуск газети "Комсомольський прапор", 1989, № 76-79, 25 червня).

поетів будемо хлопами, які не вміють глянути вище своєї голови»³⁴⁷.

Отже, друге видання книжки «З вершин і низин» вийшло накладом не Ольги Франко, а Антона Хойнацького — гроші дружини пізніше І. Франко використав на друк свого знаменитого часопису «Житє і слово».

Здавши до друкарні лише частину книжки, І. Франко змушений досилати її частину з Відня. На 19 травня він мав вже коректуру 12 аркуша [49, 400]. В листі до А. Кримського зі Львова, датованому 20 вересня 1893 р. І. Франко повідомляє про друк книжки, якої готові вже 24 аркуші [49, 415], а в листі від 7 жовтня починає частинами надсилати вірші йому для рецензії [49, 421].

Друк збірки «З вершин і низин» закінчено приблизно в другій половині жовтня 1893 р. — про це робимо висновки з його листа до М. Павлика: «вірші мої вийдуть сими днями» [49, 425]. Уже 6 листопада 1893 р. І. Франко повідомляє в листі до М. Драгоманова: «На днях вислав Вам своє «З вершин і низин». Що то Ви про нього скажете?» [49, 432].

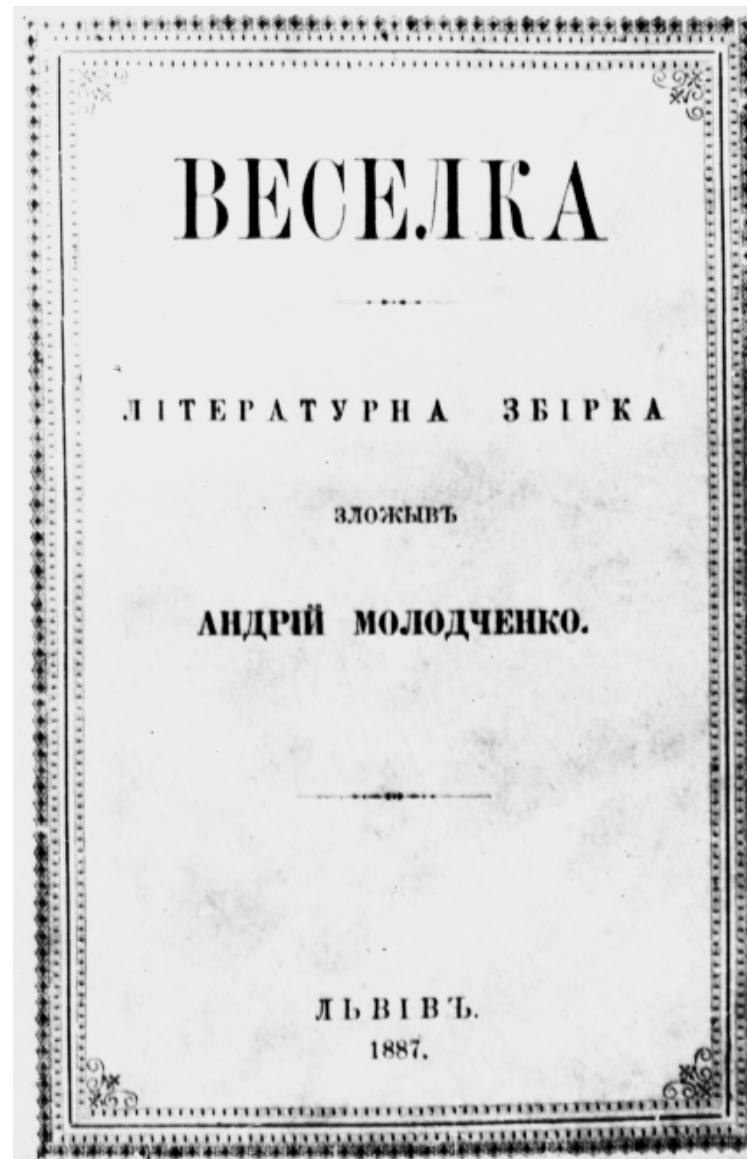
Частину примірників книжки оправлено в художню оправу в майстерні «М. Спожарського і сина» у Львові. Наклад книжки 1000 примірників³⁴⁸. Окрім того, окремо видано поему «Панські жарти» як відбитку зі збірки «З вершин і низин». Про це свідчить запис в книзі замовлень друкарні НТШ від 5 вересня 1893 р., а наклад цієї відбитки поеми — 500 примірників — виніс 55 зол. ринських і 90 крейцерів³⁴⁹. Продажну ціну поеми «Панські жарти» І. Франко встановив у 30 кр., — розраховувалося, що книжечки купуватимуть селяни [49, 425].

Цікавою й оригінальною сторінкою у видавничій діяльності І. Франка 80-х років є його активна участь у виданні трьох альманахів 1887 р. — «Веселки», «Ватри» та жіночого альманаху «Перший вінок». Задум видати альманах «Веселка» виник під час перебування І. Франка в Києві у 1885 та 1886 роках. Об'єднання мо-

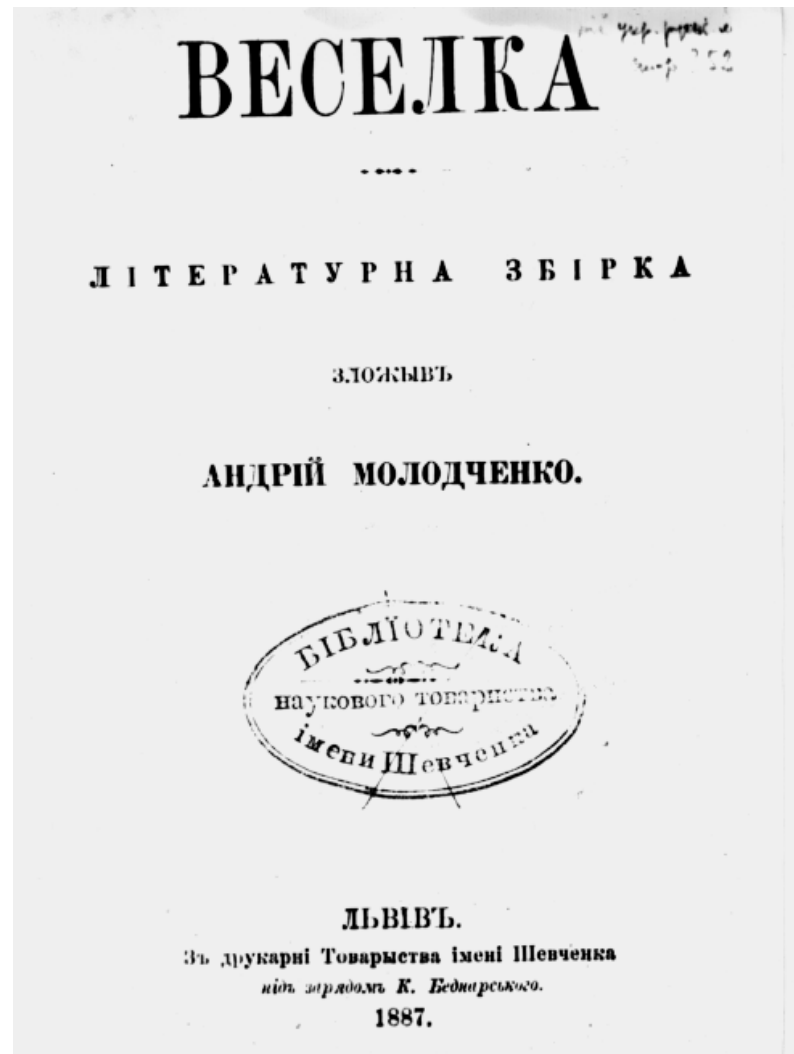
³⁴⁷ Керч О. Зустрічі з поезією // Визвольний шлях. — 1983. — Кн. 1. — С. 101-102.

³⁴⁸ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 602, а. 145 — зв. — 146.

³⁴⁹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 602, а. 15 — зв. — 15.

Обкладинка збірки «Веселка»
(Львів, 1887)

Титульна сторінка збірки
"Веселка" (Львів, 1887)

лоді «Київська студентська громада» вирішило видати літературну збірку творів українських письменників та поетів, яка, на їх думку, мала би стати за читанку для народу. Альманах готував гурток «Хрестоматія», до якого належали тоді Б. Кістяківський, М. Ковалевський, К. Арабажин, П. Тучапський, С. Деген та ін. Ця збірка мала б відповідати ідейно-естетичним уподобанням молоді і протистояти, на їх думку, обмеженим поглядам ряду діячів «старої» Київської громади. Видати таку книжку в Києві було надто складно — діяв Емський указ 1876 року. Та, попри урядові утиски, деякі книги українською мовою почали виходити у світ навіть у межах імперії — видавались етнографічні матеріали, фольклорні записи, правда, з обов'язковим дотриманням російського правопису. Тому вирішено: ця збірка буде друкуватися у Львові російським алфавітом т.зв. «напів'ярижкою», з надією на те, що хоч ця обставина дозволить обійти цензурні рогатки.

І.Франко охоче погодився допомагати київській молоді. Альманах вийшов друком у 1887 р. у Львові в друкарні Товариства імені Шевченка. Розмір книги 18 × 13 см, всього у збірці — 211 сторінок. На титулі збірки зазначено, що її «зложив Андрій Молодченко». Як писав потім І. Франко, «того ж самого року (1887, — Б. Я.) вийшла у Львові під моїм доглядом дуже оригінальна своїм замислом літературна збірка «Веселка», яку буцімто зложив Андрій Молодченко. Це було прізвисьце фіктивне, бо статті тої збірки були укладені студентською українською громадою в Києві і передискутовані докладно з метою дати українській молодіжці якнайпопулярніше і найкраще оброблений опис рідного села з його природою, людьми та їх життям. Прозові статті чергуються тут з народними піснями та найкращими віршами Шевченка й інших новочасних поетів» [41, 453]. І. Франко брав активну участь в обговоренні проспекту збірки ще, мабуть, під час своєї поїздки 1885 р., і багато творів потрапило до неї за його ж рекомендацією. Рукопис він привіз з Києва в середині 1886 р. (після свого одруження з Ольгою Хоружинською) і почав зразу ж готувати його до друку. М. Возняк розшукав цей рукопис, який перейшов з архіву Львівської «Просвіти» до бібліотеки Наукового товариства ім. Шев-

³⁵⁰ Участь І.Франка у "Веселці" // Возняк М. З життя і творчості Івана Франка. — К., 1955. — С. 162-163.

ченка³⁵⁰. На сторінках 10-11 альманаху надруковано вірш «Наймит» із зазначенням: «З уст народних». Однак в оригіналі стоїть вірш «Наймит в чужій хаті», який закреслено червоним олівцем рукою І. Франка. Як приклад редакторського втручання наведемо тексти обидвох віршів-пісень (у згаданій публікації М. Возняк подає тільки текст, надрукований у «Веселці», а текст цієї пісні з рукопису, який опублікував раніше П. Чубинський³⁵¹, там відсутній).

Текст у рукописі

Та й погнав наймит воли на ніч,
Пригонить уранці,
А хазяєчка за сокиру: «Іди
гров рубати».
Та порував же наймит гров,
Зносить у хату.
Хазяєчка з усіх мисок йому
позливала: «Оце тобі, бісів сину,
Вечеря з обідом».
Ой да прийшли бідну бурлачину
У некрути брати:
Сидить бурлак зажурився,
Слізеньки втирає
Та як узяли його в некрути.
Бідну сиротину, —
Ніхто за їм, сиротою,
Ніхто не заплаче.
— Та не хилися вільхо,
бо й так мені гірко;
Та й не хилися сосно,
бо й так мені тоскно.
Та й не хилися явір,
бо й так серце в'яне.
— Ой як мені не хилитися —

І. Франко: текст у «Веселці»

Ой зацвіла черемшина коло
перелазу;
Добре було наймитові в
господаря зразу.
Ой як почав з черемшини
цвіток опагати,
То почало господаря лихо
напагати.
Богацький син пообідав, ще
кури не піли,
Бідний наймит пообідав, що
гіти не з'їли.
Богацький син пообідав, іде
в коршму пити,
Бідний наймит ціп під пахву,
іде молотити.
Богацький син іде з коршми,
та вигукуючи,
Бідний наймит іде з поля, та
постогнуючи.
Ой прийшов він до домоньку,
хотів собі сісти,
А господар повідає: «Іди дай
коням їсти!»

³⁵¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 602, а. 145-зв.
— 146.

Корень вода миє,
Ой як мені не журитися,
Зоставсь я нещасний,
Як билина в полі.
А на тую билиночку
Стиха вітер віє.

Ой приходить наймитонько
від коней до хати,
Господиня повідає: «Іди
грова рубати!»
Пішов наймит, гров нарубав,
сів на колоду,
Господиня повідає: «Іди,
наймит, по воду».
«Ой піду ж я по водицю у
зелені лози,
Поб'ють тебе, господине,
наймитові сльози!»
Іде наймит із водою, плечі
похляє,
Господиня із трьох мисок у
одну зливає.
«Ой на тобі, наймитоньку,
вечерю з обідом,
Не доложиш пирогами, то
докладай хлібом.
Не берися, наймитоньку, до
хліба цілого,
Шукай, шукай поза комин
сухаря сухого.»
Поліз наймит поза комин
сухаря шукати,
Взяли його, молодого,
сльози обливати:
«Ой не хочу, господине, не
хочу вже їсти.
Позволь мені, господине, на
хвилечку сісти!»
А господар повідає, що не
час сігати:
«Бери коні на поводи, треба
на ніч гнати!»

П. Чубинський записав свій варіант пісні у Боярці під Києвом, І. Франко — в Нагуєвичах у Галичині. Як видно, це варіант однієї і тієї ж пісні, яка побутувала в різних місцевостях України, але галицький — мелодійніший, соціально-гостріший, що й спонукало І. Франка надрукувати у збірці саме його. Більше ніяких суттєвих змін Франко до збірки не вносив. Разом з рукописом привіз І. Франко з Києва також гроші на це видання, він сам проводив оплату друку: перший внесок у розмірі 242 зол. ринських заплатив друкарні 5 серпня 1886 р.³⁵², другий — у розмірі 100 зол. ринських — 15 листопада 1886 р.³⁵³, третій — у розмірі 10 зол. ринських — 21 грудня 1886 р.³⁵⁴ Отже, витрати на друк склали 352 зол. ринських.

Друкувати збірку розпочали в 1886 р. невдовзі після приїзду І. Франка з Києва. Вже в листі до М. Ф. Комарова, датованому 26 листопада 1886 р., він писав: «Прошу також поклонитися від мене і від моєї жінки добродійству Турському³⁵⁵ і звістити, що «Веселки» надруковано вже 10 листів і що вона швидко буде могла вийти на світ божий» [49, 86].

Як видно з повідомлень у пресі, наклад книжки був готовий у лютому 1887 р.³⁵⁶ Книжка друкувалося довго, майже рік, хоч гроші друкарні заплачено наперед. На наш погляд, це пов'язано, напевно, з незвичним для галицьких зецерів (складачів) набором книги російською абеткою, складною коректурою, яку достеменно в Галичині знало мало людей. Але надії на те, що книгу можна буде розповсюджувати на території Наддніпрянської України, не виправдалися. Вона попала в сумнозвісний «Алфавитный список произведений печати, которые на основании пункта 3-го примечаний ст. 175 Устава о цензуре и печати, воспрещен Минист-

³⁵² ЦДДА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 604, а. 5 зв.

³⁵³ Там само. — А. 7.

³⁵⁴ Там само. — А. 7 зв.

³⁵⁵ Хто ця особа нам встановити не вдалося. Можливо, це про нього так негативно пише М. Драгоманов, як про редактора «Свободи»: див.: Матеріали... Листування. — С. 263.

³⁵⁶ Галицька преса повідомила про вихід збірки 1(13 н.ст.) лютого (Зоря — 1887. — Ч. 3). Можна припустити, що наклад книжки був готовий наприкінці січня 1887 р.

ром внутренних дел к обращению в публичных библиотеках и общественных читальнях». Такі списки склалися в Головній управі в справах друку, розмножувалися друкарським способом і розсилалися циркулярно у всі цензурні комітети. Така ж доля чекала і на «Ватру», «Перший вінок», більшість творів самого І. Франка, практично на всі галицькі періодичні видання³⁵⁷.

Укладений як народна читанка, альманах «Веселка» складався з п'яти розділів: «Рідна оселя», «Село», «Поле», «Ліс», «Річка та став». Стосовно цих розділів групувався літературний і фольклорний матеріал збірки. Тут надруковано твори, а в більшості — уривки з творів Т. Шевченка, Л. Боровиковського, Л. Глібова, І. Нечуя-Левицького, Б. Грінченка, Д. Мордовця, А. Бобенка, П. Чубинського, опубліковано багато записів з народних уст — прислів'їв, приказок, більшість з яких побачило світ вперше. Крім творів українських письменників, використано також переклади з російської: «Горобець» — за І. Тургенєвим; «Багатий дрібно крає» — за М. Гоголем; з французької: «Урок в старій школі» — за Беранже.

Повнота матеріалу альманаху-читанки «Веселка» давала можливість використовувати її для знайомства дітей у початкових школах з рідною мовою, побутом та й, зрештою, і культурою українського народу. Вона була одним з видатних досягнень молоді української інтелігенції.

На жаль, ця книжка не змогла відіграти на Наддніпрянщині призначену їй роль. Ось як про неї згадує В. Самійленко: «Ця читанка погано розходилася, бо надруковано її було поганим правописом, «полуярижкою», так що 600 примірників її загинуло на горіщі І. Франка, бо для шкіл Галичини її визнано було нездатною за правопис, а до нас її не пускали зовсім»³⁵⁸. Хоча невеликими

³⁵⁷ ЦДДА України у Києві. — Ф. 294, оп. 1, од. зб. 4-А, а. 292, 293, 303; Там само. — Спр. 129, а. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9; Ф. 442, оп. 844, спр. 8, а. 25, 37, 6336 (тут заборонено 1355 позицій на 78 стор. тексту) та інше. Царська цензура забороняла навіть окремі сторінки з книжки «Зів'яле листя» — див.: Ф. 295, оп. 1, спр. 175, а. 233 зв.

³⁵⁸ Тулуб О. Матеріали до життєпису Володимира Самійленка // За сто літ. Матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початку XX століття. — Кн. 3. — К., 1928. — С. 300.

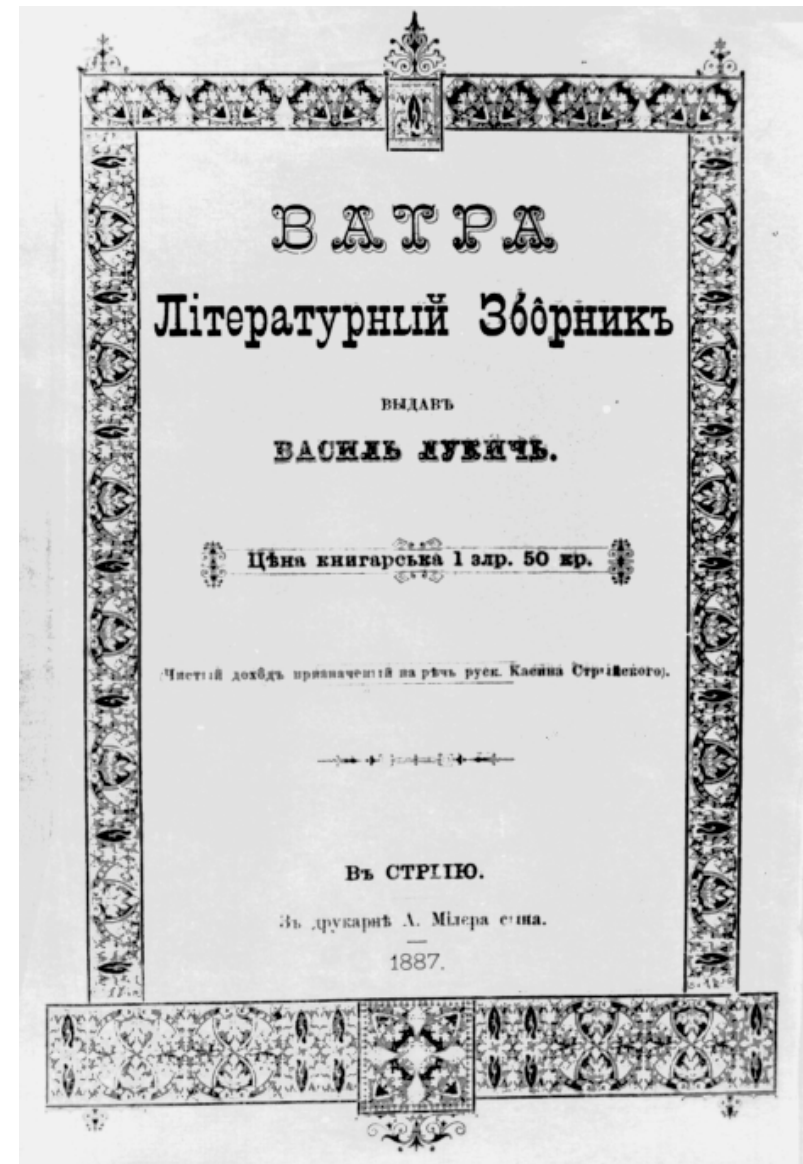
партіями, І. Франко все-таки старався поширювати книжку і в Галичині³⁵⁹.

Передісторія альманаху «Ватра» була драматична. 17 квітня 1886 р. в одному з будинків на передмісті Стрия вибухнула пожежа. Полум'я, підхоплене сильними поривами вітру, перекинулося на сусідні будинки. За короткий час більша частина міста опинилася у страшному вогняному вихорі. Гасити пожежу не було чим — майже все обладнання стрийської пожежної охорони виявилось занедбане і зіпсуте. Мешканці охоплених полум'ям будинків намагалися врятувати хоч щось зі своїх пожитків. Викликана телеграфом пожежна команда Дрогобича прибула на місце лише тоді, коли там завершувався останній акт трагедії.

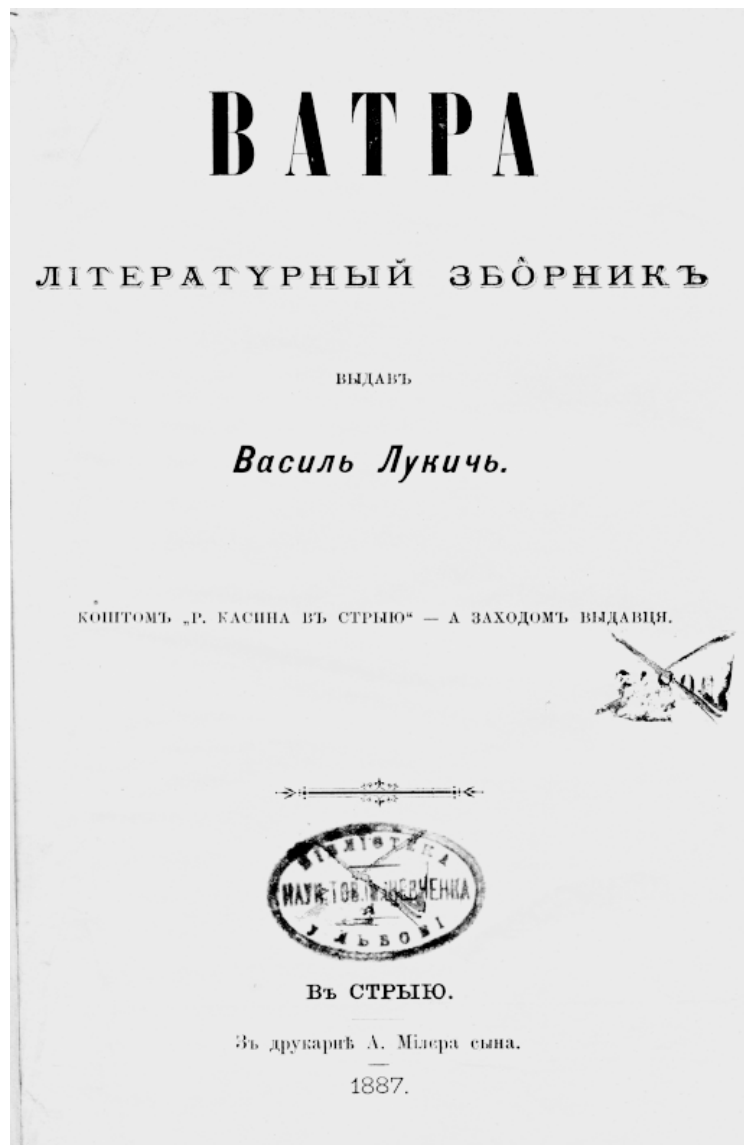
Полум'я знищило практично дві третини міста. Близько восьми тисяч погорільців роз'їхались зі Стрия, шукаючи допомоги й притулку у своїх родичів і знайомих. Ще стільки ж залишилося в місті без засобів для існування. Крім великих матеріальних втрат, пожежа завдала тяжкої шкоди і духовому життю мешканців Стрия. Ще у 1883 році, під час свого приїзду в місто, І. Франко милувався багатою на книжкові раритети бібліотекою учителя місцевої гімназії К. Горбала. Більша частина її загинула в полум'ї великої стрийської пожежі [36, 370]. Вогонь знищив приміщення та інвентар культурно-освітніх товариств, громадських організацій.

Ініціативу відродити духове життя в місті взяла на себе найенергійніша частина молоді та група їх старших товаришів. З допомогою І. Франка вони розпочали листування з багатьма адресатами і в Галичині, і за межами краю. Зокрема, з Женеви стрияни одержали від М. Драгоманова примірники «Кобзаря» Т. Шевченка, нелегальні в Росії українські та російські видання: роман П. Мирного й І. Білика «Хіба ревуть воли як ясла повні», брошуру «Засади суспільної науки», роман І. Тургенєва «Напередодні» та іншу літературу. Невдовзі після пожежі, розірвавши з віділом «Просвіти», де був за редактора «Календаря», до Стрия на служ-

³⁵⁹ Див.: Якимович Б. З. Невідомі автографи Каменяра // Комсомольський прапор (Івано-Франківськ). — 1989. — № 76-79. — 25 червня. — С. 6 (Лист І. Франка № 1 від 2 квітня 1887 р. з проханням взяти на комісію в книгарню Ставропігійського інституту п'ять примірників альманаху «Веселка»).

Обкладинка збірника «Ватра» (Стрий, 1887)

Титульна сторінка збірки «Ватра»
(Львів, 1887)

бу в нотаріальну контору прибув давній товариш І. Франка Володимир Левицький (Василь Лукич). До нього звернулися учителі місцевої гімназії І. Вахнянин та К. Горбаль, які й запропонували видати на громадські кошти новий літературний альманах. Прибутки від продажу цієї книги мали піти на купівлю книжок для нової гімназіальної бібліотеки та придбання інвентаря для просвітніх товариств, які постраждали від пожежі. За спільною згодою вирішено назвати альманах «Ватра», що мало символізувати незгасимість, непоборну силу духового життя народу.

На початку липня 1886 р. В. Левицький написав І. Франкові листа з проханням надіслати щось із забракованих консервативною редколегією «Зорі» творів для альманаху, які лежали в редакційній теці. Ця ідея сподобалася І. Франкові. Уже в першому листі-відповіді він дав великий перелік віршів і оповідань, критичних статей і заміток, що могли б увійти до книжки. Про підготовку збірника І. Франко повідомив своїм знайомим з Наддніпрянської України. На альманах він покладав великі надії: «Я бажав би, — писав І. Франко до В. Лукича 9 липня 1886 р., — щоб видання твоє зробилося першим товчком до нового, свободнішого і поступового руху у нас, щоб було сигналом і для других — виломуватись з пут дотеперішнього шлендріяну» [49, 70]. Характерно, що ніхто з народовських діячів (крім професора української літератури О. Огоновського) не дав нічого для публікації у «Ватрі».

Альманах друкувався у два етапи. Перша частина книги вийшла з друкарні А. Мілера-сина у Стрию, а друга — починаючи з 177 по 216 стор. — себто три аркуші друку, з друкарні Товариства імені Шевченка у Львові. Чітко вказані дати друкування: «Друк «Ватри» зачався 1 липня 1886, а скінчився 25 марця 1887» — дані дуже вже рідкісні, як на видання минулого століття³⁶⁰. Альманах має світло-зелену обкладинку з рамкою рослинного і геометричного характеру.

Як звичайно, для тодішніх галицьких видань подано список книг, які щойно вийшли у світ і які можна придбати у львівських книгарнях. Серед них — і повідомлення про альманах «Веселка», що підтверджує: останній вийшов у світ трохи швидше від «Ватри». Оскільки кінцеві сторінки альманаху (3 аркуші) друкувалися

³⁶⁰ Цей запис поміщено на звороті титульної сторінки.

у Львові, встановлено наклад книги — 600 примірників. За це друкарні Товариства імені Шевченка заплачено 54 зол. ринські³⁶¹.

Вихід «Ватри», яка мала присвяту «На честь і на пам'ять двадцятип'ятилітніх роковин смерті Тараса Шевченка і двадцятип'ятилітньої літературної діяльності Юрія Федьковича», став подією великого культурного значення. Всі поміщені там матеріали побачили світ вперше. Розпочався збірник оповіданням Д. Мордовця, далі надруковано вірш «До сестри», який протягом довгого часу помилково приписувався Т. Шевченкові. Поезію відписав Т. Камінський буцім-то з рукопису поета, що зберігався у В.Тарновського. Насправді ж вірш, що починався рядком «Не читай ти моїх пісень...», написала українська поетка О. І. Псьол.

І.Франко надрукував у «Ватрі» своє оповідання «Місія», рецензію на книгу новел Д. Мордовця. У збірнику були поміщені твори І. Нечужа-Левицького, П. Мирного, Б. Грінченка, М. Старицького, С. Руданського, О. Кониського, П. Куліша, літературознавче дослідження М. Драгоманова, мовознавче — М. Сумцова та ін. В цілому, за словами І. Франка, у «Ватрі» були представлені «майже всі живі ще покоління і напрями української літератури» [27, 103]. Сам В. Левицький дав багатий на цікаві факти історико-етнографічний опис Закарпаття. Серед інших матеріалів, які підготував головний редактор і видавець, особливу увагу привертають спогади стрийського інженера Каспера Малецького про його знайомство з Т. Шевченком у Петербурзі в 1859-1860 роках³⁶². «Ватра» подала унікальні біографічні матеріали про Ю. Федьковича, А. Свидницького, а також про менш відомих діячів літературно-публіцистичної ниви: О. Стороженка, В. Забілу; вміщено також бібліографічні описи «Кобзаря» Т. Шевченка, який видав М. Драгоманов у Женеві, «Руської історичної бібліотеки» О. Барвінського, матеріали про українські старожитності — запорізькі пам'ятки, шаблю І. Мазепи, опис Сулимівського архіву тощо. Крім своїх безсумнівних літературних вартостей, альманах був цінний тим,

³⁶¹ ЦДІА України у Львові. — Ф. 309, оп. 1, спр. 602, а. 101 зв.— 102.

³⁶² Ватра: Літературний збірник / Видав Василь Лукич. — Стрий, 1887. — С. 206-207.

що засвідчував відхід кращих літературних талантів від табору консерваторів.

У ті ж дні, коли на складах друкарні Товариства імені Шевченка вже лежали свіжо віддруковані книжки «Ватри», у її цехах набирался новий літературний альманах під назвою «Перший вінок». Запрошення до передплати цієї книжки подала галицька преса ще на початку лютого 1887 р. Однак до обіцяного терміну завершення друку — середина квітня — була готова лише половина запланованого обсягу книжки.

Взагалі шлях «Першого вінка» до читача був дуже довгий. Якоюсь мірою це пояснювалося незвичним для Галичини характером цієї збірки. «Перший вінок» задумано як винятково жіночий альманах: жінки були видавцями і, одночасно, авторами усіх поміщених у ньому матеріалів.

Ідея видання виникла в письменниці і громадської діячки Наталі Кобринської ще в 1884 р. Листування Н. Кобринської з І. Франком у 1884-1887 рр. розкриває історію створення «Першого вінка». Уже в листі від 31 серпня 1884 р. вона повідомила І. Франка про намір організувати жіноче літературне товариство, яке видавало б свій власний літературно-науковий журнал³⁶³. На думку Н. Кобринської, яку вона висловила в доповіді на установчих зборах жіночого товариства, література має стати основним полем діяльності майбутнього товариства саме тому, що «нас виключено від політики, й ми, жінки, лише через белетристичну літературу можемо виразити свої думки й бажання, вона лише займається нами й заступає наші індивідуальні відносини до загалу»³⁶⁴.

Установчі збори жіночого товариства відбулися у Станіславові 8 грудня 1884 р. і в їх роботі взяв участь І. Франко на запрошення Н. Кобринської [48, 495]. Н. Кобринській довелося потратити багато сил і часу, щоб переконати членів товариства про необхідність видавати жіночий альманах, а тим паче, залучити до праці над ним І. Франка. Але ж Н. Кобринська не відмовляється від свого первісного задуму. Нарешті, 4 вересня 1885 року пові-

³⁶³ Возняк М. Як дійшло діло до першого жіночого альманаха. — Львів, 1937. — С. 7.

³⁶⁴ Возняк М. Вказ. праця. — С. 18. Доповідь (відчит) надрукована в газеті «Діло» (1884, № 148).

домила І. Франкові радісну новину: разом зі своїми прихильницями вона домоглася в керівництва станіславівського товариства згоди на видання жіночого літературного альманаху. Правда, щодо участі І. Франка в підготові цього збірника прийнято компромісну ухвалу: Кобринській дозволено звернутися до нього за допомогою у виборі та редагуванні матеріалів за умови, що все це залишиться в таємниці... «Будь що буде, ухвалено чи не ухвалено, — писала Н. Кобринська І. Франкові, — але я не довіряю моїм силам, і, лише би не була вложила на себе того обов'язку, якби не стояли мені в пам'яті в посліднім Вашім письмі слова: «Я готов Вам і радою, і матеріалами помагати, так що надто велику роботу Ви на себе не візьмете». Самі впутали в біду і тепер будете мати клопіт з бабами»³⁶⁵.

Дня 19 вересня 1885 р. газета «Діло» повідомила, що готується «Альманах товариства жіночого у Станіславові», в якому, зокрема, подавався детальний план майбутньої збірки. Альманах мав складатися з трьох частин: розділу художньої літератури, де задумано репрезентувати лише оригінальні поетичні і прозові твори, наукового розділу про сучасний розвиток жіночого руху в усьому світі і Галичині та довідково-інформаційної частини. Як вважав М. Возняк, план альманаху був вироблений на спільній розмові Н. Кобринської з І. Франком під час їхньої зустрічі в Болахові³⁶⁶.

За посередництва І. Франка Н. Кобринська звернулася до Уляни Кравченко, Климентини Попович, Олени Пчілки та інших відомих і маловідомих українських жінок-літераторів по обох сторонах австро-російського кордону з проханням надсилати свої твори для нового альманаху. Особливо їй залежало на матеріалах з Наддніпрянщини. «Той «Альманах» міг би статися задатком для нас, галичанок, ери, якби удалося там тепер зібрати праці правдивої наукової вартості. Сильно про тоє рахуємо на пань україннок, котрі давніше і вправніше владять від нас пером...» — писала Н. Кобринська в листі до О. Пчілки від 1 жовтня 1885 р.³⁶⁷

Перші літературні матеріали надійшли наприкінці листопада 1885 р. Тим часом над виданням почали збиратися хмари. По

³⁶⁵ Кобринська Н. Вибрані твори. — К., 1980. — С. 391.

³⁶⁶ Возняк М. Вказ. праця. — С. 36.

³⁶⁷ Кобринська Н. Вказ. праця. — С. 394.

Жіночий альманах. «Перший вінок» (Львів, 1887)

Станіславові пройшли чутки, що місцевий єпископ Юліян Пелеш не стерпить існування у місті жіночого товариства з такими «непевними» тенденціями. Ректор Львівської духовної семінарії О. Бачинський в одній із розмов заявив, що «нам треба жінок, виховуючих дітей, а не забавляючихся в літературу». А 26 листопада 1885 р. супротивниці Н. Кобринської усунули її з посади голови проводу жіночої організації та вирішили купити для владики Пелеша срібну тацю за гроші, що мали йти на видання альманаху.

Як писав І. Франко, «деякі люди доброї волі, але обмежених поглядів, стали підкопуватися під програму товариства, бажаючи повернути його діяльність на улюблену стежку української інтелігенції — на притулки, на постачання вбогим спідничок та панчішок, — бажаючи з освітнього товариства, заснованого для культурної праці, зробити товариство філантропічне» [27, 106]. Дійшло до того, що на початку 1886 р. Н. Кобринській довелося взагалі вийти зі складу жіночого товариства і оголосити про намір видати альманах на свої власні кошти.

Видання врятувала Олена Пчілка. Наприкінці 1885 р. від неї надійшов лист, в якому пообіцяла підтримати альманах за умови, що його обсяг буде збільшено вдвічі. О. Пчілка запропонувала назву цієї збірки: «Перший вінок. Жіночий альманах». Протягом наступного року Н. Кобринська одержала нові матеріали. Коли альманах готувався до друку, не обійшлося без нових клопотів. Хтось вперто розпускав чутки, що мужчини-радикали підкопуються під альманах, тому він буде не жіночим, а «мужсько-радикальним». Одна з молодих авторок прислала Н. Кобринській ультиматум, що коли хоч одне слово в її творах буде змінено, то вона відмовиться привселюдно від свого авторства. Підливаючи оливи до вогню, вона заявила, що такого альманаху, який вийде з-під редакції І. Франка, в Галичині ніхто не купить. З проханням не підписувати їхні твори до Н. Кобринської звернулися Уляна Кравченко і Михайлина Рошкевич. Сама Н. Кобринська наполягала, щоб Анна Павлик, сестра М. Павлика, не підписувалася своїм прізвищем під матеріалами, які та надіслала, щоб не відстрашити галицьку публіку згадкою про ще одного радикального соціаліста³⁶⁸.

³⁶⁸ Возняк М. Вказ. праця. — С. 47, 59, 63-66.

На початок 1887 р. редагування альманаху практично було завершено. Затримка викликана тим, що О. Пчілка довго не могла закінчити роботу над своєю повістю «Товаришки». Нарешті, коли повість надійшла в Галичину, виявилось, що своїм обсягом вона значно перевищує відведене для неї місце. І. Франкові, як неявному редакторові збірника, довелося доводити її до потрібного розміру. Натомість О. Пчілка боляче сприйняла скорочену редакцію свого твору. За той час, поки готувався альманах, одна з поданих до нього статей — розвідка дружини І. Франка, О. Хоружинської, про родинне життя карпатських бойків — була надрукована у Варшаві³⁶⁹. Таким чином, порушено принцип, що в альманасі будуть помічатися тільки надруковані досі твори. Зрештою, всі дрібні непорозуміння та взаємні претензії не відбилися на літературній та художній вартості альманаху.

Збірник відкрився «Переднім словом», яке написала Н. Кобринська. Далі надруковано вірш О. Пчілки «Перший вінок». Обидві упорядниці дали найбільшу кількість матеріалів для альманаху. Н. Кобринська помістила в «Першому вінку» оповідання «Дух часу» (в пізніших редакціях його назву змінено на «Пані Шумська»), повість «Задля куска хліба», чотири публіцистичні статті. Авторству О. Пчілки належать вже згадана повість «Товаришки» та післямова до неї, а також поема «Дебора», присвячена дочці, Лесі Українці. Для самої Лесі Українки альманах став однією з перших сходинок, по яких вона ввійшла в широкий літературний світ: у «Першому вінку» надруковано її поему «Русалка» та вірші «Любка», «На зеленому горбочку», «Поле». Серед інших жінок-літераторів з Наддніпрянської України, які виступили як автори «Першого вінка», слід згадати також Ганну Барвінок, Людмилу Старицьку та Дніпрову Чайку. Галичина була представлена оповіданнями та статтями Уляни Кравченко, М. Рошкевич, К. Довбенчукової, Анни Павлик, О. Франко (Хоружинської), О. Левицької, О. Грицай, С. Навроцької, а також двома творами першої української жінки-лікаря в краї, Софії Окуневської-Морачевської.

І. Франко справді по-батьківському турбувався про цей первісток жіночих видань в Україні. Рукопис здано до друку в друкарню Товариства ім. Шевченка 19 лютого 1887 р., причому зда-

³⁶⁹ Див.: Гłos. — 1886. — № 192.

вали його, як записано в книзі замовлень, «Вп. І. Франко і вп. Н. Кобринська»³⁷⁰. За сприяння І. Франка книга, обсягом майже 30 друкованих аркушів — 464 сторінки — вийшла у світ у червні цього року. Витрати на її друк склали 474 зол. ринських 05 крейц., наклад — 600 примірників³⁷¹.

І. Франкові належать численні рецензії і повідомлення у періодиці про вихід у світ альманаху «Перший вінок». Ці дописи побачили світ у Львові, Кракові, Петербурзі. І. Франко активно пропагував ідеї, які проголошувалися у цій книжці, захищав його від нападків недоброзичливців³⁷², сам розповсюджував збірник. Лише з того, що можна дізнатися з листування І. Франка з Н. Кобринською, він розіслав у жовтні 1878 р. до Тернополя — 6 примірників; до Чернівців — 10 прим.; до Коломиї — 10 прим.; до Дрогобича — 10 прим.; до Перемишля — 5 прим. [49, 124]. Продавав І. Франко «Перший вінок» і через книгарню Ставропігійського інституту — 28 червня 1887 р. він здав туди 25 примірників, які, очевидно, були його гонораром³⁷³.

Упродовж 80-х років І. Франко не обмежувався лише власною видавничою діяльністю чи готував до друку альманахи. Він сприяв своїм друзям у виданні їх власних творів. Саме завдяки допомозі І. Франка і за його редакцією вийшла на початку січня 1885 р. перша збірка поезій Уляни Кравченко «Prima vera» в «Русько-українській бібліотеці» Є. Олесницького³⁷⁴. Поза всяким сумнівом за його участю і, можливо, й за його кошт, у 1885 р. у Львові надруковано повість Н. Ланської «Обрусителі». Переклала книжку українською мовою Ольга Рошкевич. Що це так — свідчить

³⁷⁰ ЦДІА у Львові, — Ф. 309, оп. 1, спр. 602, а. 102 зв.— 103.

³⁷¹ ЦДІА у Львові, — Ф. 309, оп. 1, спр. 602, а. 102 зв.— 103.

³⁷² Див.: *Franko I. Perzsyj Winok // Kurjer Lwowski*. — 1887. — № 172. — 23.06. — S. 5; *Perszyj Winok // Kraj*. — 1887. — № 25. — 19.06 (1.07). — S. 7; *Rusińska literatura albumowa // Prawda*. — 1887. — № 22. — 28 (16).05. — S. 260-261; *Ibid.* — N 24. — 11.06 (30.05). — S. 284-285; *Ibid.* — N 27. — 2.07(20.06). — S. 320-321; *Ruski album kobiece // Ruch*. — 1887. — N 6. — 15.03. — S. 187-188.

³⁷³ *Якимович Б. З. Невідомі автографи Каменяра // Комсомольський прапор (Івано-Франківськ)*. — 1989. — № 76-79. — 25 червня. — С. 6.

³⁷⁴ *Кравченко Уляна. Щирий друг і вчитель // Іван Франко у спогадах сучасників*. — Львів, 1956. — С. 180.

примірник книжки з автографом І. Чапельському³⁷⁵ — І. Франко писав дарчі надписи на тих книгах, у виданні яких брав безпосередню участь. Книжка має передмову письменника. На прохання А. Хойнацького І. Франко надсилав книжку для продажу до книгарні Ставропігійського інституту³⁷⁶. І таких прикладів його діяльності можна навести більше.

Вельми цікавим, але нездійсненим задумом І. Франка, який він розробляв у 1885 р., є його проспект з «Матеріалами до європейської антології», куди мали увійти твори Гайне, Ленау, Байрона, Шеллі, Гюго, Пушкіна, Некрасова, Міцкевича, Неруди, Вхрльського, Сирокомлі та ін. Але цей проект не був реалізований і зберігся тільки в архіві письменника³⁷⁷.

* * *

Видавнича діяльність І. Франка у 80-х роках ХІХ ст. — важлива складова політичного і національного руху в Україні. Якщо в 70-х роках молодий юнак лише розпочинав свій видавничий шлях, шукаючи різні способи, поєднуючи легальні і нелегальні, то в наступне десятиліття йде подальше формування й устійнення його світогляду, громадська і видавнича діяльність переводиться в русло позитивної поміркованішої праці.

Вийшовши на широку арену громадської діяльності, долучившись до розгортання національного руху, І. Франко і його оточення, незалежно від різниці в поглядах, спільно з народовцями підносили свідомість української людності, підкреслювали відрубність українців і від росіян, і від поляків, боролися за якнайширші автономні права краю³⁷⁸. Згідно з цими засадами і формував І. Франко свою видавничу діяльність. І. Франко стає зачинателем змістовної серії «Наукова бібліотека», яка отримує подальший розвиток як «Літературно-наукова бібліотека» відзначається широтою змісту, оригінальністю підходів до підготовки окремих видань

³⁷⁵ Інститут літератури... ВР. — Ф. 3, спр. 2320.

³⁷⁶ У листі до І. Франка, датованого квітнем 1888 р., А. Хойнацький просить передати до книгарні серед інших 10 прим. книжки «Обрусителі». — Див.: Інститут літератури... ВР. — Ф. 3, спр. 1602, с. 627.

³⁷⁷ Інститут літератури... ВР. — Ф.3, спр. 194, с. 25 зв.

³⁷⁸ *Podhorodecki L. Dzieje Lwowa*. — Warszawa, 1993. — S. 143.

(одне з перших в Галичині анкетувань в книзі «Народні читальні» М. Павлика, участь в опрацюванні спеціального жіночого альманаху «Перший вінок») і т. ін.

Про зусилля І. Франка в справі ознайомлення молодого покоління української інтелігенції з рідним краєм і залучення її до вивчення життя і побуту галицьких селян, збору етнографічних і статистичних матеріалів свідчить його участь в організації студентських мандрівок по Галичині. І. Франко, не шкодуючи часу, підготував і видав поетичну програму мандрівки 1884 р., докладав зусиль, щоб такі заходи виконували певну просвітницьку і політичну місію (через читання рефератів, проведення концертів і т. ін.). Такі мандрівки він вважав за важливий чинник об'єднання різних прошарків українського суспільства. Цим він продовжував справу своїх попередників, які започаткували етнографічні дослідження Галичини («Руська Трійця», В. Навроцький), що пізніше були поставлені за його участю на наукову основу в діяльності Етнографічної комісії Наукового товариства ім. Шевченка.

У 80-х роках І. Франко розпочав пошуки і реалізацію наукового підходу до видавничої справи. Взірці цього — упорядкування перекладів О. Шухевича, праця над науковим зібранням творів В. Навроцького. Одним з найбільших досягнень його видавничої діяльності є збірка «З вершин і низин», особливо її друге видання 1893 р., де в «Переднім слові» висловлено багато теоретичних заasad, які він послідовно реалізував у власній видавничій практиці. Як теоретик книговидання, І. Франко виступає і в інших публікаціях цього часу.

Серійні видання І. Франка започаткували подібні види книжкової продукції, які розвивали далі в Галичині та Буковині І. Белей, Є. Олесницький, Є. Попович та інші. І. Франко брав участь у підборі й перекладі творів до «Бібліотеки найзнаменитіших повістей»³⁷⁹, до «Русько-української бібліотеки»³⁸⁰ та ін. А підхід І. Франка до опрацювання наукових видань знайшов своє продовження у численних книжках Наукового товариства ім. Шевченка.

³⁷⁹ Малкин В. А. Русская литература в Галиции. — Автореф. дисс... д. филол. наук. — Ленинград, 1958. — С. 20.

³⁸⁰ Кравченко Уляна. Щирий друг і вчитель // Іван Франко у спогадах сучасників. — Львів, 1956. — С. 180.

Висновки

Український видавничий рух був невід'ємною частиною процесу розвитку української культури. У той же час видання літератури й періодики, яка сприяла національному самоствердженню українців, були чинником національно-політичного руху. В умовах, коли українську культуру цілеспрямовано переслідували поширення української мови й літератури також набирало політичної ваги, що й засвідчили поліційні репресії навіть щодо суто культурних ініціатив.

Перехід національного руху від етапу збирання спадщини («фаза А», за схемою М. Гроха) до розгортання національної агітації з метою політичного самоствердження мас («фаза Б») був би неможливий без видання книг і появи органів преси. Ще важливішим чинником його еволюції стали національне книговидання і журналістика в роки поступового переходу в Галичині до «фази В» — масового національно-визвольного руху. Хоч цей перехід завершився лише в 90-ті роки, видимі кроки в цьому напрямі зроблено впродовж другої половини 70–80-х років.

У другій половині 70-х роках на суспільно-політичну і громадську арену виходить молодша частина студентської молоді, яка, захопившись новітніми європейськими ідеями, започатковує радикальний напрям громадського руху, який вже тоді набув яскравих рис соборності. Вихід у життя нової генерації української інтелігенції, найяскравішим виразником прагнень якої виступив І. Франко, ознаменував переломовість моменту, що, попри всі розбіжності в поглядах, через активізацію і структуралізацію суспільства зміцнив назагал національно здорові сили. Молода генерація української еліти в Галичині від захоплення соціалістичними

(одне з перших в Галичині анкетувань в книзі «Народні читальні» М. Павлика, участь в опрацюванні спеціального жіночого альманаху «Перший вінок») і т. ін.

Про зусилля І. Франка в справі ознайомлення молодого покоління української інтелігенції з рідним краєм і залучення її до вивчення життя і побуту галицьких селян, збору етнографічних і статистичних матеріалів свідчить його участь в організації студентських мандрівок по Галичині. І. Франко, не шкодуючи часу, підготував і видав поетичну програму мандрівки 1884 р., докладав зусиль, щоб такі заходи виконували певну просвітницьку і політичну місію (через читання рефератів, проведення концертів і т. ін.). Такі мандрівки він вважав за важливий чинник об'єднання різних прошарків українського суспільства. Цим він продовжував справу своїх попередників, які започаткували етнографічні дослідження Галичини («Руська Трійця», В. Навроцький), що пізніше були поставлені за його участю на наукову основу в діяльності Етнографічної комісії Наукового товариства ім. Шевченка.

У 80-х роках І. Франко розпочав пошуки і реалізацію наукового підходу до видавничої справи. Взірці цього — упорядкування перекладів О. Шухевича, праця над науковим зібранням творів В. Навроцького. Одним з найбільших досягнень його видавничої діяльності є збірка «З вершин і низин», особливо її друге видання 1893 р., де в «Переднім слові» висловлено багато теоретичних заasad, які він послідовно реалізував у власній видавничій практиці. Як теоретик книговидання, І. Франко виступає і в інших публікаціях цього часу.

Серійні видання І. Франка започаткували подібні види книжкової продукції, які розвивали далі в Галичині та Буковині І. Белей, Є. Олесницький, Є. Попович та інші. І. Франко брав участь у підборі й перекладі творів до «Бібліотеки найзнаменитіших повістей»³⁷⁹, до «Русько-української бібліотеки»³⁸⁰ та ін. А підхід І. Франка до опрацювання наукових видань знайшов своє продовження у численних книжках Наукового товариства ім. Шевченка.

³⁷⁹ Малкин В. А. Русская литература в Галиции. — Автореф. дисс... д. филол. наук. — Ленинград, 1958. — С. 20.

³⁸⁰ Кравченко Уляна. Щирый друг і вчитель // Іван Франко у спогадах сучасників. — Львів, 1956. — С. 180.

Висновки

Український видавничий рух був невід'ємною частиною процесу розвитку української культури. У той же час видання літератури й періодики, яка сприяла національному самоствердженню українців, були чинником національно-політичного руху. В умовах, коли українську культуру цілеспрямовано переслідували поширення української мови й літератури також набирало політичної ваги, що й засвідчили поліційні репресії навіть щодо суто культурних ініціатив.

Перехід національного руху від етапу збирання спадщини («фаза А», за схемою М. Гроха) до розгортання національної агітації з метою політичного самоствердження мас («фаза Б») був би неможливий без видання книг і появи органів преси. Ще важливішим чинником його еволюції стали національне книговидання і журналістика в роки поступового переходу в Галичині до «фази В» — масового національно-визвольного руху. Хоч цей перехід завершився лише в 90-ті роки, видимі кроки в цьому напрямі зроблено впродовж другої половини 70–80-х років.

У другій половині 70-х роках на суспільно-політичну і громадську арену виходить молодша частина студентської молоді, яка, захопившись новітніми європейськими ідеями, започатковує радикальний напрям громадського руху, який вже тоді набув яскравих рис соборності. Вихід у життя нової генерації української інтелігенції, найяскравішим виразником прагнень якої виступив І. Франко, ознаменував переломовість моменту, що, попри всі розбіжності в поглядах, через активізацію і структуралізацію суспільства зміцнив назагал національно-здорові сили. Молода генерація української еліти в Галичині від захоплення соціалістичними

теоріями у 80-х роках еволюціонує до націонал-демократизму. Головна різниця між ідейними засадами поступової молоді та концепціями народовської та москвофільської течій полягала в тому, що ідеї молодих були нові, йшли в руслі європейських тенденцій, вони розширювали коло зацікавлень, особливо в молодіжному середовищі, і навіть коли були дискусійні, примушували задуматися, породжували суперечки й активізували суспільну думку.

Саме вказані роки стали періодом становлення новочасної української журналістики, започаткованої у 60-х роках, і нового підходу до книговидавничої справи в Україні. На чолі цього напрямку видавничого процесу став І. Франко, організаторський талант, творчі здібності якого висунули його в ряд найвизначніших діячів українського національно-політичного руху і культури. Розпочавши діяльність у студентському журналі «Друг», І. Франко та група молоді, яка гуртувалася навколо нього, підтримуючи тісні контакти з М. Драгомановим, започаткували радикальний напрям української журналістики, що відрізнявся від традиційних напрямів періодичних видань тогочасних головних суспільно-політичних течій (народовців і москвофілів).

Новочасна видавнича діяльність І. Франка стала складовою частиною національно-політичного руху, важливим чинником перетворення його в масовий. Вона формувала і розширювала коло нової української інтелігенції, яка починала працювати на громадській ниві. Становлення світоглядних позицій І. Франка в основному відбулося протягом 80-х років, коли він від дещо однобічного захоплення соціалістичними теоріями перейшов до глибшого вивчення основних здобутків світової духової культури. І. Франко приходив до усвідомлення, що за соціалістичними і пролетарськими гаслами ховалися інтереси експансіоністської політики Росії і Польщі. Він також переконався в нездатності марксистів та їх послідовників поєднати національні і соціальні питання, особливо недержавних націй. Це сприяло формуванню Франкової візії майбутності українського народу і, врешті-решт, привело його до числа організаторів Русько-української радикальної партії. І. Франко став одним з ідеологів партії, визначним громадським діячем і політиком, а його видавнича діяльність була спрямована на практичне впровадження в життя та поширення в народі власних світоглядних позицій. І. Франко був одним із чільних представників

демократичної програми культурного й економічного розвитку українського народу, який прямував до політичної свободи. Діяльність І. Франка — яскраве підтвердження тези про безумовний демократизм і гуманізм української національної ідеї.

Світоглядні позиції І. Франка зумовили й характер його книговидавничої і книгознавчої концепції. Видавнича діяльність І. Франка 80-х років накреслила шляхи і напрями подальшої праці у наступних десятиліттях, формувала тенденції книговидавничої справи в Україні взагалі. Новизну видавничих починань І. Франка важко переоцінити. І. Франко та його одностайні, розгортаючи видавничу справу, спиралися на європейський досвід, докладали зусиль, щоб ознайомити українського читача з ідеями, які були визначальні в політичному і культурному житті тогочасної Європи.

Новою формою книговидавничої справи стало видання малоформатної серії «Дрібна бібліотека» (практика таких видань в Європі з'явилася лише кількома роками перед тим), яка була розрахована на масового і незаможного читача. Видаючи найновішу суспільно-політичну і художню літературу в українському перекладі з іноземних мов, зокрема праці, яких ще не було в російському чи польському перекладах, І. Франко сприяв залученню до української мови через зміст того чи іншого твору чужинців і тих, на той час численних, українців, які були прирвані до читання польською і російською мовами. Цю ж мету він переслідував також тоді, коли активно поширював у Галичині поему Т. Шевченка «Марія», яку М. Драгоманов надрукував латинським шрифтом у Женеві.

Заборона українського слова на терені Російської імперії змусила І. Франка поєднати легальну і нелегальну книговидавничу діяльність, брати безпосередню участь у кольпортажі українських видань, налагоджувати шляхи реалізації цих планів. Ще наприкінці 70-х років, підтримуючи зв'язки з Наддніпрянщиною, він видавав і передавав туди низку контрафакцій, іншої літератури, яка мала на меті формувати світогляд молоді, знайомити її з подіями, яким царський уряд з усіх сил намагався не надавати громадського розголосу (як це було з березневими 1878 р. виступами студентів у Київському університеті св. Володимира), підкреслювати єдність обидвох частин українського народу, розділених державними кордонами. Цю тезу автор обґрунтовує на новознайдених

документальних матеріалах з різних архівів. Розкрито також коло осіб, причетних до цієї справи. Задовго до створення «Літературно-наукового вісника» Франковий журнал «Світ» став єдиним на той час соборним часописом, біля керма якого стояла нова генерація української інтелігенції. Редакція «Світу» ставила своїм завданням протест проти національного і соціального гніту, поширювала на українських етнічних територіях ідеї формування майбутнього громадянського суспільства.

Важливе місце в діяльності І. Франка досліджуваного періоду посідала спроба створення спільного польсько-українсько-білорусько-литовського видавництва. Ідея зародилася ще на початку 80-х років. Матеріали про це розкривають одну з малодосліджених сторінок історії стосунків між народами. Взагалі 80-ті роки були часом інтенсивних пошуків співпраці, особливо між польськими й українськими політичними колами демократичного спрямування, причому І. Франко був ключовою фігурою цього процесу з українського боку. Однак ігнорування прав українського народу польськими політичними діячами і перехід більшості представників польської лівиці на шовіністичні рейки перервали цей процес у 90-х роках.

Протягом 80-х років І. Франко готував до друку літературну спадщину О. Шухевича, наукові та публіцистичні твори В. Навроцького. Він формувалася власний підхід до проблем текстології, комплектування і добору матеріалу, набував досвіду редактора, який згодом використав, ставши чільним працівником Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові і видаючи спадщину своїх попередників.

З особою І. Франка та його видавничою діяльністю тісно пов'язане розгортання в Галичині жіночого руху, власного розуміння місця і ролі жінки в суспільстві.

Видавничі серії Івана Франка (на черзі дослідження його пізніших видавничих серій: «Літературно-наукова бібліотека» (мала і нова серії), «Хлопська бібліотека», «Універсальна бібліотека», «Міжнародна бібліотека»), показали, що це справді видання нового типу. Вже у першій з них, «Дрібній бібліотеці», видавець знаходив можливість поєднувати політичні проблеми з пропагандою знань. Видавничі серії І. Франка мали чітке читацьке призначення, правила й пізніше за взірць для подальшої активізації видав-

ничої справи, керівниками якої в Галичині стали Є. Олесницький («Русько-українська бібліотека», 1884-1886), І. Белей («Бібліотека найзнаменитіших повістей «Діла», 1881-1906), Ю. Насальський («Бібліотека для руської молодіжи», 1894-1913), згодом Українсько-руська видавнича спілка та її «Літературно-наукова бібліотека» (у трьох серіях), під час праці в якій І. Франко здійснив багато своїх задумів, котрих не міг реалізувати у власній видавничій серії однойменної назви.

Будучи талановитим журналістом і книговидавцем, одним з організаторів видавничої справи в Україні, І. Франко став також видатним дослідником розвитку української журналістики, залишив низку праць, де проаналізував і культурологічне, і політичне значення наддніпрянської та галицької періодики другої половини XIX ст. Отже, І. Франко був також істориком розвитку українського видавничого процесу та теоретиком видавничої справи, а його стаття «Кілька слів о тім, як упорядкувати і провадити наші людські видавництва» є зразком проблемного підходу і до тематики книговидавання, і до його практичної реалізації через наявні тоді в Галичині українські видавництва. Практичне книговидавництво і журналістська діяльність І. Франка активно впроваджували в життя прогресивний фонетичний правопис. Дуже багато зробив І. Франко також для формування основ майбутнього розвитку енциклопедичної справи в Україні.

Етапи видавничої діяльності І. Франка збігалися з етапами політичного життя Галичини й участі письменника в ньому. Якщо в першому періоді видавнича діяльність мала на меті активізувати соціально-політичний рух і громадське життя в цілому, то в пізніші періоди (90-і роки XIX — початок XX ст.) вона більше переорієнтувалася на суспільно-культурницькі цілі. Але в цьому нема ніякої суперечності, оскільки Франко-видавець від самого початку за наріжний камінь своєї діяльності ставив піднесення освітнього рівня рідного народу.

Книговидавнича діяльність І. Франка була значним внеском у суспільне життя України, відіграла велику роль у становленні політичної свідомості народу та активізації національно-визвольного руху в Україні.

Додаток № 1

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

I. ДЖЕРЕЛА

Неопубліковані матеріали

1. Інститут літератури ім. Т.Шевченка НАН України (Інститут літератури...) Відділ рукописів (ВР).

Фонд 3 (І. Франко), справи 163, 192, 194, 215, 216, 1602, 1603, 1617, 1618, 1622, 1635, 2320, 2623, 2634, 4197.

Бібліотека І. Франка

№ 3388 Na dnie, Studium Społeczny Jana Franki. Przełożył z ruskiego Z. I. Lwów: Nakładem redakcji «Pracy» — 16 S.

2. Львівська наукова бібліотека (ЛНБ) ім. В. Стефаника НАН України.

Відділ рукописів (ВР).

Фонд М. Возняка, Воз. 82/20.

Фонд М. Павлика, Павл. 180/8, Павл. 64/3.

3. Державний архів Львівської області (ДАЛО).

Фонд 297 (Товариство «Академічне братство» у Львові), оп. 1, справи 4, 6.

4. Центральний державний історичний архів (ЦДІА) України у Києві.

Фонд 274 (Київська губернська жандармська управа), оп. 1, спр. 1000; Те ж, оп. 3, спр. 84.

Фонд 294 (Канцелярія Київського окремого цензора), оп. 1, справи 4-А, 129.

Фонд 295 (Київський тимчасовий комітет у справах друку), оп. 1, спр. 175.

Фонд 419 (Прокурор Одеської судової палати), оп. 1, спр. 228.

Фонд 442 (Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора), оп. 827, спр. 54; Те ж, оп. 830, спр. 165; Те ж, оп. 844, спр. 8.

5. Центральний державний історичний архів (ЦДІА) України у Львові.

Фонд 129 (Львівський Ставропігійський інститут), оп. 2, спр. 1144.

Фонд 146 (Галицьке намісництво), оп. 7, спр. 4396.

Фонд 309 (Наукове товариство ім. Шевченка), оп. 1, спр. 602, 604.

Фонд 663 (М.Павлик. Публіцист, письменник, активний діяч демократичної преси), оп. 1, спр. 249

6. Державний архів Російської Федерації (ДАРФ, кол. ЦДАЖР СРСР), Москва, Росія.

Фонд 103-3 д (Департамент поліції), оп. 1887, спр. 42.

Опубліковані матеріали

а) Документи

1. Galicja w dobie autonomicznej (1850-1914) / Wybór tekstów w oprac. S.Kieniewiczza. — Wrocław: Wyd-wo Zakładu Nar. im. Ossolińskich, 1952. — 397 s.

2. За сто літ: Матеріяли з громадського і літературного життя України XIX ст. і поч. XX ст. — К., 1928. — Кн. 3. — 328 с.

3. Іван Франко: Документи і матеріали 1856-1965 / Архівне управління при Раді Міністрів УРСР; Упор. І. Л. Бутич, Я. Р. Дашкевич, О. А. Купчинський, А. Г. Сісецький; Відп. ред. З. Т. Франко. — К.: Наук. думка, 1966. — 543 с.

4. Іван Франко: Статті і матеріали.— Львів, Харків, 1948-1965. — Зб. 1-12.

5. Історія Львова в документах і матеріалах: Збірник документів і матеріалів / АН УРСР. Ін-т сусп. наук та ін.; Упор. У. Я. Єдлінська, Я. Д. Ісаєвич, О. А. Купчинський та ін. — К.: Наук. думка, 1986. — 422 с.

6. «Русалка Дністрова»: Документи і матеріали / АН УРСР. Ін-т сусп. наук та ін.; Упор. Ф. І. Стеблій та ін.; Відп. ред. Ф. І. Стеблій. — К.: Наук. думка, 1966. — 544 с.

б) Листування

7. Драгоманов М. Листи до І. Франка та інших (1881-1886) / Видав І. Франко. — Львів: Укр.-руська видавн. спілка, 1906. — 260 с.; Те ж: (1887-1895). — Львів, 1908. — VI, 431 с.

8. Кобринська Н. До І. Франка // Кобринська Н. Вибрані твори. — К.: Дніпро, 1980. — С. 390-401.

9. Матеріяли для культурної й громадської історії Західної України: Листування І. Франка і М. Драгоманова / Всеукр. Акад. Наук. Комісія Захід. України; Упоряд. М. Возняк. — К., 1928. — 508 с.

10. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом: У 8-ми т. / Зібрав і зладив М. Павлик.

Т.1. — Львів, 1901. — 184 с.

Т. 2: (1876-1878). — Чернівці, 1910. — 317 с.

Т. 3: (1879-1881). — Чернівці, 1910. — 519 с.

Т. 4: (1882-1885). — Чернівці, 1910. — 440 с.

Т. 5: (1886-1889). — Чернівці, 1912. — 414 с.

Т. 6: (1890-1891). — Чернівці, 1910. — 288 с.

Т. 7: (1892-1893). — Чернівці, 1911. — 343 с.

Т. 8: (1894-1895). — Чернівці, 1911. — 293 с.

11. Студинський К. Галичина і Україна в листуванні 1862-1884. Матеріяли до історії української культури в Галичині та її зв'язків з Україною. К., 1931. — Т. 1. — 606 с.

12. Студинський К. Переписка М. Драгоманова з В. Навроцьким: З початків соціалістичного руху в Галичині // За сто літ. — 1927. — Кн. 1.

13. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наук. думка, 1986.

Т. 48. — Листи (1874-1885). — 767 с.

Т. 49. — Листи (1886-1894). — 810 с.

Т. 50. — Листи (1895-1916). — 703 с.

в) Періодика

14. Батьківщина (Львів). 1879-1893.

15. Громадський друг (Львів). 1878.

16. Дзвін (Львів). 1878.

17. Діло (Львів). 1880-1893.

18. Друг (Львів). 1875-1877.

19. Зоря (Львів). 1880-1893.

20. Житє і слово (Львів). 1894-1897.

21. Культура (Львів). 1926.

22. Літературно-науковий вісник (Львів). 1898-1906.

23. Молот (Львів). 1878.

24. Наука (Коломия). 1871-1875; (Львів). 1876-1886.

25. Правда (Львів). 1867-1893.

26. Світ (Львів). 1881-1882.

27. Слово (Львів). 1861-1887.

28. Товариш (Львів). 1888.

29. Україна (Київ) 1927.

30. Głos (Варшава). 1887.

31. Kurjer Lwowski (Львів). 1883-1893.

32. Prasa (Львів). 1878-1892.

33. Prawda (Варшава) 1888.

34. Tydzień literacki, artystyczny i społeczny (Львів). 1878.

II. ЛІТЕРАТУРА*

- а) *Бібліографічні показники і довідники*
35. Громадський друг. Дзвін. Молот: Систематичний покажчик змісту / Склад П. Г. Баб'як. — Львів: Львівська наук. б-ка, 1978.
36. Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів XVI-XX ст. — К.: Наук. думка, 1969. — 559 с.
37. Друг. 1874-1877: Систематичний покажчик змісту / Склад О. Д. Кізлик. — Львів: ЛДНБ, 1967. — 70 с.
38. Енциклопедія українознавства: У 3 част. / Під. гол. ред. В. Кубійовича і З. Кузелі. — Мюнхен; Нью-Йорк, 1949. — 1230 с.; Енциклопедія українознавства: Словникова частина / Гол. ред. В. Кубійович: У 10 т. — Paris; New York: Молоде життя, 1955-1984. — 4015 с. Передрук: Львів: Наук. т-во ім. Т. Шевченка у Львові, 1993 —.
39. Житє і слово: Систематичний покажчик змісту / Склад П. Г. Баб'як. — Львів: ЛНБ, 1968. — 83 с.
40. Книга Беларусі: Зводны каталог. — Мінск: БСЭ. им. П. Бровкі. — 1986. — 616 с.
41. Книговедение: Энциклопедический словарь / Гл. ред. Н. М. Сикорский. — М.: Сов. Энциклопедия, 1982. — 664 с.
42. *Левецький Ів. Ем.* Галицко-русская бібліографія XIX ст. (1801-1886) — Львів, 1895. — Т. 2: Хронологічний список публікацій (1861-1886). — 736 с.
43. *Левецький І.* Українська бібліографія Австро-Угорщини. — Львів, 1909. — Т. 1 (1887-1889). — 290 с.
44. Іван Франко. Бібліографія творів (1874-1964) / Склад М. О. Мороз. — К.: Наук. думка. — 1966. — 447 с.
45. Іван Франко. Бібліографічний покажчик (1956-1984) / Упорядник М. О. Мороз. — К.: Наук. думка, 1987. — 521 с.

* Бібліографічний опис серій “Дрібна бібліотека” і “Наукова бібліотека” — додатки № 2 і № 3.

46. Іван Франко. Бібліографічний покажчик творів і критичної літератури (1986-1988) / Упорядник М. О. Мороз // Іван Франко і світова культура. — К.: Наук. думка, 1990. — Кн. 3. — С. 55-89.

47. Павлик М. Список творів І. Франка. — Львів: Вид. ювіл. комітету, 1898. — 127 с., з портр.

48. Радянська енциклопедія історії України: В 4 т. — К.: УРЕ, 1969-1972.

49. Світ. 1881-1881: Систематичний покажчик змісту / Склад П. Г. Баб'як. — Львів: ЛДНБ АН УРСР, 1970. — 29 с.

50. Українська літературна енциклопедія: В 5 т. / Ред. кол.: І. О. Дзевєрін (відп. ред.) та ін. — К.: Головна ред. УРЕ ім. П. Бажана, 1988-1990. — Т. 1: А-Г. — 536 с.; іл.; Т. 2: Д-К. — 576 с., іл.

51. Українська Радянська Енциклопедія: В 12 т. — Вид. 2. — К.: УРЕ, 1977-1985.

52. Українські літературні альманахи і збірники XIX — поч. XX ст.: Бібліографічний покажчик / Укладач І. З. Бойко. — К.: Наук. думка, 1967. — 370 с.

53. Encyklopedia Wiedzy o Książce. — Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1971. — 2874 s.

54. *Magocsi P. R.* Galicia: A Historical Survey and Bibliographic Guide. — Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press. — 1983. — 299 p.

55. Słownik Pracowników Książki Polskiej. — Warszawa; Łódź: PWN, 1972. — 1043 s.

56. Ukraine: A Concise Encyclopaedia: In 2 Vol. / Ed. by V. Kubijovych. — Toronto: University of Toronto Press, 1963-1971. — Vol. 1. — 1185 p.; Vol. 2. — 1394 p.; Encyclopedia of Ukraine: In 5 Vol. / Ed. by V. Kubijovych (vol. 1-2) and by D. Husar Struk (vol. 3-5). — Toronto; Buffalo; London: University of Toronto Press Inc., 1984-1993.

б) *Твори І. Франка*

Багатотомні зібрання творів

57. Твори: У 30 т. / За ред. С. Пилипенка. — К.: Харків: Рух; Книгоспілка, 1924-1929.

58. Твори: У 20 т. / Ред. кол. Корнійчук О. Є., Білецький О. І., Козланюк П. С. та ін. — К.: Держ вид.-во худож. л-ри, 1950-1956.

59. Зібрання творів: У 50-ти т. / Ред. кол. ... Є.П.Кирилюк (голова) та ін. — К.: Наук. думка, 1976-1986.

Окремі книжки та статті

60. Від редакції // Зібр. творів: У 50-ти т. — Т. 27. — С. 217-218.

61. Війни і військо в наших часах // Там само. — Т. 45. — С. 165-186.

62. В поте лица: Очерки из жизни рабочего люда / Пер. О. Рувимовой и Р. Ольгина. Предисл. и ред. М. Славинского. — СПб., 1902.

63. Гадки на межі // Зібр. творів: У 50-ти т. Т. 1. — С. 182-186.

64. Галицькі образки. Львів: Накладом Е. Олесницького, 1885 (Русько-українська бібліотека, ч. 12). — Серія 1. — 58 с.

65. Давнє і нове // Зібр. творів: У 50-ти т. — Т. 3. — С. 185-277.

66. До історії соціалістичного руху // Літ.-наук. вісник. — 1904. — Кн. 3. — С. 134-135.

67. До історії українського вертепу XVII в. // Зібр. творів: У 50 т. — Т. 36. — С. 170-375.

68. Д-р Остап Терлецький // Там само. — Т. 33. — С. 304-370.

69. Еміль Золя і його твори // Там само. — Т. 26. — С. 96-101.

70. Замітка перекладчика // Там само. — Т. 12. — С. 642-644.

71. Захар Беркут: Образ громадського життя Карпатської Русі в XIII віці. — Львів: Накладом редакції «Зорі», 1883. — 184 с.

72. З вершин і низин: Збірник поезій. — Львів: Накладом автора. З друкарні НТШ, 1887. — 252 с.

73. З вершин і низин: Збірник поезій. — Львів: Накладом О. Франко, 1893. — 468, VI с.

74. З вершин і низин / Упоряд. і ред. В.Сімович. — К.; Ляйпціг: Галицька накладня, 1920. — 720 с.

75. Із літ моєї молодості // Зібр. творів: У 50 т. — Т. 3. — С. 281-338, 419-429.

76. Кілька слів о тім, як упорядкувати і провадити наші людві видавництва // Там само. — Т. 45. — С. 187-203.

77. Малий Мирон і інші оповідання. — Львів: Накладом А. Хойнацького, 1903. — VIII, 188 с.

78. «Мій рай земний...» // Зібр. творів: У 50 т. — Т. 1. — С. 44-45.

79. Молода Україна: Провідні ідеї й епізоди. — Львів: Укр.-руська видавн. спілка. 1910. — Ч. 1. — 143 с.

80. На вершк (Кілька хвиль з життя людей, «нічого не заробивших») Зібр. творів: У 50 т. — Т. 15. — 164-197.

81. Наймит // Там само. — Т. 1. — С. 60-62.

82. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Там само. — Т. 41. — С. 194-471.

83. Огляд української літератури за 1906 р. // Рада. — 1907. — 17 січня.

84. Панські жарти: Поема з недавньої минувшини. — Львів: Накл. автора. З друк. НТШ, 1893. — 129 с.

85. Панські жарти: Поема з останніх днів панщини. — Вид. 4-те, доп. — Львів: Укр.-руська видавн. спілка, 1911. — XV, 148 с. (Літер.-наук. б-ка, ч. 152).

86. Причинки до оцінення поезій Т. Шевченка. 1. Чи можна «Гайдамаків» назвати поемою історичною // Світ. — 1881. — № 8-9. — 10 вересня. — С. 158-161. 2. Чи можна «Гайдамаків» назвати найкращою поемою в естетичнім взгляді? — Там само // 1881. — № 10. — 10 жовтня. 171-172.

87. Передмова (до збірки «Малий Мирон» і інші оповідання, Львів, 1903) // Зібр. творів: У 50 т. — Т. 34. — С. 457-458.

88. Передне слово (до видання «Писарев Дмитро Іванович. «Пчолі») // Там само. Т. 26. — С.105.

89. Передне слово (до збірки «З вершин і низин») // Там само. — Т.1. — С. 19-21.

90. Передне слово // Драгоманов М. Шевченко, українофіли й соціалізм. — Вид. 2. — 3 передм. ...Львів: Накладом укр.-руської видавн. спілки, 1906. — С.ІІІ-ХІ.

91. Переміна рослин // Там само. — С. 109-111.

92. Перший з'їзд галицьких соціал-демократів // Народ. — 1892. № 5-6.

93. Письма. ІІІ. — Львів, 1876-1877. Част. І. Баляди і роскази (Посвячено бл. дівичі Надєжді***), 1876. — 32 с. Част. ІІ. Борислав. Картини з життя підгірського народу. Передр. з «Друга».

— 1877. — С. 35-80 Част. III. Навернений грішник 1877. — С. 81-171. (Без тит. стор.)

94. Редакція «Правди» в боротьбі з вістряками (Замітки на примітки до Шелля в XII Вип. «Правди») // Збір. творів: У 50-ти т. — Т. 45. — С. 58-68.

95. Розвивайся, лозо, борзо... // Там само. — Т. I. — С. 28.

96. Роман Е. Золя «L'Assomoir» // Там само. — Т. 26. — С. 48-49.

97. «Руської бібліотеки» нова серія, том перший. Твори Володимира Навроцького, видання посмертне з портретом і життєписом // Там само. — Т. 26. — С. 347-348.

98. Соціалізм і соціал-демократизм // Житє і слово. — 1897. — Т. 6 — С. 265-292.

99. Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова // Збір. творів: У 50 т. — Т. 45. — С. 423-438.

100. Україна: I. Моя любов. II. «Не пора». III. Ляхам. IV. «Розвивайся ти, високий дубе» // Франко І. Твори: У 30 Т. — Харків: Рух, 1926. — Т. 20. — Кн. 1. — С. 84-88.

101. «Ukraina irredenta» // Житє і слово. — 1895. — Т. 4. — С. 471-483.

102. Українська альманахова література // Збір. творів: У 50 т. — Т. 27 — С. 95-108.

103. Хуторна поезія П.А.Куліша // Там само. — Т. 26. — С. 161-179.

104. Що таке поступ? // Там само. — Т. 45. — С. 300-348.

105. Beiträge zur Geschichte und Kultur der Ukraine: Ausgewählte deutsche Schriften der revolutionären Demokraten 1882-1915 / Hg. und eingeleitet von E. Winter und P. Kirchner. — Berlin: Akademie-Verlag, 1963. — X, 577 s.

106. Der Bodensatz // Die Zeit (Wien). — 1903. — № 164 (14.02); № 185 (4.04).

107. Na dně / Z maloruštiny s dovozením autorovým přeložila Bohuslava Sokolova. — Praha, 1891.

108. Ruski album kobiece // Ruch. — 1887. — № 6.

109. Rusińska literatura albumowa // Prawda. — 1887. — №№ 22, 24, 27.

110. Perszyc Winok // Kraj. — 1887. — № 25.

111. Perszyc Winok // Kurjer Lwowski. — 1887. — № 172.

в) монографії, статті, мемуари

112. Андрусак М. Нариси з історії галицького москвофільства. — Львів: Просвіта, 1935. — 79 с.

113. Баб'як П. Попри утиски цензури // Друг читача. — 1988. — 12 травня.

114. Барвінський В. Слівце до опізнання // Правда. — 1877. — № 1-2.

115. Барвінський О. З останніх десятиліть XIX віку. — Львів: Накладом редакції «Руслана», 1906. — 40 с.

116. Барвінський О. Спомини з мого життя: У 2-х част. — Львів, 1912-1913. — Ч. 1 — 336 с; Ч. 2 — 406 с.

117. Басс І. І., Каспрук А. А. Іван Франко: Життєвий і творчий шлях. — К.: Наук. думка, 1983. — 455 с.

118. Білоус О. Г. Світогляд Івана Франка. — К.: Т-во для поширення політ. та наук. знань Укр. РСР, 1956. — 52 с.

119. Богачевська-Хом'як М. Українки і Україна (інтерв'ю) // Літературна Україна. — 1992. — 5 березня.

120. Брагінець А. Філософські і суспільно-політичні погляди І. Франка. — Львів: Кн.-журн. вид-во, 1956. — 410 с.

121. Будзиновський В. Історія національної думки на тлі моїх споминів // Новий час. — 1934. — № 120.

122. Ватра: Літературний збірник / Вид. Василь Лукич: На честь і на пам'ять 25-літніх роковин смерті Тараса Шевченка й 25-літньої літературної діяльності Юрія Федьковича. — Стрий, 1887. — 2, 216 с.

123. В дорогу. — Львів: Накладом комітету вандрівничого, 1884. — 16 с.

124. Вервеі В. Д. Іван Франко в робітничій газеті «Праца» // І. Я. Франко як історик. — К.: Вид-во Акад. наук Укр. РСР. — С. 114-138.

125. Вервес Г. Д. Іван Франко і питання українсько-польських літературно-громадських взаємин 70-90-х рр. XIX ст. — К.: Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1959. — 363 с.

126. Веселка: Літ. збірка / Зложив Андрій Молодченко (Псевд. кол.: Київ. укр. студентська громада). — Львів, 1887. — VII, I, 211 с.

127. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. — Нью-Йорк, 1964. — 624 с.

128. *Вінтер Е.* Візантія та Рим в боротьбі за Україну. — Прага, 1944.
129. *Вірник Д. Ф., Голубовська Є. А.* Економічні погляди І. Я. Франка. — К.: Вид-во Акад. наук Укр.РСР, 1956. — 179 с.
130. *Вісневська Е.* Співробітництво Івана Франка з «Правою» Олександра Свентоховського // Іван Франко і світова культура... Кн. I. — С.458-462.
131. *Возняк М.* Велетень думки і праці: Шлях життя і боротьби Івана Франка. — К.: Держ. вид-во худож. літ-ри, 1958. — 403 с.
132. *Возняк М.* Житє і значіне Івана Франка. — Львів, 1913. — 40 с, портр.
133. *Возняк М.* Журнальні плани Франка в рр. 1884-86 // Україна. — 1927. — Кн. 3.
134. *Возняк М.* З життя і творчості Івана Франка. — К.: В-во Акад. наук. УРСР, 1955. — 304 с.
135. *Возняк М.* Листи Івана Франка до Климентини Попович // Іван Франко: Статті і матеріали. — 36. 3. — Харків, 1952. — С. 54-92.
136. *Возняк М.* Нариси про світогляд Івана Франка. — Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1955. — 196 с.
137. *Возняк М.* Участь І. Франка у «Веселці» // Возняк М. З життя і творчості Івана Франка. — К., 1955. — 304 с.
138. *Возняк М.* Як дійшло діло до першого жіночого альманаха. — Львів: Вид. І. Тиктор. — 1937. — 88 с.
139. *Горак Р.* Переполох у Коломиї: Про другий арешт Івана Франка // Вітчизна. — 1986. — №8. — С. 190-195.
140. *Горак Р.* Родовід Івана Франка в офіційних документах // Іван Франко і світова культура... Кн. I. — С. 493-496.
141. *Горак Р.* Я є мужик, пролог не епілог (повість-документ) // Київ. — 1985. — №9. — С. 49-75.
142. *Гордінський Я.* Сучасне франкознавство // Записки НТШ у Львові. — Львів, 1935. — Т. 153. — С. 83-97.
143. *Горнова Е.* Іван Франко і польські прогресивні діячі в Галичині // Укр. календар. — Варшава, 1976. — С. 106-108.
144. *Грабович Г.* Іван Франко і Адам Міцкевич // Іван Франко і світова культура... Кн. I. — С. 135-141.
145. *Грицак Я.* Дух, що тіло рве до бою... Львів: Каменяр, 1990. — 176 с.

146. *Грицак Я.* «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. — Т. 222. — Львів, 1991. — С. 71-110.
147. *Грицак Я. Й.* Поширення поеми «Марія» в Галичині // Рад. літературознавство. — 1986. — №3. — с. 51-54.
148. *Грицак Я.* Рабочие Бориславско-Дрогобичского нефтяного бассейна во второй половине XIX — начале XX вв.: Формирование. Положения. Классовая борьба. — Автореф. дисс. ... канд. ист. наук. — Львів, 1986. — 16 с.
149. *Гром'як Р. Т.* Внесок Івана Франка в розвиток естетики художньої творчості // Іван Франко і світова культура... Кн. I. — С. 188-191.
150. *Грушевський М.* История украинского народа // Украинский народ в его прошлом и настоящем. — СПб., 1914. — Т. I. — С. 38-360.
151. *Гуржій І. О.* Іван Франко як історик селянства України // І. Я. Франко як історик. — К.: Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1956. — С. 34-50.
152. *Гебнер Р.* Іван Франко в дзеркалі української радянської літературної критики 20-х років // Іван Франко і світова культура... Кн. I. — С. 87-91.
153. *Дашкевич Я. Д.* Учений, політик, публіцист // Слово і час. — 1991. № 10. — С. 3-6.
154. *Дей О. І.* Журнал «Товариш» (Епізод із журналістської діяльності І. Франка) // Дослідження творчості Івана Франка. — К.: Вид-во Акад. наук Укр.РСР, 1959. — Вип. 2.. — С. 103-132.
155. *Дей О.* Іван Франко: Життя і діяльність. — К.: Дніпро, 1981. — 355 с.
156. *Дей О. І.* Революційне видання Ів.Франка 1879-1880 рр. («Дрібна бібліотека») // Дослідження творчості Івана Франка. — К.: Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1956. — С. 34-67.
157. *Дей О. І.* Українська революційна демократична журналістика: Проблеми виникнення і становлення. — К.: Вид-во Акад. наук УРСР, 1959. — 492 с.
158. *Денисюк І. О.* До цензурної історії «Громадського друга», «Дзвона», «Молота» // Іван Франко: Статті і матеріали. — Львів, 1958. — 36.6. — С.49-73.

159. *Денисюк І. О.* Іван Франко і Михайло Павлик // Слово про Великого Каменяра: Збірник статей до 100-ліття з дня народження Івана Франка: У 2 Т. — К.: Держ. вид-во худ. літ-ри, 1956. Т.2 — С. 450-504.

160. *Денисюк І.* Михайло Павлик. — К.: Держлітвидав УРСР, 1960. — 170 с.

161. *Дмитрук В. П.* Нарис історії української журналістики ХІХ ст. — Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1969. — 145 с.

162. Дністрянка: Альманах з календарем на рік звичайний 1877, виданий накладом руського товариства «Академический кружок». — Львів, 1876. — VI, (17), 128 с.

163. *Дорошенко В., Зленко П.* Видавництва: Видавничий рух до 1917 р. // Енциклопедія українознавства (статейна частина). — Т.1 (3). — 1949. — С. 972-981.

164. *Дорошенко Д.* Нарис історії України / За ред. проф. С. Смаль-Стоцького. — Варшава, 1933. Передрук цього видання: Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1966. — Т.1 — 229 с.; Т. 2. — 360.

165. *Дорошенко І. І.* До історії видання журналу «Світ» (1881-1882) // Питання журналістики. — Львів, 1958. — Вип. I. — С. 332-471.

166. *Драгоманов М.* Австро-руські спомини (1867-1877) // Літ. публіцист. праці. — Т.2. — С. 151-287.

167. *Драгоманов М.* Антракт з історії українофільства (1863-1872) // Правда. — 1878. — №12, 13-14, 15. — С.471-479; 523-529; 575-581; 624-633. (Підпис — Українець).

168. *Драгоманов М.* Козаки. Львів: Українсько-руська видавн. спілка, 1906. — 50 с. (Літ.-наук. б-ка, ч. 121).

169. *Драгоманов М.* Література російська, великоруська, українська і галицька // Правда. — 1873. — № 4-6, 16-19, 29; 1874 — №№ 1-9.

170. *Драгоманов М.* Три листи до редакції «Друга» // Драгоманов М. Літ.-публіц.праці. — К.: Наук. думка, 1970. — Т.1. — С.397-427.

171. *Драгоманов М; Павлик М.* Про віча: Видав Г. Р. Молодик. — Львів, 1887. — 64 с.

172. Другий міжнародний конгрес україністів (Львів, 22-28 серпня 1993 р.): Доповіді і повідомлення: Літературознавство. — Львів, 1993. — С. 273-238.

173. *Єфремов С.* Іван Франко: Критично-біографічний нарис. — Вид. 2. — К.: Слово, 1926. — 454 с. — (Письменство й критика).

174. *Єфремов С.* Співець боротьби і контрастів: Спроба літературної біографії й характеристики Івана Франка. — К.: Вік, 1913. — 208 с.

175. *Забужко О. С.* Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період. — К.: Основи, 1993. — 125 с.

176. *Загайкевич М.* Музичний світ великого Каменяра. — К.: Муз. Україна, 1986. — 173 с., нот.

177. *Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д.* Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні: У 2 кн. — 3-х ч. — Львів, 1981. — Кн. 1 (1574-1700). — 134 с.; Львів, 1984. — Кн. 2. — Ч. 1 (1701-1764). — 131 с.; Кн. 2. — Ч. 2 (1785-1800). — 127 с.

178. *Злупко С.* Аграрно-селянське питання в публіцистиці Володимира Навроцького // Збірник праць аспірантів. — Львів: В-во Львівського університету, 1960.

179. *Злупко С.* Економічна думка на Україні: Нариси історії економічної думки на західноукраїнських землях у другій половині ХІХ ст. — Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1969. — 222 с.

180. *Злупко С.* Іван Франко — економіст. — Львів: Слово. — 1992. — 204 с.

181. *Злупко С.* Проблеми розвитку товарно-грошових відносин і лихварства в працях Івана Франка // Іван Франко: Статті і матеріали. — Львів, 1960. — 36. 7.

182. *Злупко С. М.* Сергій Подолинський — вчений, мислитель, революціонер. — Львів, 1990. — 192 с.

183. Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11-15 вересня 1986 р.): У 3-х кн. / Упоряд. Б. З. Якимович; Ред. кол. І. І. Лукинов... Я. Д. Ісаєвич та ін.: К.: Наук. думка, 1990. — Кн. 1. — 528 с.; Кн. 2. — 504 с.; Кн. 3. — 96 с.

184. Іван Франко у спогадах сучасників: У 2 кн. — Львів: Кн.-журн. в-во, Каменяр, 1956-1972. — Кн. 1. — 595 с.; Кн. 2. — 336 с.

185. *Іванов Г.* Не воскрес // Отечественне записки. — 1877. — № 2. — С. 283-309.

186. *Іванов П. І.* Франко в ж. «Громадський друг» (1878) // Слово про Великого Каменяра: Збірник статей до 100-ліття з дня народження Івана Франка: — Ч. 22. — К., 1956. — Т. 2. — С. 215-272.
187. *Ісаєвич Я. Д.* Проблеми спадкоємності і синтезу культур в спадщині Івана Франка // Іван Франко і світова культура... Кн. 1. — С. 92-96.
188. Історія української дожовтневої журналістики. — Львів: Вид-во при Львів. ун-ті ВО «Вища школа». — Львів, 1983. — 511 с.
189. Історія української літератури: В 8-ми т. — К.: Наук. думка, 1968. — Т. 3. — С. 52-81.
190. Історія української літератури: В 8-ми т. — К.: Наук. думка, 1968. — Т. 4. — Кн. 1. — С. 60-133.
191. История Украинской ССР: В 10-ти т. К.: Наук. думка, 1983. — Т. 4: Украина в период разложения и кризиса феодально-крепостнической систем. Отмена крепостного права и развитие капитализма (XIX в.). — 694 с.
192. *Калинович В. І.* Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. — Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1967. — 155 с.
193. *Капелер А.* Національний рух українців у Росії та Галичині: Спроба порівняння // Україна: І культурна спадщина, національна свідомість, державність. — К.: Наук. думка, 1992. — Вип. 1. — С. 104-119.
194. *Карпинець І.* До справи арештувань у Львові в червні 1877 р. // Записки НТШ. — 1931. — Т. 102. — С. 205-216.
195. *Кирилюк Є.* Вічний революціонер: Життя і творчість Івана Франка. — К.: Дніпро, 1966. — 422 с.
196. *Кирчів Р. Ф.* Слідами однієї Франкової мандрівки // Шляхами Івана Франка на Україні. — Львів, 1982. — С. 59-67.
197. *Климась М. А.* Світогляд Івана Франка. — К.: Держ. вид-во політ. літ-ри УРСР, 1959. — 547 с.
198. Книга і друкарство на Україні / За ред. П. М. Попова; Авт. колектив О. І. Дей, Я. Д. Ісаєвич, Г. І. Коляда та ін. — К.: Наук. думка, 1965. — 315 с.
199. *Кобилянська О.* Твори: В 5-ти томах. — К.: Держ. вид-во худ. літ-ри, 1962. — Т. 1. — С. 43-106.
200. *Ковальчак Г. І.* Розвиток капіталістичної промисловості в Східній Галичині в 70—80-х роках XIX ст. // З історії західноукраїнських земель. — К.: Вид-во Акад. наук УРСР, 1958. — С. 3-22.

201. *Колесник П.* Син народу: Життя і творчість Івана Франка. — К.: Рад. письменник, 1957. — 370 с.
202. *Кондратюк К. К.* Нариси історії українського національно-визвольного руху XIX ст. — Тернопіль, 1993. — 98 с.
203. *Кравець М. М.* Іван Франко — історик України. — Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1971. — 203 с.
204. *Кравець М. М.* Селянство Східної Галичини, Північної Буковини в другій половині XIX ст. — Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1964. — 239 с.
205. *Кравець М. М.* Селянський рух у Східній Галичині в 50-х—80-х рр. XIX ст. // З історії Української РСР. — К.: Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1962. — С. 57-81.
206. *Кравців Б.* Суспільно-політичні погляди Івана Франка і радянське франкознавство // Іван Франко про соціалізм і марксизм: Рецензії і статті 1897-1906. — Нью-Йорк: Пролог. — 1966. — С. 3-28.
207. *Кравченко Уляна.* Щирий друг і вчитель // Іван Франко у спогадах сучасників. — Львів, 1956. — С. 173-182.
208. *Кримський А.* Іван Франко. — Львів, 1900.
209. *Крип'якевич І.* Історія України / Наук. ред. Ф.Шевченко і Б.Якимович. — Львів: Світ, 1990. — 519 с.
210. *Крушельницький А.* Іван Франко: Поезія. — Коломия: Галицька накладня, б.р. — 279 с.
211. *Купчинський Б.* Тишківське «Золоте братство» тверезості // Ямгорів (Городенка). — № 5-6. — С. 41-46.
212. *Лазаревський Г.* Київська старовина // Укр. література. — 1943. — № 8-9. — С. 104-119.
213. *Левицький К.* Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914: На підставі споминів. — Львів: Власним накладом, 1926. — Част. 1. — 432 с.
214. *Лисенко О. Я.* Соціологічні погляди Івана Франка. — К.: Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1959. — 156 с.
215. *Лімановський Б.* З часів першого арешту // Іван Франко у спогадах сучасників. — Львів, 1972. — Ч. 2. — С. 40-42.
216. *Лозинський М.* Іван Франко. — Відень: Накладом Союзу Визволення України. 1917. — 52с, портр.
217. *Ломова М. Т.* Етнографічна діяльність І. Франка. — К.: Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1957. — 120 с., іл.

218. *Лукич Василь*. Спомини про Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників. — Львів, 1956. — С. 110-115.
219. *Маковей О.* Із щоденника // Іван Франко у спогадах сучасників. — Львів, 1956. — С. 213-219.
220. *Маланюк Є.* Книга спостережень: Проза. — Торонто: Гомін України, 1962. — 525 с. (Б-ка вид-ва «Гомін» України; Ч. 20).
221. *Малкин В. А.* Русская литература в Галиции. Автореф. дис. ... д. филол. наук. — Ленинград, 1958.
222. *Маляренко Л.* Іван Франко — редактор. — Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1970. — 115 с.
223. Мартовское движение студентов Киевского университета / Издание М. Ткаченко. — Львів, 1878. — 160 с.
224. *Мельник Я. І.* Іван Франко в 1908-1916 рр. (Проблема наукової біографії). — Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Львів, 1993. — 17 с.
225. *Мельниченко О. Г.* Невідомі автографи Івана Франка. — К.: Наук. думка, 1966. — 80 с.
226. *Мишанич О. В.* Кирило-мефодіївська проблематика у наукових дослідженнях Івана Франка // Іван Франко і світова культура... Кн. 2. — С. 42-46.
227. *Мороз М. О.* Етнографічно-статистичний гурток: До 100-річчя від початку його діяльності // Народна творчість і етнографія. — 1983. — № 6. — С. 42-45.
228. *Навроцький В.* Твори. Видане посмертно з портретом і життєписом. — Львів: Заходом «Етнографічно-статистичного кружка», 1884. — Т. 1(2). — (2)XLVIII, 207 с.
229. Нагінка за соціялістами і польська преса (письмо до редакції) // Правда. — 1877. — Ч. 13. — С. 510-514.
230. *Нечитайлюк М. Ф.* Оружием публициста: Вопрос истории, проблематики, идеологической функции мастерства публицистики Ивана Франко. — Львов: Изд-во при Львов. ун-те, 1981. — 232 с.
231. Нова віра на Україні / Видав М. Ткаченко. — Львів, 1878. — 48 с.
232. *Олесницький Є.* Картка з історії української університетської молоді // Іван Франко у спогадах сучасників. — Львів, 1956. — С. 116-123.

233. *Охримович Ю.* Розвиток української національно-політичної думки (Від початку XIX ст. до Михайла Драгоманова). — Львів; Київ, 1922. — 120 с.
234. *Павлик М.* Народний рух австро-угорських русинів. — Шамокін, ПА: В-во Час. «Свобода». — 1896. — 62 с.
235. *Панькевич І.* До перебігу естетичних поглядів Івана Франка в 1876-1888 рр. // Праці Укр. історично-філолог. тов-ва в Празі. — Прага, 1944. — Т. 5. — С. 143-150.
236. *Пашук А.* Робітниче питання в публіцистиці І. Франка 70—80-х рр. XIX ст. // Іван Франко: Статті і матеріали. — Львів, 1958. — Вип. 6. — С. 110-123.
237. *Полонська-Василенко Н.* Історія України: В 2-х т. Мюнхен, 1976. — Т. 2. — 599 с. Передрук цього видання див.: К.: Либідь, 1992. — 606 с.
238. *Рыбак О.* Проблемы мансипации женщин в общественно-политическом и культурно-просветительном движении Восточной Галиции и Северной Буковины конца XX в. // Автореф. дис. ... канд. истор. наук. — Львов, 1989. — 16 с.
239. *Рибалка І. К.* Історія України: Дорадянський період. — К.: Вища школа, 1991. — 607 с.
240. *Романенчук Б.* До проблеми естетичних поглядів Івана Франка // Київ (Філядельфія). — 1956. — № 7. — С. 164-173.
241. *Романенчук Б.* До проблеми світогляду Івана Франка // Записки НТШ. — Нью-Йорк; Париж; Торонто, 1968. — Т. 184. — С. 31-51.
242. *Романченко І. С.* Михайло Драгоманов — літературний критик і публіцист // М. П. Драгоманов. Літературно-публіцистичні праці.: В 2 т. — К.: Наук. думка, 1970. — Т. 1. — С. 5-36.
243. *Рудницький Л.* Іван Франко і німецька література. — Мюнхен, 1971. — 226 с.
244. *Рудницький Л.* Революційні постаті в драмах Івана Франка // Наук. записки УГТІ. — Мюнхен, 1967. — Т. 14. — С. 33-42.
245. *Сербин Р.* Сергій Андрійович Подолинський (1850-91): Бібліографія // Укр. історик. — Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен. — 1986. — № 3-4.

246. Сімович В. Іван Франко: Біографічний нарис // Іван Франко. З вершин і низин: Збірник поетичних творів. 1873-1893. В додатку «Зів'яле листе» й «Великі роковини». — К.; Ляйпціг: Укр. накладня, 1920. — С. 5-96. — Підписано: Василь Верниволя.

247. Смаль-Стоцький С. Характеристика літературної діяльності Івана Франка: Ювілейний виклад. — Львів: Накл. автора, 1913. — 20 с.

248. Стахів М. Проти хвиль: Історичний розвиток українського соціалістичного руху на західних землях. — Львів: Накладом Соймового клубу УСРП, 1934. — С. 136 с.

249. Стеблій Ф. І. «Слово перестороги» В. Подолинського // Укр. істор. журнал. — 1966. — №12. — С. 44-51.

250. Стеблій Ф. І. Т. Шевченко і зародження національного руху на Україні // Матеріали наукового симпозиуму (Львів, 8-9 червня 1989 р.). — Львів: Світ, 1990. — С. 4-6.

251. Студинський К. Іван Франко і товариші в соціалістичнім процесі 1878 р. // Україна. — К., 1926. — Кн. 6. — С. 56-114.

252. Терлецький О. Літературні стремління галицьких русинів в 1772 до 1872 рр. // Житє і слово. — 1894. — Т. 1. — Кн. 2. — С. 207-215; Кн. 3. — С. 354-370; Т. 2. — Кн. 4. — С. 69-80; Кн. 5. — С. 198-204; Кн. 6. — С. 428-451; 1895. — Т. 3. — Кн. 1. — С. 99-110; Кн. 2. — С. 274-286; Кн. 3. — С. 430-461; Т. 4. — Кн. 4. — С. 112-160; Кн. 5. — С. 272-302; Кн. 6. — С. 385-454. Підписано: Іван Заневич.

253. Терлецький О. Москвофіли й народовці в 1870-х рр. — Львів: Накл. Укр.-руської видавн. спілки, 1902. — 61 с. (Літ.-наук. б-ка. Ч. 37).

254. Травушкин Н. Иродион Житецкий // Волга. — 1984. — № 8. — С. 167-170.

255. Третяк М. І. Філософські погляди І. Я. Франка // Наук. записки Київ. держ. ун-ту ім. Т.Шевченка. — К., 1956. — Т. 15. — Вип. 9. — С. 5-36.

256. Торжество історичної справедливості. — Львів: В-во Львів. ун-ту, 1968. — 803 с.

257. Труд этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край: Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским. — Т. 5. — СПб., 1874.

258. Трусевич С. М. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50—70-х роках ХІХ ст. — К., 1978. — 166 с.

259. Тулуб О. Матеріяли до життєпису Володимира Самійленка // За сто літ. Матеріяли з громадського й літературного життя України ХІХ і початку ХХ ст. — Кн. 3. — К., 1928.

260. Франко З. І. Франко — непримиренний борець проти українського буржуазного націоналізму. — К., 1952.

261. Хаясака М. Російські яacobинці і М. Драгоманов: дискусії щодо шляхів розв'язання національного питання // Другий міжнародний конгрес українців (Львів, 22-28 серпня 1993 р.): Доповіді і повідомлення: Філософія. — Львів, 1994. — С. 246-251.

262. І.-П. Химка. Український соціалізм у Галичині (до розколу в Радикальній партії 1899) // Journal of Ukrainian Graduate Studies. — 1979. — Vol. 4. — № 2. — P. 33-51.

263. Хинкулов Л. Франко. — М.: Молодая гвардия, 1961. — 191 с.

264. Цеглинський Г. Критичні замітки і бібліографія // Зоря. — 1887. — № 13-14. — С. 241-242. Підпис Г. Ц.

265. Чамата Н. П. Ліричний цикл у поезії Івана Франка // Іван Франко і світова культура... — Т. 1. — С. 240-243.

266. 400 лет русского книгопечатания: Русское книгопечатание до 1917 года. — М.: Наука, 1964. — Т. 1. — 663 с.

267. Шевченко Ф. П. Іван Франко про польсько-українські відносини та історію Польщі // І. Я. Франко як історик. — К.: Вид-во Акад. наук Укр. РСР, 1956. — С. 51-79.

268. Шіллер Ф. Вільгельм Телль. Переклад В.Кміцикевича. — Львів, 1887.

269. Шкраб'юк П. В. Михайло Павлик і радикальна партія. — Автореф. дис ... канд. істор. наук. — Львів, 1994. — 16 с.

270. Шлемкевич М. Українська синтеза або українська громадянська війна. — б. м., 1946. — 53 с.

271. Шухевич О. Переводи і наслідвання. — Львів: Накладом В.Шухевича. — 1883. — 234 с.

272. Щурат В. Іван Франко у моїх спогадах (1886-1900) // Іван Франко у спогадах сучасників. — Львів, 1956. — С. 269-273.

273. Яворський М. Нарис історії України.: У 2 т. — К.: Держ. вид-во України, 1924. Передрук цього видання: Аделаїда: Книга, 1987. — Ч. 2. — 249 с.

274. Якимович Б. Беднарський Кароль // Укр. літ. енциклопедія. — К.: УРЕ, 1988. — Т. 1. — С. 140.

275. Якимович Б. Видавнича діяльність наукового товариства ім. Шевченка // Т. Шевченко і українська національна культура: Матеріали наук. симпозиуму. — Львів: Світ, 1990. — С. 138-139.

276. Якимович Б. З. Житецький Іродіон // Укр. літ. енциклопедія. — Т. 2. — К.: УРЕ, 1990. — Т. 1. — С. 558.

277. Якимович Б. З. Ї зазвучало слово Кобзаря: Про видання І. Франком творів Т. Шевченка // Вільна Україна. — 1987. — 11 березня.

278. Якимович Б. З. Книговидавнича діяльність Івана Франка та її роль у революційно-демократичній пропаганді на Україні і в Польщі в кінці XIX ст. // Іван Франко і світова культура... Наук. думка. — 1990. — Кн. 1. — С. 480-484.

279. Якимович Б. З. Контрафакція // Укр. літ. енциклопедія. — К.: УРЕ, 1990. — Т. 2. — С. 558.

280. Якимович Б. З. Невідомі автографи Каменяря // Літ. Прикарпаття (м. Івано-Франківськ). — 1989. — № 4. — С. 6. (Спец. випуск газети: Комс. прапор. — 1989. — № 76-79. — 25 черв.)

281. Якимович Б. З. Світоглядні позиції І. Франка і проблеми української державності // Другий міжнародний конгрес українців (Львів, 22-28 серпня 1993 р.): Доповіді і повідомлення: Літературознавство. — Львів, 1993. — С. 321-328.

282. Яцук П. Й. Михайло Павлик. — Львів: Книж.-журн. вид-во, 1959. — 144 с.

283. Bohachevsky-Chomiak M. Feminism in Ukrainian History // Journal of Ukrainian Studies. — 1982. — № 12. — P. 16-30.

284. Cundy P. Ivan Franko, the Poet of Western Ukraine: Selected Poems. — New York, 1948.

285. Chlebowczyk J. Procesy narodotwórcze we wschodniej Europie środkowej w dobie kapitalizmu (od schyłku XVIII do początków XX s.). — Warszawa: PWN, 1975.

286. Die Habsburgermonarchie 1848-1918: In 5 Band. — Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980. — Bd. 3: Die Völker des Reiches. — Tl. 1-2. — 1474 s.

287. Doroshenko V., Krawciw B., Zlenko P. Book Publishing and the Press: Nineteenth and early twentieth centuries // Ukraine. A Concise Encyclopedia. — Toronto, 1971. Vol. 2. — P. 450-458, 476-488.

288. Dunin-Wąsowicz K. Publicystyka Iwana Franki w prasie ruchu ludowego w Galicji // Kwartalnik Instytutu Polsko-Radzieckiego. — 1955. — № 1-2 (10-11). — S. 232-257.

289. Himka J.-P. Galician Villagers and the Ukrainian National Movement in the Nineteenth Century. — Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1988. — 358 p.

290. Himka J.-P. Socialism in Galicia: The Emergence of Polish Social Democracy and Ukrainian Radicalism (1860-1890). — Cambridge, Mass.: Harvard Ukrainian Research Institute, 1983. — 244 p.

291. Himka J.-P. The Greek Catholic Church and Nation-Building in Galicia 1772-1918 // Harvard Ukrainian Studies. — 1984. — № 3-4.

292. Historia Polski / Pod red. S. Arnolda i T. Manteuffla. — Warszawa: PWN, 1960. — 784 s.

293. Hornowa E. Ukraiński obóz postępowy i jego współpraca z polską lewicą społeczną w Galicji 1876-1895. — Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narod. im. Ossolińskich, 1968. — 163 s.

294. Hroch M. Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas: Eine vergleichende Analyse zur gesellschaftlichen Schichtung der patriotischen Gruppen // Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica Monographia. — Praga, 1968. — B. 24.

295. Kappeler A. Ein «kleines Volk» von 25 Millionen: Die Ukrainer um 1900 // Kleine Völker in der Geschichte Osteuropas: Festschrift Gunter Stokl zum 75 Geburtstag / Hg. von Manfred Alexander, Frank Kampfer und Andreas Kappeler. — Stuttgart, 1991.

296. Konstantynovič Z. Ivan Franko und das österreichische kulturelle literarische Leben am Ausgang des 19. Jahrhunderts // Іван Франко і світова культура... Кн. 1. — С. 160-163.

297. Mańkowski Anton Wincenty // Słownik Pracowników Książki Polskiej. — Warszawa; Łódź, 1972. — S. 563-564; Encyklopedia Wiedzy o Książce. — Wrocław; Warszawa; Kraków, 1971. — S. 1462.

298. Manning C. A. Ukrainian Literature: Studies of the Leading Authors. — New York, 1971.

299. Marija, maty Isusowa. Wirszy Tarasa Szewczenka z uwahamy M. Drahomanowa. — Żenewa, 1888. — VII, 66 s.

300. Najdus W. Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląska. 1890-1919. — Warszawa: PWN, 1983. — 719 s.

301. Organizacja Stronnictwa Demokratycznego // Kurjer Lwowski. — № 269, 271, 319, 318.

302. Podhorodecki L. Dzieje Lwowa. — Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen, 1993. — 287 s.

303. Rosdolsky R. Zur nationalen Frage: Friedrich Engels und das Problem der «geschichtslosen» Völker. — Berlin: Olle und Wolter, 1979.

304. Rudnytsky I. L. The Ukrainians in Galicia under Austrian Rule // Ed. Markovits Andrei S. and Frank E. Sysyn. Nation Building and Politics of Nationalism: Essays on Austrian Galicia. — Cambridge, Mass.: Harvard Ukrainian Research Institute, 1982. — P. 23-67.

305. Wyrzens G. Zum literarischen Schaffen Frankos in deutscher Sprache // Іван Франко і світова культура ... Кн. 1. — С. 51-59.

Додаток № 2

ВИДАВНИЧА СЕРІЯ «ДРІБНА БІБЛІОТЕКА»

1. Успенський Г. Війна за волю: Оповідання (Переднє слово видавців. — Львів: Коштом і заходом Львівських академіків русинів, 1878. — 31 с. — 16° (17,4 × 12,3 см.). — Видана під псевдонімом Г. Іванов. — На тит. с. назва: Війна за волю. Оповіданє Г. Иванова — Львов: Коштом и заходом львѡвских академикѡв Русинѡв., З печатнѡ Тов. им. Шевченка. — Ціна 8 кр. — Тираж 500 прим.

2 (1) Еркман-Шатріан. Повісті / Переклад І. Белея. — Львів: Накладом перекладача, 1878. — 61,2 с. — (Дрібна бібліотека; Ч. 1). — 16° (17,4 × 12,3 см.). — Перекладач вказаний Роман Розмарин. — На тит. с. назва: Дрібна бібліотека: 1. Повѡсти Еркмана-Шатріана. Переклав Роман Розмарин. — У Львовѡв. Накладом перекладчика. З друкарнѡ Товариства им. Шевченка. — Ціна 15 кр. — Тираж 500 прим.

Зміст: Переднє слово. — С. 3-5; I. Бесідники нашого села. — С. 6-13; II. Добрі давні часи. — С. 14-29; Виховання феодала. — С. 30-61; Примітки. С. 62; Реклама «Дрібної бібліотеки». — С. 63.

3 (2) *Драгоманов М.* Літературна українська, проскрибована рядом російським: Справоздання, представлене конгресові літературному в Парижі, 1878 / Переклад з франц. — Львів, 1878. — 39 с. (Дрібна бібліотека; Ч. 2). — 16° (17,4 × 12,3 см.). На тит. с. назва: Дрібна бібліотека, II. Література українська проскрибована рядом російським. Справозданє, представлене конгресові літературному в Парижі 1878 р. М. Драгомановим. З друкарні Товариства ім. Шевченка під зарядом Фр. Сарницького. — Ціна 10 кр. — Тираж 500 прим.

4 (3) *Геккель Е.* Звідки і як взялися люди на землі? Переклад з нім. І. Франка. — Львів, 1879. — 31+1 с. — 16° (17,4 × 12,3 см.) — (Дрібна бібліотека., Ч. 3). — На тит. с. назва: Дрібна бібліотека, III. Геккель Ернест. Відки і як взьались льуде на землі? За дозволом автора з німецького переклав Іван Франко. Львів: З друкарні Товариства імені Шевченка під зарьядом К. Беднарського. — Ціна 10 кр. — Тираж 1000 прим.

5 (4) *Байрон Дж. Г.* Каїн: Містерія в 3-х діях (переклад І. Франка. — Львів, 1879. — 71,1 с. — 16° (17,4 × 12,3 см.). — (Дрібна бібліотека; Ч. 4). На тит. с. назва: Дрібна бібліотека, IV. Гордон Байрон. Каїн: Містеря в трьох діях. Переклав Івана Франко. — Львів: З друкарні Товариства імені Шевченка під зарьядом К. Беднарського. — Ціна 20 кр. — Тираж 500 прим.

Зміст: Каїн. — С. 3-69; Замітка перекладчика. — С. 69-71; Від видавців. — С. 69-71.

6(5) *Думи і пісні найзнатніших європейських поетів / Вибрав і видав І. Франко.* — Львів, 1879. — 32 с. — 16° (17,4 × 12,3 см.) — (Дрібна бібліотека; Ч. 5). На тит. с. назва: Дрібна бібліотека, V. Думи і пісні најзнатніших європейських поетів. I. Вибрав і видав Іван Франко. — Львів: З друкарні Товариства імені Шевченка під зарьядом К. Беднарського. — Ціна 10 кр. — Тираж 500 прим.

Зміст: Гете Й. В. Прометей. — С. 3-4; Фрейліграт Ф. Спом'яніть. — С. 5-8; Гайне Г. Заказані книжки. — С. 8; Гайне Г. — Розмова царя з швабом (стара байка). — С. 9-11; Мур Т. Тебе забути? — С. 11-12; Шеллі П.Б. Озімандіас (сонет). — С. 12; Гайне Г. Грішні душі. — С. 12-13; Штра Д.Ф. Приказки (газеля). — С. 13-14; Гуд Т. Сон вельможної пані. — С. 14-17. М. Н. Дума. — С. 17-18; Гайне Г. Цар Довговух (байка). — С. 19-23; Лермонтов М. Сусідка. — С. 23-24;

Гайне Г. — Поступовий рак у Парижі. — С. 25-26; Гервег Г. Арештант. — С. 26-27; Шеллі П. Б. Цариця Меб (уринок з поеми). — С. 27-28; Гете Й.-В. Переміна рослин. — С. 28-30.

7 (6) *Писарев Д. І.* Пчоли / Переклад з рос. В.Полянського. — Львів, 1879. 36 с. — 16° (17,4 × 12,3 см.). — (Дрібна бібліотека; Ч. 6). — На тит. с. назва: Дрібна бібліотека, VI. Митро Іванович Писарев. Пчоли. З російського переклав Василь Польанський. — Львів: З друкарні Товариства імені Шевченка під зарядом К. Беднарського. Ціна 10 кр. — Тираж 500 прим.

Зміст: Франко І. Переднє слово. — С. 3-4; Пчоли. — С. 5-36.

8 (7) *Лавле (Лавеле) Е., де.* Власність ґрунтова і її історія / Переклад І. Франка. — Львів, 1879. — 30 с. — 16° (17,4 × 12,3 см.). — (Дрібна бібліотека; Ч. 7). — На тит. с. назва: Дрібна бібліотека, VII. Еміль де Льявльє. Власність ґрунтова і její історія. Переклав І. Франко. Львів: З друкарні Товариства імені Шевченка під зарьядом К.Беднарського. — Ціна 10 кр. — Тираж 300 прим.

Зміст: Передмова автора. — С. 3-4; Власність ґрунтова... С. 5-30; Від видавців (на 4-ій стор. обкладинки).

9 (8) *Золя Е.* Довбня: Повість з життя паризьких робітників / Переклад з франц. О. Рошкевич. — Львів, 1879. — 80 с. — 16° (17,4 × 12,3 см.). — (Дрібна бібліотека; Ч. 8). На тит. с. назва: Дрібна бібліотека, VIII. Еміль Золя. Довбня. Повість з житья парижських робітників. С французького перевела Ольга Рошкевич. І. Прачка Жервеза. II. Сватанье Купо. Львів: З друкарні Товариства імені Шевченка під зарьяд. К.Беднарського. — Ціна 10 кр. — Тираж 200 прим.

Зміст: Франко І. Вступне слово. — С. 3-5; Золя Е. (Передмова). — С. 5-6; Прачка Жервеза. — С. 7-39; Сватання Купо. — С. 40-76;

Хутірчик (з прим. І. Франка). — 77-79; Від видавців. — С. 80.

10 (9) *Гекслі Т. Г.* Білковина / Переклад І. Франка. — Львів, 1879. — 21,1 с. — 16° (17,4 × 12,3 см.). — (Дрібна бібліотека; Ч. 9). — На тит. с. назва: Дрібна бібліотека, IX. Томас Генрі Гекслі. Білковина. Переклав І. Франко. Львів: З друкарні Товариства імені Шевченка під зарьядом К. Беднарського. — Ціна 10 кр. — Тираж 500 прим.

Зміст: Білковина — підстава життя. — С. 3-21; Чисті сторінки. — С. 22-23; Від видавців. — С. 24.

11 (10) *Добролюбов М. А.* Значення авторитету в вихованні / Переклад з рос. Є.Олесницького. — Львів, 1879. — 31,1 с. — 16° (17,4 × 12,3 см.). — (Дрібна бібліотека; Ч. 10). — На тит. с. назва: Дрібна бібліотека, Х. Добролюбов Николай Андрійович. Значінє авторитету в вихованьї. Переклав з росїського Евгенїї Олесницькїї. — Львів. З друкарні Товариства імени Шевченка під зарьядом К. Беднарського. — Ціна 10 кр. — Тираж 500 прим.

Зміст: Переднє слово від видавництва «Дрібної бібліотеки». — С. 3-6; Значення авторитету... — С. 7-31; Від видавців — С. 32.

12 (11) *Лавле (Лавеле) Е., ге.* Сільська община в Росїї / З другого видання за ред. К.Біхера. — Львів, 1879. — 46,1 с. — 16° (17,4 × 12,3 см.). — (Дрібна бібліотека; Ч. 11). — На тит. с. назва: Дрібна бібліотека, 11. Еміль де Льявльє. Сільська община в Росїї. Після другого виданья, по німецьки обробленого Карльом Біхером. — Львів: З друкарні Товариства імени Шевченка під зарьяд. К.Беднарського. — Ціна 10 кр. — Тираж 300 прим.

Реклама «Дрібної бібліотеки». — С. 48.

13 (12) *Золя Е.* Довбня: Повість з життя французьких робітників / Переклад з франц. О. Рошкевич. — Львів, 1879. — 43,1 с.; бібліогр. — 16° (17,4 × 12,3 см.). — (Дрібна бібліотека; Ч. 12). — На тит. с. назва: Дрібна бібліотека, 12. Еміль Золя. Довбня. Повість з життя французьких робітників. С франц. переклала Ольга Рошкевич. III. Робітницьке весільє. — Львів: З друкарні Товариства імени Шевченка під зарьядом К. Беднарського. — Ціна 15 кр. — Тираж 200 прим.

14 (13) *Шель Г.* Суспільно-політичні сторонництва в Німеччині / Переклад І. Мандичевського й І. Франка. — Львів, 1879. — 115 с. — 16° (17,4 × 12,3 см.). — (Дрібна бібліотека; Ч. 13). На тит. с. назва: Дрібна бібліотека, 13. Шель Г. Суспільно-політичні сторонництва в Німеччині. З німецького перевели І. М. і І. Ф. Передрук с «Правди». — Львів: З друкарні Товариства імени Шевченка під зарьяд. К. Беднарського. — Ціна 20 кр. — Тираж 500 прим.

Зміст: Сусп.-політ. сторонництва в Німеччині. — С. 3-101; Франко І. Редакція «Правди» в боротьбі з вітряками (Замітки на примітки до Шелья в XII вип. «Правди») — С. 102-115.

15 (14) *Франко І.* На дні: Суспільно психологічна студія. — Львів: Накладом автора, 1880. — 72 с. — 16° (17,4 × 12,3 см.). —

(Дрібна бібліотека; Ч. 14). — На тит. с. назва: Дрібна бібліотека, 14, На дні. Суспільно-психольогічна студія Івана Франка. Львів: Накладом Автора. З друкарні Товариства імени Шевченка під зарьядом К.Беднарського. На звороті тит. с.: Посьвячаюу громадському урьадови богоспасаємого міста Дрогобича. Автор. — Реклама «Дрібної бібліотеки» — на 4-їй с. обкладинки. Ціна 25 кр. — Тираж 500 прим.

Додаток № 3

ВИДАВНИЧА СЕРІЯ «НАУКОВА БІБЛІОТЕКА»

1. *Шульце Ф.* Нарис історії філософії. Частина 1. Грецька натурфілософія від Талеса до Демокріта / Переклад з німецької І. Франка. — Львів: Накладом перекладача, 1887. — 66 с. — 8° (20,5 × 13,5). — (Наукова бібліотека № I). — Книжка вийшла в світ без титульного аркуша. — На обкладинці: Нарис Історії філософії. Часть перша. Грецька натурфілософія від Талеса до Демокріта. Из німецького, проф. Фріца Шульце переклав Иван Франко. Накладом перекладчика. У Львовѣ, 1887. З друкарні Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського. На с. 65-66 — бібліографія «Література грецької філософії» за Е. Целлером — всього 21 позиція, мова німецька. На останній сторінці обкладинки — видавничя програма серії (6 назв): *Драгоманов М.* Козаки, історичний огляд; *Коломийчук М.* Руські народні читальні в Галичині, на Буковині і в Угорщині; *Єфименко О.* Праця яко основа правних поглядів руського народа; *Гельвальд Ф.*: Доісторична доба Європи; *Шульце Ф.* Нарис історії філософії

(дальші части); *Вагнер Аг.* Історія і теорія статистики. — Ціна 30 кр.

2. *Павлик М.* Про русько-українські народні читальні. Львів: Накладом Івана Франка, 1887. — 8° (20,5 × 13,5). (Наукова бібліотека № II-III) — На тит. с.: Про русько-українські народні читальні. Зложив М. Павлик. Частина перша. Львів, 1887. З друкарні Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського. — На звороті титулу посвята: «В 50-ті роковини галицько-руського письменства: незабутній пам'яті перших будителів галицької Русі-України: Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького та Йвана Вагилевича». — На останній сторінці обкладинки — реклама книжок, які готував до друку І. Франко і які можна замовити в друкарні імени Шевченка. — Ціна 50 кр.

Зміст: Теперішня увага русинів на читальні і спільність інтелігенції з народом. Відки вона взялася? (1-2); Перші зв'язки грецько-руської інтелігенції і причини її безсильности (2-5); Слов'янофільство й українофільство оживлюють галицько-руську інтелігенцію. Шашкевич, Головацький і Вагилевич — будителі народного духа (5-13); Правительство і висше духовенство противні змаганням «Руської трійці». Смерть Шашкевича. Згадка про Григоровича (14-20); Острий протест Головацького: *Zustände der Rusinen in Galizien* (20-39); Рух 1848 р. і побіда думок «руської трійці». «Головна Руська Рада», «Зоря «Галицька» і т. і. (31-30); Перша думка про читальні: внески Н. Синевидського і Л. Трещаковського («Дім народний») (40-47); Рух народний на угорській Русі (47-49); Дволичність галицької інтелігенції в веденню руху народного. С. Шевчик і суперечка між народними підставами й «комнатним письменством» (49-61); Погляди галицько-руської інтелігенції на руський нарід, на его господарські й громадські справи (61-72); Єї становище в справах політичних і упадок народного руху (72-77); Нові пробліски «Зоря Галицкая» як альбум на г. 1860» і стаття О. Лисяка о «Молодечих братствах» (78-83); Почин до нового руху народного приходить знов з України: Шевченко і его думки (83-86); Федькович і нові видання галицькі, для інтелігенції й для люду. Безсильність руської інтелігенції в використовуванню конституції, розділ на москвофілів й українофілів (87-94); Погляди й заслуги народовців; основане «Просвіти» і єї перші видання для люду (94-95); Наумович і его заходи около просвіти. Коломийські

видання і пропаганда думки про читальні народні (90-105); Дальша робота «Просвіти». Популярні писання Федьковича. Основа не «Общества М. Качковського». Завідництво обох товариств около народного руху (105-115); Відносини між читальнями а братствами церковними (115-123); Огляд стану читалень: 1. Читальні угорські (123-126); 2. Русини в Банаті і читальня в Куцурові (126-129); 3. Читальні на Буковині (129-133); 4. Читальні в Галичині (їїх число), хори селянські, читальні ремісницькі, проби міжнародних просвітних організацій (читальня в Струсові), проби популярних видань (коштом читалень в Літині) (133-145); Проповідь тверезости, єї невдачі і зв'язок з читальним рухом (145-149); Організації для матеріальної порятівлі народу: шпіхлірі, крамниці, грош. каси позичкові і т. і. (149-151); Упадок читалень першої доби і єго причини: дволичність москвофілів і відірване народовців від народу (151-158); Стан обох просвітних товариств в другій половині 70-их років (158-162); Хиби роботи народовців: правопись, зміст, обходжене з народом (163-168); Похоронна пісня рухови першої доби (169); Третій прилив свіжих думок з України: Драгоманов, єго статті про Галичину і єго провідні думки (169-172); Інші впливи російські, пражське видане Шевченка (173-174); Новий народнолюбний і поступовий рух серед молодіжі у Львові і Відні (174-175); Вплив сєго і Драгоманівських ідей на старші партії: ослаблене москвофілів, а зріст народовців, котрі в значній частині приймають нові думки. «Батьківщина» Романчука, «Дїло» Барвінського. Перше віче народне і згода всіх Русинів около праці над народом. Признаки нової доби (175-181); Питання про читальні анкета-питальник (185-188).

Додаток № 4

БІБЛІОГРАФІЯ ПРАЦЬ БОГДАНА ЯКИМОВИЧА З ПИТАНЬ ФРАНКОЗНАВСТВА

а) окремі видання

1. Іван Франко в ілюстрованій поштовій листівці: Каталог виставки / За матеріалами колекції М.С.Забоченя; До 130-річчя від дня народження Івана Франка. /Автор передмови Б.З.Якимович; Упорядники: Б.З.Якимович, В.О.Дунець, Б.Ф.Смоляк; Фото В. Ф. Ольхом'яка; Худ. оформлення З. Ф. Стецьківа, О. С. Вікторовича, Я. О. Куця; Науковий редактор Я. Д. Ісаєвич. — Львів, 1987. — 96 с., іл., бібл.

Рец.: Рудко М. Книжка, яка давно була потрібна // Вільна Україна. — 1988. — 12 черв.

2. Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11-15 вересня 1986 р.): У 3-х кн. / Упоряд. Б. З. Якимович; Ред. кол. І. І. Лукінов, М. В. Брик, Г. Д. Вервес, Я. Д. Ісаєвич та ін. — К.: Наук. думка, 1989. — Передм. резюме, покажчики Б. З. Якимовича

Кн. 1. — 528 с.

Кн. 2. — 504 с.

Кн. 3. — 96 с.

3. Видавнича діяльність Івана Франка (друга половина 70-х — 80-ті роки XIX ст. — Автореф. дис. ... канд. істор. наук. — Львів, 1994. — 24 с.

б) статті, публікації

1. Иван Франко — основоположник революционно-демократического книгоиздания на Украине // Революционно-демократическое движение в странах Восточной Европы II пол. XIX в. и его роль в развитии интернациональных связей: Тез. докл. и сообщ. республ. научн. симпозиума. — Львов, 1985. — С. 112-114.

2. Видавець-революціонер // Жовтень. — 1986. — № 5. — С. 108-113.

Про видання “Дрібної бібліотеки”, журналу “Друг”.

3. До питання про внесок І. Франка і М. Павлика у видання та поширення революційно-демократичної літератури (2-га пол. 70-х рр. XIX ст.) // Іван Франко — письменник, мислитель, борець за дружбу між народами: Тези доп. обл. наук. конф., присвяченої 130-річчю від дня народження Великого Каменяра. — Івано-Франківськ, 1986. — С. 22-24.

4. Книгоиздательская деятельность И. Франко и ее роль в революционно-демократической пропаганде на Украине и в Польше в конце XIX в. // Иван Франко и мировая культура: Тез. докл. междунар. симпозиума ЮНЕСКО. — Киев: Наук. думка, 1986. — С. 125-126.

5. Письменник-видавець // Вільна Україна. — 1986. — 31 серп. На матеріалах видавничої діяльності 70-х років XIX ст.

6. Поэт, издатель, публицист... // В мире книг. — 1986. — № 9. — С. 80-81.

7. 100 років тому: Про що писала львівська преса... (цикл статей) // Ленін. молодь. — 1987:

... у лютому 1887. (Про друкування альманаху “Перший вінок”; вихід у світ збірки “Веселка”). — Ленін. молодь, — 1987. — 26 лют.

... у березні 1887. (Про початок друкування збірки І. Франка “З вершин і низин”). — Ленін. молодь. — 1987. — 31 берез.

... у травні 1887 р. (Про видання І. Франком серії “Наукова бібліотека”). — Ленін. молодь. — 1987. — 30 трав.

... у червні 1887 р. (Про вихід у світ збірки “З вершин і низин”). — Ленін. молодь. — 1987. — 30 черв.

... у серпні 1887 р. (Про публікацію в журн. “Зоря” полемічного листа І. Франка з приводу рецензії Г. Цеглинського збірки “З вершин і низин”. Про вихід у світ збірки “Галицькі образки”). — Ленін. молодь. — 1987. — 1 верес.

... у жовтні 1887 р. (Про друкування в журн. “Зоря” оповідання І. Франка “Яць Зелепуга”). — Ленін. молодь. — 1987. — 19 лист.

8. І зазвучало слово Кобзаря: Про видання І. Франком творів Т. Шевченка // Вільна Україна. — 1987. — 11 берез.

9. “У народів вольних колі”: Внесок науковців братніх республік у світову франкіану // Сузір'я: Літ.-худ. зб. — Київ, 1887. — Вип. 26. — С. 97-99.

10. Видано І. Франком // Пам'ятки України. — 1988. — № 1. — С. 38-39.

11. Беднарський Кароль // Укр. літ. енциклопедія. — Київ: УРЕ, 1988. — Т. I. — С. 140.

12. Невідомі автографи Каменяра: [Новознайдені листи І. Франка до Ради Ставропільського інституту з приводу продажу власних видань: тексти, коментарі] // Літ. Прикарпаття (Івано-Франківськ). — 1989. — № 4. — С. 6. (Спец. випуск газети “Комс. прапор”. — 1989. — № 76-79. — 25 черв.)

13. Книговидавнича діяльність Івана Франка та її роль у революційно-демократичній пропаганді на Україні і в Польщі в кін-

ці XIX ст. // Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО. — Київ: Наук. думка. — 1990. — Кн. I. — С. 480-484.

14. Видавнича діяльність Наукового товариства ім. Шевченка // Т. Шевченко і українська національна культура. — Львів: Світ, 1990. — С. 138-139.

15. Контрафакція // Укр. літ. енциклопедія. — Київ: УРЕ, 1990. — Т. 2. — С. 558.

16. Житецький Іродіон // Укр. літ. енциклопедія. — Київ: УРЕ, 1990. — Т. 2. — С. 202.

17. Світоглядні позиції І. Франка і проблеми української державності // Другий міжнародний конгрес українців, Львів, 22-28 серпня 1993 р.: Доп. і повідомлення: Літературознавство. — Львів, 1993. — С. 321-328.

18. Франкові вершини і низини: Історія видання і значення для української культури збірки І. Франка “З вершин і низин” [Післямова до факсимільного видання збірки І. Франка “З вершин і низин”, 1893]. — Львів: Місіонер, 1996. — I-XVI.

Synopsis

An thorough analysis of the Ukrainian national state-building movement and its forms requires the research of all the constituents of the social life. Among the latter, editing and publishing activities called upon to influence the level of education and national consciousness of the Ukrainians occupied a place of importance. As a result of extremely unfavourable political circumstances, in particular, the division of the ethnic territories between the two empires — Russia and Austria-Hungary, — the alternation of the periods of deceleration or even complete stagnation of the national movement of the Ukrainian people now in one, now in another part of Ukraine, the Ukrainians, being numerically one of the strongest nations were to play a marginal role in the fields of politics, economics and culture of the 19th and, afterwards, 20th centuries¹.

The transition to the mass national movement, its transformation into a powerful factor of the consolidation of the nation took place in the 1890's in Halychyna (Galicia) (in Dnieper Ukraine this process was impeded by the repressive tsarist policy). This period saw the further structuralization of the society, formation of the political parties that put on the agenda the state independence of Ukraine as the motto of the day. In the process of the political struggle and the spreading of the national movement the importance of the editing and publishing activities of each of the social and political groups grew ever more. The key figure in the political and cultural life as well as in the field of publishing and editorial work became Ivan Franko whose book-publishing activities had occupied a place of priority in his occupations and interests. This book is actually devoted to the study of the principles of book-publishing history in the context of the turning stage in the

ці XIX ст. // Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО. — Київ: Наук. думка. — 1990. — Кн. I. — С. 480-484.

14. Видавнича діяльність Наукового товариства ім. Шевченка // Т. Шевченко і українська національна культура. — Львів: Світ, 1990. — С. 138-139.

15. Контрафакція // Укр. літ. енциклопедія. — Київ: УРЕ, 1990. — Т. 2. — С. 558.

16. Житецький Іродіон // Укр. літ. енциклопедія. — Київ: УРЕ, 1990. — Т. 2. — С. 202.

17. Світоглядні позиції І. Франка і проблеми української державності // Другий міжнародний конгрес українців, Львів, 22-28 серпня 1993 р.: Доп. і повідомлення: Літературознавство. — Львів, 1993. — С. 321-328.

18. Франкові вершини і низини: Історія видання і значення для української культури збірки І. Франка “З вершин і низин” [Післямова до факсимільного видання збірки І. Франка “З вершин і низин”, 1893]. — Львів: Місіонер, 1996. — I-XVI.

Synopsis

An thorough analysis of the Ukrainian national state-building movement and its forms requires the research of all the constituents of the social life. Among the latter, editing and publishing activities called upon to influence the level of education and national consciousness of the Ukrainians occupied a place of importance. As a result of extremely unfavourable political circumstances, in particular, the division of the ethnic territories between the two empires — Russia and Austria-Hungary, — the alternation of the periods of deceleration or even complete stagnation of the national movement of the Ukrainian people now in one, now in another part of Ukraine, the Ukrainians, being numerically one of the strongest nations were to play a marginal role in the fields of politics, economics and culture of the 19th and, afterwards, 20th centuries¹.

The transition to the mass national movement, its transformation into a powerful factor of the consolidation of the nation took place in the 1890's in Halychyna (Galicia) (in Dnieper Ukraine this process was impeded by the repressive tsarist policy). This period saw the further structuralization of the society, formation of the political parties that put on the agenda the state independence of Ukraine as the motto of the day. In the process of the political struggle and the spreading of the national movement the importance of the editing and publishing activities of each of the social and political groups grew ever more. The key figure in the political and cultural life as well as in the field of publishing and editorial work became Ivan Franko whose book-publishing activities had occupied a place of priority in his occupations and interests. This book is actually devoted to the study of the principles of book-publishing history in the context of the turning stage in the

history of the national movement (second half of the 1870's and the 1880's). It aims at elucidating the period of the origin and the formation of the radical-trend modern Ukrainian journalism and book-publishing, the role and the place of Ivan Franko's editing and publishing activities in this process and their influence on the social and political processes.

Among the research works covering the period of the second half of the 1870's and the early 1880's one may single out the following thematic groups:

a) Generalizing investigations into the history of Ukraine made by M. Hrushevsky, D. Doroshenko, I. Krypiakevych, N. Polonska-Vasylenko, M. Yavorsky, O. Subtelny et al., schematising the social and political situation as a whole; monographs on the history of Poland and Austria.

b) The works by foreign researchers dealing with the national movements of the second half of the 19 century. Standing out here methodologically is the investigation of the Czech researcher M. Hroch *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas* (Prague 1968) providing, unlike Lenin's division into periods, a logical three-phase scheme of the national movements in the making; the work of R. Rozdolsky *Zur nationalen Frage: Friedrich Engels und das Problem der "geschichtslosen" Völker* (Berlin, 1979) etc. A great contribution to the investigation of the social, political and national movement was made by the Canadian researcher J.-P. Himka in the monographs *Socialism in Galicia: The Emergence of Polish Social Democracy and Ukrainian Radicalism (1860-1890)* (Cambridge, Massachusetts, 1983), *Galician Villagers and the Ukrainian National Movement in the Nineteenth Century* (Edmonton, 1988) et al. There is much factual material in the researches of the Polish socialist movement (E. Hornowa, W. Najdus), in that of J. Chlebowczyk, the expert in Eastern European nation-forming processes.

c) General-character works in I. Franko Studies that came out in his life-time authored by A. Krushelnytsky, A. Krymsky, S. Yefremov, S. Smal-Stotsky, M. Vozniak, as well as the researches of the I. Franko experts working in the period between the two world wars (M. Lozynsky, V. Simovych, Ya. Hordynsky et al.). In spite of the ideological taboos, the compulsory consideration of any processes from the positions of the class struggle and the Leninist division into the stages, in the postwar period some researchers from Soviet Ukraine published their works

on various aspects of I. Franko's social and political life as well as his scientific activities. Among the authors whose researches are of interest now, worthy of mention are the works by I. Hurzhii, F. Shevchenko, S. Zlupko, M. Kravets', M. Lomova, H. Verves, M. Zahaikevych et al. Worst of all, owing to circumstances, with the ideologically biased conclusions, have I. Franko's views been elucidated in the works by A. Brahinets, M. Klymas', O. Bilous et al. No synthetic approach to the elucidation of I. Franko's life and activities is to be found in the monographs by P. Kolesnyk, Ye. Kyryliuk, O. Dei, I. Bass and A. Kaspruk. A number of research works touching upon the questions of I. Franko's biography, have been published outside Ukraine by the scholars of Ukrainian descent I. Pankevych, B. Romanenchuk, L. Rudnytsky, B. Kravtsiv and the foreigners E. Winter, P. Cundy, C. A. Manning. However, no generalized work regarding I. Franko's biography and his world outlook has ever been published abroad.

d) A new stage in the development of I. Franko Studies was initiated by the International Symposium *Ivan Franko and World Culture* held under the aegis of UNESCO on September 11-15, 1986 in L'viv. The major reports were made by Ukrainian and foreign scholars: Ia. Isaievych, G. Wytrzens, O. Mychanych, G. Grabowicz, R. Hromyak, Z. Konstantinović, R. Göbner, E. Wiśniewska et al. The materials of the symposium have been published in three books by O. Zabuzhko *Filosophiya ukrains'koï idei ta yevropejs'kyi kontekst: Frankivs'kyi period*. (The Philosophy of the Ukrainian Idea and the European Context: I. Franko's Period.) (Kyiv, 1993), Ya. Hrytsak *Dukh, shcho tilo rve do boiu...* (The Spirit of Revolt.) (L'viv, 1990), a number of reports and communications made at the Second Congress of Ukrainists held on August 22-28, 1993 in L'viv. The up-to-date approach to the elucidation of the life and activities of I. Franko has also been demonstrated in the latest dissertations particularly those presented by Ja. Melnyk and P. Shkrabiuk. New archival materials on the writer's biography have been put into scientific circulation by R. Horak.

e) The history of Ukrainian printing and publishing is rather a poorly investigated area in Ukrainian studies. While the origin of printing in Ukraine has thoroughly been investigated in the works by I. Ohiyenko, I. Svientsitsky, I. Krypiakevych, H. Koliada, Ia. Isaievych, the 17th-century Ukrainian book-publishing has been given but a fragmentary elucidation. In the only synthetic work written up till now

(*Knyha i drukarstvo na Ukraini, Kyiv, 1969*) (The Book and Book-Printing in Ukraine, Kyiv, 1969) the period has been presented in the form of a review.

No bibliographical repertory of the 19th-century Ukrainian people has ever been compiled up till now. A thorough monographic research on I. Franko's editorial work has been published by L. Maliarenko². Much better as the journalistic and publicistic activities of I. Franko have been studied (to mention here first of all the works by H. Verves, O. Dei, I. Denysiuk, V. Dmytruk, I. Doroshenko, M. Nechytaliuk, A. Pashuk, P. Yashchuk et al.), this problem has not been exhausted either. An appreciable contribution to the compiling of the I. Franko Studies bibliography has been made by O. Moroz, M. Butryn, M. Humeniuk and, especially, by M. Moroz, the noted bibliographer, author of the two-volume bibliographical guide *Ivan Franko* (Vol. 1, 1874-1966; Vol. 2, 1966-1984; L'viv, 1966-1987) and its sequel (with the bibliography extending up to 1988) in the third book of the materials of the UNESCO — International Symposium *Ivan Franko and World Culture* (Kyiv, 1990). The thorough historical survey and bibliographic guide by P. R. Magocsi³ helps one to find his/her way in a great number of sources on the history of Halychyna.

Despite the quests made in partial questions, the present-day level of the investigation of I. Franko's editing and publishing activities in the second half of the 1870's and in the 1880's, as well as during his lifetime on the whole, I. Franko's role as publisher and a leading representative of the publishing process in Ukraine, his influence on the political and national movement is inadequate. A number of questions related to the evolution of Ivan Franko's world outlook have not been solved yet, there is no detailed characterization of the new trends in radical book-publishing, pioneered by I. Franko. Little has been done to elucidate his publishing plans and conceptions that were not put into practice. The researchers' attention has not been claimed yet by the questions of the decorative schemes of the publishing series issues and separate books; no adequate study has yet been done concerning the publisher's participation in the circulation of the publications, ways of their colportage from Halychyna to Dnieper (Great) Ukraine. The researchers did not make use of the archival funds elucidating the book-publishing activities of I. Franko, in all its details containing the information on its financial aspects, circulation etc.

Investigating I. Franko's editing and publishing activities as a component part of the political and social movement, the author fell back on a broad basis of sources. The first to mention here is the complete, in many volumes, collection of works⁴, including those which for ideological reasons were not included in this edition or were reprinted with cuts, all the separate publications and publishing series of I. Franko that saw the light of day during the period under research. To the important sources, — both biographically and in terms of the publishing activities, — belong also the periodicals of that time: *Zoria* (Dawn), *Dilo* (Action), *Praca* (Labour), *Bat'kivshchyna* (Motherland), *Kurjer Lwowski* (the L'viv Courier), *Kraj* (The Land), *Prawda* (Truth), *Ruch* (Movement). The other sources are the collections of documents and materials, I. Franko's correspondence, archival materials, first of all, those from Fund No.3, (the Manuscripts Department, Taras Shevchenko Institute of Literature National Academy of Arts and Sciences, Ukraine); the funds of I. Om. Levytskyi, M. Vozniak, M. Pavlyk et al (the Manuscripts Department of the L'viv V. Stefanyk Scholarly Library, National Academy of Arts and Sciences, Ukraine); the collection of documents, Shevchenko Scholarly Society in L'viv); M. Pavlyk's collections and those of the L'viv Stauropogion Institute kept in the Central State Historical Archives of Ukraine in L'viv; documentary holdings related to the history of revolutionary movements and censorship of the Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv; holdings of the Russian Empire's Police Department from the State Archives of the Russian Federation (Moscow, Russia); materials on the history of the students' societies' activities in L'viv, the reminiscences of A. Dolnytsky, Vasyl Lulych, Ye. Olesnytsky et al. documentary and research material collected in the series *Ivan Franko: Articles and materials* initiated by M. Vozniak.

This research is the first (in Ukrainian historiography) attempt at writing a generalizing work on one of the leading Ukrainian publishers in the 1870's — 1880's, the years crucial for the national book-publishing. The work is closely connected to Franko's social and political as well as creative activities as a writer. On the basis of their interrelation with I. Franko's publishing programmes one can trace the evolution of his views from radicalism and enthusiasm for socialist ideas, with the characteristic maximalism and inconsistency, towards the transition to the national and democratic trend. The pioneering detailed analysis of I. Franko's activities as organizer of secret editions with de-

liberately distorted imprint-*kontrafaktsii* (infringements), — one of the first publishers of scientific and literary heritage, the founder of the new-type publishing series and, finally, the creator and publisher of the second in significance for Ukrainian culture (after Taras Shevchenko's *Kobzar*) poetry collection *Z vershyn i nyzyn* (From Heights and Depths). In a number of cases the quantity of publishing series issues has been specified and the book's editions determined.

The monograph consists of Introduction, two Chapters, Conclusions and Supplement (complete bibliographical description of the *Dribna biblioteka* (The Little Library) and *Naukova Biblioteka* (The Scholarly Library) publishing series of I. Franko, List of the Author's Research Works on the Problems of I. Franko Studies and List of Illustrations).

The Introduction focuses the attention on the topicality of the problem and the degree of its scientific elaboration, elucidates the specificity of the period in question, the circumstances enabling the rise of the radical Ukrainian book-publishing and provides the historiography on the problem.

Chapter One — *The Beginning of F. Franko's Publishing Activities (1875-1880)* — falls into four paragraphs.

Paragraph One (§1) covers the social and political situation in Ukraine in the second half of the 19th century, role of I. Franko as the founder of modern radically-oriented journalism, his participation in the publication of the *Druh* (Friend) magazine and the miscellany *Dnistrianka* (Maid of the Dniester). The documents of the Cyril and Methodius Brotherhood constitute the first serious political as well as state-establishing programme for the Ukrainian nation. The works by T. Shevchenko, were, in their quintessence, of national character with Ukraine as an independent state and the Ukrainian people as a nation with its ages-long history, language and way of development. The national renaissance in Halychyna was heralded by the work of the *Ruska Triytsia* (the Ruthenian Triad) Society, and the revolutionary events of 1848 in Austria-Hungary pushed the national movement to the foreground of the political struggle.

The ideal of the Ukrainian national movement spearheaded against the pro-Russian attitudes was substantiated by V. Podolynsky in his *Slovo perestorohy* (A Word of Warning)⁵.

At that very time the first Ukrainian-language newspaper *Zoria Halyska* (The Dawn in Halychyna) came out. The police-preperated

débâcle of the Cyril- and Methodius Brotherhood in Dnieper Ukraine, political setbacks in Halychyna caused by the establishing of the Conservative regime and the onset of the Polish szlachta (nobility) elite that were methodically appropriating the power in the area led to the stratification in the 1860's of the Ukrainian national movement into two trends: *Moskvofily* (the Western Ukrainian Muscophiles) and *Narodovtsi* (the Western-Ukrainian Populists). However, in spite of all the difficulties the contacts of the Dnieper-Ukrainian intellectuals with the public figures and men of culture from Halychyna were growing. The *Prosvita* (Enlightenment) society came into being. It developed publishing activities for the sake of the people. The intellectual forces in Dnieper Ukraine joined the national and cultural movement in Halychyna, — and this consolidated the idea of unity of both Eastern and Western Ukraine in the single Ukrainian state. The leading members of the populist trend, — V. Barvinsky, V. Navrotsky, O. Ohonovsky, Yu. Romanchuk, D. Hladylovykh — set themselves the task of transforming their trend from the level of the literary interests into that of constructive work in the field of economics and politics. Their periodicals were to play an essential role here. But gradually the spearhead of the political struggle was getting blunt, as the majority of the populists was unable to overcome the narrow-mindedness of the Ukrainophile romanticism.

The second half of the 1870's saw the activation of the younger generation of the intellectuals with I. Franko and M. Pavlyk at the head in the social life of Halychyna. The radicalism characteristic of the young people, the influence of the contacts with M. Drahomanov have evoked the critical attitudes to the traditional *narodoustvo* (West-Ukrainian Populist trend) and the interest in the West-European and Russian *narodnichestvo* (Russian populism) of that time. The activation of the then political trends, with their world-outlook stands, predetermined the rise of new socio-political currents. The formation of one of them, — radical, — was proclaimed in the student magazine *Druh* (Friend) early in 1877. Appropriately criticizing their excessive enthusiasm for the borrowed slogans, V. Barvinsky⁶ failed to see the rational kernel in the youth activities. The *moskvofily* (West-Ukrainian russophiles) resorted to downright denunciations and persecutions. A large-scale campaign against socialist ideas was also staged by the Polish conservatives frightened, besides, at the nationalistic bent of the Ukrainian radical

youth. The formation of the movement was also closely watched over by the Russian secret police (Okhranka). On receiving denouncements from his agent, the Governor-General of Kyiv, Podillia and Volyn', Dondukov-Korsakov, gave instructions to arrest the citizens of the Russian Empire, mentioned in the secret report as having contacts with I. Franko, on June 4, 1877⁷.

The firstling of the new trend in Ukrainian journalism became the *Druh* magazine with M. Pavlyk, I. Belei et al⁸. on its Editorial Committee as of November, 18, 1876. The discussion launched by the three letters of M. Drahomanov resulted in the magazine getting radically oriented. Published in it were the Boryslav stories by I. Franko, works by N. Chernyshevsky, M. Saltykov-Shchedrin, H. Heine. The magazine took a resolute stand against the vilification of T. Shevchenko's poetry in the pages of the *Ruskyi Sion* (Ruthenian Sion). In September 1876 I. Franko and his friends published the miscellany *Dnistrianka* (Maid of the Dniester) that mirrored the views of the Halychyna youth and was a fresh wind in the publishing business in Halychyna. The miscellany was published in Ukrainian, which defied iazychiie (the derogatory name for the bookish language in which the Muscophiles wrote in the 19th and early 20th centuries. It was a mixture of Church Slavonic and Russian that included Western Ukrainian elements and Polonisms and had a Ukrainian pronunciation). To a certain extent this incited V. Barvinsky to prepare the analogous miscellany *Rus'ka hata* (The Ruthenian House) (L'viv-Chernivtsi, 1876) comprising the works of the older-generation Western-Ukrainian populists. In 1876 I. Franko published his first separate book *Pys'ma Ivana Franka* (Ivan Franko's Works)

The initial stage of I. Franko's publishing activities lasted from the autumn of 1875 up to his first arrest simultaneous to the closing of the *Druh* magazine (June 1877). Over that time the students' magazine had been transformed into the firstling of the then Ukrainian journalism, the new-type miscellany *Dnistrianka* had been published, as well as three issues of the collections *Pys'ma Ivana Franka*. At that very time the idea was formed to found a small-size book-publishing series that was to become an innovation in the book-publishing trade throughout Ukraine from the point of view of its form and contents.

Paragraph Two (§ 2) deals with *Dribna biblioteka* (The Little Library), — the first book-publishing series of the radical trend in Ukraine. I. Franko's merit here lay in the fact that while planning to publish the

works of realistic literature he set himself the task of providing the Ukrainian reader with the books that were unavailable from the publishing houses of that time. He became the chief organizer of the series, procured the money needed. Despite the financial and managing difficulties I. Franko did everything so that the series project could see the light of day. As opposed to the traditional view about the 14 issues of the *Dribna biblioteka*⁹, the author proves that the first of them, unnumbered, contains the short story *Viyina za voliu* (War of Independence) by G. Uspensky in I. Franko's translation. Hence it follows that the total number of the books is 15. According to the contents they may be divided into two groups: literary artistic works and scientific research papers, the former being subdivided into two subgroups again: translations from foreign authors and works in the original.

The first group of the *Dribna biblioteka* (The Little Library) book series yielded 7 titles. Though, at first sight, they differ from one another as to the contents, their selection warrants the aim set by the publishers. In fact, it is an application of the main trends in the programme of the *Druh* (Friend) magazine to the publication of the pocket-size series.

The second group, including popular-scientific and publicistic translations, comprises 8 books: No. 2 — M. Drahomanov *Literatura ukrains'ka, proskrybovana riadom rosiys'kym* (1878); [La littérature oukrainienne proscrite par le gouvernement Russe; Ukrainian literature proscribed by the Russian government].

No. 6 — D. Pisarev *Pcholy* (Bees) (1879); No. 7 — E. Laveleye *Vlasnist' gruntova ta yiyi istoria* (De la propriété et de ses formes primitives) (1879); No. 9 — T.-H. Huxley *Bilkovyna* (Protoplasm: The Physical Basis of Life) (1879); No. 10 — N. I. Dobroliubov *Znachenia avtorytetu v vychovanni* (The Role of the Authority in Education) (1879); No. II — E. Laveleye *Sil'ska obshchyna v Rosii* (a chapter from the work *De la propriété et de ses formes*) (1879); No. 13. — H. Schöll *Suspil'no-politychni storonnytstva v Nimechchyni* (The Social and Political Parties in Germany) (1879). Of exceptional importance was the publication of the work by M. Drahomanov where the author, on the strength of incontrovertible historical evidence about the singularity of Ukrainian culture, had sharply criticized its cruel persecutions in Dnieper Ukraine and had critically assessed the Russophile trend in Halychyna.

I. Franko was busy advertizing and circulating books. The numbers of printed copies for each issue were set at 500, excepting the books by E.Haeckel (1,000 copies), E.Laveleye (300 copies), E.Zola (200 copies) [48, 217]. It has been established that some issues and sets of books were sent not only to the towns in Halychyna, (Stryi, Ternopil, Kolomyia), to some adresses and book-shops (Richter, Ksiagarnia Polska), but also to Vienna¹⁰. The series enjoyed popularity, particularly with the young people¹¹ as it offered to the reader the works that were not to be found in the other publications in Halychyna. It touched upon the burning issues of the day and a mention of it was even made in the literary artistic works of the time¹².

The tsarist Okhranka (secret political police) had confiscated these books¹³ and the conclusion made by censor Alfyorov (St.Petersburg Censorial Committee) as of January 22, 1890 had it that even ten years after its publication *Dribna biblioteka* could not be legal reading matter for the Ukrainians of the Russian Empire¹⁴.

The third paragraph (§ 3) is entitled *The Unfulfilled Plans of the "Dribna biblioteka" Series. An Attempt at the Restoring of the "Hromads'kyi Druh", "Dzvin", "Molot", periodicals. Some publications of I. Franko*. Owing to circumstances I.Franko was not able to publish in the *Dribna biblioteka* series the following literary artistic works: *Dead Souls* by N.Gogol, *Fromont jeune et Risler ainé* by A. Daudet, *Lettres de Paris* by E. Zola, *The Cricket on the Hearth* by Ch. Dickens, *Vanity Fair* by W. Thackeray. Neither were destined to be published the short novel *La Curée* by E.Zola [48; 171], sketches by N. Pomialovsky, stories by G. Uspensky, works by Engel, Huxley, Focht, Johnston, Lange, the works on the social progress in Spain by Buckle, *The Origin of Civilisation* (some chapters) by Lubbock, the last but one chapter of the first volume of *Das Kapital* by Marx, excerpts from *Anti-Dühring* on the origin and theory of Socialism by Engels as well as an outline of the Marxist theory on capitalist production; the *Foundations of Social Economy* based on the works by Chernyshevsky, Mill and Marx); *The Struggle of Religions with Science* by Drapper, translations (Vols. 1-2) of the Rougon-Macquart's series by E.Zola [48; 225-226]. Besides, a number of articles by F. Schulze [8; 230], the publisher's article *Viyny i viys'ko v nashych chasakh* (Wars and the Army Nowadays) [48; 309] were also to have been published. On the whole, about a third of what was to be done had been carried into practice.

In June 1877 the *Druh* magazine was closed by the authorities which made I. Franko, M. Pavlyk, O. Terletsy found the new periodical, — *Hromads'ky Druh* (People's Friend). Its first issue came out on April 7, 1878 to be confiscated by the Procurator's Office as early as April 15. The second issue was published on May 11 and confiscated May 17, which was judicially confirmed on May 20. The publishers then tried to put out non-periodical collections which were not censurable, but their lot was the same: *Dzvin* (The Bell) was confiscated on June 29, 1878 and *Molot* (The Hammer) that saw the light of day in January 1879, — in February of the same year. Unfortunately, M. Pavlyk did not undertake any legal endeavour to get back the confiscated books with cuts and have them published, as they were, later; for, late as the time might be, the books could have been circulated legally without exposing to the danger of being persecuted those who had the copies of this edition¹⁵. In view of straitened circumstances and the impossibility of I.Franko's stay in L'viv an attempt to found the new periodical *Nova Osnova* (New Foundations) whose subject-matter was "not to distance oneself from the trend set out by the *Molot* (The Hammer) collection and "the Geneva editions of M.Drahomanov"¹⁶ failed.

At that very time, as separate books, were published the satires in verse by I.Franko *Duma pro Maledykta Ploskoloba* (1878) (The Ballad of Maledykt Ploskolob) and *Duma pro Nauma Bezumovycha* (1879) (The Ballad of Naum Bezumovych) recreating in satirical imagery the real events, facts and persons of the social life in the 1870's Halychyna. The main subject of both satires is combatting the routine in social life, the betrayal of the people's interests and national ideals. Though the satire *Duma pro Nauma Bezumovycha* was confiscated (which, in the researcher's view, was conditioned by the confiscation of the *Molot* (The Hammer) collection as a whole where the satire was first printed and was not to be confiscated) both satires had a constructive role to play, adding to the active character of the social life.

Paragraph Four (§ 4) — *The Secret Editions of I. Franko. His work as Member of the Editorial Board of the Newspaper "Praca" (Labour). Participation in the Circulation of Illegal Publications* — investigates the role of I.Franko in the publication of infringements¹⁷. This was helped by his coming in close contacts with the editorial committee of the workers' newspaper *Praca* (Labour) and, in particular, with A. Mańkowski, the noted organizer of the workers' movement in

Halychyna, director (since 1875) of the First Union Printing-Shop in L'viv. In the summer of 1878 this printing house published the Russian book (with no author's name given) *Martovskoye dvizheniye studentov Kievskogo universiteta 1878 goda* (The 1878 March Movement of the Kyiv University Students), — a most acute publicistic work of the time laying bare (using graphic examples) the highhandedness of the tsarist government in the realm of higher education and telling about the student unrest, causing the expulsion of nearly a quarter of the students. The title-page gives the name of M. Tkachenko as publisher. At the same nearly time, with the same imprint on the title-page the book *Nova vira na Ukraini* (New Faith in Ukraine) was published. For a long time the authorship of these books was erroneously ascribed to M. Pavlyk, M. Tkachenko being regarded as his pen-name¹⁸. As a matter of fact, the author of the first book, whose manuscript was smuggled out of Kyiv, was Irodion Zhytetsky¹⁹. The second book is M. Pavlyk's translation of the article by the revolutionary Russian populist of Ukrainian origin I. Kovalsky published under the title *Ratsionalizm na iugie Rossiyi* (Rationalism in the South of Russia) in the journal *Otchiestviennyye Zapiski* (Patriotic Notes) in its issue of 1878, No. 5. The investigation of I. Franko's editing and publishing activities makes it possible to conclude that, firstly, the pseudonym *M. Tkachenko* is only that of the author, not of the publisher, secondly, equally shielded by it were two publishers, — M. Pavlyk and I. Franko. Under consideration here are also the publishing projects of the other infringements whose manuscripts were smuggled into Halychyna together with the Russian-language book *Martovskoye dvizheniye...* (The March Movement...). In 1878 I. Franko wrote the book *Katechizm socjalistyczny* (The Socialist Catechism) [48, 130, 133] whose accepted name in the bibliographical guides is *Co to jest socjalizm* (What is Socialism) and whose publication was carried out with the help of the Polish socialists in the Mańkowski Printing-House in L'viv. For the sake of secrecy the imprint given on the book is Leipzig, August 8, 1878. On having been made the editor (without the right to sign his name) of the printers' newspaper *Praca* (Labour) I. Franko, beginning from Jan. I, 1878 turned it into the "Biweekly, devoted to the working classes' affairs". The author hypothesizes that the reorganization of the periodical and its transformation into an all-workers' newspaper were initiated by I. Franko and the confirmation of the hypothesis can be found in J.-P. Him-

ka's works. The Ukrainians I. Franko and M. Pavlyk participated in the propagation of socialist ideas among the Polish population in Halychyna as well as in Poland itself and the propaganda materials *Katechizm* (Catechism) (1878), *Program socialistów galicyjskich* (The Programme of Halychyna Socialists) (1881), *O pracy: Książeczka dla robotników* (On Labour: A Booklet for Workers) (1881) compiled and edited by I. Franko or with his participation were circulated not only in Western Ukraine but in Kraków and Warsaw as well.

The newly-found archival materials enable to trace the ways the colporteurs used to deliver I. Franko's own publications and the Geneva editions to Dnieper Ukraine via Romania where a *Hromada* (Community) member F. Vovk lived at the time. The "bridge" of its kind to smuggle illegal publications into the Russian Empire was the Soltaneti railway station, povit of Kishinev (Chisinau)²⁰. The analysis of the literature sent there and the amount of the copies given, in particular, the April issue of the *Hromads'kyi druh* (People's Friend) magazine (On September 15, 1878 the tsarist police confiscated, among other books, 195 of its copies)²¹, allows of the following conclusion: either the publishers skilfully concealed part of the circulation from the procurator's office of L'viv, or the First Union Printing-House run by Mańkowski published a greater number of I. Franko's editions, with the circulation much larger than that known to the authorities. By analogy, these methods were used in the printing of the non-periodical collections to follow: *Dzvin* (The Bell), *Molot* (The Hammer) and in the publication of the newspaper *Praca* (Labour).

Despite the transportation failures part of the literature did get into Dnieper Ukraine. During the search of a Kyiv University student V. Yanushkevych the L'viv-based editions *Molot* (the Hammer) and *Dzvin* (The Bell) were found. He was dismissed for a while but a month and a half later, on October 23, 1879 rearrested and exiled to the Oloņets gubernia²².

Summing up I. Franko's editing and publishing activities in the second half of the 1870's, it may be noted that the period in question was full of complicated events in the social and political life. I. Franko and his friends have founded the first radically-oriented publication in Ukraine and through their publishing activities propagandized the ideas seething in Europe. They skilfully combined the legal and illegal forms of book-publishing and saw to it that their books should find the way

to the reader in Dnieper Ukraine. Developing the publication of books and periodicals as well as non-periodical editions I. Franko had taken into account the experience gained in Central and Western Europe, Russia. I. Franko's programme of publishing activities was largely influenced by his world outlook of that time. Generally sharing M. Drahomanov's views he considered the Marxist theory to be more befitting for Western Europe rather than the agrarian Halychyna. Above all, he put the raising of educational standards of the common people. That would make it possible to avert human sacrifices during the change of the social order [48,112]. These tenets defined his publishing policy. Meant for the wide, in particular, poor readership the Dribna biblioteka series was the publishing innovation, a major contribution to the democratization of publishing. The similar small-size Reklam editions series — *Universal Bibliothek* — was launched in the late 1860's in Leipzig.

Chapter Two — *I. Franko's Publishing Activities in the 1880's* — is divided into four paragraphs. In Paragraph One (§ 1). *The Evolution of I. Franko's World Outlook during the 1880's and his Socio-Political Activities* — an attempt is made to substantiate the evolution of I. Franko from radicalism as such to that of national and democratic trend.

The first arrest of I. Franko on June 11, 1877, when he was charged with the propaganda of socialist ideas, was resonant in the area. Thus, involuntarily he became the famous socialist, though his ideas about socialism as theory were vague, he "was Socialist by sympathy, as a peasant" [49,245]. The imprisonment and the legal action promoted I. Franko's radicalisation²³, he became a Socialist, with an admixture of Liberal views, but it was not long before I. Franko had taken a clear nationalistic stand. Two years after the Pioneers, in 1880, he wrote the poem *This is Not the Time*. The Ukrainian national idea is mirrored in the whole cycle *Ukraine — My Love*, No longer should we the Russians and Poles meekly serve (National Hymn), *Liakhm* (To the Poles), *Rozvyvaisia ty, vysoky, dube* (Grow, You Lofty Oak).

I. Franko's outlook of the late 1870's — early 1880's agglomerated various socialist and liberal theories, some ideas of Darwin, philosophical systems of Buckle, Kant, Mill, Spencer et al.

He was under the constant influence of the views of M. Drahomanow who had never risen to understanding the idea of Ukraine's independence I. Franko was stimulated to accept the nationalistic ideas

and to revise the socialist theories during the 1880's by a profound study of spiritual cultural achievements, his becoming one of the most highly-educated people of his time, the realizing that behind the populist and proletarian slogans in Russia, socialist and radical ones in Halychyna the expansionist interests of Poland and Russia were often concealed; the inability of marxists and their followers to combine social and national postulates. Later on all that will be defined as follows: "...in international affairs, as socialism, sound integral shoots in each country can only grow through the properly national soil and only then do they cease being a theory and will make a shiny blossoming reality"²⁴.

The confirmation that I. Franko was no longer in sympathy with the Marx-Lassalle socialist outlook of the 1880's is also in his literary artistic works: his belief that the Ukrainian nation will be free is in a condensed way presented in the cycle *Thoughts on the Margin* of the collection *From Heights and Depths* [1, 186]. The political discussions of the 1880's are reproduced in his largely autobiographical story *Khoma z sertsem i Khoma bez sertsia* (Khoma the Credulous and Khoma the Critical) where a character (I. Franko himself) states that no revolution will liberate from tyrants and exploiters without a moral perfection of the people and that Marx's and Engels's prophecies are based on false assumptions [22,14].

The stages of I. Franko's publishing activities are related to the evolution of his world outlook. Before the first arrest in 1877 I. Franko's views were moulded following popular *Weltanschauung* tenets based on the principle of social justice. The latter he could regard as the division of property (primarily the land), but the property should then be private so that everyone may enjoy the fruits of his/her work.

The new stage lasted from 1878 to the early 1880's. It was the time of searching solutions to social problems based on socialist ideas formed under the influence of Marx and Lassalle but not identical with Marxism. The second half of the 1880's and the first half of the 1890's constitute a separate period. At this time one may speak of a certain dualism in the world outlook of I. Franko — a struggle of the social and the national, attempts at solving these problems on the basis of a critical approach to Marxism. The social becomes the basis to solve the national problems. Finally, beginning from the second half of the 1890's I. Franko takes a clear stand concerning the solution of the social problems through the establishing of the national state (I. Franko

is a founder of the Ukrainian National and Democratic party), embarks on the road of the revision of Marxism and the substantiation of its principled failure, both on the theoretical and the practical planes.

In the publishing activities of I. Franko the turn of the 1870's and the 1880's became a landmark in its kind for it was associated with the second arrest and the stopping of the *Dribna biblioteka* (The Little Library) series publications. His work of journalist was crowned in the early 1880's by the publication (in cooperation with I. Belei) of the magazine *Svit* (The Light) (appeared from the January of 1881 up to the September of 1882, circulation 300 copies) which had become the only unifying periodical in Halychyna and Dnieper Ukraine and at whose helm there stood a new generation of the Ukrainian intellectuals. The magazine had never been confiscated by the authorities but it "failed among the apathetic public"²⁵. The *Svit* published I. Franko's article *A Couple of Words about the Way to Organize and Run our People's Publishing Houses*, where the author comes out as a theoretician and practitioner of the publishing in Halychyna²⁶.

The evolution of the *Weltanschauung* during the 1880's was connected to another aspect yet — an attempt (based on the theories of socialism) to join the Ukrainian and Polish socialist movements together. While in 1881-1882 I. Franko, living in the Drohobych Area, was in touch with the working movement, then as early as 1883-1884 he busied himself with the peasants' movement and practically no other one else. In 1887 I. Franko and B. Wysłouch thought of founding a Polish-Ukrainian democratic publishing-house and a Polish-Ukrainian Democratic party. Nothing came of their trying to organize *Związek Ludowy Polsko-Ruski dla Galicji* (The People's Polish-Ukrainian Union of Halychyna) (1889) either, as the overwhelming majority of the Polish Left had taken the chauvinist stand. Neither had ever been materialized the idea of I. Franko and M. Pavlyk about the setting up in Dubliany near L'viv of a Polish-Ukrainian-Bielorussian-Lithuanian publishing-house. Connected to this circle is, probably, the Byelorussian-language publication in L'viv of the brochure *Staraja pryzkazka* (The Old Saying) (1887) confiscated by the police (two copies. — the only ones of those preserved — are in the L'viv Archives²⁷, and the plots initiated by the Vienna publications of O. Terletsky, were also used in the subsequent Polish revolutionary brochures, e.g. *Ojciec Szymon* (Father Szymon) by T. Kujawczyk.

In the paragraph I. Franko and "*Etnohrafichno-statystychnyi kruzhok*" (The Ethnographic and Statistical Circle). *The publication of V. Navrotsky's Scientific Heritage*, the activities of I. Franko as one of the leading members of this students' institution setting itself the task of "studying the life and *Weltanschauung* of the common people" [48, 366] are reviewed. At the meetings of the circle I. Franko read several papers in which he substantiated the need of working at statistical, economic and ethnographic investigations, compiling the bibliography on these questions. Connected to I. Franko's activities in the circle is the appearance in 1884 of the books *For the Journey* and a collection of works by V. Navrotsky.

The most notable work I. Franko undertook was the preparation to the publication of a collection of works by V. Navrotsky. On the basis of the newly-found archival sources the process of collecting the materials for this publication has been traced²⁸, also, the size of the second volume which has never seen the light of day, has been assessed. O. Terletsky's work at the introductory article to this edition stimulated his writing a solid investigation *Literaturni stremlinnia halyts'kykh rusyniv vid 1772 do 1872 rr.* (Literary Aspirations of the Ruthenians of Halychyna from 1772 to 1872) published by I. Franko under the pen-name "I. Zanevych" in the *Zhytie i slovo* (Life and Word) magazine (1894-1895). The Sejm of Halychyna²⁹ rendered a financial aid for the publication of the book and the latter came out in the autumn of 1884 with a circulation 500 copies³⁰. The publication of V. Navrotsky's works is one of the first attempts at publishing the creative heritage of the predecessors. I. Franko had a possibility to practically apply his own approach to conceptualization, elaboration of notes, as well as materialize his principles of textual criticism.

Paragraph Three (§ 3) — *I. Franko's Publishing Plans of the Second Half of the 1880's* (*Postup* [Progress], *Tovarysh* [Comrade]) and Their Materialization in the *Naukova Biblioteka* [Scholarly Library] Series — investigates the reasons for the failure of the *Postup* (Progress) magazine publication. The prospectus of the magazine was confiscated by the police right from the beginning. That made I. Franko look for new ways in the publishing activities. As early as the spring of 1887 he launched the *Naukova biblioteka* (Scholarly Library) publishing series whose first book was *Narys istorii filozofii* (An Outline in the History of Philosophy) by F. Schulze. As far as the conceived plans are concer-

ned (the publication project included the works by M. Drahomanov, A. Wagner, F. Gelwald et al, the books were to appear series-wise 6 issues annually, 3—6 printed sheets in size) very little had been done. Only one more book yet came out in the series *Pro rus'ko-ukrains'ki chytal'ni* (On the Ruthenian-Ukrainian Reading Rooms) by M. Pavlyk, one of his best works. It was also one of the first attempts at conducting the filling in of questionnaire forms in Halychyna to clarify the situation in the area's reading rooms by the late 1880's. The book became very popular, they bought it in for the reading rooms, I. Franko taking care of its circulation³¹.

In 1888 a group of students (V. Budzynovsky, M. Hankevych, O. Makovei et al.) invited I. Franko to be the editor of their magazine *Tovarysh* (Comrade).

The first issue of the magazine came out on July 24, 1888 to be confiscated by the police (the publication date given on the title-page is July, 10 which actually was the ground for the confiscation). Since 1889 I. Franko had started publishing the sequel, in its kind, to the series *Naukova biblioteka* (The Scholarly Library). It was the *Literaturno-naukova biblioteka* (The Literary and Scholarly Library) series, thematically enlarged.

Paragraph I. *Franko's Separate Publications of the eighties* analyses the appearance of the books of translations by O. Shukhevych, I. Franko's Halychyna Pictures (published at the cost of Ye. Olesnytsky) and both editions of the collection *Z vershyn i nyzyn* (From Heights and Depths) (1887, 1893). I. Franko inserted in the collection of O. Shukhevych some translations from Virgil, E. F. Schulze, J. G. Herder, W. Scott and his own translation of the poem *Moretum* by Virgil under the title *Hramotyka*, wrote an introductory article about the translator, gave comprehensive commentary. In 1877, after his marriage to O. Khoruzhynska, I. Franko published collected edition of his poems *From Heights and Depths*, dedicated to his wife. The collection comprised his poetry published in literary magazines and the big poem *Pans'ki zharty* (Landlord's mockeries)³². In the second edition of the collection (1893) I. Franko had divided his writings into cycles. This division stimulated the author to complete them logically, writing a number of works, putting into shape the cycle *Ukraine* which was a mirror of his *Weltanschauung*. In the bibliographical sense of special importance is *Perednie slovo* (Foreword) helping to clarify his publishing princip-

les. He refused to contribute to the collection all the works he had written over the twenty years, discarded the chronological principle of publishing his works, having accepted that of division into cycles. He edited his poetry from the point of view of the language norms having done it, by the way, very felicitously. The analysis of the archival materials pertaining to the time of the collection's publication³³, the publication of I. Franko's letters³⁴ unknown as yet, give sufficient ground for drawing the following conclusion: the second edition of the collection *From Heights and Depths* is an infringement in its kind as, in point of fact, the collection was published at the cost of A. Khoynatsky, the bookshop manager of the Stauropogion Institute, and not Olha Franko as the title-page runs. We have managed to determine its circulation, — 1,000 copies,³⁵ to surmise (the relevant documentation may have been lost) that the circulation of the 1887 edition ranged between 600 and 1,000 copies.

Elucidated at length in this paragraph is the important episode, — I. Franko's participation in the publishing of the miscellanies *Veselka* (The Rainbow), *Vatra* (The Bonfire), the women's miscellany *Pershyi vinok* (The First Garland). Each of these publications was original and intended for its own reader. *Veselka* published by I. Franko after his meeting in Kyiv with the circle *Khrestomatiia* (Reader) was meant as a reader for Dnieper Ukraine. (For this purpose it was printed in *napivaryzhka*, a special print, but it was not passed by the Russian censor. The circulations of the miscellanies *Vatra* (600 copies) and *Pershyi Vinok* (600 copies)³⁶ have been determined, as well as I. Franko's participation in the propagation of the latter and the propagandizing of the book in the periodicals of L'viv, Kraków and Warsaw revealed. In 1885 I. Franko thought of compiling an anthology of European poetry but this project has never been carried out³⁷.

The conclusions summarise that the Ukrainian editing and publishing movement was an integral part of the development of Ukrainian culture, the publishing of literature and periodicals adding to the national self-assertion of the Ukrainians and being a factor of the national and political movement. The transition of the national movement from the stage of the heritage gathering (according to the M. Hroch scheme) to the development of the national campaign for the political self-assertion of the masses would have been impossible without the book-publishing and the rise of the organs of the press.

The second half of the 1870's saw the appearance on the socio-political and public stage of the younger section of the student youth enthusiastic for the newest European ideas, and starting the radical trend of the civic movement in Halychyna. The rise of the new generation of the Ukrainian intelligentsia signified the turning point which, for all the divergent views, through the activation and structuralization of the society, invigorated the best of the social forces on the whole. The years in question became the formative period for modern Ukrainian journalism and the origin of a new approach to the book-publishing trade in Ukraine. The lead in the process was taken by I. Franko whose organizational talent and creative power had put him among the most outstanding participants in the Ukrainian national and political movement and among the men of culture. I. Franko and a group of young men have started the radical trend in Ukrainian journalism. I. Franko's editing and publishing activities at that time became a constituent part of the Ukrainian national and political movement, an important factor of its transformation into that on a mass scale. The formation of I. Franko's Weltanschauung had, in the main, finished during the 1880's: from the somewhat one-sided admiration for the socialist theories he came to the more profound study of the major achievements of world culture, the realization of the marxists' inability to combine national and social questions, especially those of the stateless nations. This helped to mould I. Franko's vision of the future of the Ukrainian people; his editing and publishing activities were directed at the dissemination of his own philosophical, political etc. views among the common people. I. Franko was one of the leading proponents of the democratic conception of the cultural and economic development of the Ukrainian people, their march towards political freedom. I. Franko's activities are the vivid corroboration of the thesis on the undoubtedly democratic character and humanism of the Ukrainian national idea.

I. Franko's Weltanschauung has also determined the character of his book-publishing and his bibliography conceptions. The editing and publishing activities of I. Franko in the 1880's have outlined the ways and trends of the further work for the decades to come, shaped the tendencies of the book-publishing trade in Ukraine. Developing the book-publishing trade, I. Franko and his adherents tried hard to familiarize the Ukrainian reader with the ideas that dominated the political and cultural life of the then Europe.

In his publishing series beginning with *Dribna biblioteka* (The Little Library) I. Franko found a possibility to combine the political problems with the spreading of knowledge. Later on they served as models for further stimulation of the publishing trade in Ukraine.

Being the talented journalist and book-publisher, I. Franko also became the outstanding researcher in the field of the development of Ukrainian journalism, historian on the Ukrainian publishing process and theoretician on the publishing trade. In his practical work I. Franko actively implemented the principles of the progressive phonetic orthography, his activities laid the foundations for further development of the encyclopaedial compiling in Ukraine, had a major role to play in the making of the political consciousness of the people and the stimulation of the national movement.

¹ Kappeler A. *Nasional'nyi rukh ukraintsev u Rosyi ta Halychyni: Sproba porivniannia* (The National Movement of Ukrainians in Russia and Halychyna: A Comparison Attempt) // *Ukraina: kul'turna spadshchyna, natsional'na svidomist', derzhavnist'*. — Kyiv: Naukova dumka publ., 1992. — Issue 1 — P.104. This assertion holds true concerning the role of the Ukrainian people in European politics and economics. The achievements were meagre as it could not be otherwise under the conditions of statelessness of the Ukrainian nation. At the same time, both the 19th and the 20th centuries witnessed the significant achievements of Ukrainian culture: T. Shevchenko, I. Franko, Lessia Ukrainka, M. Kotsiubynsky, V. Stefanyk et al (Literature); O. Potebnia (Linguistics); M. Drahomanov, I. Franko, V. Lypynsky (Advancement of the philosophical thought); V. Novakivsky, O. Arkhymenko (the Fine Arts); L. Kurbas (Theater); O. Dovzhenko (Cinematography); M. Hrushevsky, I. Krypiakievych, S. Tomashivsky, O. Pritsak (Historiography). On the other hand, the civilized world is not familiar with these achievements even now.

² Maliarenko L. *Ivan Franko — redaktor* (Ivan Franko as Editor) L'viv, 1970. — 115 p.

³ Magocsi P. R. *Galicja: A Historical Survey and Bibliographic Guide*. — Toronto; Buffalo; London, 1983. — 299 pp.

⁴ Franko I. *Zibrannia tvoriv: U 50 tomakh*. (The Collection of Works: In 50 volumes) — Kyiv, Naukova dumka publ., 1976-1986. This edition is referred to in the text by using square brackets where the first figure indicates the volume and the second one, — the page.

⁵ Stebliy F. I. *Slovo perestorohy V. Podolynskoho* // *Ukr. istor. zhurnal*. — 1966. — No 12. — P. 44-51.

⁶ Barvinsky V. *Sliutse do opiznannia* (The Word to Recognize One Another) // *Pravda*. — 1877. — Nos. 4-5. — C.166.

⁷ TsDIAK (CSHA in Kyiv), 442/827/54, p.1.

⁸ Instytut Literary im. T.Shevchenka (further — IL), *Viddil rukopysiv* (further - MSS Dept), 3/215, p.685.

⁹ See: URE [*Ukrains'ka Radians'ka Entsyklopediya*] [Short for: Ukrainian Soviet Encyklopaedia]: In 12 volumes. — Kyiv, 1979. — Volume.3. — S. 470; *400 liet russkogo knigopiechatania: 1564-1964*. [400 years of Russian Book-Printing. 1564-1964]; — Moscow, 1964. — Vol. 1. — P. 436

¹⁰ IL, MSS Dept, 3/192, p.3 from the end (sheet 4538, photocopy).

¹¹ Shchurat V. *Ivan Franko u moyikh spomynakh (1886-1900)* (Ivan Franko in my Reminiscences, 1886-1900) // *Ivan Franko u spohadakh suchashnykh*, — L'viv, 1956. — P. 197.

¹² Kobylanska O. *Tvory: U 5 t.* (Works: In Five Volumes) — Kyiv, 1962. — Vol.1. — P. 83.

¹³ DARF (SARF in Moscow), 102/1887/42, f.37.

¹⁴ *Ivan Franko: Dokumenty i materialy. 1856-1965*. [Ivan Franko: Documents and Materials. 1856-1965]. — Kyiv, 1966. — P.143

¹⁵ LNB (LSL, MSS Dept.) — M. Vozniak, 82/20, — p. 16-17.

¹⁶ For details see: *Vozniak M. Veleten' dumky i pratsi* (The Titan of Thought and Work). — L'viv, 1958. — P. 128-131; *Istoria.ukrayins'koi zhurnalistyky*. (History of Ukrainian Journalism). — L'viv, 1983. — P. 201-216.

¹⁷ Yakymovych B. Z. *Kontrafaktsiya* (Infringement) // *Ukrains'ka Literaturna Entsyklopediya* (Ukrainian Literary Encyklopaedia). — Kyiv, 1990. — Vol. 2. — P. 558.

¹⁸ Dei O. I. *Slovyk ukrains'kykh psevdonimiv ta kryptonimiv XVI-XX st.* (The Dictionary of Ukrainian Pseudonyms and Cryptonyms (16-20 centuries.) — Kyiv, 1969. — P. 367.

¹⁹ As regards I.Zhytetskyi see: Travushkin N. *Irodion Zhitietsky* // *Volga.*, — 1984. — No 8. — P. 167-170 and the author's article in *Ukrains'ka Literaturna Entsyklopediya*. Kyiv, 1990. — Vol. 2. — P. 202.

²⁰ TsDIAK (CSHA in Kyiv), 419/1/228.

²¹ *Ibid.*, f.28, verso.

²² TsDIAK (CSHA in Kyiv), 442/830/165, f.5-21.

²³ Himka J.-P. *Ukrains'kyi sotsijalizm u Halychyni (do rozkolu v Radykal'niy partii 1899 r.)* // *Journal of Ukrainian Graduate Studies*. — 1979. — Vol. 4. — No. 2. — P.37.

²⁴ Franko I. *Ohliad ukrains'koyi literatury za 1906 r.* (Review of Ukrainian Literature for the year 1906) // *Rada* (The Council) — 1907. — January, 17.

²⁵ Franko I. *Moloda Ukrayina: Providni ideyi i epizody* (The Young Ukraine: Key Ideas and Episodes). — L'viv, 1910. — P. 27.

²⁶ *Svit* — 1882. — No. 16-17 (4-5). — P. 303-308 and its Polish summary is published in the newspaper "Ziarno" (Grains) (1883 No 5, p.49-50; No.6, p.61-62. Signature I.F.)

²⁷ TsDIAL (CSHA in L'viv), 146/7/4396.

²⁸ IL, MSS Dept., 3/1617, 3/1618.

²⁹ DALO (SALO), 29/1/4, f.25.

³⁰ TsDIAL (CSHA in L'viv), 309/1/602, f.31—32 (verso)

³¹ IL, MSS Dept, 3/1602, p.627.

³² *Dilo* (Action) — 1887. — No.68 — June 20 (July 2). — P.3.

³³ IL, MSS Dept., 3/1622, p. 81.

³⁴ Yakymovych B. Z. *Nevidomi avtohrify Kameriara* (The Unknown Autographs of I. Franko) // *Literaturne Prykarpattia* (Ivano-Frankivsk) — 1989. — No.4 — June.

³⁵ TsDIAL (CSHA in L'viv), 309/1/602, f.145—146 (verso).

³⁶ TsDIAL (CSHA in L'viv), 309/1/602, f.101 (verso)—102, f.102 (verso)—103.

³⁷ IL. — MSS Dept, 3/194, p.25 (verso).

Особовий показник

Алфьоров (Alfyorov) 75, 258
Андрусак М. 88, 223
Антонович В. 30
Арабажин К. 191
Архипенко О. (Arkhyrenko O.) 8, 270
Афанасьєв-Чужбинський О. 26

Баб'як П. 98, 218, 219, 223
Байрон Дж.Г. 51, 56, 57, 59, 207, 238
Бакунін І. 107
Барвінок Ганна 39, 205
Барвінський В. (Barvinsky V.) 29, 33, 36, 39, 72, 143, 223, 244, 255, 256, 270
Барвінський О. 10, 143, 200, 223
Басс І. (Bass I.) 14, 172, 175, 223, 251
Бачинський О. 204
Беднарський К. 54, 57, 58, 61, 65—67, 71, 139, 140, 147, 156, 161, 170, 177, 186, 187, 190, 234, 238—243, 247
Белей І. (Belei I.) 31, 35—37, 42, 46, 47, 50, 51, 53, 78, 80, 113, 119, 146, 171, 182, 208, 213, 237, 256
Беранже 195
Березинський 129
Белінський В. 26, 68
Білецький 46
Білецький О. 219
Білик І. 175

Білиловський Ц. 118
Білоус О. (Bilous O.) 14, 223, 251
Біхер К. 70, 240
Бланк Л. 105
Блік 154
Бобенко А. 195
Богачевська-Хом'як М. (Bohachevsky-Chomiak M.) 11, 223, 234
Бойко І. 19, 219
Бойко П. 74
Бокль (Buckle) 46, 77, 107, 258, 263
Борковський Г. 151
Боровиковський Л. 118, 195
Брагінець А. (Brahinets A.) 14, 223, 251
Брет-Гарт 38, 76, 118
Брик М. 245
Будзиновський В. (Budzynovsky V.) 163, 164, 223, 266
Булгак В. 99
Бутич І. 216
Бутрин М. (Butryn M.) 18, 252
Бучинський М. 138, 144

Вагилевич І. 26, 39, 159, 162, 168, 243
Вагнер А. (Wagner A.) 154, 242, 266
Варзар В. 127
Варинський Л. 93, 97
Варфоломій Г. 99
Вахнянин А. 136
Вахнянин І. 141, 199
Вельгаузен 154, 155
Вербицький М. 136
Вервес Г. (Verves H.) 13, 18, 95, 149, 223, 245, 251, 252
Вергілій (Virgil) 167, 171, 267
Верн М. 155
Верниволя В. *див.* Сімович В.
Веруламський Бекон 78
Верхратський І. 53, 77
Вислоух Б. (Wystouch B.) 124, 265
Витанович І. 130, 223

Витженс Г. (Wytrzens G.) 15, 16, 236, 251
Вікторович О. 245
Вінтер Е. (Winter E.) 15, 27, 222, 224, 251
Вірник Д. 13, 224
Вісневська Е. (Wiśniewska E.) 16, 224, 251
Вовк Ф. (Vovk F.) 44, 77, 97, 113, 116, 261
Вовчок Марко 38, 39
Возняк М. (Vozniak M.) 12—14, 21, 43, 78, 83, 84, 88, 116, 119,
131, 132, 164, 166, 168, 173, 179, 191, 192, 201, 202,
204, 214, 216, 224, 250, 253, 271
Волховський Ф. 127
Воробкевич С. (Данило Млака) 39, 136
Вхрліцький Я. 207

Г. Ц. div. Цеглинський Г.
Гайне Г. (Heine H.) 36, 51, 59, 85, 87, 207, 238, 239, 256
Ганкевич М. (Hankevych M.) 164, 266
Ганчан В. 99
Геккель Е. (Haeckel E.) 44, 53, 64, 65, 67, 73, 238, 258
Гекслі Т. Г. (Huxley T.-H.) 63, 64, 66, 67, 70, 77, 239, 257, 258
Гервег Г. 59, 239
Гердер Й. Г. (Herder J. G.) 167, 171, 267
Герцен О. 30
Гетьманець див. Старицький М.
Гладилович Д. (Hladylovych D.) 29, 255
Глібов Л. 195
Гоголь М. (Gogol N.) 76, 77, 195, 258
Головацький Я. 26, 39, 159, 162, 168, 243
Голубовська Є. 13, 224
Гольцер А. 141
Гольцери 141
Гончаров І. 44, 77
Горак Р. (Horak R.) 17, 224, 251
Горацій 118
Горбаль К. 196, 199
Гординський Я. (Hordynsky Ya.) 13, 224, 250
Горнова Е. (Hornowa E.) 11, 97, 124, 224, 235, 250
Горький М. 44

Грабович Г. (Grabowicz G.) 16, 224, 251
Григорович 243
Грицай О. 205
Грицак Я. (Hrytsak Ya.) 16, 107, 120, 123, 224, 225, 251
Грінченко Б. 116, 118, 151, 195, 200
Гром'як Р. (Hromyak R.) 16, 225, 251
Грох М. (Hroch M.) 10, 209, 235, 250, 268
Груббер 153
Грушевський М. (Грушевский М., Hrushevsky M.) 8, 9, 27, 225,
250, 270
Гуд Т. 59, 238
Гуменюк М. (Humeniuk M.) 18, 252
Гуржій І. (Hurzhii I.) 13, 225, 251
Гушалеви́ч І. 136
Гюго В. 207

Гебнер Р. (Göbner R.) 15, 16, 225, 251
Гельвальд Ф. (Gelwald F.) 154, 155, 242, 266
Геник К. 60
Гете Й.-В. 59, 118, 238, 239
Голуховський А. 27

Д. В. 163
Давимука С. 6
Данилюк Й. 95, 114, 119
Дарвін Ч. (Darwin Ch.) 64, 78, 107, 263
Дашинський І. 124
Дашинський Ф. 124
Дашкевич Я. 17, 108, 216, 225
Деген С. 191
Дей О. (Dei O.) 14, 18, 42, 55, 72, 93, 150, 157, 166, 218, 225,
228, 251, 252, 271
Демокріт 156, 242
Денисюк І. (Denysiuk I.) 18, 35, 159, 160, 225, 226, 252
Джонстон (Johnston) 77, 258
Дзеверін І. 219
Діаманд Г. 124
Діккенс Ч. (Dickens Ch.) 76, 258

Дмитрук В. (Dmytruk V.) 18, 226, 252
Дніпрова Чайка 205
Добролюбов М. (Dobroliubov N.) 43, 63, 68, 69, 240, 257
Добрянський А. 168
Довбенчукова К. 205
Довженко О. (Dovzhenko O.) 8, 270
Доде А. (Daudet A.) 44, 76, 258
Дольницький А. (Dolnytsky A.) 21, 36, 37, 38, 253
Дондуков-Корсаков О. 34
Дорошевич 43, 77
Дорошенко В. 17, 226, 234
Дорошенко Д. (Doroshenko D.) 9, 226, 250
Дорошенко І. (Doroshenko I.) 18, 226, 252
Достоевський Ф. 77
Драгоманов М. (Drahomanov M., Drahomanow M.) 8, 18, 20, 21, 30, 31, 33—36, 41, 43, 48, 51, 52, 59, 62—64, 69, 70, 73, 76, 77, 84, 93—95, 97, 98, 102, 106—109, 113, 114, 116, 118—124, 128—132, 137, 138, 144—146, 148, 149, 151—155, 157—160, 163, 164, 176, 188, 194, 196, 200, 210, 211, 216, 217, 222, 226, 231, 233, 235, 238, 242, 244—259, 262, 263, 266, 270
Дрепер (Drapper) 77, 259
Дроздов Н. 179
Дунець В. 245
Дутко Д. 143

Енгель Е. (Engel E.) 77, 167, 258
Енгельс Ф. (Engels F.) 30, 31, 77, 78, 111, 236, 250, 259, 263
Еркман-Шатріан (Erckmann-Chatrion) 46—48, 50—52, 73, 237
Ерш 153

Євшан М. 12
Єдлінська У. 216
Єфименко П. 129
Єфименко О. 154, 155, 242
Єфремов С. (Yefremov S.) 12, 13, 227, 250

Житецький Іродіон (Zhytetsky Irodion) 93, 232, 234, 248, 260, 271

Забіла В. 200
Забочень М. 245
Забужко О. (Zabuzhko O.) 16, 111, 112, 227, 251
Загайкевич М. (Zahaikevych M.) 13, 227, 251
Заневич І. (Zanevych I.) *див.* Терлецький О.
Запаско Я. 17, 227
Зленко П. (Zlenko P.) 17, 226, 234
Злупко С. (Zlupko S.) 13, 138, 227, 251
Золя Е. (Zola E.) 38, 44, 51—56, 67, 76, 77, 79, 220, 222, 239, 240, 258, 259

Иванов Г. (Успенский Г.) *див.* Іванов Г.

І.М. *див.* Мандичевський І.
Іванов Г. (Иванов Г., Успенський Г.) 46—49, 51, 52, 73, 227, 237, 257, 258
Іванов П. 80, 228
Ільницька Л. 17
Інлендер А. 119, 124
Ісаєвич Я. (Isaievych Ia.) 6, 15—17, 216, 227, 228, 245, 251, 252

Кабальєро Ф. 76
Калинович В. 33, 60, 80, 228
Камінський Т. 200
Канді П. (Cundy P.) 15, 234, 251
Кант Е. (Kant E.) 78, 107, 263
Каппелер А. (Kappeler A.) 8, 11, 228, 235, 269
Карлейль 111
Карпинець І. 228
Каспрук А. (Kaspruk A.) 14, 41, 172, 175, 223, 251
Керч О. 188
Кирилюк Є. (Kyryliuk Ye.) 13, 14, 116, 175, 179, 220, 228, 251
Кирчів Р. 6, 135, 228
Кістяківський Б. 191
Климась М. (Klymas' M.) 14, 228, 251
Кміцикевич В. 153, 233
Кобілянська О. (Kobylianska O.) 74, 228, 271
Кобринська Н. 152, 157, 176, 201—206, 216

Ковалевський М. 191
Ковальський В. 84
Ковальський І. (Kovalsky I.) 94, 260
Ковальчак Г. 10, 228
Кодрян П. 99
Козакевич Є. 148, 164
Козланюк П. 219
Козловський О. 187
Козловський С. 164
Колесник П. (Kolesnyk P.) 14, 229, 251
Колесса О. 12
Коломийчук М. *див.* Павлик М.
Колосовська О. 6
Колумб Х. 72
Коляда Г. (Koliada H.) 17, 228, 252
Комаров М. 194
Кондратюк К. 108, 229
Кониський О. 30, 116, 118, 152, 172, 200
Консідеран В. 31
Константинович З. (Konstantinović Z.) 15, 16, 235, 251
Коріневич М. 105
Корнійчук О. 219
Коскен 154
Костомаров М. 114, 118
Коцовський В. 46, 182
Коцюбинський М. (Kotsiubynsky M.) 8, 270
Кравець М. (Kravets' M.) 6, 10, 13, 229, 251
Кравців Б. (Kravtsiv B.) 14, 17, 229, 234, 251
Кравченко Уляна (Шнайдер Ю.) 123, 132, 172, 202, 204—206, 208, 229
Крашевський Ю. 159
Кримський А. (Krymsky A.) 12, 188, 229, 250
Крип'якевич І. (Krypiakevych I.) 8, 9, 17, 29, 229, 250, 252, 270
Криса Л. 4, 7
Крігсейзен 150
Круть С. (Василевський Ф.) 79
Крушельницька Л. 6
Крушельницький А. (Krushelnytsky A.) 12, 109, 176, 179, 229, 250

Кубійович В. 218, 219
Кузеля З. 218
Кукон І. *див.* Кодрян П.
Кулачковський 129
Куліш П. 30, 39, 118, 200
Куп'янський Й. 41
Купчинський Б. 171, 229
Купчинський О. 216
Курбас Л. (Kurbas L.) 8, 270
Куць Я. 245
Куявчик Т. (Kujawczyk T.) 127, 265

Лавле Е. (Лавеле Е., Laveleye E.) 63, 70, 72, 73, 239, 240, 257, 258

Лаврівський Ю. 143
Лазаревський Г. 97, 229
Ланська Н. 206
Лассаль Ф. (Lassalle F.) 102, 127, 264
Леббок (Lubbock) 46, 77, 258
Левицька О. 205
Левицький В. *див.* Лукич Василь
Левицький І. Ом. (Levytsky I. Om.) 18, 218, 253
Левицький К. 10, 229
Ленау 207
Ленін В. 107
Лермонтов М. 59, 238
Лиманський В. (Мова В.) 116, 118
Липинський В. (Lypynsky V.) 8, 270
Лисенко М. 136
Лисенко О. 14, 229
Лисяк О. 243
Лисяк-Рудницький І. (Rudnický I.L.) 11, 236
Литвин М. 6
Литвинович С. 137
Лімановський Б. 21, 105, 119, 124, 229
Лозинський М. (Lozynsky M.) 6, 12, 13, 229, 250
Ломова М. (Lomova M.) 13, 132, 229, 251
Лось Й. 6

Лукич Василь (Левицький В.) [Lukych Vasy] 21, 36—38, 87, 97,
146, 152, 197—200, 223, 230, 253
Лукінов І. 15, 227, 245
Лянге Ф. А. (Lange F.) 69, 70, 77—79

М. Д. *див.* Драгоманов М.
М. Н. *див.* Морозов М.О.
Маблі 88
Магочі П.Р. (Magocsi P.R.) 19, 219, 252, 270
Мазепа І. 200
Макарій Кіндратій 98
Маковей О. (Makovei O.) 164, 173, 230, 266
Максимович М. 48
Маланюк Є. 107, 230
Малецький К. 200
Малиновський М. 87
Малкін В. (Малкин В.) 208, 230
Маляренко Л. (Maliarenko L.) 18, 113, 116, 230, 252, 270
Мандичевський І. 70, 71, 72, 240
Маньковський А. (Mańkowski A.) 79, 81—86, 90—93, 95, 101,
119, 235, 260, 261
Марківський В. 6
Маркс К. (Marx K.) 30, 31, 33, 72, 77, 78, 95, 102, 107, 109, 111,
112, 259, 263, 264
Матчак З. 4, 6
Маурер (Maurer) 132
Меженко Ю. 17
Мельник Я. (Melnyk Ya.) 16, 230, 251
Мельниченко О. 94, 230
Мен (Maine) 132
Менінг К. (Manning C.) 15, 235, 251
Мирний П. 175, 196, 200
Мишанич О. (Myshanych O.) 16, 230, 251
Мілер А. 197—199
Міллер (Mill) 77, 107, 259, 263
Міцкевич А. 207
Млака Данило *див.* Воробкевич С.
Млот-Дікштейн Ш. 120

Мова В. *див.* Лиманський В.
Могильницький А. 168
Молодик Г. Р. (псевд.) 163, 226
Молодченко Андрій (псевд.) 189—191, 223
Мордовець Д. 172, 195, 200
Мореллі 88
Мороз М. (Moroz M.) 6, 18, 19, 132, 135, 218, 219, 230, 252
Мороз О. (Moroz O.) 18, 252
Морозов М. О. (М. Н., Морозов Н. А.) 59, 238
Мочаровський 146
Мур Т. 59, 238

Навроцька М. з Дзбанських 143
Навроцька О. 141, 142
Навроцька С. 205
Навроцький В. (Navrotsky V.) 29, 128, 130—132, 135, 138—150,
167, 208, 212, 217, 222, 227, 230, 255, 265, 266
Навроцький І. 141, 142, 145
Навроцький К. 141—143
Нагірний В. 130, 137, 142
Надежда *** *див.* Рошкевич О.
Назаревський О. 95
Найдус В. (Najdus W.) 11, 93, 95, 97, 235, 250
Наконечний Є. 6
Насальський Ю. 213
Наумович І. 33, 84, 88, 243
Некрасов М. 118, 207
Неруда Я. 207
Нечиталюк М. (Nechytaliuk M.) 18, 230, 252
Нечуй-Левицький І. 116, 172, 195, 200
Новаківський О. (Novakivsky O.) 8, 270
Новицький 101
Носсіг-Прухнікова Ф. 124

Огієнко І. (Ohiyenko I.) 17, 252
Огоновський О. (Ohonovsky O.) 29, 118, 176, 199, 255
Ожешко Е. 63
Озаркевич В. 60

Озаркевич Є. 42
Окуневська С. (Окуневська-Морачевська С.) 176, 205
Олександр II, цар 99
Олесницький Є. (Olesnytsky Ye.) 21, 42, 43, 45, 68, 77, 80, 167,
171, 174, 206, 208, 213, 220, 230, 240, 253, 267
Олеськів 46, 77
Ольгін Р. (Ольгин Р.) 63, 220
Ольхом'як В. 245
Островський М. 44, 77
Охримович Ю. 30, 231

П. К. 163

Павлик А. 113, 204, 205
Павлик М. (Pavlyk M.) 12, 16, 18, 20, 21, 26, 30, 31, 33, 35, 36,
42, 44, 45, 67—70, 73, 77, 79—84, 90, 93, 94, 97, 101,
102, 106, 107, 111, 113, 119, 124, 127, 132, 153—155,
157—161, 163, 164, 184, 188, 204, 208, 214—216, 219,
226, 231, 233, 234, 242, 243, 246, 253, 255, 256,
259—261, 265, 266
Панчишин О. 4, 7
Панькевич І. (Pankevych I.) 15, 231, 251
Партицький О. 62
Пашук А. (Pashuk A.) 18, 231, 252
Пелеш Юліян, єп. 204
Петренко М. 26
Петрушевич І. 153
Пилипенко С. 13, 219
Пигін О. 129
Писарев Д. (Pisarev D.) 63, 67—70, 74, 77, 221, 239, 257
Платон 154
Площанський В. 84
Побєдоносцев К. 28
Подолінський В. (Podolynsky V.) 26, 232, 255
Подолінський С. 31, 33, 42, 102, 114, 127, 227, 231
Полонська-Василенко Н. (Polonska-Vasylenko N.) 9, 29, 231, 250
Полянський В. 45, 67
Помяловський М. (Pomialovsky N.) 77, 258
Попов П. 228

Попович Є. 208
Попович К. 131, 132, 202, 224
Потебня О. (Potebnia O.) 8, 270
Потоцький А. 83, 120
Пріцак О. (Pritsak O.) 8, 270
Прудон 107
Псьол О. 200
Пушкін О. 118, 207
Пчілка Олена 202—205

Рак О. 6

Рейс 154
Реклам (Reklam) 102, 262
Решетило М. 7
Ржегорж Ф. 158
Рибак О. (Рыбак О.) 231
Рибалка І. 10, 231
Ріхтер 48, 74
Родзевичівна М. 163
Роздольський Р. (Rozdolsky R.) 11, 236, 250
Розковшенко І. 39
Розмарин Роман *див.* Белей І.
Романенчук Б. (Romanenchuk B.) 15, 231, 251
Романченко І. 18, 231
Романчук Ю. (Romanchuk Yu.) 29, 244, 255
Рошкевич М. 38, 204, 205
Рошкевич О. 38—40, 43, 44, 51, 53, 54, 56, 60, 64, 77, 88, 94,
95, 206, 221, 239, 240
Рошкевичі 56
Рувимова О. 63, 220
Руданський С. 151, 200
Рудко М. 245
Рудницький Л. (Rudnytsky L.) 15, 231, 251
Руссо Ж.-Ж. 88

С. К. 79

Савченко Ф. 28
Салтиков-Шчєдрін М. (Saltykov-Shchedrin M.) 36, 256

Самійленко В. 195, 233
Сарницький Ф. 37, 40, 238
Свентоховський О. 16, 224
Свенціцький І. (Svientsitsky I.) 17, 252
Свидницький А. 200
Сельський Щ. 43
Семашко М. 62
Сембратович Йосиф, митр. 87
Сембратович Сильвестр, митр. 87
Сербин Р. 102, 231
Сикорский Н. *див.* Сікорський М.
Синевидський Н. 243
Сирокомля 207
Сікорський М. (Сикорский Н.) 218
Сімович В. (Simovych V.) 12, 13, 106, 176, 179, 220, 231, 232, 250
Сісецький А. 216
Скерль А. 95, 119
Скотт В. (Scott W.) 171, 267
Славінський М. (Славинский М.) 63, 220
Сливка Ю. 6
Смаль-Стоцький Р. 9
Смаль-Стоцький С. (Smal-Stotsky S.) 12, 226, 232, 250
Смоляк Б. 245
Соколовський 72
Сосенко 148
Спенсер (Spenser) 107, 263
Спожарський М. 188
Срезневський І. 39
Старицька Л. 205
Старицький М. 136, 141, 200
Стасов В. 129
Стасюлевич 132
Стахів М. 109, 232
Стеблій Ф. (Stebliy F.) 6, 25, 26, 216, 232, 270
Стефанік В. (Stefanyk V.) 8, 270
Стецьків З. 245
Стороженко О. 172, 200

Струк Д. 219
Струсевич 129
Студинський К. 145, 216, 217, 232
Субтельний О. (Sybtelny O.) 9, 250
Сумцов М. 200
Талес 156, 242
Танячкевич Д. 138, 144
Тарновський В. 200
Теккерей В. (Thackeray W.) 76, 258
Теплий І. 4
Терлецький О. (Terletsky O.) 10, 31, 33, 42, 43, 77, 80, 83, 102, 127, 130, 138, 142, 144—147, 164, 220, 232, 259, 265, 266
Тиктор І. 224
Тихович Г. 84
Тілле 154
Ткаченко М. (псевд.), [Tkachenko M.] 90—94, 230
Томашівський С. (Tomashivsky S.) 8, 270
Травушкін М. (Травушкин Н., Travushkin N.) 93, 232
Третяк М. 14, 232
Трещаківський Л. 168, 243
Трильовський К. 164
Трусевич С. 33, 232
Тулуб О. 195, 233
Тургенєв І. 44, 76, 77, 195, 196
Турський 194
Тучапський П. 191
У країнець *див.* Драгоманов М.
Українка Леся (Ukrainka Lesia) 8, 205, 270
Успенський Г. *див.* Іванов Г.
Устиянович М. 39, 168
Федорович В. 142
Федорович І. 131, 132, 157, 167
Федоровичі 143
Федькович Ю. 39, 136, 141, 142, 149, 150, 200, 223, 243

Фохт 77, 258
Франко З. 14, 216, 233
Франко О. 172, 173, 178, 183, 185, 187, 188, 191, 205, 220,
267
Франко Я. 173
Фрейліґрат Ф. 59, 238

Хаясака М. 124, 233
Химка І.-П. (Himka J.-P.) 11, 31, 95, 106, 124, 233, 235, 250,
261, 271
Хінкулов Л. (Хинкулов Л.) 14, 233
Хлебовчик Ю. (Chlebowczyk J.) 11, 234, 250
Хойнацький А. (Khoynatsky A.) 163, 172, 187, 188, 207, 221, 267
Хоружинська О. (Khoruzhynska O.) див. Франко О.

Цвітковський 44
Цеглинський Г. 175, 176, 179, 233, 247
Целлер Е. 242

Чамата Н. 182, 233
Чапельський І. 207
Чекайло О. 7
Червенський Б. 119, 124
Чернишевський М. (Chernyshevsky N.) 30, 36, 68, 70, 77, 256,
259
Чубинський П. 106, 192, 194, 195, 232

Шашкевич М. 26, 39, 136, 159, 162, 168, 243
Шварц М.С. 38
Шевченко Т. (Shevchenko T.) 4, 8, 22, 25, 36, 42, 67, 88, 110,
118—121, 123, 136, 150, 176, 195, 196, 200, 211, 221,
223, 232, 234, 235, 243, 244, 247, 248, 254, 256, 270
Шевченко Ф. (Shevchenko F.) 9, 13, 229, 233, 251
Шейка О. 7
Шеллі П.Б. 59, 207, 238, 239
Шель Г. (Schöll H.) 55, 63, 70—73, 240, 258
Шеффле А. 72
Шехович С. 243

Шіллер Ф. 153, 233
Шкраб'юк П. (Shkrabiuk P.) 16, 233, 251
Шлемкевич М. 29, 233
Шнайдер Ю. див. Кравченко Уляна
Штра Д.Ф. 59, 238
Шуйський 141
Шульце Е.Ф. (Schulze E.F.) 167, 171, 267
Шульце Ф. (Schulze F.) 78, 154, 155, 156, 242, 259
Шухевич В. 129, 167, 169, 170, 171, 233
Шухевич З. 167, 171
Шухевич О. (Shukhevych O.) 167—171, 208, 212, 233, 267
Шухевич Р. (Тарас Чупринка) 168
Шухевичі 168

Щурат В. (Shchurat V.) 74, 233, 270

Яворський М. (Yavorsky M.) 9, 233, 250
Ягич В. 184
Якимович Б. (Yakymovych B.) 1—4, 7, 9, 15, 90, 93, 123, 187,
196, 206, 227, 229, 234, 245, 271, 272
Янушкевич В. (Yanyshkevych V.) 101, 262
Ярема 129
Ящук П. 18, 234

Аrkhypenko О. див. Архипенко О.
Arnold S. 9, 27, 235

Вarvinsky V. див. Барвінський В.
Bass I. див. Басс І.
Belei I. див. Белей І.
Bilous O. див. Білоус О.
Bohachevsky-Chomiak M. див. Богачевська-Хом'як М.
Bohdan 52
Brahinets A. див. Брагінець А.
Budzynovsky V. див. Будзиновський В.
Butryn M. див. Бутрин М.

Chernyshevsky N. *гив.* Чернишевський М.
Chlebowchuk J. *гив.* Хлебовчик Ю.
Cundy P. *гив.* Канді П.

Darvin Ch. *гив.* Дарвін Ч.
Daudet A. *гив.* Доде А.
Dei O. *гив.* Дей О.
Denysiuk I. *гив.* Денисюк І.
Dickens Ch. *гив.* Діккенс Ч.
Dmytruk V. *гив.* Дмитрук В.
Dolnytsky A. *гив.* Дольницький А.
Dobroliubov N. *гив.* Добролюбов М.
Doroshenko D. *гив.* Дорошенко Д.
Doroshenko I. *гив.* Дорошенко І.
Doroshenko V. *гив.* Дорошенко В.
Dovzhenko O. *гив.* Довженко О.
Drahomanov M. *гив.* Драгоманов М.
Drahomanow M. *гив.* Драгоманов М.
Drapper *гив.* Дрепер
Dunin-Wąsowicz K. 124, 235

Engel E. *гив.* Енгель Е.
Engels F. *гив.* Енгельс Ф.

Focht *гив.* Фохт

Gelwald F. *гив.* Гельвальд Ф.
Georg H. 122
Göbner R. *гив.* Гебнер Р.
Gogol N. *гив.* Гоголь М.
Grabowicz G. *гив.* Грабович Г.

Hankevych M. *гив.* Ганкевич М.
Haeckel E. *гив.* Геккель Е.
Heine H. *гив.* Гайне Г.
Herder J. G. *гив.* Гейнер Й. Г.
Himka J.-P. *гив.* Химка І.-П.
Hladylovych D. *див.* Гладилович Д.

Horak R. *гив.* Горак Р.
Hordynsky Ya. *гив.* Гординський Я.
Hornowa E. *гив.* Горнова Е.
Hroch M. *гив.* Грох М.
Hromyak R. *гив.* Гром'як Р.
Hrushevsky M. *гив.* Грушевський М.
Hrytsak Ya. *гив.* Грицак Я.
Humeniuk M. *гив.* Гуменюк М.
Hurzhii I. *гив.* Гуржій І.
Huxley T.-H. *гив.* Гекслі Т. Г.
Husar Struk D. *гив.* Струк Д.

Isaievych Ia. *гив.* Ісаєвич Я.

J. Ф.

Jonston *гив.* Джонстон

Kampfer F. 11, 235
Kant E. *гив.* Кант Е.
Kappeler A. *гив.* Каппелер А.
Kaspruk A. *гив.* Каспрук А.
Khoynatsky A. *гив.* Хойнацький А.
Khoruzhynska O. *гив.* Франко О.
Kieniewicz S. 215
Kirchner P. 15, 222
Klymas' M. *гив.* Климась М.
Kobylianska O. *гив.* Кобилянська О.
Kolesnyk P. *гив.* Колесник П.
Koliada H. *гив.* Коляда Г.
Konstantinovič Z. *гив.* Константинович З.
Kotsiubynsky M. *гив.* Коцюбинський М.
Kovalsky I. *гив.* Ковальський І.
Kravets' M. *гив.* Кравець М.
Krawciw B. (Kravtsiv B.) *гив.* Кравців Б.
Krushelnytsky A. *гив.* Крушельницький А.
Krymsky A. *гив.* Кримський А.
Krypiakevych I. *гив.* Крип'якевич І.
Kubijovych V. *див.* Кубійович В.

Kujawczyk T. *див.* Куявчик Т.
Kuryliuk Ye. *див.* Кирилюк Є.

Lange F. *див.* Лянге Ф.А.
Lassalle F. *див.* Лассаль Ф.
Laveleye E. *див.* Лавле Е.
Levytskyi I. *Ом. див.* Левицький І. Ом.
Lomova M. *див.* Ломова М.
Lozynsky M. *див.* Лозинський М.
Lubbock *див.* Леббок
Lukych Vasul *див.* Лукич В. (Левицький В.)
Lurynsky V. *див.* Липинський В.

Magocsi P.R. *див.* Маґочі П.Р.
Maine *див.* Мен
Makovei O. *див.* Маковей О.
Maliarenko L. *див.* Маляренко Л.
Manfred A. 11, 235
Mańkowski A. *див.* Маньковський А.
Manning C. *див.* Менінг К.
Manteuffl T. 9, 27, 235
Markovits A.S. 11, 236
Marx K. *див.* Маркс К.
Maurer *див.* Маурер
Melnyk Ya. *див.* Мельник Я.
Mill *див.* Міль
Moroz M. *див.* Мороз М.
Moroz O. *див.* Мороз О.
Myshanych O. *див.* Мишанич О.

Najdus W. *див.* Найдус В.
Navrotsky V. *див.* Навроцький В.
Nechytaliuk M. *див.* Нечиталюк М.
Novakivsky O. *див.* Новаківський О.

Ohonovsky O. *див.* Огоновський О.
Ohiyenko I. *див.* Огієнко І.
Olesnytsky Ye. *див.* Олесницький Є.

Pankevych I. *див.* Панькевич І.
Pashuk A. *див.* Пашук А.
Pavlyk M. *див.* Павлюк М.
Pisarev D. *див.* Писарев Д.
Podhorodecki L. 207, 236
Podolynsky V. *див.* Подолинський В.
Polonska-Vasylenko N. *див.* Полонська-Василенко Н.
Pomialovsky N. *див.* Помяловський М.
Potebnia O. *див.* Потєбня О.
Pritsak O. *див.* Прицак О.

Reklam *див.* Реклам
Romanchuk Yu. *див.* Романчук Ю.
Romanenchuk B. *див.* Романенчук Б.
Rosdolsky R. *див.* Роздольський Р.
Rudnytsky I. L. *див.* Лисяк-Рудницький І.
Rudnytsky L. *див.* Рудницький Л.

Saltykov-Shchedrin M. *див.* Салтиков-Щедрін М.
Schöll H. *див.* Шель Г.
Scott W. *див.* Скотт В.
Shevchenko F. *див.* Шевченко Ф.
Shevchenko T. *див.* Шевченко Т.
Shkrabiuk P. *див.* Шкраб'юк П.
Shukhevych O. *див.* Шухевич О.
Simovych V. *див.* Сімович В.
Smal-Stotsky S. *див.* Смаль-Стоцький С.
Sokolova B. 63, 222
Spenser *див.* Спенсер
Stebliy F. *див.* Стеблій Ф.
Stefanyk V. *див.* Стефаник В.
Subtelny O. *див.* Субтельний О.
Svientsitsky I. *див.* Свенціцький І.
Sysyn F. 11, 236
Schulze E.F. *див.* Шульце Е.Ф.
Schulze F. *див.* Шульце Ф.
Shchurat V. *див.* Щурат В.

Terletsky O. *див.* Терлецький О.
Thackeray W. *див.* Теккерей В.
Tkachenko M. *див.* Ткаченко М.
Tomashivsky S. *див.* Томашівський С.

Ukrainka Lesia *див.* Українка Леся
Uspensky G. *див.* Іванов Г.

Verves H. *див.* Вервес Г.
Virgil *див.* Вергілій
Vozniak M. *див.* Возняк М.
Vovk F. [Volkov F.] *див.* Вовк Ф.

Wagner A. *див.* Вагнер А.
Wisniewska E. *див.* Вісьнєвська Е.
Winter E. *див.* Вінтер Е.
Wyslouch B. *див.* Вислоух Б.
Wytrzens G. *див.* Витженс Г.

Yakymovych B. *див.* Якимович Б.
Yanushkevych V. *див.* Янушкевич В.
Yashchuk P. *див.* Ящук П.
Yavorsky M. *див.* Яворський М.
Yefremov S. *див.* Єфремов С.

Z. I. 214

Zabuzhko O. *див.* Забужко О.
Zahaikivych M. *див.* Загайкевич М.
Zanevych I. *див.* Терлецький О.
Zhytetsky Ir. *див.* Житецький Іродіон
Zlenko P. *див.* Зленко П.
Zlupko S. *див.* Злупко С.
Zola E. *див.* Золя Е.

Географічний показник

Австрійська держава *див.* Австрійська імперія
Австрійська імперія 8, 9, 25, 26, 31
Австрія 9, 88, 165, 250
Австро-Угорська імперія *див.* Австро-Угорщина
Австро-Угорщина 18, 63, 69, 105, 249, 255
Аделаїда 9, 233
Америка 72
Англія 78
Астраханська губернія 93

Банат 244
Бережани 43
Білорусь 101, 218
Бойківщина 135
Болехів 136, 202
Борислав 120
Боярка 194
Бубнище 136
Будапешт 28
Буковина 25, 26, 88, 154, 208, 242, 244
Буковинська Гуцульщина 136
В'ятська губернія 93
Варшава (Warszawa, Warsaw) 9, 11, 27, 90, 93, 97, 207, 217, 219,
226, 234—236, 261, 268
Велика Україна *див.* Наддніпрянська Україна
Вижниця 136
Вислок, р. 143
Відень (Wien, Vienna) 9, 13, 44, 74, 98, 114, 128, 145, 173, 184,
188, 222, 229, 234, 244, 258, 265

Візантія 27, 224
Вікно, с. 143, 146
Вінничина 94
Вовків, с. 158

Габсбурзька монархія *див.* Австрійська імперія
Галицьке Покуття 168

Галичина 8, 10, 11, 16, 19, 25—31, 33, 39, 48, 52, 53, 63, 64,
70, 74, 76, 83, 87, 90, 94, 97, 105, 108, 113, 116, 120,
123, 129, 132, 135, 138, 141, 144, 145, 151, 152, 154,
155, 159, 160, 163, 168, 194—196, 201, 202, 204, 205,
208, 209, 211—213, 215, 216, 228, 230, 233, 235, 242,
244, 249, 250, 252—256, 258—266, 268, 270

Германія *див.* Німеччина

Гнилички, с. 84
Голгочі, с. 142
Городенка 171, 229
Городенківщина 168
Гуцульщина 135, 136

Галац 99

Делятин 136

Добрівляни, с. 154
Долина 230
Дора, с. 136
Дрогобицький повіт 123
Дрогобич 60, 62, 120, 123, 135, 136, 196, 206, 241
Дрогобиччина (Drohobych Area) 120, 123, 265
Дубляни (Dubliany) 127, 265
Дунай 184

Європа (Europe) 8, 10, 27, 78, 211, 242, 262, 269

Жаб'є 136

Женева (Geneva) 60, 64, 69, 97, 98, 119—122, 146, 196, 200,
211, 259, 261

Закарпаття 25, 200

Західна Європа (Western Europe) 262

Західна Україна (Western Ukraine) 15, 20, 101, 107, 131, 255, 261

Іспанія 258

Івано-Франківськ (також Станіславів, Ivano-Frankivsk) 187, 234,
246, 247, 272

Кавказ 59

Калуш 136

Київ (Kyiv) 9, 13—15, 17—21, 26, 34—36, 42—44, 55, 74, 80,
93—95, 97—99, 101, 106, 111, 112, 118, 131, 132, 149,
164, 166, 172, 173, 175, 176, 179, 188, 191, 194, 195,
202, 215—220, 223—234, 245—248, 251—253, 259,
268, 270, 271

Кишинівський повіт (povit of Kishinev [Chisinău]) 98, 261

Колима 6

Коломийщина 163

Коломия (Kolomyia) 12, 17, 43, 60, 62, 74, 109, 136, 137, 142,
176, 206, 217, 224, 229, 258

Корчин, с. 135, 136

Краків (Krakow) 11, 90, 97, 159, 163, 206, 235, 261, 268

Куцурів 244

Ленінград 208, 230

Липськ *див.* Ляйпціг

Літиня, с. 244

Лолин, с. 60

Лондон 127

Львів (Lviv, Lwów) 5, 10, 12—18, 20, 21, 25, 28—30, 33—38, 40,
43—50, 53, 54, 56—62, 64—68, 70—72, 74, 78—88,
90—92, 94, 97, 98, 105, 109, 113, 114, 116, 117, 119,
120, 123—127, 129—131, 133, 135, 138—140, 147, 148,
150, 153, 156, 158—161, 164, 165, 169—174, 177—179,
183, 184, 186—192, 194, 199—203, 206, 208, 214—221,
223, 224—234, 237—246, 248, 251—253, 256, 260, 261,
265, 268, 270—272

Львівська обл. 21

Ляйпціг (Leipzig) 13, 95, 106, 176, 220, 232, 261, 262

Майдан, с. 136

Микуличин, с. 136

Мінськ 127, 218

Москва (Moscow) 88, 110, 132, 215, 233, 253, 270, 271

Мюнхен 9, 15, 29, 218, 226, 231

Нагуєвичі 60, 113, 114, 120, 194

Наддніпрянська Україна 9, 26, 28, 29, 63, 74, 75, 94, 101, 113, 116, 119, 129, 141, 194, 195, 199, 202, 205, 211, 249, 253, 255, 258, 261, 262, 264, 268

Наддніпрянщина *див.* Наддніпрянська Україна

Німеччина (Germany) 55, 70, 73, 137, 240, 258

Ніспоряни, с. 98

Нью-Йорк 14, 15, 130, 218, 223, 229, 231, 234, 235

Одеса 43, 94, 132

Олонецька губернія 101

Париж 15, 63, 218, 231, 238

Перемиський повіт 123

Перемишль 206

Петербург 42, 63, 132, 157, 200, 206, 220, 225

Північна Буковина 10, 229

Підгаєччина 142

Покуття 135

Полтавщина 93

Польща (Poland) 9, 108, 210, 234, 246, 250, 261, 263, 277

Прага (Praha, Praga, Prague) 10, 15, 27, 63, 222, 224, 231 235, 250

Решів *див.* Ряшів

Рим 27, 224

Рогачів 101

Російська імперія 8, 21, 75, 94, 98, 99, 118, 132, 157, 211, 256, 258, 261

Російська Федерація *див.* Росія

Росія (Russia) 8, 21, 28—30, 33, 70, 75, 88, 97—99, 101, 108, 155, 157, 165, 196, 210, 215, 228, 249, 253, 258, 262, 263

Румунія (Romania) 97, 261

Рутенія *див.* Галичина

Ряшів 138, 141, 142

Санкт-Петербург *див.* Петербург 63

Середня Європа 11

Сибір 6

Сокільська скеля 136

Солтанешти, ст. (Soltanești) 98, 261

Станіславів 43, 60, 136, 142, 152, 201, 202, 204

Стрий (Stryi) 60, 74, 123, 196—200, 223, 258

Струсів 244

Східна Галичина 10, 33, 131, 229, 232

Східна Європа (Eastern Europe) 11, 246, 250

Східна Україна (Eastern Ukraine) *див.* Наддніпрянська Україна

Східниця 136

Сян, р. 143

Тернопіль (Ternopil) 74, 108, 206, 258

Тернопільщина 84, 157

Тишківці 168

Тільзіт 127

Торонто (Toronto) 15, 19, 219, 230, 231, 234, 270

Угорщина 154, 242

Ужгород 28

Україна (Ukraine) 4—6, 8—12, 15, 17, 20, 22, 25, 27—29, 39, 41, 42, 48, 62, 74, 79, 106, 109, 110, 116, 118, 134, 135, 138, 183, 205, 207, 210, 211, 213, 215, 216, 224, 234, 243, 244, 246, 247, 249—252, 257, 262, 268, 269

Україна-Русь *див.* Україна

Урич, с. 136

УРСР 10, 13, 15, 251

Устеріки, с. 136

Філядельфія 15

Харків 13, 39, 131, 132, 216, 219, 222, 224

Центральна Європа (Central Europe) 262

Чернівці (Chernivtsi) 20, 28, 159, 206, 216, 256
Чорногора 136

Шамокін, ПА 26, 231
Швейцарія 30

Яблунів 60

Austria *див.* Австрія
Austria-Hungary *див.* Австро-Угорщина

Berlin 11, 15, 222, 250
Buffalo 19, 219, 270

Cambridge, Mass. 11, 31, 95, 120, 235, 236, 250
Central Europe *див.* Центральна Європа
Chernivtsi *див.* Чернівці

Dnieper Ukraine *див.* Наддніпрянська Україна
Drohobych Area *див.* Дрогобиччина
Dubliany *див.* Дубляни

Eastern Europe *див.* Східна Європа
Eastern Ukraine *див.* Наддніпрянська Україна
Edmonton 11, 235, 250
Europa *див.* Європа
Europa Srodkowa *див.* Середня Європа

Galicia *див.* Галичина
Galicija *див.* Галичина

Geneva *див.* Женева
Germany *див.* Німеччина

Habsburgermonarchie *див.* Австрійська імперія
Halychyna (Galicia) *див.* Галичина

Ivano-Frankivsk *див.* Івано-Франківськ, також Станіслав

Kolomyia *див.* Коломия
Kyiv *див.* Київ
Krakow *див.* Краків

Leipzig *див.* Ляйпціг
Łódź 90
London 19, 219, 270
Lwów *див.* Львів

Moscow *див.* Москва

New York *див.* Нью-Йорк

Paris *див.* Париж
Poland *див.* Польща
Praga *див.* Прага
Prague *див.* Прага
Praha *див.* Прага

Romania *див.* Румунія
Russia *див.* Росія
Russian Empire *див.* Російська імперія

Ślask 11
Soltanesti *див.* Солтанешти
Soviet Ukraine *див.* УРСР
Spain *див.* Іспанія
Stryi *див.* Стрий
Stuttgart 11

Ternopil *див.* Тернопіль
Toronto *див.* Торонто

Ukaine *див.* Україна

Vienna *див.* Відень

Warszawa *див.* Варшава

Western Europe *див.* Західна Європа

Western Ukraine *див.* Західна Україна

Wien *див.* Відень

Wrocław 11, 27, 90, 97, 215, 219, 235

Список ілюстрацій

1. Іван Франко. Художник Р. Лах. 1986 4-5
2. І. Франко. Фото 1875 24
3. Журнал “Друг” (Львів, 1877) 32
4. Михайло Драгоманов (1841-1895). Фото 34
5. Альманах “Дністрянка” (Львів, 1876) 37
6. Перше окреме видання творів
 І. Франка “Баляди і розкази” [“Письма Івана Франка” I]
 (Львів, 1876) 40
7. Титульна сторінка книжки Іванова (Успенського Г.) “Війна за волю” (Львів, 1878)..... 49
8. Титульна сторінка книжки Еркмана-Шатріана “Повісті” (Львів, 1878)..... 50
9. Титульна сторінка книжки Е. Золя “Довбня” (Львів, 1879).. 54
10. Титульна сторінка книжки
 Дж. Г. Байрона “Каїн” (Львів, 1879) 57
11. Титульна сторінка книжки
 “Думи і пісні найзнатніших європейських поетів”
 (Львів, 1879) 58
12. Титульна сторінка книжки І. Франка “На дні” (Львів, 1880) 62
13. Титульна сторінка книжки
 Е. Геккеля “Звідки і як взялися люди на землі?”
 (Львів, 1879) 65
14. Титульна сторінка книжки
 Т. Г. Гекслі “Білковина” (Львів, 1879) 66
15. Титульна сторінка книжки
 Г. Шеля “Суспільно-політичні сторонництва
 в Німеччині” (Львів, 1879) 71
16. Літературно-політичний місячник
 “Громадський друг” (Львів, 1878) 79

17. Збірка “Дзвін” (Львів, 1878)	81	40. Титульна сторінка творів О. Шухевича (Львів, 1883)	170
18. Збірка “Молот” (Львів, 1879)	82	41. І. Франко з дружиною Ольгою Хоружинською. Київ. Фото. 1886.....	173
19. Титульна сторінка книжки І. Франка “Дума про Маледикта Плосколоба” (Львів, 1879)	85	42. Обкладинка оповідань І. Франка “Галицькі образки” (Львів, 1885)	174
20. Титульна сторінка книжки І. Франка “Дума про Наума Безумовича” (Львів, 1879) ..	86	43. Титульна сторінка першого видання збірки І. Франка “З вершин і низин” (Львів, 1887)	177
21. Титульна сторінка книжки “Мартовское движение студентов Киевского университета” (Львів, 1878)	91	44. Посвята автора з першого видання збірки І. Франка “З вершин і низин” (Львів, 1887)	178
22. Титульна сторінка книжки “Нова віра на Україні” (Львів, 1878)	92	45. Пролог (гімн) до першого видання збірки І. Франка “З вершин і низин” (Львів, 1887)	180
23. “Програма галицьких соціалістів”. (Львів, 1881)	96	46. Пролог (гімн) до другого видання збірки І. Франка “З вершин і низин” (Львів, 1893)	181
24. Робітничка газета “Prasa” (Львів, 1879)	100	47. Титульна сторінка другого видання збірки І. Франка “З вершин і низин” (Львів, 1893)	185
25. Іван Франко. Фото. 1886	104	48. Титульна сторінка окремої відбитки поеми І. Франка “Панські жарти” (Львів, 1893)	186
26. Часопис “Світ” (Львів, 1881)	117	49. Обкладинка збірки “Веселка” (Львів, 1887)	189
27. Титульна сторінка поеми Т. Шевченка “Марія” (Женева, 1882)	121	50. Титульна сторінка збірки “Веселка” (Львів, 1887)	190
28. Обкладинка книжки М. Драгоманова “Историческая Польша и великорусская демократия” (Женева, 1882)	122	51. Обкладинка збірника “Ватра” (Стрий, 1887)	197
29. Щоденник “Kurjer Lwowski” (Львів, 1887).....	125	52. Титульна сторінка збірки “Ватра” (Львів, 1887)	198
30. Титульна сторінка брошури білоруською мовою “Старая прысказка” (Львів, 1887) .	126	53. Жіночий альманах “Перший вінок” (Львів, 1887)	203
31. Обкладинка книжки “В дорогу” (Львів, 1884)	133		
32. Вірш І. Франка “В дорогу” з однойменної книжки (1887)	134		
33. Обкладинка творів В. Навроцького (Львів, 1884)	139		
34. Титульна сторінка творів В. Навроцького (Львів, 1884) .	140		
35. Обкладинка книжки Ф. Шульце “Нарис історії філософії” (Львів, 1887).....	156		
36. Обкладинка книжки М. Павлика “Про русько-українські народні читальні” (Львів, 1887)	161		
37. Посвята автора діячам “Руської Трійці” (з книжки М. Павлика “Про русько-українські народні читальні”)	162		
38. Часопис “Товариш” (Львів, 1888)	165		
39. Обкладинка творів О. Шухевича “Переводи і наслідування” (Львів, 1883)	169		

Список скорочень

а) українською мовою:

1. Інститут літератури... ВР — Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Відділ рукописів.
2. ЛНБ ім. В. Стефаника. ВР — Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів.
3. ДАЛО — Державний архів Львівської області, Львів.
4. ЦДІА України у Києві — Центральний державний історичний архів України у Києві.
5. ЦДІА України у Львові — Центральний державний історичний архів України у Львові.
6. ДАРФ — Державний архів Російської Федерації, Москва.

б) англійською мовою:

1. Il, MSS Dept. — The Taras Shevchenko Institute of Literature, Manuscripts Department, National Academy of Arts and Sciences, Kyiv, Ukraine.
2. LNB (LSL), MSS Dept. — The Vasyl Stefanyk Scientific Library, Manuscripts Department, National Academy of Arts and Sciences, L'viv, Ukraine.
3. DALO (SALO) — The State Archives, L'viv Oblast', L'viv, Ukraine.
4. TsDIAK (CSGH) in Kyiv — The Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv.
5. TsDIAK (CSGH) in L'viv — The Central State Historical Archives of Ukraine in L'viv.
6. DARF (SARF) — The State Archives of the Russian Federation, Moskov, Russia.

Зміст

Передмова	5
ВСТУП	8
РОЗДІЛ I ПОЧАТОК ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І. ФРАНКА (1875-1880 рр.)	23
1.1. Суспільно-політична ситуація в Україні в другій половині XIX ст. Роль І. Франка як фундатора радикальної української журналістики. Журнал «Друг», альманах «Дністрянка»	25
1.2. «Дрібна бібліотека» — перша книговидавнича серія радикального спрямування в Україні	42
1.3. Нереалізовані плани серії «Дрібна бібліотека». Спроба відновити періодичне видання: «Громадський друг», «Дзвін», «Молот». Окремі видання І. Франка, які не ввійшли до серії «Дрібна бібліотека»	76
1.4. Законспіровані видання І. Франка. Співпраця в редакційному комітеті газети «Прага». Участь у поширенні нелегальної літератури	90

Список скорочень

а) українською мовою:

1. Інститут літератури... ВР — Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Відділ рукописів.
2. ЛНБ ім. В. Стефаника. ВР — Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів.
3. ДАЛО — Державний архів Львівської області, Львів.
4. ЦДІА України у Києві — Центральний державний історичний архів України у Києві.
5. ЦДІА України у Львові — Центральний державний історичний архів України у Львові.
6. ДАРФ — Державний архів Російської Федерації, Москва.

б) англійською мовою:

1. Il, MSS Dept. — The Taras Shevchenko Institute of Literature, Manuscripts Department, National Academy of Arts and Sciences, Kyiv, Ukraine.
2. LNB (LSL), MSS Dept. — The Vasyl Stefanyk Scientific Library, Manuscripts Department, National Academy of Arts and Sciences, L'viv, Ukraine.
3. DALO (SALO) — The State Archives, L'viv Oblast', L'viv, Ukraine.
4. TsDIAK (CSGH) in Kyiv — The Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv.
5. TsDIAK (CSGH) in L'viv — The Central State Historical Archives of Ukraine in L'viv.
6. DARF (SARF) — The State Archives of the Russian Federation, Moskov, Russia.

Зміст

Передмова	5
ВСТУП	8
РОЗДІЛ I ПОЧАТОК ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І. ФРАНКА (1875-1880 рр.)	23
1.1. Суспільно-політична ситуація в Україні в другій половині XIX ст. Роль І. Франка як фундатора радикальної української журналістики. Журнал «Друг», альманах «Дністрянка»	25
1.2. «Дрібна бібліотека» — перша книговидавнича серія радикального спрямування в Україні	42
1.3. Нереалізовані плани серії «Дрібна бібліотека». Спроба відновити періодичне видання: «Громадський друг», «Дзвін», «Молот». Окремі видання І. Франка, які не ввійшли до серії «Дрібна бібліотека»	76
1.4. Законспіровані видання І. Франка. Співпраця в редакційному комітеті газети «Прага». Участь у поширенні нелегальної літератури	90

РОЗДІЛ II	103
ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ФРАНКА У 80-х РОКАХ ХІХ ст.	103

2.1. Еволюція світоглядних позицій І. Франка протягом 80-х років та його громадсько-політична діяльність	105
---	-----

2.2. І. Франко й «Етнографічно-статистичний кружок». Видання наукової спадщини Володимира Навроцького	128
--	-----

2.3. Видавничі плани І. Франка другої половини 80-х рр. («Поступ», «Товариш») і реалізація їх у «Науковій бібліотеці»	151
---	-----

2.4. Окремі видання І. Франка 80-х років	167
--	-----

ВИСНОВКИ	209
----------------	-----

Додаток № 1 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	214
--	-----

Додаток № 2 ВИДАВНИЧА СЕРІЯ «ДРІБНА БІБЛІОТЕКА»	237
--	-----

Додаток № 3 ВИДАВНИЧА СЕРІЯ «НАУКОВА БІБЛІОТЕКА»	242
---	-----

Додаток № 4 БІБЛІОГРАФІЯ ПРАЦЬ БОГДАНА ЯКИМОВИЧА З ПИТАНЬ ФРАНКОЗНАВСТВА	245
---	-----

SYNOPSIS	249
----------------	-----

Особовий показник	272
Географічний показник	293
Список ілюстрацій	301
Список скорочень	304